

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

İBNÜ'L-KÂZERÛNÎ'NİN MUHTASARÛ'T-TÂRÎH MİN
EVVELİ'Z-ZAMÂN İLÂ MÜNTEHÂİ DEVLETİ BENİ'L-
ABBÂS ADLI ESERİNİN TERCÜME VE
DEĞERLENDİRMESİ

Ümit YILDIZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Ömer TOKUŞ

Bingöl-2024

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

İBNÜ'L-KÂZERÛNÎ'NİN MUHTASARÛ'T-TÂRÎH MİN
EVVELİ'Z-ZAMÂN İLÂ MÜNTEHÂİ DEVLETİ BENİ'L-
ABBÂS ADLI ESERİNİN TERCÜME VE
DEĞERLENDİRMESİ

Ümit YILDIZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Ömer TOKUŞ

Bingöl-2024

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	IV
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	XIV
TEZ KABUL VE ONAY	XV
ÖNSÖZ	XVI
ÖZET	XVII
ABSTRACT	XVIII
KISALTMALAR	XIX
GİRİŞ	1
MÜELLİF ZAHİRÜDDİN İBNÜ'L-KÂZERÛNÎ'NİN HAYATI, İLMÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ	1
A. Hayatı	1
B. Öğrenim Hayatı ve İlmî Şahsiyeti	2
C. Eserleri	2
C.1. Nibrâsü'l-mudî	3
C.2. Manzûmetü'l-esediyye fi lugatî'l-Arabiyye.....	3
C.3. Kenzü'l-hisâb fi'l-hisâb	3
C.4. El-Melâhatu fi'l-felâhe.....	4
C.5. es-Sîretü'n-Nebeviyye.....	4
C.6. El-İhtiyârat fi ilm-i nücûm ve'l-ihyâir evkâtü'l-a'mâl ve'l-ef'âl ve'l-harekatü'l-İnsan	4
C.7. Târîhü'l-müsemmâ (Ravzatü'l-erîb)	4
C.8. Târîhü'l-muaddîl'inde Kâdîkudât el-Hûnâysî.....	5
C.9. Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ muntehâi Devleti Beni'l-Abbâs..	5
C.10. Zeylû't-târîh İbnü'l-Umrânî	6
C.11. Et-Tenzîlat	6
C.12. Makâme fi Kavâ'idi Bağdâd fi'd-Devleti'l-Abbâsiyye	6
MUHTASARÛ'T-TÂRÎH MİN EVVELİ'Z-ZAMÂN İLÂ MÜNTEHÂİ DEVLETİ BENİ'L-ABBÂS'IN DEĞERLENDİRMESİ	7
1.1. Eser Hakkında	7
1.2. Eserin İlim Âlemine Kazandırılması	7
1.3. Dili	8
1.4. Metodu	8

1.5. ESERİN KAYNAKLARI	9
1.5.1. Ebû Saîd el-Hudrî	9
1.5.2. Abdullah b. Abbâs	10
1.5.3. İbrahim en-Nehaî	10
1.5.4. Vehb b. Münebbih	10
1.5.5. İbn İshâk	10
1.5.6. El-Vâkıdî	11
1.5.7. El-Asmaî	11
1.5.8. Yahyâ b. Maîn	11
1.5.9. İbn Ebü's-Şevârib	12
1.5.10. Zünnûn el-Mısrî	12
1.5.11. El-Câhiz	12
1.5.12. Ebû Ma'ser el-Belhî	12
1.5.13. İbn Kuteybe	13
1.5.14. İbn Ebû Tâhir	13
1.5.15. İbnü'r-Rûmî	13
1.5.16. Buhtürî	13
1.5.17. Ebü'l-Abbâs el-Müberred	14
1.5.18. Muhammed b. Cerîr et-Taberî	14
1.5.19. Ebû Bişr ed-Dûlâbî	14
1.5.20. Sâhib b. Abbâd	15
1.5.21. Ebû Bekir es-Sûlî	15
1.5.22. Şerîf er-Radî	15
1.5.23. Şerîf el-Murtazâ	16
1.5.24. Hilâl b. el-Muhassin es-Sâbî	16
1.5.25. Kudâî	16
1.5.26. Hatîb el-Bağdâdî	16
1.5.27. İbnü's-Sâî	17
1.5.28. Ebü'l-Muzaffer İbn Hübeyre	17
1.6. ESERİ KAYNAK OLARAK KULLANAN TARİHÇİLER	17
1.6.1. İbnü'l-Fuvatî	17
1.6.2. Ez-Zehebî	18
1.6.3. İbn Kesîr	18
MUHTASARÜ'T-TÂRİH MİN EVVELİ'Z-ZAMÂN İLÂ MÜNTEHÂİ DEVLETİ BENİ'L-ABBÂS'IN TÜRKÇE TERCÜMESİ	19

2.1. Seyyidü'l-Evvelîn ve'l-Ahirîn Hz. Muhammed (sav).....	19
2.1.1. Peygamberlerin Sayısı (as)	19
2.1.2. Peygamberimiz'in (sav) Annesi, Amcaları ve Halaları	20
2.1.3. Peygamberimiz'in (sav) Güzel Doğumu	20
2.1.4. Peygamber'in (sav) Vasfı.....	22
2.1.5. Mediney'e Gelişi.....	22
2.1.6. Peygamberimiz'in (sav) Gazveleri	23
2.1.7. Serriyeler.....	28
2.1.8. Veda Hacı	28
2.1.9. Peygamber'in (sav) Yıkanması ve Defin İşlemleri.....	29
2.1.10. Peygamber'in (sav) Hanımları.....	29
2.1.11. Peygamber'in (sav) Çocukları	32
2.1.12. Peygamber'in (sav) Köleleri.....	33
2.1.13. Peygamber'in (sav) Vahiy Kâtibleri	33
2.1.14. Peygamber'in (sav) Şairleri	34
2.1.15. Peygamber'in (sav) Kâdıları.....	34
2.1.16. Peygamber'in (sav) Elçileri	34
2.1.17. Peygamber'in (sav) Müezzinleri.....	34
2.1.18. Peygamber'in (sav) Hizmetçileri	34
2.1.19. Peygamber'in (sav) Binekleri	34
2.1.20. Peygamber'in (sav) Silahları	35
2.1.21. Peygamber'in (sav) Sancağı ve Bayrağı.....	35
2.1.22. Peygamber'in (sav) Mührü	36
2.2. Ebû Bekir (ra) Teymî Kureşî'nin Hilâfeti.....	36
2.2.1. Çocukları, Kâtibleri, Kâdıları ve Hâcibleri (26vr).....	38
2.3. Ömer (ra) Adevî Kureşî'nin Hilâfeti	38
2.3.1. Çocukları (as).....	42
2.3.2. Kâtibleri, Kâdıları, Komutanları ve Hâcibleri	42
2.3.3. Şûrâ Üyeleri	42
2.4. Osman b. Affân Zî'n-Nüreyn 'Abşemî Emevî'nin Hilâfeti.....	43
2.4.1. Osman'ın (ra) Öldürülmesi	44
2.4.2. Çocukları.....	44
2.4.3. Kâtibleri, Kâdıları ve Emîrleri	44
2.5. Ali b. Ebû Tâlib (as) Hâşimî'nin Hilâfeti	45

2.5.1. Öldürülmesi ve Defni.....	46
2.5.2. Çocukları (as).....	46
2.5.3. Kâtibi, Kâdısı, Emîri ve Hâcibi	46
2.6. Hasan (as) Alevî'nin Hilâfeti.....	47
2.6.1. Çocukları, Kâtibi ve Kâdısı	48
2.7. Muâviye Emevî'nin Hilâfeti.....	48
2.7.1. Ölümü ve Defni	49
2.7.2. Çocukları, Kâdıları, Emîrleri, Kâtibleri ve Hâcibleri	49
2.8. Yezîd b. Muâviye Emevî'nin Hilâfeti.....	49
2.8.1. Vefatı ve Defin Yeri	50
2.8.2. Çocukları, Kâdısı, Emîri, Hâcibi ve Kâtibi.....	50
2.9. Muâviye Emevî'nin Hilâfeti.....	50
2.10. Abdullah b. ez-Zübeyr Esedî Kureşî'nin Hilâfeti.....	51
2.10.1. Kâdısı, Çocukları, Komutanı Hâcibi ve Kâtibi.....	52
2.11. Mervân'ın Hilâfeti	52
2.11.1. Çocukları, Kâdısı ve Hâcibi.....	52
2.12. Abdülmelik Emevî'nin Hilâfet	53
2.12.1. Ölümü ve Defni	53
2.12.2. Çocukları, Kâdısı, Emîrleri, Kâtibi ve Hâcibi	54
2.13. Velîd Emevî'nin Hilâfeti.....	54
2.13.1. Ölümü ve Defni	55
2.13.2. Çocukları, Komutanları, Kâdıları, Kâtibleri ve Hâcibleri	55
2.14. Süleymân Emevî'nin Hilâfeti.....	55
2.14.1. Vefatı.....	56
2.14.2. Çocukları Kâdısı, Kâtibi ve Hâcibi.....	56
2.15. Ömer b. Abdülazîz'in Hilâfeti	56
2.15.1 Ölümü	57
2.15.2. Çocukları ve Nâibleri.....	57
2.16. Yezîd b. Abdülmelik Emevî'nin Hilâfeti.....	57
2.16.1. Ölümü	58
2.16.2. Çocukları ve Nâibleri.....	58
2.17. Hişâm Emevî'nin Hilâfeti.....	58
2.17.1. Ölümü	58
2.17.2. Nâibleri	59

2.18. Velîd b. Yezîd'in Hilâfeti	59
2.18.1. Çocukları ve Nâibleri.....	60
2.19. Yezîd b. Velîd Emevî'nin Hilâfeti.....	60
2.19.1. Ölümü	60
2.19.2. Nâibleri	60
2.20. İbrahim'in Hilâfeti.....	60
2.20.1. Nâibleri	61
2.21. Mervân b. Muhammed'in Hilâfeti.....	61
2.21.1. Çocukları.....	62
2.21.2. Nâibleri	62
2.22. Benî Ümeyye Tarihine Dair Kısa Bilgiler	62
2.23. Benî Ümeyye Zamanında Halife Olarak Biat Edilen Kişiler	64
2.24. Benî Hâşim'in İlk Halifesi Ebü'l-Abbâs es-Seffâh'ın Hilâfeti.....	65
2.24.1. Vefatı ve Defni	66
2.24.2. Asil Çocukları	66
2.24.3. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri	66
2.25. İmâm el-Mansûr'un Hilâfeti.....	66
2.25.1. Vasfı ve Mührü.....	66
2.25.2. Zekâsının Yansıtan Bazı Hadiseler	67
2.25.3. Ölümü ve Defin Yeri	68
2.25.4. Çocukları.....	68
2.25.5. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri	69
2.26. İmâm el-Mehdî'nin Hilâfeti	69
2.26.1. Vasfı ve Mührü.....	69
2.26.2. Ölümü ve Defin Yeri	70
2.26.3. Çocukları (44vr).....	70
2.26.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri	71
2.27. İmâm Hâdî'nin Hilâfeti	71
2.27.1. Vasfı ve Mührü.....	71
2.27.2. Vefatı ve Defin Yeri	73
2.27.3. Çocukları.....	73
2.27.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri	74
2.28. İmâm Hârûn er-Reşîd'in Hilâfeti.....	74
2.28.1. Vasfı ve Mührü.....	74

2.28.2. Ölümü ve Defin Yeri.....	75
2.28.3. Çocukları.....	76
2.28.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri.....	77
2.29. İmâm el-Emîn'in Hilâfeti	77
2.29.1. Vasfı ve Mührü.....	78
2.29.2. Öldürülmesi ve Defin Yeri	79
2.29.3. Çocukları.....	79
2.29.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri.....	80
2.30. İmâm el-Me'mûn'un Hilâfeti	80
2.30.1. Vasfı ve Mührü.....	80
2.30.2. Vefatı ve Defin Yeri	82
2.30.3. Çocukları.....	82
2.30.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri.....	82
2.31. İmâm el-Mu'tasım Billâh'ın Hilâfeti	83
2.31.1. Vasfı ve Mührü.....	83
2.31.2. Vefatı ve Defin Yeri	84
2.31.3. Çocukları.....	85
2.31.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri.....	85
2.32. İmâm el-Vâsık-Billâh'ın Hilâfeti	85
2.32.1. Vasfı ve Mührü.....	86
2.32.2. Ölümü ve Defin Yeri.....	87
2.32.3. Çocukları.....	87
2.32.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri.....	88
2.33. İmâm el-Mütevekkil'in Hilâfeti	88
2.33.1. Vasfı ve Mührü.....	88
2.33.2. Öldürülmesi ve Defin Yeri.....	89
2.33.3. Çocukları.....	89
2.33.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri.....	90
2.34. İmâm el-Müntasır Billâh'ın Hilâfeti.....	90
2.34.1. Vasfı ve Mührü.....	90
2.34.2. Ölümü ve Defin Yeri.....	91
2.34.3. Çocukları.....	92
2.34.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri.....	92
2.35. İmâm el-Müstâîn-Billâh'ın Hilâfeti.....	92

2.35.1. Vasfı ve Mührü.....	92
2.35.2. Görevden Alınması, Ölümü ve Defnedildiği Yer.....	93
2.35.3. Çocukları.....	93
2.35.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri.....	93
2.36. İmâm el-Mu'tez-Billâh'ın Hilâfeti	93
2.36.1. Vasfı ve Mührü.....	94
2.36.2. Halli ve Defin Yeri.....	95
2.36.3. Çocukları.....	95
2.36.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri.....	95
2.37. İmâm el-Mühtedî-Billâh'ın Hilâfeti	96
2.37.1. Vasfı ve Mührü.....	96
2.37.2. Öldürülmesi ve Defin Yeri.....	97
2.37.3. Çocukları (59vr).....	98
2.37.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri.....	98
2.38. İmâm el-Mu'temid'in Hilâfeti.....	98
2.38.1. Vasfı ve Mührü.....	99
2.38.2. Ölümü ve Defin Yeri.....	99
2.38.3. Çocukları.....	100
2.38.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri.....	100
2.39. İmâm el-Mu'tazî-Billâh'ın Hilâfeti	100
2.39.1. Vasfı ve Mührü.....	101
2.39.2. Vefatı ve Defin Yeri	102
2.39.3. Çocukları.....	103
2.39.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri (62vr).....	103
2.40. İmâm el-Müktefi-Billâh'ın Hilâfeti.....	103
2.40.1. Vasfı ve Mührü.....	103
2.40.2. Ölümü ve Defin Yeri.....	104
2.40.3. Çocukları.....	105
2.40.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri.....	105
2.41. İmâm el-Muktedir-Billâh'ın Hilâfeti.....	105
2.41.1. Vasfı ve Mührü.....	106
2.41.2. Öldürülmesi ve Defin Yeri.....	107
2.41.3. Çocukları.....	107
2.41.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri.....	107

2.42. İmâm el-Kâhir-Billâh'ın Hilâfeti.....	108
2.42.1. Vasfı ve Mührü.....	108
2.42.2. Ölümü ve Defin Yeri.....	109
2.42.3. Çocukları.....	109
2.42.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri (66vr).....	109
2.43. İmâm er-Râzî-Billâh'ın Hilâfeti	110
2.43.1. Vasfı ve Mührü.....	110
2.43.2. Vefatı ve Defin Yeri	111
2.43.3. Çocukları.....	111
2.43.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri	111
2.44. İmâm el-Müttaki-Billâh'ın Hilâfeti	111
2.44.1. Vasfı ve Mührü.....	112
2.44.2. Görevden Alınmasının Sebebi	112
2.44.3. Vefatı ve Defin Yeri	113
2.44.4. Çocukları.....	113
2.44.5. Vezirleri, Kâdıları ve Nâibleri.....	113
2.45. İmâm el-Müstekfî'nin Hilâfeti	114
2.45.1. Vasfı ve Mührü.....	114
2.45.2. Görevden Alınması	115
2.45.3. Çocukları.....	115
2.45.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri	116
2.46. İmâm el-Mutî-Lillâh'ın Hilâfeti	116
2.46.1. Vefatı ve Defin Yeri	117
2.46.2. Çocukları.....	117
2.46.3. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri	117
2.47. İmâm et-Tâi-Lillâh'ın Hilâfeti.....	117
2.47.1. Vasfı ve Mührü.....	118
2.47.2. Görevden Alınması, Ölümü ve Defnedildiği Yer.....	119
2.47.3. Çocukları.....	120
2.47.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri	120
2.48. İmâm el-Kâdir-Billâh'ın Hilâfeti.....	120
2.48.1. Vasfı ve Mührü.....	121
2.48.2. Ölümü ve Defin Yeri	123
2.48.3. Çocukları.....	123

2.48.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri	124
2.49. İmâm el-Kâim-Biemrillâh'ın Hilâfeti.....	124
2.49.1. Vasfı ve Mührü.....	125
2.49.2. Vefatı ve Defin Yeri	128
2.49.3. Çocukları.....	128
2.49.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri	128
2.50. İmâm el-Müktedî-Biemrillâh'ın Hilâfeti	129
2.50.1. Vasfı ve Mührü.....	130
2.50.2. Ölümü ve Defin Yeri	131
2.50.3. Çocukları.....	131
2.50.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri	131
2.51. İmâm el-Müstazhir-Billâh'ın Hilâfeti.....	131
2.51.1. Vasfı ve Mührü.....	132
2.51.2. Ölümü ve Defin Yeri.....	132
2.51.3. Çocukları.....	133
2.51.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri	133
2.52. İmâm el-Müsterşid-Billâh'ın Hilâfeti.....	134
2.52.1. Vasfı ve Mührü.....	134
2.52.2. Öldürülmesinin Sebebi	135
2.52.3. Çocukları.....	136
2.52.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri	136
2.53. İmâm er-Râşid-Billâh'ın Hilâfeti	136
2.53.1 Vasfı ve Mührü.....	137
2.53.2. Görevden Alınması, Ölümü ve Defnedildiği Yer.....	137
2.53.3. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri	138
2.54. İmâm el-Müktefî-Liemrillâh'ın Hilâfeti.....	139
2.54.1. Vasfı ve Mührü.....	139
2.54.2. Ölümü ve Defnedildiği Yer	140
2.54.3. Çocukları.....	140
2.54.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri	141
2.55. İmâm el-Müstencid-Billâh'ın Hilâfeti.....	141
2.55.1. Vasfı ve Mührü.....	142
2.55.2. Ölümü ve Defnedildiği Yer	142
2.55.3. Çocukları.....	143

2.55.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri	143
2.56. İmâm el-Müstazî-Biemrillâh'ın Hilâfeti	143
2.56.1. Vasfı ve Mührü.....	144
2.56.2. Vefatı ve Defin Yeri	144
2.56.3. Çocukları.....	145
2.56.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri	145
2.57. İmâm en-Nâsır-Lidînillâh'ın Hilâfeti	146
2.57.1. Vasfı ve Mührü.....	146
2.57.2. Vefatı ve Defin Yeri	148
2.57.3. Çocukları (89vr).....	149
2.57.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri	149
2.58. İmâm ez-Zâhir-Biemrillâh'ın Hilâfeti	151
2.58.1. Vasfı ve Mührü.....	152
2.58.2. Ölümü ve Defin Yeri.....	152
2.58.3. Çocukları.....	152
2.58.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibi	153
2.59. İmâm el-Müstansır-Billâh'ın Hilâfeti.....	153
2.59.1. Vasfı ve Mührü.....	154
2.59.2. Ölümü ve Defin Yeri.....	155
2.59.3. Çocukları.....	156
2.59.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri	156
2.60. İmâm el-Müsta'sım-Billâh'ın Hilâfeti.....	157
2.60.1. Vasfı ve Mührü.....	158
2.60.2. Öldürülmesi ve Hâkimiyetinin Son Bulması	159
2.60.3. Çocukları.....	161
2.60.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri	162
SONUÇ.....	164
KAYNAKÇA	167

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *İbnü'l-Kâzerûnî 'nin Muhtasarü't-târih min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs Adlı Eserinin Tercüme ve Değerlendirmesi* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

06/01/2025

Ümit YILDIZ

TEZ KABUL VE ONAY

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ümit YILDIZ tarafından hazırlanan *İbnü'l-Kâzerûnî'nin Muhtasarü't-târih min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs Adlı Eserinin Tercüme ve Değerlendirmesi* başlıklı bu çalışma, [Savunma Sınavı Tarihi] tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda [oybirliği/oy çokluğuyla] başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan	:	İmza:
Danışman	:	İmza:
Üye	:	İmza:

ONAY

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../2024 tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Unvanı Adı Soyadı

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Hız. Muhammed (sav) döneminden başlayarak Abbâsîlerin sonuna kadar ulaşan hadiseleri konu edinen ve tercümesi yapılmamış olan İbnü'l-Kâzerûnî'nin *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs* adlı eseri, Ortaçağ İslâm tarihi açısından oldukça kıymetlidir. Eserin tercüme edilmemesi ve içerdği kıymetli bilgiler eserin tercümesine yönelik bir çalışmanın yapılması ihtiyacını doğurmuştur. Bizler de söz konusu eseri ilim âlemine kazandırmak ve Arapça çeviriye dair tecrübe edinmek amacıyla bu eserin çevirisini yapmaya karar verdik.

Çevirisi yapılan bu eser, Hız. Muhammed (sav), Dört Halife, Hız. Hasan, Emevîler, Endülüs Emevîleri ve Abbâsîler dönemlerini konu edinmekte olup halifelerin biyografileri, çocukları, eşleri, kâtipleri ve hâcipleri hakkında mühim bilgiler barındırmaktadır. Bu çalışma, İbnü'l-Kâzerûnî'nin hayatı, eğitimi, ilmî şahsiyeti ve eserlerinin anlatıldığı giriş, eserin ilim âlemine kazandırılması, tanıtımı, dili, metodu ve kaynakları gibi başlıklardan oluşan bir değerlendirmenin yer aldığı birinci bölüm ve tercümenin yapıldığı ikinci bölüm ile sonuçtan oluşmaktadır. Çevirisi yapılan esere ait sayfa numaraları ilgili yerlerde parantez içerisinde belirtilmiştir. Ayrıca Mustafa Cevâd'ın esas aldığı yazma esere ait varak numaraları da köşeli parantez içerisinde muhafaza edilmiştir.

Bu tezin ortaya çıkmasında birçok zorluk ile karşılaşmış ve bu sebepten çeşitli ilim dallarında uzman akademisyenlerden de destek alınmıştır. Elimizdeki bu araştırmanın tez konusu olarak belirlenmesi, planlanması ve hazırlanması aşamalarında rehberlik eden kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Ömer TOKUŞ'a en kalbi duygularıyla teşekkür ederim. Tezin yazım aşamasında ve tashihinde katkılarını esirgemeyen Prof. Dr. Abdullah DUMAN ve Doç. Dr. Nevzat KELEŞ hocalarıma şükranlarımı sunarım. Ayrıca çalışmalarında bana yardımcı olan babam Mehmet YILDIZ, Dr. Öğr. Üyesi M. Bilal TOLAN, Dr. Öğr. Üyesi Eyüp SEVİNÇ, Dr. Öğr. Üyesi Kadir TUĞ ve Öğr. Gör. İrfan ALADAĞ hocalarıma müteşekkirim. Son olarak çalışma sürecinde manevi desteği ile yanımda olan kıymetli eşim Delal KAYA YILDIZ'a ve eğitim hayatım boyunca maddî-manevî desteklerini esirgemeyen aileme sonsuz şükranlarımı sunmayı borç bilirim.

06/01/2025

Ümit YILDIZ

ÖZET

Tezin Başlığı: <i>İbnü'l-Kâzerûnî'nin Muhtasarü't-târih min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs Adlı Eserinin Tercüme ve Değerlendirmesi</i>
Tezin Yazarı: Ümit YILDIZ
Danışman: Doç. Dr. Ömer TOKUŞ
Anabilim Dalı: Tarih
Bilim Dalı: Orta Çağ
Kabul Tarihi:
Sayfa Sayısı: I-XX(ön kısım) + 1-193 (tez) + -(ekler)
Bu çalışma 611 (1214/1215) yılında doğan, ölüm tarihi net olarak bilinmemekle birlikte 695 (1295/1296) senesinde vefat ettiği düşünülen ibnü'l-Kâzerûnî'nin <i>Muhtasarü't-Târih min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs</i> adlı eserinin tercümesi ve değerlendirmesini içermektedir. İbnü'l-Kâzerûnî'nin asıl adı Zahîrüddîn Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Mahmud b. Ebü'l-İz b. İshâk b. İbrahim el-Bağdâdî'dir. Doğduğu yere nispet edildiğinden dolayı ibnü'l-Kâzerûnî olarak bilinmektedir. Çalışmanın konusu olan müellifin bu eseri, Mustafa Cevâd tarafından yeniden oluşturulmuştur. Daha sonra Sâlim Âlûsî tarafından incelenerek dipnotlar eklemek suretiyle eser üzerinde düzenleme yapılmıştır. İbnü'l-Kâzerûnî bu eserinde Hz. Muhammed, Dört Halife, Emevî halifeleri ve Abbâsî halifeleri hakkında detaya varacak malumatlar sunmuştur. Bunun yanı sıra Endülüs Emevî Devleti hakkında da özet bilgiler vermiştir. Özellikle eserde göze çarpan nokta ise yazarın bizzat yaşamış olduğu Abbâsî devleti'nin son dönemleri hakkındaki vermiş olduğu bilgilerdir. Müellif bu eserde bazı yerlerin isimleri, nerede oldukları ve bazı halifeler döneminde yapılmış yapılar hakkında da veriler sunmuştur. Verdiği bilgiler arasında en kayda değer olan bilgiler, Bağdâd'ın Moğollar tarafından işgal edilişi ve yaşananlar hakkında sunmuş olduğu kayıtlardır.
Anahtar Kelimeler: Tarih, İbnü'l-Kâzerûnî, Hz. Muhammed (sav), Emevîler, Abbâsîler, Bağdâd.

ABSTRACT

Title of the Thesis: <i>Translation and Evaluation of the Works Ibn al Kazaruni's Mukhtasar al-Tarikh min Awal al-Zaman ila Muntaha Dawlat Bani'l-Abbas</i>
Author: Ümit YILDIZ
Supervisor: Doç. Dr. Ömer TOKUŞ
Department: History
Sub-field: Medieval History
Date:
This study includes the translation and evaluation of the work "Mukhtasar at-Tarikh min Avval az-Zaman ila Muntaha Dawlat Bani al-Abbâs" by İbnu'l Kazaruni, who was born in the year 611 (1214/1215) and is believed to have passed away in 695 (1295/1296). İbnul-Kazaruni's full name is Zahîrüddîn Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Mahmut b. Ebü'l-İz b. İshâk b. İbrahim al-Baghdadi. He is known as al-Kazaruni due to his association with the place of his birth. This work, authored by the subject of the study, was reconstructed by Mustafa Cevâd. Later, Salim Alusi reviewed the work and added footnotes, further refining the text. In this work, al-Kazaruni provides detailed information about the Prophet Muhammad, the Four Caliphs, the Umayyad caliphs, and the Abbâsîd caliphs. Additionally, he offers brief information about the Andulusian Umayyad. A particularly notable aspect of the work is the information provided about the later period of the Abbâsîds. The author presents data on the names and locations of certain places, as well as on buildings constructed during the reigns of some caliphs. Among the most significant pieces of information provided are the details regarding the Mongolian invasion of Baghdad and the events that occurred during that time.
Keywords: History, İbnu'l-Kazarûnî, Hz. Muhammad (sav), Umayyads, Abbâsîds, Baghdad.

KISALTMALAR

A.s.	: Aleyhisselam
A.g.e.	: Adı geçen eser
b.	: Bin
Bint.	: Binti
H.z.	: Hazreti
Bkz.	: Bakınız
S.	: Sayfa
Çev.	: Çeviren
T.y.	: Yayın tarihi yok
y.y.	: Yayın yeri yok
(Sav)	: Sallallahualeyhivesellem
TTK.	: Türk Tarik Kurumu
vb.	: ve benzeri
(ra)	: Radiyallahû anh
s.	: Sayfa Sayısı
sy.	: Sayı
nşr.	: Neşreden
Thk.	: Tahkik
Trc.	: Tercüme
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
H.	: Hicri
Tdv.	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,
Vr.	: Varak
Nr.	: Numara
Cc.	: Celle Celâluh
Ks.	: Kuddise Sirruhu

GİRİŞ

MÜELLİF ZAHÎRÜDDÎN İBNÜ'L-KÂZERÛNÎ'NİN HAYATI, İLMÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

A. Hayatı

Asıl adı Zahîrüddîn Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Mahmud b. Ebü'l-İz b. Ahmed b. İshâk b. İbrahim el-Bağdâdî olan İbnü'l-Kâzerûnî'nin ismini ez-Ziriklî¹, Zahîrüddîn Ali b. Muhammed b. Mahmud İbnü'l-Kâzerûnî, ez-Zehebî ise Zahîrüddîn el-Kâzerûnî el-Bağdâdî olarak vermektedir.² 611'de (1214-1215) dünyaya gelen³ İbnü'l-Kâzerûnî için kullanılan el-Kâzerûnî ve el-Bağdâdî gibi nisbelerden dolayı onun tam olarak nerede doğduğunu tespit etmek oldukça güçtür. Fakat isminin sonunda bulunan söz konusu nisbelerden dolayı onun bugün İran coğrafyasında Şîraz ve Buşehr arasında bulunan⁴ Kâzerûn'da veya Bağdâd'da doğduğunu kabul etmek olasıdır. Ancak İbnü'l-Fuvatî,⁵ Kâzerûnî nisbesinin dedesi ya da babasının yaşadığı Kâzerûn şehrinden dolayı verildiğini kaydetmektedir. Bu kısa kayıt doğru kabul edilecek olsa bile babası ve dedesinin tam olarak ne zaman Kâzerûn'dan çıktığını bilemiyoruz. Bu sırada babasının kaç yaşında olduğunu, evli olup olmadığını veya evli olsa bile İbnü'l-Kâzerûnî'nin doğup doğmadığını belirlemek güç görünmektedir.

Doğumundan başlayıp halife Müsta'sım (640-656/1242-1258) dönemine kadar İbnü'l-Kâzerûnî hakkında bilginiz bulunmamaktadır. Muhtemelen otuz dokuz yaşından sonra Abbâsî halifesi Müsta'sım döneminde İbnü'l-Kâzerûnî devlet kademelerinde görev almaya başlamıştır. Bu bağlamda Müsta'sım'ın annesi tarafından içinde divanın da bulunduğu bazı kurumlarda görevlendirilmiştir. Divanda çalıştığı zaman aralığında devlet kurumlarının işleyişinde şahit olduğu bazı sorunları ortaya koyarak eleştirilerde bulunmuş ve vazifesinde adalet üzerine hükümlerde bulunmuştur.⁶

Ailesine dair yeterince bilgi bulamadığımız İbnü'l-Kâzerûnî'nin 651'den (1253/1254) önce evlendiği bilinmektedir. Eşi ile ilgili malumata sahip olmadığımız

¹ Hayrüddîn ez-Ziriklî, *el-A'lam*, Cilt. 4, Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut 2002, s. 334.

² ez-Zehebî, *Mu'cemü's-şühûy*, Mektebetü's-Sıddık, Tâif 1408, s. 24.

³ es-Sübkî, *Tabakatü's-Şafi'îyyeti'l-kübrâ*, Cilt. 10, Hicr li't-Tibâa, Beyrut 1413, s. 185.

⁴ Makdisî, *Ahsenü't-tekasîm fî ma'rifeti'l-ekâlim*, Mektebetü'l-Medbûlî, Kahire 1991, s. 439; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, Cilt. 4, Dâru Sâdır, Beyrut 1995, s. 549.

⁵ İbnü'l-Fuvatî, *el-Havadis*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2003, s. 278.

⁶ ez-Ziriklî, a.g.e., s. 334.

müellifin bu evliliğinden Celâleddin Abdullah ve Muhammed adında iki oğlu dünyaya gelmiştir. Ez-Zehebî, ayrıntısını vermemekle beraber onun Şerefüddin Ahmed b. Mahmud adında bir torunundan da bahsetmektedir.⁷

Hülâgü'nün 21 Muharrem 656'da (28 Ocak 1258) Bağdâd'ı işgali esnasında şehirde bulunan İbnü'l-Kâzerûnî'nin, Moğolların icra ettiği katliamdan kurtuluşuna dair iki rivayet bulunmaktadır. Buna göre; İbnü'l-Kâzerûnî'nin Babü'n-Nevbe'nin Hâcibi Tâcettin Ali b. el-Bevvâmi eş-Şâfiî'nin evine sığındığı veya meşhur şarkıcı Safiyyüddin Abdülmü'min el-Ürmevî'ye para vererek kurtulduğu ileri sürülmektedir.⁸ Kesin ölüm tarihi bilinmemekle beraber İbnü'l-Kâzerûnî'nin Safer 697 (14 Aralık 1297),⁹ Recep 697 (Nisan-Mayıs 1298)¹⁰ veya 700'de (1300-1301)¹¹ vefat ettiği ifade edilmektedir. Ayrıca İbnü'l-Kâzerûnî'nin ölüm yeri ve nerede defnedildiği de bilinmemektedir

B. Öğrenim Hayatı ve İlmî Şahsiyeti

İbnü'l-Kâzerûnî'nin hayatının ilk yıllarına dair malumatımız olmadığı için onun tedrisine yönelik bilgilerimiz de aile bireyleri ile ilintili olarak ele alınacaktır. Dedesi ve babasının ilme merakı şüphesiz onun da ilmî açıdan yetişmesine imkân sağlamıştır. Aile büyükleri ile birlikte ilim meclislerinde ve halkalarında bulunma imtiyazına sahip olmuştur. Bunun sayesinde İbnü'l-Kâzerûnî, Müstansırıyye ve İbnü'l-Muttalib gibi medreselerde Şafiî ve Hanefî mezhebine mensup hocalardan ders almıştır. İyi bir tahsilden geçtiği anlaşılan İbnü'l-Kâzerûnî'nin eserleri incelendiğinde onun tarih, fıkıh, hadis, hesap ilmi, astronomi, matematik, edebiyat, şiir ve ziraat alanlarında ihtisas sahibi olduğu anlaşılmaktadır.¹²

C. Eserleri

Ez-Ziriklî, birçok ilim dalında mütehassıs ve farklı alanlarda kitapları olan İbnü'l-Kâzerûnî'nin, *Ravzatü'l-edip*, *erîb* ya da *Târîhü'l-müsemma*, *Kenzü'l-hisâb*, *el-melâha fi'l-filâha*, *Nibrâsu'l-mudi*, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ*

⁷ Ebû Abdillâh Şemsüddîn ez-Zehebî, *Mu'cemü'l-muhtas bi'l-muhaddisîn*, Mektebetü's-Sıddık, Tâif 1408, s. 172.

⁸ Takiyyüddîn İbn Hicce el-Hamevî, *Semarâtü'l-evrâk*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2005, s. 5875-156.

⁹ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, Cilt. 1, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 923.

¹⁰ el-Askalânî, a.g.e., 4, s. 142; es-Safedî, a.g.e., s. 89

¹¹ es-Sübkî, a.g.e., s. 185.

¹² ez-Ziriklî, a.g.e., s. 334; İbn Kadî Şühbe, a.g.e., s. 186; el-Askalânî, a.g.e., 4, s. 142.

müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs, Mekâme fî Kavâidi Bağdâd ve Manzûmetü'l-esediyye gibi eserlerinden bahsetmektedir.¹³ Bu eserlerin dışında *Mustafa Cevâd'ın* üzerinde çalıştığı, *Muhtasaru't-târih min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs* adlı eserin mukaddimesinde *es-Sîretü'n-Nebeviyye, Manzûmetü'l-esediyye fî lugati'l-Arabiyye, Târîhü'l-muaddil'inde Kâdilkudât el-Hûnâyisî ve Zeylû't-târîh İbnü'l-Umrânî* adlı eserlerin İbnü'l-Kâzerûnî'ye ait olduğu da belirtilmektedir.¹⁴ Ayrıca İbnü'l-Kâzerûnî'nin, *Kavâidi Bağdâd* adlı eserinin üzerinde çalışan Awwâd Gûrgîs ve Awwâd Mikail onun *et-Tezkirât* adlı bir eserini de zikretmektedirler.¹⁵

C.1. Nibrâsü'l-mudi

Günümüze ulaşmayan¹⁶ ve fıkıh alanında yazılan bu eseri es-Sübkî,¹⁷ *Nibrâsü'l-mudi*, el-Askalânî ve Kâtib Çelebi ise *Nibrâsü'l-mufti* şeklinde isimlendirmişlerdir.¹⁸

C.2. Manzûmetü'l-esediyye fî lugati'l-Arabiyye

Filolojiye dair yazılan ve günümüze ulaşmayan bu eserin neden Esediyye lafzına nispet edildiği bilinmemekte olup, es-Sübkî bu yapıttan bahsetmektedir.¹⁹

C.3. Kenzü'l-hisâb fî'l-hisâb

Matematik ve astronominin gelişimine katkı sağlayan hesap ilmi hakkında yazılan bu eser ile ilgili bilgileri Kadı İbn Şühbe ve el-Askalânî'ye borçluyuz.²⁰ Öte yandan Bağdâdlı İsmâil Paşa, yine hesap ilmine dair yazılan *İzâhü'l-meknûn fî'z-zeyli 'âlâ Keşfüz-zunûn* ya da *Vekrû'l-hisâb fî'l-hisâb* adlı eser ya da eserleri de İbnü'l-

¹³ ez-Ziriklî, a.g.e., s. 334.

¹⁴ Zahîrüddîn Ali. Mahmud b. Muhammed İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, Müessesetü'l-Âme lil-'Sihâfeti ve'l- Tiba'ati Matbaatü'l-Hükûme, Bağdâd 1970, s. 16, 17,20,21.

¹⁵ Zahîrüddîn Ali b. Mahmud b. Muhammed İbnü'l-Kâzerûnî, *Makâme fî Kavâ'idî Bağdâd fî'd-Devleti'l-Abbâsiyye*, Bağdâd 1962, s. 426.

¹⁶ İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, muhakkikin mukaddimesi, s. 16.

¹⁷ es-Sübkî, a.g.e., s. 185.

¹⁸ el-Askalânî, a.g.e.,4, s. 142; Kâtib Çelebi, a.g.e., s. 923; İbnü'l-Kâzerûnî, *Makâme fî Kavâ'idî Bağdâd fî'd-Devleti'l-Abbâsiyye*, s. 426.

¹⁹ Es-Sübkî, a.g.e., s. 185; İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, muhakkikin mukaddimesi, s. 16,17; İbnü'l-Kâzerûnî, *Makâme fî Kavâ'idî Bağdâd fî'd-Devleti'l-Abbâsiyye*, s. 426.

²⁰ İbn Kadî Şühbe, a.g.e., s.186; el-Askalânî, a.g.e.,4, s. 142; İbnü'l-Kâzerûnî, İbnü'l-Kâzerûnî, *Makâme fî Kavâ'idî Bağdâd fî'd-Devleti'l-Abbâsiyye*, s. 425.

Kâzerûnî'ye nispet etmektedir.²¹ Günümüze ulaşamayan *Kenzü'l-hisâb*'ın İbnü'l-Kâzerûnî'nin bu kitapları ile aynı olup olmadığı hususunda bilgi sahibi değiliz.

C.4. El-Melâhatu fi'l-felâhe

Astronomi hakkında yazılan bu eser de günümüze ulaşmadığı için hakkında malumatımız bulunmamaktadır.²²

C.5. es-Sîretü'n-Nebeviyye

Bu eserin bir diğer ismi *ez-Zirvetü'l-ulyâ fî sîreti'l-Mustafa'dır*.²³ Adından da anlaşılacağı üzere Hz. Muhammed'in (sav) siretine dair yazılan ve günümüze ulaşan²⁴ bu eserin adını el-Askalânî²⁵ es-Sehâvî²⁶ ve Kâtib Çelebi'den²⁷ öğrenmekteyiz.

C.6. El-İhtiyârat fi ilm-i nücûm ve'l-ihitiyâr evkâtü'l-a'mâl ve'l-ef'âl ve'l-harekatü'l-İnsan

Bu eserin diğer ismi *el-İhtiyârâtü'l-Kâzerûniyye'dir*.²⁸ İbnü'l-Fuvâtî'nin adına yer verdiği bu eser günümüze ulaşmıştır.²⁹

C.7. Târîhü'l-müsemmâ (Ravzatü'l-erîb)

Bir tarih kitabı olduğu anlaşılan bu eseri es-Sübkî³⁰, Kâtib Çelebi³¹ ve es-Sehâvî³² Ravzatü'l-erîb olarak isimlendirmektedir. Es-Sehâvî, eserin 17 ciltten oluşan bir edebiyat kitabı olduğunu ifade etmektedir.³³ İlim, basiret, hikmet ve akla hitap

²¹ Bağdâdlı İsmâil Paşa, *Îzâhü'l-meknun fi'z-zeyli 'âlâ Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, Cilt. 2, Daru'l-İhtai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut t.y., s. 714,715; İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, muhakkikin mukaddimesi, s. 16,17.

²² ez-Ziriklî, a.g.e., s.334;İbnü'l-Kâzerûnî, muhakkikin mukaddimesi, s.17; İbnü'l-Kâzerûnî, *Makâme fî Kavâ'idî Bağdâd fi'd-Devleti'l-Abbâsiyye*, s. 426.

²³Zahîrüddîn Ali. Mahmud b. Muhammed İbnü'l-Kâzerûnî, *ez-Zirvetü'l-ulyâ fî sîreti'l-Mustafa*, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Lala İsmail Koleksiyonu, nr. 00330.

²⁴ İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, muhakkikin mukaddimesi, s. 17,18.

²⁵ el-Askalânî, a.g.e.,4, s. 142.

²⁶ Bağdâdlı İsmâil Paşa, a.g.e., s. 714-715; Sehâvî, a.g.e., s. 101.

²⁷ Kâtib Çelebi, a.g.e., s. 923.

²⁸Zahîrüddîn Ali. Mahmud b. Muhammed İbnü'l-Kâzerûnî, *el-İhtiyârâtü'l-Kâzerûniyye'dir* Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Süleymaniye Koleksiyonu, nr. 01027-001.

²⁹İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, muhakkikin mukaddimesi, s. 18; İbnü'l-Kâzerûnî, *Makâme fî Kavâ'idî Bağdâd fi'd-Devleti'l-Abbâsiyye*, s. 425.

³⁰ es-Sübkî, a.g.e., s. 185.

³¹ Kâtib Çelebi, a.g.e., s. 923.

³² Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Sehâvî, *el-İ'lân bi't-tevbih li-men zemme ehli't-târîh*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1986, s. 101.

³³ Sehâvî, a.g.e., s. 101.

ettiği için bu şekilde isimlendirilmiştir. Es-Sehâvî'den farklı olarak İbn Kadî Şühbe eserin 27 ciltten oluştuğunu söylemektedir.³⁴ Es-Safedî,³⁵ günümüze ulaşamayan eserdeki tarihi bilgilerden dolayı İbnü'l-Kâzerûnî'yi tarihçi olarak kabul etmektedir.

C.8. Târîhü'l-muaddîl'inde Kâdîlkudât el-Hûnâyisî

Kâdîlkudât'ın görev ve sorumlulukları hakkında yazıldığı anlaşılan bu eser hakkındaki malumata İbnü'l-Fuvâtî'de rastlamaktayız. Adaleti ile temayüz etmiş olan kâdîlkudât Sîraceddin el-Hûnâyisî'ye ithaf edilmiştir. Müellif, el-Hûnâyisî'nin Muntansır Medresesi'nin hocalarından biri olduğunu kaydetmektedir.³⁶ Bu eser de diğerleri gibi günümüze ulaşamamıştır.³⁷

C.9. Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs

Bu eserin diğer adı *Tezkiretü'z-zamân ve mâ madâ minhu* 'dur.³⁸ Tercümesini yapmış olduğumuz bu kitap Hz. Muhammed (sav) döneminden başlayarak Abbâsîlerin sonuna kadar gelen olayları anlatan bir tarih yapıtıdır.³⁹ Bu eser hakkında ayrıca bilgi verileceğinden burada ayrıntıya girilmemiştir.

³⁴ İbn Kadî şühbe, a.g.e., s. 186.

³⁵ es-Safedî, a.g.e., s. 89; İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, muhakkikin mukaddimesi, s.18; İbnü'l-Kâzerûnî, *Makâme fî Kavâ'idi Bağdâd fî'd-Devleti'l-Abbâsiyye*, s. 425.

³⁶ İbnü'l-Fuvâtî, a.g.e., 3, Kısım 1, s. 229.

³⁷ İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, muhakkikin mukaddimesi, s. 20,21; İbnü'l-Kâzerûnî, *Makâme fî Kavâ'idi Bağdâd fî'd-Devleti'l-Abbâsiyye*, s. 425.

³⁸ Zahîrüddîn Ali. Mahmud b. Muhammed İbnü'l-Kâzerûnî, *Tezkiretü'z-zamân ve mâ madâ minhu*, Süleymaniye yazma eserler Kütüphanesi, Carullah Efendi Koleksiyonu, nr.1625, vr. 1.

³⁹ İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, muhakkikin mukaddimesi, s. 21; İbnü'l-Kâzerûnî, *Makâme fî Kavâ'idi Bağdâd fî'd-Devleti'l-Abbâsiyye*, s. 425.

C.10. Zeylû't-târîh İbnü'l-Umrânî

İbnü'l-Kâzerûnî'nin Şeyh Muhammed b. Ali b. Muhammed el-İmrânî'nin eserine yazdığı zeyilde, İmâm el-Müstencid-Billâh'ın (1160-1170) döneminden başlayarak İmâm el-Müsta'sım-Billâh'ın (1242-1258) halifeliğinin sonuna kadarki dönem hakkında bilgiler vermiştir. Bu eserin el yazması, Leiden Kütüphanesinde 779'uncu ve Fransa Ulusal Kütüphanesi'nde ise 4842'inci sıra numarasında yer almaktadır.⁴⁰

C.11. Et-Tenzîlat

İbnü'l-Kâzerûnî'nin bu eseri Bağdâdlı İsmail Paşâ'nın *Îzâhü'l-meknûn fi'z-zeyli 'alâ Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn ve Hediyetü'l-Ârifîn*'de geçmekte olup günümüze ulaşmamıştır.⁴¹

C.12. Makâme fi Kavâ'idi Bağdâd fi'd-Devleti'l-Abbâsiyye

Bu kitapta Bağdâd'ın sosyal, siyasal, ekonomik ve külterel açıdan önemi anlatılmaktadır.⁴² Ezan vaktini bildiren Dârü'l-Tubul, vezirlerin toplandığı Dârü'l-Vüzerâ'yı ve karşılamların yapıldığı Dârü'l-Vustâ gibi yapıların isimlerini de vererek mimarî açıdan Bağdâd'ın değerini ortaya koymaktadır.⁴³

⁴⁰ İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, muhakkikin mukaddimesi, s. 22; İbnü'l-Kâzerûnî, *Makâme fi Kavâ'idi Bağdâd fi'd-Devleti'l-Abbâsiyye*, s. 425.

⁴¹ İbnü'l-Kâzerûnî, *Makâme fi Kavâ'idi Bağdâd fi'd-Devleti'l-Abbâsiyye*, s. 425; Bağdâdlı İsmail Paşâ, *Îzâhü'l-Meknûn fi'z-zeyli 'alâ Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, Ekâletü'l-Me'ârif, İstanbul 1945-1948, s.328; Bağdâdlı İsmail Paşâ, *Hediyetü'l-Ârifîn*, Cilt. 1, Mektebetü'l-İslâmiyetü'l-Ca'feri, Tahran 1387, s. 715.

⁴² Zahîrüddîn Ali. Mahmud b. Muhammed İbnü'l-Kâzerûnî, *Makâme fi Kavâ'idi Bağdâd fi'd-Devleti'l-Abbâsiyye*, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Fatih Koleksiyonu, nr. 05411-002; İbnü'l-Kâzerûnî, *Makâme fi Kavâ'idi Bağdâd fi'd-Devleti'l-Abbâsiyye*, s. 427, 428,

⁴³ İbnü'l-Kâzerûnî, *Makâme fi Kavâ'idi Bağdâd fi'd-Devleti'l-Abbâsiyye*, s. 430, 431.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHTASARÜ'T-TÂRÎH MİN EVVELİ'Z-ZAMÂN İLÂ

MÜNTEHÂİ DEVLETİ BENİ'L-ABBÂS'IN

DEĞERLENDİRMESİ

1.1. Eser Hakkında

İbnü'l-Kâzerûnî'nin yazmış olduğu bu eser İstanbul Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Cârullah Efendi Koleksiyonu'nda 1625 numara ve *Tezkiretü'z-zamân ve mâ madâ minhu* adı ile kayıtlıdır. Söz konusu yazma eserin ebatları 187x145-150x115 yazı türü nesir ve varak sayısı da 99'dur. Ancak eserin ilk nüshasında adı, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs* şeklinde geçmektedir.⁴⁴ Bizler de eserin Mustafa Cevâd tarafından tahkikli neşrini esas alarak tercüme ettik.

Bu eser, kronolojik olarak Hz. Muhammed (sav) ile başlamış ve öncelikle Hz. Muhammed (sav) dönemi hakkında derinlemesine bilgi vermiştir. Dört Halife'ye gelindiğinde Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali devirleri özet bir şekilde anlatılmıştır. Hz. Ömer ve Hz. Osman zamanlarında diğerlerine nazaran daha ayrıntılı bir anlatım göze çarpmaktadır. Bilahare, Hz. Hasan, Emevî halifeleri ve Endülüs Emevilerine yer vermektedir. Son olarak müellif, Abbâsî halifelerinin doğumları, vasıfları, mühürleri, çocukları, kâdıları, vezirleri, kâtipleri ve ölümleri şeklinde Abbâsîler hakkındaki bilgileri yaşadığı zamana yani son Abbâsî halifesi el-Müsta'sım dönemine kadar ulaştırmıştır.⁴⁵

1.2. Eserin İlim Âlemine Kazandırılması

Mustafa Cevâd, tahkikini yaptığı İbnü'l-Kâzerûnî'nin *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs* adlı eserine Yusuf b. Ya'kub el-Mezkînî'nin oğlu Nebîl el-Mezkînî vasıtasıyla ulaşmıştır. Nebîl el-Mezkînî, İstanbul'da öğrencilik yaptığı yıllarda babasının isteği ile İstanbul Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan eseri mikro filme çekirmiş ve daha sonra babasına

⁴⁴ Zahrüddîn Ali. Mahmud b. Muhammed İbnü'l-Kâzerûnî, *Tezkiretü'z-zamân ve mâ madâ minhu*, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Carullah Efendi Koleksiyonu, nr. 1625, vr. 1.

⁴⁵ İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, s. 35, 61, 65, 71, 75, 79, 81, 112.

göndermiştir.⁴⁶ Bu şekilde esere ulaşan Mustafa Cevâd, daha sonra Matbaatü'l-Mecma'i'l-İlmi'l-Irak'ta bu mikro filmleri fotostat kâğıtları üzerine tasvir etmiştir. Öncelikle nüshaların yazı tipi üzerinde çalışan Mustafa Cevâd, daha sonra metne yoğunlaşarak hataları tespit etmeye çalıştığı için eserin basım süreci gecikmiştir. Esere dair incelemelerini tamamlayan Mustafa Cevâd, kitabı 1980'de Müessesetü'l-Âm li sehâfe tıba'atü'l-matbaati'l-Hikemiyye adlı yayın evinde *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs* ismiyle bastırmıştır. Müteakiben, Sâlim Âlûsî, Mustafa Cevâd'ın tab ettiği bu eseri incelemiş ve eksik bulduğu yerleri ortaya koymuştur.⁴⁷ Bizler de eserin tercümesini yaparken tahkikli neşri esas alarak bazı müphem noktalarda Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Carullah Efendi Koleksiyonun'da bulunan nüshaya müracaat ettik.

1.3. Dili

Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs, Arapça olarak yazılmış bir eserdir. Kitabın genelinde sade ve anlaşılır bir dil kullanılırken bazı yerlerde ağdalı bir üslup tercih edilmiştir. Eser, genellikle anlaşılır kelimelerle yazılmasına rağmen bazı anlaşılması zor olan kelimeler de içermektedir. Ayrıca kitapta ekseriyetle Arapça ve sayısı az olmakla birlikte Farsça şiirler de yer almaktadır. Bu durum da eserin edebi yönünü artırmaktadır. Kitapta Farsça şiirlerin yer alması yazarın Farsça bildiğini de ortaya koymaktadır.

1.4. Metodu

Yazar, eserini oluştururken senet ve metne dayanarak bilgileri nakil yolu ile toplamıştır. Yazar, şahit olduğu olayları ve ele aldığı konuları eleştiriye tabi tutmadan yer ve zaman kavramlarını dikkate alarak sebep sonuç belirtmeksizin hikâyeci yani rivayetçi anlatım yolunu tercih etmiştir.⁴⁸ Yazar, olayları hicri takvimi esas alarak aktarmıştır. Müellif, yapıtını meydana getirirken Hz. Peygamber (sav), Dört Halife, Hz. Hasan (as), Emevîler, Endülüs Emevîler ve Abbâsilerin ilk dönemlerini belirli kaynaklardan incelemiş ve eserine almıştır. Bunun yanı sıra Abbâsilerin son dönemine bizzat şahitlik ettiği için olayları gördüğü şekli ile aktarmıştır. Ayrıca yukarıda ifade

⁴⁶ İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, muhakkikin mukaddimesi, s. 23.

⁴⁷ İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, muhakkikin mukaddimesi, s. 32.

⁴⁸ Mübahat S. Kütükoğlu, *Târîh Araştırmalarında Usûl*, TTK yayıncılık, 3. Baskı, Ankara 2017, s. 5.

edilen dönemleri başlıklar şeklinde vermiştir.

İbnü'l-Kâzerûnî, halifelerin dönemlerini müşahade ederken konu bütünlüğünden sapmıştır. Örneğin Me'mûn'un vasfını anlatırken araya halife olmadan önce Fazl b. Rebî ile yapmış olduğu tartışma girmiştir.⁴⁹

Müellif, eserini birbirine uygun ve doğru olacak bilgilerle kurgulamış ve ravi zincirini de kullanarak senet yöntemi ile sağlamlaştırmıştır. Müellif, kitabı yazarken Hz. Muhammed (sav), Hülefa-i Raşidîn'in Hilâfet yıllarını dönem şeklinde ele alırken Emevîler, Abbâsîleri hanedanlar şeklinde kurgulamıştır.

1.5. ESERİN KAYNAKLARI

İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh* adlı eserini yazarken çeşitli kaynakları referans olarak kullanmıştır. Söz konusu eserleri bazen yazar ismi, bazen eser bazen de yazar ve eser isimlerini bir arada vererek alıntılanmaktadır. İbnü'l-Kâzerûnî, *Ebû Saîd el-Hudrî*, *Abdullah b. Abbâs*, *İbrahim en-Nehaî*, *Vehb b. Münebbih*, *İbn İshâk*, *el-Vâkıdî*, *El-Asmaî*, *Yahyâ b. Maîn*, *İbn Ebû Şevârib*, *Zünnûn el-Mısrî*, *El-Câhiz*, *Ebû Ma'ser el-Belhî*, *İbn Kuteybe*, *İbnü'r-Rûmî*, *Buhtürî*, *Ebû'l-Abbâs el-Müberred*, *İbn Ebû Tâhir*, *Muhammed b. Cerîr et-Taberî*, *Ebû Bısr ed-Dûlâbî*, *Sâhib b. Abbâd*, *Ebû Bekir es-Sûlî*, *Şerîf er-Radî*, *Şerîf el-Murtazâ*, *Hilâl b. el-Muhassin es-Sâbî*, *Kudât Hatîb el-Bağdâdî* İbnü's-Sâî ve *Ebû'l-Muzaffer İbn Hübeyre* gibi yazarları metin içinde referans olarak göstermiştir. Bu başlık altında ilgili yazarların hayatları hakkında kısa malumatlar ve İbnü'l-Kâzerûnî'nin yaptığı alıntılara örnekler verilecektir.

1.5.1. Ebû Saîd el-Hudrî

Ebû Saîd Sa'd b. Mâlik b. Sinân el-Hudrî, Medine'nin Hazrec kabilesine mensuptur. Çok hadis rivayet eden yedi sahâbîden birisidir. 74 (693-694) yılında vefat etmiştir.⁵⁰ İbnü'l-Kâzerûnî Uhud savaşını anlatırken Ebû Saîd el-Hudrî'yi referans olarak göstermiştir.⁵¹

⁴⁹ İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, s. 134.

⁵⁰ Raşit Küçük, "Ebû Saîd el-Hudrî" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 223-224.

⁵¹ İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, s. 42.

1.5.2. Abdullah b. Abbâs

Tefsir, hadis ve fıkıh ilimlerinde otorite olan Abdullah b. Abbâs hicretten üç yıl önce Mekke’de doğmuş ve 68’de (687-88) ölmüştür.⁵² Bedir savaşını anlatırken İbnü’l-Kâzerûnî Abdullah b. Abbâs’a atıfta bulunmuştur.⁵³

1.5.3. İbrahim en-Nehaî

46 (666) yılında Kûfe’de dünyaya gelen İbrahim en-Nehaî muhaddis, fakih ve tâbiîn âlimidir. Irak ehl-i re’y mektebinin teşekkülünde önemli bir rol oynayan Nehaî 96’da (714) vefat etmiştir.⁵⁴ İbnü’l-Kâzerûnî Hz. Peygamber’in (sav) doğumundan bahsederken İbrahim en-Nehaî’yi referans olarak göstermiştir.⁵⁵

1.5.4. Vehb b. Münebbih

San’a yakınlarındaki Zimâr’da 34 (654-55) yılında dünyaya gelen Vehb b. Münebbih köken olarak Fars asıllıdır. Hadis ve kadim tarih alanında ön plana çıkan Vehb b. Münebbih 114 (732) yılında vefat etmiştir.⁵⁶ İbnü’l-Kâzerûnî eserinin sadece bir yerinde peygamberlerin sayısına dair verilen bilgilerde Vehb b. Münebbih’i kaynak olarak göstermiştir.⁵⁷

1.5.5. İbn İshâk

Kitâbü’l-Megâzî’nin yazarı Ebû Abdullâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureyşî el-Medenî, 80’de (699) Medine’de doğmuştur. İncil ve Tevrat’a vakıf ve Süryanice bilen İbn İshâk, hadis, şiir, eyyâmü’l-arab, ensab ve siyer-megazî alanlarında ün yapmış ve 151’de (768) vefat etmiştir.⁵⁸ Dokuz yerde İbn İshâk’ı referans olarak gösteren İbnü’l-Kâzerûnî, daha çok “İbn İshâk dedi ki” sözcükleri ile başlayarak Hz. Muhammed’in (sav) soy ağacı⁵⁹, babasının vefatı,⁶⁰

⁵² İsmail Lütfü Çakan, Muhammed Eroğlu, “Abdullah b. Abbâs”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s. 76-79.

⁵³ İbnü’l-Kâzerûnî, *Muhtasarü’t-târîh min evveli’z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni’l-Abbâs*, s. 41.

⁵⁴ Şükrü Özen, “İbrahim en-Nehaî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 535-538.

⁵⁵ İbnü’l-Kâzerûnî, *Muhtasarü’t-târîh min evveli’z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni’l-Abbâs*, s. 39.

⁵⁶ Mahmut Demir, “Vehb b. Münebbih”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 608-610.

⁵⁷ İbnü’l-Kâzerûnî, *Muhtasarü’t-târîh min evveli’z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni’l-Abbâs*, s. 36.

⁵⁸ Mustafa Fayda, “İbn İshâk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 20, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 93-96.

⁵⁹ İbnü’l-Kâzerûnî, *Muhtasarü’t-târîh min evveli’z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni’l-Abbâs*, s. 35.

⁶⁰ İbnü’l-Kâzerûnî, *Muhtasarü’t-târîh min evveli’z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni’l-Abbâs*, s. 38.

kendisine iman eden ilk kişiler⁶¹ ile vefatı,⁶² defni⁶³, aile hayatı ve eşleri⁶⁴ ile Hz. Ali'nin⁶⁵ ve Muâviye'nin hilâfeti⁶⁶ gibi konularda referans göstermiştir.

1.5.6. El-Vâkıdî

El-Megâzî adlı eseri ile tanınan Ebû Abdullâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî el-Eslemî el-Medenî, Kur'ân ilimleri, hadis, fıkıh, siyer-megazî, tarih ve fütüh alanlarında eğitim almıştır. Hz. Muhammed (sav) ve Hülefâ-i Râşidîn dönemleri hakkında görgü tanıkları ve yakınlarından bilgiler toplayıp derleyen ve Hicaz bölgesini gezerek incelemelerde bulunan el-Vâkıdî 207'de (823) vefat etmiştir.⁶⁷ İbnü'l-Kâzerûnî, el-Vâkıdî'den (Kâle el-Vâkıdî/el-Vâkıdî dedi ki şeklinde) Osman b. Affân ve Hz. Ali ile ilgili dönemler başta olmak üzere dokuz yerde istifade etmiştir.⁶⁸

1.5.7. El-Asmaî

Ebû Saîd Abdülmelik b. Kureyb el-Asmaî el-Bâhilî 122'de (740) Basra'da doğmuştur. Basra dil okulunun önde gelen hocalarındandır. Şiir, ahbar (yani tarih), dil ve edebiyât âlimidir. 216'da (831) vefat etmiştir.⁶⁹ İbnü'l-Kâzerûnî, Halife el-Mansûr'un vasfı hakkında bilgi verirken kaynağının el-Asmaî olduğunu belirtmektedir.⁷⁰

1.5.8. Yahyâ b. Maîn

Hadis ve fıkıh alanında temayüz eden ve birçok öğrenci yetiştiren Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Maîn b. Avn el-Mürri el-Bağdâdî 158'de (775) Enbâr'ın Nikyâ köyünde doğmuş ve 233'te (848) de vefat etmiştir.⁷¹ İbnü'l-Kâzerûnî, sadece Abdullah

⁶¹ İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, s. 38.

⁶² İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, s. 49

⁶³ İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, s. 49

⁶⁴ İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, s. 50, 53.

⁶⁵ İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, s. 76.

⁶⁶ İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, s. 81.

⁶⁷ Mustafa Fayda, "El-Vâkıdî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 471-475.

⁶⁸ İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, s. 72, 76.

⁶⁹ Süleyman Tülücü, "El-Asmaî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 499-500.

⁷⁰ İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, s. 60.

⁷¹ Erdinç Ahatlı, "Yahyâ b. Maîn", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 256-257.

b. Ömer'e uygulanan had cezası ile ilgili kısımda Yahyâ b. Maîn'den yararlanmıştır.⁷²

1.5.9. İbn Ebü's-Şevârib

Muhammed b. Abdülmelik b. Ebü's-Şevârib el-Kureşî el-Basrî 150 (767) yılından sonra doğmuştur. Halife Mütevekkil (847-861) döneminde kâdılık yapan Ebü's-Şevârib 244'te (858) ölmüştür.⁷³ İbnü'l-Kâzerûnî, Müstaîn-Billâhın görevden alınmasına dair bilgilerde Ebü's-Şevârib'i referans göstermiştir.⁷⁴

1.5.10. Zünnûn el-Mısırî

155 (772) yılında Mısır'ın İhmîm (Ahmîn) şehrinde doğan Zünnûn el-Mısırî ilk dönem sûfilerindendir. Halife Mütevekkil döneminde sarayda bulunmuş ve 245 (859) yılında ölmüştür.⁷⁵ İbnü'l-Kâzerûnî Mütevekkil'in vasfını anlatırken Zünnûn el-Mısırî'den alıntı yapmıştır.⁷⁶

1.5.11. El-Câhiz

Ebü Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz el-Kinânî 150-160 (767-777) yılları arasında Basra'da doğdu. Arap edebiyatının en büyük nesir yazarlarından ve şairlerinden biridir. 255 (869) senesinde vefat etmiştir.⁷⁷ İbnü'l-Kâzerûnî, Abdullah b. ez-Zübeyr Esedî Kureşî'nin hilâfetinden bahsederken el-Câhiz'i kaynak olarak göstermiştir.⁷⁸

1.5.12. Ebû Ma'ser el-Belhî

20 Safer 171 (10 Ağustos 787) tarihinde Belh'te dünyaya gelen Ebû Ma'ser el-Belhî, hadis ve astronomi alanlarında kendisinden bahsettirmiştir. Latin dünyasında Albumasar ve Bizanslılar tarafından da Apomasar olarak tanınan Ebû Ma'ser el-Belhî, 28 Ramazan 272'de (8 Mart 886) vefat etmiştir.⁷⁹ İbnü'l-Kâzerûnî eserinin sadece bir

⁷² İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, s. 69.

⁷³ Nadir Özkuyumcu, "Ebü's-Şevârib", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 19, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 473-474.

⁷⁴ İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, s. 153.

⁷⁵ Necdet Tosun, "Zünnûn el-Mısırî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 575-576.

⁷⁶ İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, s. 146.

⁷⁷ Ramazan Şeşen, "el-Câhiz", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 24-26.

⁷⁸ İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, s. 86.

⁷⁹ Muammer Dizer, "Ebû Ma'ser el-Belhî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 182-184.

yerinde Hz. Peygamber'in (sav) doğumundan bahsederken yazarı referans göstermiştir.⁸⁰

1.5.13. İbn Kuteybe

Merv'den Irak'a göç eden bir ailenin oğlu olan Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî 213'te (828) doğmuştur. Tarih, fıkıh, tefsir, hadis, dil, edebiyat, kıraat, nahiv, lügat ve şiir gibi alanlarda devrin muteber ilim adamlarından ders almış ve 276'da (889) vefat etmiştir.⁸¹ İbnü'l-Kâzerûnî, eserinde iki yerde İbn Kuteybe'nin adını vererek alıntı yapmaktadır. "İbn Kuteybe dedi ki" şeklinde başlayan bu alıntılar Hz. Ömer'in eşi Gülsüm⁸² ve Muâviye hakkındadır.⁸³

5.1.14. İbn Ebû Tâhir

İbn Tayfûr olarak bilinen ve *Târîhi Bağdâd* adlı eserin yazarı olan Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ebî Tâhir Tayfûr el-Mervezî el-Horasanî 204'te (819-20) Bağdâd'da doğmuştur. Hadis, edebiyat, şiir ve tarih sahalarında ders almış ve 280'de (893) ölmüştür.⁸⁴ İbnü'l-Kâzerûnî, halife Mütevekkil'in çocuklarından Ebû'l-İsa'nın 279'daki (843-844) ölümünden bahsederken İbn Ebû Tâhir'in eserine müracaat etmiştir.⁸⁵

1.5.15. İbnü'r-Rûmî

2 Recep 221'de (21 Haziran 836) Bağdâd'da doğan İbnü'r-Rûmî şiir, hitabet, hesap, tarih, fıkıh ve hadis alanlarında eğitimler almıştır. Özellikle şiir dalında ön plana çıkan İbnü'r-Rûmî 283 (896) yılında vefat etmiştir.⁸⁶ İbnü'l-Kâzerûnî, Mu'tazîd-Billâh'ın vafından bahsederken İbnü'r-Rûmî'ye atıfta bulunmuştur.⁸⁷

1.5.16. Buhtürî

Ebû Ubâde el-Velîd b. Ubeyd b. Yahyâ et-Tâî 204-206'da (819-821) Haleb'in kuzeydoğusunda bulunan Menbic şehrinde ya da buranın köylerinden biri olan

⁸⁰ İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, s. 37.

⁸¹ Hüseyin Yazıcı, "İbn Kuteybe", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 20, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 145-149.

⁸² İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, s. 69.

⁸³ İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, s. 89.

⁸⁴ Sabri Hizmetli, "İbn Ebû Tâhir", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 19, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 445.

⁸⁵ İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, s. 148.

⁸⁶ Mustafa Cuhadar, "İbnü'r-Rûmî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 186-188.

⁸⁷ İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, s. 166.

Zerdefne’de doğmuş önemli şairlerden birisidir. Buhtürî 284’te (897) vefat etmiştir.⁸⁸ İbnü’l-Kâzerûnî, Halife Mühtedî-Billâh’ın vasfını anlatırken Buhtürî’yi bir yerde kaynak gösterdi.⁸⁹

1.5.17. Ebü’l-Abbâs el-Müberred

Ebü’l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberred el-Ezdî es-Sümâlî Zilhicce 210’da (Mart 826) Basra’da doğmuştur. Arap dili ve edebiyatı ve şiir alanında eğitim almıştır. Halife Vâsık ve Mütevekkil dönemlerinde Basra’ya davet edilen Ebü’l-Abbâs el-Müberred 286’da (900) vefat etmiştir.⁹⁰ İbnü’l-Kâzerûnî, Mu’tazîd-Billâh’ın vasfından bahsederken Ebü’l-Abbâs el-Müberred’i referans olarak kullanmıştır.⁹¹

1.5.18. Muhammed b. Cerîr et-Taberî

Taberistan’ın Âmül şehrinde 224 yılının sonunda veya 225’in başında (839) doğan Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî küçük yaşlardan itibaren tefsir, hadis, fıkıh, şiir, edebiyat ve tarih dersleri almıştır. 310’da (923) vefat eden⁹² et-Taberî’nin *Târîhü’l-Ümem ve’l-Mülûk* adlı tarih kitabı, İbnü’l-Kâzerûnî’nin kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Hz. Muhammed’in (sav) defni,⁹³ peygamberlik iddiası ile ortaya çıkan Esved el-Ansî’ye dair bilgi ve halife *Hârûn Reşîd’in* çocukları Ali, Hatice, Ümmü Ca’fer, Ümmü Kasım, Rayta, Hamdûne, Sükeyne ve Ümmü Muhammed, Hârûn Reşîd’in oğlu Ali’nin lakabı ve annesi Ümmetü’l-Azîz’den bahsederken et-Taberî’yi kaynak olarak kullanmıştır.⁹⁴

1.5.19. Ebû Bişr ed-Dûlâbî

Horasan coğrafyasında Rey yakınlarındaki Dûlâb köyünde 224’te (839) dünyaya gelen Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed b. Hammâd el-Verrâk ed-Dûlâbî, hadis, fıkıh, biyografi ve tarih dallarında dönemin önde gelen hocalarından eğitim almıştır. Kâtiplik ve müstensih olarak görev yapan ed-Dûlâbî 310’da (823) vefat

⁸⁸ Zülfikar Tüccar, “Buhtürî” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 381-383.

⁸⁹ İbnü’l-Kâzerûnî, *Muhtasarü’l-târîh min evveli’z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni’l-Abbâs*, s.157.

⁹⁰ İsmail Durmuş, “Ebü’l-Abbâs el-Müberred”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2020, s. 430-433.

⁹¹ İbnü’l-Kâzerûnî, *Muhtasarü’l-târîh min evveli’z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni’l-Abbâs*, s. 166.

⁹² Mustafa Fayda, “Muhammed b. Cerîr et-Taberî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 39, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 314-318.

⁹³ İbnü’l-Kâzerûnî, *Muhtasarü’l-târîh min evveli’z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni’l-Abbâs*, s. 62.

⁹⁴ İbnü’l-Kâzerûnî, *Muhtasarü’l-târîh min evveli’z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni’l-Abbâs*, s. 128.

etmiştir.⁹⁵ Mısır'a gittikten sonra devrin âlimlerine kâtiplik yapmıştır. İbnü'l-Kâzerûnî, Hz. Muhammed'in hastalığı esnasındaki Hz. Ebu Bekir'in imamet görevi⁹⁶ ve Esvedü'l-Ansî'ye⁹⁷ dair bilgiler olmak üzere iki yerde ed-Dûlâbî'nin adını zikrederek alıntı yapmıştır.

1.5.20. Sâhib b. Abbâd

Büveyhi veziri, âlim, edip ve şair olan Sâhib b. Abbâd Kazvin'e bağlı Tâlekan veya İstahr'da 326 (938) senesinde doğdu. Özellikle dil ve edebiyat alanında isminden bahsettirmiş ve 385 (995) yılında ölmüştür.⁹⁸ İbnü'l-Kâzerûnî halife Müstekfî-Billâh'ın vasfını anlatırken Sâhib b. Abbâd'a atıfta bulundu.⁹⁹

1.5.21. Ebû Bekir es-Sûlî

Ebû Bekir Muhammed b. Yahyâ b. Abdillâh b. Abbâs b. Muhammed b. Sû-Tegin el-Bağdâdî eş-Şatrancî es-Sûlî 255-257 (869-871) yıllarında Bağdâd'da doğmuş ve Mu'tazîd-Billâh, Müktefî-Billâh, Muktedir-Billâh ve Râzî-Billâh dönemlerinde Abbâsî sarayında nedim olarak görev almıştır. Tarih, şiir, edebiyat ve dinî ilimlerde ihtisas ve halife Râzî'ye de hocalık yapmış olup 335'te (946) vefat etmiştir.¹⁰⁰ İbnü'l-Kâzerûnî, Ebû Bekir es-Sûlî'nin tarih kitabından altı yerde isim vererek istifade etmiştir. Ebû'l-Abbâs es-Seffâh'ın çocuklarına ait şiir¹⁰¹, Hârûn Reşîd'in, Ali, Hatice, Ümmü Ca'fer, Ümmü Kasım, Rayta, Hamdûne, Sükeyne ve Ümmü Muhammed adlı çocukları¹⁰² Halife Mu'tasım'ın oğlu Muhammed'in ölümü,¹⁰³ Halife Mühtedî'nin erkek ve kız çocukları¹⁰⁴ gibi konularda İbnü'l-Kâzerûnî'ye kaynaklık etmiştir.

1.5.22. Şerîf er-Radî

Ebû'l-Hasan Muhammed b. el-Hüseyin b. Mûsâ b. Muhammed eş-Şerîf er-Radî el-Mûsevî el-Alevî 359'da (970) Bağdâd'da ilim ile meşgul olan bir ailede

⁹⁵ Nuri Topaloğlu, “Ebû Bısr ed-Dûlâbî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 551-552.

⁹⁶ İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, s. 48.

⁹⁷ İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, s. 141.

⁹⁸ İlyas Çelebi, “Sâhib b. Abbâd” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 512-515.

⁹⁹ İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, s. 186.

¹⁰⁰ Abdülkerim Özaydın, “Ebû Bekir Es-Sûlî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 492-493.

¹⁰¹ İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, s. 113.

¹⁰² İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, s. 128.

¹⁰³ İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, s. 141.

¹⁰⁴ İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, s. 160.

doğmuştur. Şair ve müfessirdir. 406 (1015) senesinde vefat etmiştir.¹⁰⁵ İbnü'l-Kâzerûnî, Halife Kâdir-Billâh'ın özelliklerinden bahsederken Şerîf er-Radî'yi referans olarak göstermiştir.¹⁰⁶

1.5.23. Şerîf el-Murtazâ

Fakih, kelam âlimi ve edebiyatçı olan Şerîf el-Murtazâ 355 (966) yılında Bağdâd'da doğmuştur. Edebiyat ve şiir alanlarında temayüz etmiş olup 436'da (1044) vefat etmiştir.¹⁰⁷ İbnü'l-Kâzerûnî, Halife Kâim-Biemrillâh'ın meziyetlerini anlatırken bir yerde Şerîf el-Murtazâ'ya müracaat etmiştir.¹⁰⁸

1.5.24. Hilâl b. el-Muhassin es-Sâbî

Ebü'l-Hasan (Hüseyin) Hilâl b. el-Muhassin b. İbrahim b. Hilâl es-Sâbî el-Harrânî'dir. 15 Şevval 359'da (21 Ağustos 970) Bağdâd'da doğmuştur. Bağdâd'da dîvân-ı inşâ reisi olan dedesinin yanında yetişen es-Sâbî, Büveyhîler döneminin önemli tarihçilerinden biri olup 448'de (1056) ölmüştür.¹⁰⁹ İbnü'l-Kâzerûnî eserinin sadece bir yerinde Halife Mu'tazîd'ın kızlarına dair verilen bilgilerde es-Sâbî'ye atıfta bulunmuştur.¹¹⁰

1.5.25. Kudâî

380 (990) yılı civarında Kahire'de doğdu. Hadis âlimi, diplomat, kâdı ve tarihçidir. 454 (1062) senesinde vefat etmiştir.¹¹¹ İbnü'l-Kâzerûnî, eserinde Halife Emîn ve Me'mûn'un çocuklarından bahsederken iki yerde Kudâî'yi referans göstermiştir.¹¹²

1.5.26. Hatîb el-Bağdâdî

Ebü Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî 23 Cemâziyelâhir 392'de (9 Mayıs

¹⁰⁵ Mustafa Özel, "Şerîf er-Radî" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 4-5.

¹⁰⁶ İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târih min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, s. 196.

¹⁰⁷ Mustafa Öz, "Şerîf el-Murtazâ", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 39, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 586-588.

¹⁰⁸ İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târih min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, s. 204.

¹⁰⁹ Casim Avcı, "Hilâl b. Muhassin es-Sâbî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 340-341.

¹¹⁰ İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târih min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, s. 167.

¹¹¹ Ali Yardım, "Kudâî" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, s. 309-310.

¹¹² İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târih min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, s. 133-137.

1002) Mekke ve Medine yolu üzerinde bulunan Vâdimelel'in Guzeyye kasabasında doğmuştur. Hadis, fıkıh ve tarih alanında eğitimler almıştır. En önemli eseri 20 yıl boyunca yazmış olduğu *Târîhu Bağdâd* olan Hatîb el-Bağdâdî 463 (1071) yılında vefat etmiştir.¹¹³ İbnü'l-Kâzerûnî eserinin sadece bir yerinde Halife Müntasır-Billâh'ın ölümü ve defin yerine dair bilgilerde Hatîb el-Bağdâdî'yi kullanmıştır.¹¹⁴

1.5.27. İbnü's-Sâî

Ebû Tâlib Tâcüddîn Alî b. Encab b. Osmân el-Hâzin el-Bağdâdî 14 Şaban 593'te (2 Temmuz 1197) Bağdâd'da doğmuştur. Tarih alanında isminden bahsettirmiş ve 654'de (1276) ölmüştür.¹¹⁵ İbnü'l-Kâzerûnî, Halife Zâhir-Biemrillâh'ı vasfederken İbnü's-Sâî'yi kaynak olarak vermiştir.¹¹⁶

1.5.28. Ebü'l-Muzaffer İbn Hübeyre

Abbâsî veziri ve şiar olan Ebü'l-Muzaffer ibn Hübeyre Rebiyülahir 499'da (Aralık 1105) Bağdâd'ın kuzeyinde Düceyl bölgesindeki Dûrû Benî Evkar köyünde doğmuştur. Abbâsî devletinde önemli kurumlarda görev aldıktan sonra 560'ta (1165) vefat etmiştir.¹¹⁷ İbnü'l-Kâzerûnî, Halife Müstencid-Billâh'ın vasıflarını anlatırken Ebü'l-Muzaffer ibn Hübeyre'ye atıfta bulunmuştur.¹¹⁸

1.6. ESERİ KAYNAK OLARAK KULLANAN TARİHÇİLER

İbnü'l-Kâzerûnî eserini oluştururken birden fazla kaynaktan yararlandığı gibi bazı tarihçiler de kendisinden istifade etmişlerdir. Bizim tespit edebildiğimiz kadarı ile bunlar İbnnü'l-Fuvatî, ez-Zehebî ve İbn Kesîr'dir. Bu başlık altında ilgili yazarların hayatları hakkında kısa malumatlar ve İbnü'l-Kâzerûnî'den nasıl istifade ettikleri hakkında bilgiler verilecektir.

1.6.1. İbnü'l-Fuvatî

17 Muharrem 642'de (25 Haziran 1244) Bağdâd'da dünyaya gelen Ebü'l-Fazl Kemâlüddîn Abdürrezzâk b. Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Bağdâdî el-Hanbelî,

¹¹³ M. Yaşar Kandemir, "Hatîb el-Bağdâdî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 452-460.

¹¹⁴ İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târih min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, s. 150.

¹¹⁵ Sabri Hizmetli, "İbnü's-Sâî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 195-196.

¹¹⁶ İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târih min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, s. 255.

¹¹⁷ Mehmet Aykaç, "Ebü'l-Muzaffer İbn Hübeyre", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 20, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 82-83.

¹¹⁸ İbnü'l-Kâzerûnî, *Muhtasarü't-târih min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, s. 233.

İbnü'l-Kâzerûnî'nin öğrencisidir. Hadis, edebiyat, felsefe, mantık, riyâziyyât, kıraat, neseb, hat ve tarih gibi farklı alanlarda ders alan İbnü'l-Fuvatî, 723'te (1323) vefat etmiştir.¹¹⁹ İbnü'l-Fuvatî, *el-Havâdis* adlı eserinde İbnü'l-Kâzerûnî'yi birden fazla yerde referans gösterdiğini ifade etmektedir.¹²⁰

1.6.2. Ez-Zehebî

Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî et Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî 3 Rebûlâhîr 673'te (6 Ekim 1274) Dımaşk'ın Batna köyünde doğmuştur. Dönemin önemli kurrallarından ders alan ez-Zehebî, fıkıh, nahiv, edebiyat, şiir ve tarih alanlarında ihtisas yapmıştır. Birçok alanda eser kaleme alan ez-Zehebî, 748'de (1348) ölmüştür.¹²¹ Ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*'da İbnü'l-Kâzerûnî'nin *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs* isimli eserinden birden fazla alıntı yapmıştır.¹²²

1.6.3. İbn Kesîr

Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî yani İbn Kesîr, 701'de (1301-1302) Busrâ'nın Müceydilülkarye köyünde dünyaya gelmiştir. İyi bir eğitim alan İbn Kesîr, hatip, müderris, kıraat âlimi, müftü ve mahkeme heyeti üyesi gibi çeşitli görevler ifa etmiş ve 774'te (1373) vefat etmiştir.¹²³ İbn Kesîr, eseri *el-Bidâye ve'n-nihâye*'de 697 (1297-1298) yılı olaylarını anlatırken İbnü'l-Kâzerûnî'nin *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs* adlı eserinden faydalanmıştır.¹²⁴

¹¹⁹ Cengiz Tomar, "İbnü'l-Fuvatî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 47-49.

¹²⁰ İbnü'l-Fuvatî, a.g.e., s. 57.

¹²¹ Tayyar Altıkulaç, "Ez-Zehebî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 180-188.

¹²² ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Cilt. 22, s.202; Cilt. 23, s. 334.

¹²³ Abdülkerim Özaydın, "İbn Kesîr", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 20, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 132-134.

¹²⁴ Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Cilt. 13, Dârü'l-Fikir, Beyrut 1986, s. 368.

İKİNCİ BÖLÜM

MUHTASARÜ'T-TÂRÎH MİN EVVELİ'Z-ZAMÂN ILÂ MÜNTEHÂİ DEVLETİ BENÎ'L-ABBÂS'IN TÜRKÇE TERCÜMESİ

S. 35

2.1. Seyyidü'l-Evvelîn ve'l-Ahirîn Hz. Muhammed (sav)

Muhammed b. Abdullâh b. Abdülmuttalib b. Hâşim (asıl adı el-Muğire) İbn Abdümenâf (asıl adı Amr b. Kusay, Kusay'ın asıl adı Zeyd olup annesi ile beraber Benî Uzre diyarına gittiği için Kusay adını almıştır) İbn Kilâb b. Mürre b. Ka'b b. Lüey b. Gâlib b. Fîhr b. Mâlik b. en-Nadr (asıl adı 'Âmir olup tüm Kureyş kabilelerinin babasıdır) İbn Müdrike b. İlyâs b. Mudar b. Me'ad b. Adnân b. Add b. Üded b. Mukavvim b. Nahur b. Tîreh b. Ya'rub b. Yeşcüb b. Nebt b. İsmâil b. İbrâhim (as) İbn İshâk ve diğer tarihçilerin rivayetleri arasında ihtilaf bulunmaktadır. Bu ihtilaf Adnân'dan İsmâil'e kadar uzanan secerede açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu ihtilaf Resulullah'ın soy ağacının "Me'ad b. Adnân'dan öteye geçilememesi" rivayetine dayanmaktadır.

S. 36

2.1.1. Peygamberlerin Sayısı (as)

Ebû Zer, Resulullah'a -aleyhi's-sâlatü ve's-selâm-enbiyaların sayısını sorduğunda Resulullah (sav) "124 bin" şeklinde cevap vermiştir. Daha sonra Ebû Zer, "Ya Resûlullah bunlardan kaçtanesi resûl?" diye sorduğunda ise Hz. Muhammed (sav) "313 kişiden oluşan büyük bir topluluk" şeklinde karşılık vermiştir. Sonra "ilk resul kimdir?" dediğinde O da "Âdem" demiştir. "Onun gönderilmiş bir peygamber olup olmadığı" sual edince, "evet" cevabını vermiş ve sonra şöyle devam etmiştir: "Ey Ebû Zer peygamberlerin dördü Süryani'dir. Bunlar: Âdem, Şît, kalem ile yazı yazan Hanûh yani (İdrîs) ve sonuncusu ise Nûh'tur. Diğer peygamberlerden dördü Araplardandır. Onlar Hûd, Şuayb, Sâlih ve senin peygamberindir. İsrâiloğullarının ilk peygamberi Mûsâ, sonuncusu İsâ aleyhisselam'dır". Tekrar Resulullah'a, "Allah kaç tane kitap indirmiştir?" dedim. Bu duruma cevaben "100 sahife (kitâb) gönderdiğini söylemiştir. Bu kitaplardan Şît'e 50, Hanûh'a 30, İbrâhim'e 10, Tivrattan önce Mûsâ'ya 10 sayfa

ve ayrıca Tevrat, İncil, Zebûr ve Furkan'ı indirmiştir" karşılık vermiştir.

Vehb b. Münebbih bu hususta burada anlatılması uzun sürecek ihtilaflar rivayet etmiştir. Daha sonra da *"Tevrat, İbrâhim'in sahifelerinden 700 yıl önce Ramazan'ın ilk günlerinde, Zebûr, Tevrat'tan 500 yıl sonra 12 Ramazan'da, İncil de Zebûr'dan 1200 yıl sonra 18 Ramazan'da Kur'ân da İncil'den 620 yıl sonra 24 Ramazan'da nazil oldu"* demiştir.

2.1.2. Peygamberimiz'in (sav) Annesi, Amcaları ve Halaları

Aleyhi's-sâlatü ve's-selâm'ın annesinin adı Âmine bint Vehb b. Abdümenâf b. Zühre b. Kılâb b. Mürre olup Kureyşli'dir.

S. 37

Anne tarafından ise soyu Peygamber'in –aleyhi's-sâlatü ve's-selâm- nesebinin de ulaştığı İbn Ebû Kebşe'ye dayanır. Amcalarının sayısı 9'dur. Bunlar Ebû Tâlib Abdülmenâf ve Zübeyr, her ikisi Abdullâh'ın öz kardeşleridir. Diğer amcaları ise el-Abbâs, Hamza, el-Hâris, Ğaydak lakabına sahip olan Hacl, el-Mukavvim, Dirâr ve asıl adı Abdül'uzzâ olan Ebû Leheb'dir. Amcalarından Hamza ve el-Abbâs Müslüman olmuşlardır.

Hiz. Muhammed'in Ümmü Hâkim (Beyza), Âtike, Peygamber aleyhi's-selâm'ın zevcesi Zeynep bint Cahş'ın annesi Ümeyme, Ervâ ve Berre adında altı halası bulunmaktadır. Bunların hepsi de Abdullâh'ın öz kardeşleridir. Sonuncusu olan Safiye, sonraki zamanlarda Müslüman olmuş, Hamza'nın öz kardeşi ve Zübeyr b. Avvâm'ın annesidir.

2.1.3. Peygamberimiz'in (sav) Güzel Doğumu

Peygamberimiz –sallallâhü aleyhi- Mekke vadisinde fil yılından 57 gün sonra 12 Rebiyülevvel pazartesi sabahı doğmuştur. Fil olayı Zülkarneyn takviminin 882 yılının Nisan ayının 28'inci gecesinde meydana gelmiştir.

Ebû Ma'ser *"peygamber efendimiz doğduğunda Jüpiter'in oğlak burcunun 20'nci derecesinde, Satürn'ün ise 3'üncü derecesinde eşitlendiğini"*

S. 38

ve akrep burcu ile de birleştiğini" söylemektedir. O, daha anne karnında iken

babası vefat etmiştir. İbn İshâk da bu konuyu aynı şekilde aktarmaktadır.

Taberî, Abdullah'ın oğlunun doğumundan 28 ay sonra Medine'de vefat ettiğini söyler. Bu sürenin 34 ay olduğu da zikredilir. Babası 25 yaşında vefat etmiş ve Nâbiğa'nın evinde defnedilmiştir. Doğumundan yedi gün sonra Muhammed (sav) emzirmesi için sütannesi Halîme bint Ebî Zü'eyb es-Sa'dîye'ye verildi. Halîme'nin yanında 5 yıl kaldıktan sonra annesine teslim edildi. Annesi onunla beraber Medine'de bulunan dayılarını ziyaret etmeye gitti. Amîne, Mekke'ye dönerken Ebvâ denilen yerde vefat ettiğinde Muhammed (sav) altı yaşında idi. Ümmü Eymen onu alarak dedesi Abdülmuttalib'e götürdü, 8 yaşına kadar onun yanında kaldı.

Dedesi vefat edince amcası Ebû Tâlib onun bakımını üstlendi. 12 yaşında iken amcası ile Şâm'a gitti. 20 yaşında iken Kureyş ve Kays b. 'Aylân kabileleri arasında çıkan Ficâr savaşına katıldı.(vr16) 25 yaşında ise Hatice'nin gulamı Meysere ile birlikte Hatice için ticaret yapmak amacıyla Şâm'a gitti. Şâm'dan döndükten iki ay birkaç gün sonra 40 yaşına ulaştığında Hatice ile evlendi. 35 yaşındayken Kâbe'nin inşası esnasında Kureyş onun hakemliğini kabul etmişti. Muhammed (sav) 40 yaşına ulaştığında Cebrail (as) Ramazan ayında Hira mağarasında içinde Kalem sûresinden beş ayetin bulunduğu ve Allah'tan getirmiş olduğu brokar desenli bir mesaj ile ona göründü. Ona ilk iman eden Hüveylid'in kızı (as) olan zevcesidir. Muhammed'e (sav) iman eden ilk erkekler hakkında ihtilaflar bulunmaktadır. İbn İshâk: "Hatice'den sonra 10 yaşındaki Ali'nin (as), ardından sırasıyla Resulullah'ın (sav) azatlısı Zeyd b. Hârise ve Ebû Bekir es-Sıddîk'ın (ra) iman ettiğini yazmaktadır. Bilahare Ebû Bekir'in davetini kabul eden

S. 39

Osman b. Affân, Talha, ez-Zübeyr, Abdurrahman b. Avf ve Sa'd b. Ebî Vakkâs gibi beş kişi daha İslâm'a girdi. Daha sonra ise Ebû Übeyde b. el-Cerrâh Müslüman oldu. İbrahim en-Nehaî "*Müslüman olan ilk kişinin Ebû Bekir olduğunu*" rivayet etmektedir. Muhammed (sav) risaletini üç yıl gizli tuttu ve daha sonra Allah'ın emri ile risaletini açıkça ortaya koydu. Risaletinin beşinci yılında Recep ayında Müslümanlar Habeşistan'a hicret etti. Risaletin onuncu yılında 80 küsur yaşındaki amcası Ebû Tâlib ve üç ay sonra ise 65 yaşındaki eşi Hatice vefat etti.

Muhammed (sav) Hatice'nin ölümünden üç ay sonra peygamberliğini anlatmak için Tâif'e gitti. Tâif'te bir ay kaldıktan sonra Mekke'ye doğru yola çıktı ve

Mut'im b. Adi'nin himayesinde Mekke'ye girdi. Tâif dönüşünden bir buçuk yıl sonra Muhammed (sav) Mi'rac'a çıkarak Mescid-i Aksa'ya gitti. Muhammed (sav) müteakiben panayırları dolaşırken Akabe yakınlarında Hazrec Kabilesi'nden altı kişi ile görüştü ve onları İslâm'a davet etti. Onlar da iman ederek onun risaletini tasdik ettiler. Medine'ye döndüler ve Medine'de Muhammed'in (sav) adınının anılmadığı ev kalmadı. Bir yıl sonra Hazrec'ten 10, Evs'ten ise iki olmak üzere Ensar'dan 12 adam geldi ve Muhammed (sav) ile Akabe yakınlarında görüşerek İslâm hususunda ona biat ettiler. Üçüncü yılda Ensar'dan 73 erkek ve iki kadın panayıra geldi. Onlardan 11 kişi Evs Kabilesi'ne mensup idi. İslâm ve savaş hususunda Muhammed'e (sav) biat edeceklerine dair Teşrik günlerinin ortalarında söz verdiler. Muhammed onlardan 12 kişiyi arîf (lider/öğretmen) olarak görevlendirdi. Daha sonra Muhammed (sav) yanında

S. 40

Ebû Bekir (ra) ve Ebû Bekir'in azatlısı (mevalası) 'Âmir b. Führeyre ve Abdullah b. Uraykıt ile birlikte hicret etti.

2.1.4. Peygamber'in (sav) Vasfı

Peygamber (sav) orta boylu olmasına rağmen uzun boylu insanlarla dolaşırken, onlardan uzun görünüyordu. Ayrıca Buğday tenli, geniş alınlı, kalem kaşlı, burnu kavisli, ince yanaklı, siyah gözlü, keskin görüşlü, el ve ayakları genişti. Bunun yanında yürürken ayakları tam yere basardı. Omuzunun sol tarafında güvercin yumurtasına benzeyen peygamber mührü bulunurdu. İhtilaflarla beraber mührün yeşil bir bene benzediği de ifade edilir.

2.1.5. Medineye'e Gelişi

Muhammed (sav) Kubâ'da Külsûm b. el- Hidm'e misafir oldu. Cuma gününe kadar burada kaldıktan sonra Beni Sâlim'e gitmek için ayrıldı ve mezkûr yerde Cuma namazını kıldı. 12 Rebiyülevvel pazartesi günü öğle vaktinde Medine ye ulaştı. Devesi şu anda mevcut olan Mescid-i Nebevî'nin kapısına kadar ilerledi ve sonra durdu. Bu yer Muaz b. Afrâ'nın mahiyetinde bulunan iki yetimin hurma kurutma alanıydı. Daha sonra Peygamber (sav) burayı satın aldı ve Müslümanlara vakıf etti. Peygamber (sav), ikamet edeceği ev ve mescid inşa edilinceye kadar Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd el-Ensârî'ye misafir oldu. Yapı tamamlandıktan sonra evine taşındı. Muhammed (sav),

Ali'yi (as) kendisine verilen emanetleri sahiplerine teslim etmesi için Mekke'de bırakmıştı. Ali bu vazifeyi yerine getirdikten sonra Kubâ'da onlara yettiğinde Muhammed'in (sav) Mescid-i Aksa'ya doğru namaz kıldığını gördü. Hicretten 17 ay sonra Recep ayında kıblenin yönü değişti. Hicretin ikinci yılında Ramazan orucu farz kılındı. Hicretin dördüncü senesinde içki yasaklandı.

S. 41

Bunun yanı sıra mezkûr yılda Zâtürrikâ Gazvesi'nde korku namazı ayeti nazil oldu. Hicretin altıncı yılında Hüdeybiye'de hac farz kılındı, ayrıca orada yağmur namazı kılındı. Aynı yılda fitır zekâtı da farz kılındı. Mezkûr yılda ayrıca bir Minber yapıldı. Şu sebepten dolayı minber yapıldı; Ensar'dan bir kadın Muhammed'e (sav) "Ey Muhammed (sav), benim bir marangoz gulamım var. Neden ona bir minber yapmasını emretmiyorsun?" dediğinde Muhammed (sav) "elbette" cevabını verdi. İzni alınca ilgin ağacından bir minber yaptırdı. Daha sonraki zamanlarda bu kişinin Abbâs'ın (ra) kölesi olduğu da ifade edildi. Bunun yanı sıra yapılan minberde üç basamak vardı. Ebû Bekir (ra) halife olduğunda minberde herhangi bir değişiklik yaptırmadı. Hutbeye çıktığında ikinci basamakta durur ayağını birinci basmağa koyardı. Ondan sonra halife olan Ömer (ra), birinci basamakta durarak ayaklarını yere koyar ve öyle hutbe irâd ederdi. Osman hilâfetinin ilk altı yılı boyunca Ömer'in uygulamasını yaptı. Sonraki zamanlarda Peygamber'in (sav) durduğu üçüncü basamakta hutbe okudu. Muâviye halife olunca malum minbere altı basamak ekledi. Ondan önce ve sonra hiç kimse minbere basamak eklemedi. Ayrıca minbere ilk defa Osman (ra), Kabâtî bir örtü giydirmiştir.

2.1.6. Peygamberimiz'in (sav) Gazveleri

Muhammed (sav) zamanında 28 gazve yapılmıştır. Bunlardan dokuz tanesine bizzat katılmıştır.

2.1.6.1. Bedir Gazvesi

Bedir, Bedr adında bir şahsa ait kuyudan ismini almaktadır. Ayrıca yapılan ilk gazvedir. Hicretin ikinci yılında 17 Ramazan Cuma günü meydana gelmiştir. Peygamberle (sav) beraber bu gazvede 314 Müslüman erkek yer almıştır. Bunlardan 83'ü Muhacir, 61'i Evs, 170 kişi de Hazrec Kabilesi'ndendi. Ayrıca binek olarak yanlarında 70 deve ve üç at vardı ve bunlara sırayla biniyorlardı. Müşriklerin sayısı olarak 920 idi. Savaşta altısı muhacir, sekizi de ensardan 14 Müslüman şehit düştü.

Müşriklerden ise 70 kişi öldürüldü ve yedi kişi de esir alındı.

S. 42

Bu bilgileri İbn Abbâs (ra) rivayet etmiştir. Ayrıca esirlerden Nadr b. el-Hâris ve Ukbe b. Ebû Muayt öldürülmüştür.

2.1.6.2. Uhud Gazvesi

Uhud bir dağın adıdır. Bu gazve hicretin üçüncü yılının şevval ayının ortasındaki Cumartesi günü vuku bulmuştur. Peygamber (sav) savaşa bizzat katılmıştır. Müslümanlar 1.000, müşrikler ise 3.000 kişi idi. Muhammed'in (sav) amcası Hamza başta olmak üzere 70 Müslüman şehit düştü. Müşriklerden ise 22 kişi öldürüldü. Bu güne imtihan günü (musibet günü) de denilmiştir. Müslümanlar dağılınca müşrikler Peygamber'e (sav) ulaşmaya çalıştı ve onu taşıyarak yere düşürdü. Utbe b. Ebî Vakkâs attığı taş ile onun sağ azı dişini kırdı ve alt dudağını da yaraladı. Ayrıca Abdullah b. Şihâb onun alnını yaradı. İbn Kamî'e ise onun yanağını yaraladı ve miğferinin iki halkası da ona sapladı. Bu halkaları Ebu Ubeyde çıkardı. Ön iki dişi de düşmüştü. Bu bilgileri Ebû Saîd (18vr) el-Hüdrî rivayet etti.

2.1.6.3. Hendek Gazvesi

Hicretin beşinci yılı şevval ayında vuku oldu. Ahzâb savaşı olarak da bilinmektedir. Yahudilerden Selâm b. Ebî Hukeyk ve Huyey b. Ahtab, başta olmak üzere diğer Yahudiler, Kureyş ve Gatafân'dan toplulukları kişileri bir araya getirdiler.

S. 43

On bin kişilik Kureyş ordusuna Ebû Süfyan komuta ederken Gatafan birliğinin başında ise Uyeyne b. Hasan el-Fezârî bulunmaktaydı. Buna karşılık Peygamber'in (sav) ordusu 3.000 kişiden oluşuyordu. Muhammed (sav) Medine'de hendek kazdı. Daha sonra Gatafân Kabilesi'nden Nu'aym b. Mes'ûd Müslümanlığı kabul etti. Buna bağlı olarak Müslümanlara karşı olan birliği dağıtmaya çalıştı. Bunun akabinde Yahudiler ile müttefiklerin arasını bozdu. Allah onların üzerine rüzgâr gönderdi ve onlar da dağıldılar. Ensar'dan altı kişi dışında Müslümanlardan şehit olan yoktu. Şehit olanlardan biri de Abdullah b. Ebû Câbir idi. Hendek, Selman-ı Farisî'nin (ra) önerisiyle kazanılmıştır.

2.1.6.4. Benî Kureyza Gazvesi

Hendek savaşından dönülür dönülmez Peygamber'in (sav) emri ile Benî

Kureyza muhasara edildi. Onlar bu muhasaradan dolayı zorluğa ve sıkıntıya düştüler. Bunun sonucunda Sa'd b. Mu'âz'ın vereceği hükmü kabul edeceklerini Paygambere (sav) bildirdiler. Bu sırada Sa'd da Hendek'te yaralandığı için hasta idi. O, erkeklerin öldürölmesine, çocukların köle olmasına ve mallarının da paylaşmasına karar verdi. İçlerinde Huyey b. Ahtab ve bir kadının bulunduğu 600 kişi öldürölldü. Medine'nin bir çarşısında hendekler kazılarak başları vuruldu. Malları, kadınları ve çocukları da Müslümanlar arasında taksim edildi.

2.1.6. 5. Benî Müstalık Gazvesi

Hicretin altıncı yılında Kudayd bölgesinde el-Müreysi'olarak isimlendirilen bir suyun kenarında vuku bulmuştur. Allah'ın yardımıyla karşı taraf bozguna uğradı ve öldürölldüler. Ayrıca çocukları ve kadınları esir alındı. Bu gazvede İfk hadisesi de meydana gelmiştir.

S. 44

2.1.6. 6. Hayber Gazvesi

Hicretin yedinci yılı Muharrem ayında Muhammed (sav), Hısn-ı Nâ'im, el-Kamûs, eş-Şekk ve daha başka kaleler olmak üzere çok ganimet elde etti. Muhasara el-Vatîh ve es-Sülâlim kalelerinde şiddetlendi. Öyle ki kalelerde bulunanlar yok olacaklarını düşündüler ve Muhammed'den (sav), eman talep ederek alınan malların kendilerine bırakılmasını istediler. Peygamber (sav) de bu teklifi kabul etti. Daha sonra mallarının yarısı karşılığında Peygamber (sav) ile anlaşma yapmak istediklerini söylediler ve bu talep de gerekli görölldüğü durumda onları buradan çıkarmak şartıyla kabul edildi. Bu anlaşma haberi Fedeklilere ulaşınca onlar da aynı şeyleri talep ettiler. Bu kaleler Müslümanlar için fey (ganimet) idi. Fedek ise Muhammed'in (sav) özel mülkü idi.

Bu gazvede Zeyneb bint el- Hâris el-Yahûdiyye, Peygambere (sav) zehirli bir koyun pişirerek ikram etti. Resulullah (sav) ve Büşr b. el-Berâ' birlikte ondan birer parça aldı. Büşr eline aldığı parçayı yuttu ancak Muhammed (sav) "bu but bana zehirli olduğunu söyledi" dedi. Büşr bundan dolayı öldü. Halife Ömer (ra) dönemine kadar Yahudiler bu davranışlarını devam ettiler. Yahudiler bu sûikastleri yapmaktan hiç vaz geçmediler. Ömer, Muhammed'in (sav)"Arap Yarımadası'nda iki din beraber olmaz" sözüne dayanarak onları buradan çıkardı.

2.1.6.7. Yüce Allah'ın Yücelttiği Mekke'nin Fethi

Mekke hicri sekizinci yılda 20 Ramazan'da fethedildi.

S. 45

Muhammed (sav) Kureyş'in Benî Huzâ'a aleyhinde Benî Bekr'e yardım ederek daha önce yaptıkları anlaşmayı ihlal etmelerinden dolayı Mekke'ye yöneldi. Müslümanlar 10.000 kişiyle Merrüzzahrâna kadar ilerlediler. Daha sonra Abbâs (ra), Ebû Süfyân ile beraber gelerek ve İslamiyeti kabul etti (19vr). Muhammed (sav) "Ebû Süfyân'ın evine sığınan, kapısını kapatan ve Mescid-i Haram'a girenler emandadır" şeklinde duyuruda bulundu. Böylece Muhammed (sav) savaş yapmadan Mekke'ye güvenle girdi.

2.1.6.8. Huneyn Gazvesi

Huneyn bir vadidir. Peygamber (sav) Mekke'nin fethinden sonra orada 15 gün kaldı ve namazları kısaltarak kıldı. Hevâzinler Mekke'nin fethini işittikleri zaman Mâlik b. 'Avf en- Nasrî ve Sakîfliler ile bir araya geldiler. Malları ve aileleri ile beraber harekete geçtiler. Muhammed (sav) de 12.000 kişiyle ilerledi. Bunlardan 2.000 kişi Mekkeli idi. Huneyn'de karşılaştılar ve Müslümanlar hezimete uğradı. Muhammed (sav) onları mağlup ederek Sakîflilerden 70 kişi öldürdü. Esir ve ganimetleri toplayarak Ci'râne'ye götürdü ve burada koruma altına aldı. Müslümanlardan ise yalnızca 4 kişi öldü.

2.1.6. 9. Tâif Gazvesi

Huneyn'de mağlup olan Mâlik ve yanındakiler Tâife sığınarak surların kapılarını kapattılar. Muhammed (sav) de onlara yakın bir yerde karargâh kurdurdu. Sahabeler ilk önce onları ok yağmuruna tuttu. Muhammed (sav) onları yaklaşık 20 gün boyunca muhasara etti. Sonra mancınıkla taşlar fırlatıldı. Muhammed (sav) İslâm'da mancınık ile taş atan ilk kişidir. Ashabı ise onlara karşı debbabelerin altında ilerliyordu. Müslümanlardan 12 kişi şehit oldu. Bunlardan yedisi Kureyş'e, dördü ensâra ve biri de Benî Leys'e mensup idi. Daha sonra Muhammed (sav), buradan sonra Hevâzin kabilesinden 6.000 esir ile sayıları bilinmeyen deve ve koyunların bulunduğu Ci'râne'ye gitti. Hevazîn'den bir elçi gelerek herkesin İslâmiyet'i kabul ettiğini ve hediyeler vermek istediklerini belirtti. Daha sonra da "*Burdaki kadınlar senin*

halaların, teyzelerin ve sana bakan kadınlardır” dedi.

S. 46

Muhammed (sav) bu sözleri işitince onlara “çocuklardan, kadınlardan ve mallardan” hangilerini tercih ederlerse alabileceklerini söyledi. Onlar da kadınları ve çocukları tercih ettiler. Bu durum onları rahatlattı. Malları ise Müellefe-i Kulûb arasında taksim edildi. Ensar’dan olanlara hiçbir ganimet verilmeyince, Peygamber’e (sav) darıldılar. O da onlara “*herkes deve ve koyun ile dönerken sizler de Allah resulü ile evinize dönmeye razı olmaz mısınız*” şeklinde hitap etti. Uzun konuşmadan sonra onlar ağlayarak “*hakkımıza düşene razı olduk*” dediler. Cî’râne’den ayrılan Muhammed (sav), Zilkade ayının yedisinde Mekke’ye gelerek umre yaptı ardından da Medine’ye döndü. Cî’râne’de Müslüman olan Mâlik b. Avf’a ise malları ve ailesi iade edildi.

Sakîfliler hicretin dokuzuncu yılı Ramazan ayına kadar bu davranışlarını devam ettirdiler. Muhammed (sav), Tebü’k’ten ayrıldıktan sonra Tâîfliler İslâm’ı kabul ettiklerini beyan eden heyetleri ona gönderdiler. Bunun üzerine Muhammed (sav) bir mektup yazarak Osman b. Ebü’l-Âs’ı Tâife vali olarak atadı. Ayrıca Ebû Süfyân ve Muğire b. Şu’be’yi yollayarak yanlarında bulunan Lat putunu yıkmalarını emretti.

Geriye kalan 19 gazvede ise savaş yapılmadı. Bunlardan birincisi bir yer ismi olan ve hicretin ikinci yılı Safer ayında meydana gelen Veddân Gazvesi yani el-Ebvâ Gazvesi’dir. Aynı yıl Rebiyülevvel ayında Radvâ bölgesindeki Buvât Gazvesi oldu. Mezkûr yılda Cemaziyülevvel’de el-Uşeyre Gazvesi, aynı ayda Bedrû’l-Evvel Gazvesi, aynı yılın Zilhicce ayında Sevîk Gazvesi gerçekleşti. Bu gazvede Müslümanlar Ebû Süfyân ve adamlarından ganimet olarak sevîk aldıkları için bu şekilde isimlendirilmiştir.

S. 47

Gatafân Gazvesi hicri üçüncü yılın Safer ayında, Hicâz bölgesinden bir maden alanı olan Negrân Gazvesi, adı geçen yılın Rebiyülevvel ayında (20vr), Yahudilerle yapılan Kaynukâ Gazvesi’de hicri üçüncü yılda yapıldı. Muhammed (sav) Yahudileri 15 gün boyunca muhasara etti. Hamrâu’l-Esed Gazvesi bu yılın Şevval ayında gerçekleşti. Muhammed (sav) Hicretin dördüncü yılı Rebiulevvel ayında Benî Nadîr Gazvesi’nde Yahudileri altı gün muhasara etti. Allah kalplerine korku salınca mallarını

bırakıp Hayber ve Şam'a kaçtılar, böylece malları ganimet olarak alındı. Aynı yılın Cemaziyülevvel ayında Zâtürrikâ Gazvesi gerçekleşti. Savaş esnasında sancaklarını kaldırdıkları için bu isim verildi. Şaban ayında Bedrü'l-Âhir gazvesi, hicretin beşinci yılı Rebiyülevvel ayında Dümetü'l-Cendel Gazvesi, Zikared Gazvesi, altıncı yılda Zilkade ayında adını bir kuyudan alan Hudeybiye Gazvesi yapıldı. Ayrıca burada Rıdvân biatı da gerçekleşti. Hicretin dokuzuncu yılı Receb ayında Tebük Gazvesi yapıldı. Bu savaşa ayrıca Ceyşü'l-Usre de denilir. Osman (ra) savaş için 1.000 altın infak etmiştir. Bu savaşa Ka'b b. Mâlik el-Hazrecî, Hilâl b. Ümeyye el-Evsî ve Mirâre b. er-Rebi'el-Evsî adında üç kişi katılmadı. Savaştan sonra Allah onların tövbelerini kabul etmiştir.

2.1.7. Serriyeler

Muhammed'in (sav) serriyelerinin sayısı 39'dur. Bunlardan birincisi Guzzâtu Ubeyde b. el-Hâris ve sonuncusu ise Şâm'a gönderilen Üsâme b. Zeyd b. Hârise'dir.

S. 48

Muhammed (sav), Üsâme b. Zeyd'e atı ile Filistin topraklarında bulunan Belkâ sınırına kadar gitmesini emretmiştir. Ancak Üsâme, Medîne'ye bir fersah mesafede bulunan el-Curf adlı yerleşim birimine yaklaştığında Muhammed'in vefat haberini aldı.

2.1.8. Veda Hacı

Hicretin sekizinci yılında Attâb b. Esîd, Müslüman ve Müşrikleri aynı yerde topladı ve beraber hac yaptı. Hicretin dokuzuncu yılında ise Ebû Bekir yanında Ali b. Ebî Tâlib (as) insanlar ile birlikte hac yaptı ve insanlara Berae (Tevbe) suresinden 40 ayet okudu. Daha sonra Muhammed (sav), hicretin 10 yılında Medine'den çıktı ve Zilhiccenin 10 da Mekke'ye ulaştı. İnsanlar Vedâ Haccında, haccın menasiklerini yerine getirdier. Muhammed (sav) daha sonra dönerek Medine'ye geldi ve Safer, Muharrem ve Zilhicce'nin kalan günlerini burada geçirdi. Safer ayının son iki gecesinde hastalığı zuhur etti. Ebû Bekir (ra) 17 vakit namaza imamlık yaptı. Bu durumu aynı şekilde el-Dûlâbî de rivayet etti. Muhammed (sav), 12 Rebiyülevvel Pazartesi günü kuşluk vaktinde 63 yaşında vefat etti. Medine'de on yıl ikamet etti.

Doğrusu da böyledir.

2.1.9. Peygamber'in (sav) Yıkanması ve Defin İşlemleri

Muhammed'i (sav) Ali b. Ebî Tâlib (as), el-Abbâs ve iki oğlu Fazl, Kusem ile Muhammed'in (sav) azatlıları Üsâme ve Şükrân yıkadı. Ali (as) onu göğsüne dayadı, Abbâs ve oğulları ise onu sağa sola çevirdi. Şükrân ve Üsâme ise yıkama esnasında su döküyordu. Mezara cenazeyi kimin indirdiği hususu ihtilaflıdır. İbn İshâk'a göre Muhammed'i (sav)

S. 49

Ali, Fazl, Kusem ve Şükrân mezara indirdi. Ayrıca Muğire b. Şu'be yüzüğünü bilerek mezara attı ve sonra yüzüğünün düştüğünü söyleyerek mezara inip aldı. Daha sonra kendisinin o esnada Peygamber'e (sav) en yakın kişi olduğunu da ifade etti. Bu konu Ali'ye (ra) ulaşınca Muğire'nin yalan söylediğini dile getirdi. Bunun yanında Ali, Peygamber'i (sav) defnederken en yakın kişinin Kusem olduğunu da bildirdi. Ebû Talha Zeyd b. Sehl'in onun mezarını kazdığı bilgisi kesindir. Resûlellah'ın (sav) kefeni üç parçadan oluşmuştur. Bu kefenin iki parçası Yemen'in Suhâr köyüne nispet edilen Sihâriyan adında bir kumaştan oluşmaktadır. Kalan diğer parça ise kırmızıçizgili bir elbisedir. İbn İshâk bu mevzuyu aynı şekilde ifade etmiştir. Başkaları ise kefenin sehûliyeden oluşan üç beyaz elbise olduğunu aktarır. Salı günü Peygamber'in techizi bitti ve yatağının üzerine konuldu. İnsanlar sırayla imam (21vr) olamadan erkekler, kadınlar ve son olarak çocuklar olmak üzere cenaze namazını kıldılar. Çarşamba günü geceleyin defnedildi. Muhammed'in (sav) ölümü büyük bir musibete neden oldu. Ebû Bekir halife seçilene kadar Müslümanlar yağışlı gecede ki koyunlar gibi idi.

2.1.10. Peygamber'in (sav) Hanımları

Net bir şekilde ifade edebiliriz ki Peygamber (sav) vefat ettiğinde geride dokuz eş bıraktı. Bunlar; Aişe, Hafsa, Ümmü Habîbe, Ümmü Seleme, Meymûne, Sevde, Zeynep, Cüveyriye, Safiye, ümmü-veled (cariye) olan Mâriye el-Kibtîye'dir.

S. 50

Sevde, sırasını Ayşe'ye verdiğinden Peygamber (sav), eşleri arasında paylaşım yaparken onun adını zikretmiyordu. Kaç kez evlendiğine dair ihtilaflar bulunmaktadır. İbn İshâk 13, başka kaynaklar ise 15 tane eşinden bahsetmektedir.

Ayrıca eşlerinden 12 tanesi ile zifafa girmiştir. Bunlardan ilki Kureyşli Hatice bint Hüveylid b. Esed'dir. Onu evlendiren ise kardeşi Amr b. Hüveylid'dir. Mehri 20 tane bekreden oluşmaktadır. İbrahim'in dışında bütün çocukları ondan dünyaya gelmiştir. Hatice, Peygamberle (sav) evlenmeden önce Abdüddâr'ın müttefiği konumunda bulunan Ebî Hâle b. Mâlik ile izdivaç etmişti. Resulellah (sav) ile evliliği 24 sene sürmüş ve hicretten üç yıl önce vefat etmiştir. Peygamber o hayatta iken başka kimseyle evlenmemiştir. Muhammed (sav) hicretten üç yıl önce Kureyş'ten Sevde b. Zem'a ile evlendi. Sevde daha önce Sekrân b. Amr ile evlenmişti. Amcasının oğlu Selî b. Amr onu Muhammed (sav) ile 400 dirhem mukabilinde evlendirdi. Sevde Fatma'nın (as) çocuğuna bakmış ve Muâviye'nin halifelik yıllarında vefat etmiştir. Hicretten üç yıl önce Kureyş'ten Aişe bint Ebû Bekir (ra) ile evlendi. Babası tarafından altı yaşında, Sevde'nin mihri kadar bir miktar ile Peygamber (sav) ile evlendirildi. Hicretten yedi ay sonra Şevval ayında düğünü yapılmış ve tek bakire olan hanımıdır. Peygamber (sav) vefat ederken Aişe, 18 yaşında idi. Hicri 58 yılında, Muâviye'nin hilâfeti zamanında Medine'de 67 yaşında vefat etti ve Baki mezarlığında defnedildi. Resulellah (sav), daha sonra Gaziyye bint Dûdân ile evlendi. Taberî'ye göre onunla zifafa girdikten sonra boşandı. Daha sonraki süreçte herhangi bir hanımına böyle bir muamelede bulunmadı.

S. 51

Ondan önce Ebi'l-Akr b. Semî ile evli idi. Muhammed (sav) daha sonra Kureyş'ten Hafsa bint Ömer b. el-Hattâb (ra) ile evlendi. Hicri üçüncü yılın Şaban ayında Sevde'nin mehri miktarı mukabilinde babası tarafından Muhammed (sav) ile evlendirildi. Muhammed'den (sav) önce Huneys es-Sehmî ile evli idi. İhtilaf olmakla beraber Osman'ın (ra) hilâfeti esnasında 27 yılında vefat etti. Bilahare Zeyneb bint Huzeyme el-Hilâliye ile evlendi. Hicri dördüncü yılda Kasîbe b. Amr tarafından Ramazan ayında evlendirildi. Mehri de 400 dirhem idi. Muhammed'den (sav) önce Tufeyl b. el-Hâris ile evli idi. Merhametinden dolayı Ümmü'l-Mesâkîn olarak isimlendirilmiştir. Muhammed'in (sav) vefatından önce öldü. Hatîce ve Zeyneb dışında kadınlarından hiçbirisi onun yaşamında vefat etmedi. Muhammed (sav) müteakiben Kureyş'ten Ümmü Seleme Hind bint Ebî Ümeyye el-Mahzûmî ile evlendi.

Muhammed'in (sav) halasının kızı olduğu söylenmektedir.

Âtike bint Abdülmuttalib tarafından hicri dördüncü yılda Muhammed (sav) ile evlendirildi. Muhammed'den (sav) önce Ebî Seleme Abdullah b. Abdülesed el-Mahzûmî ile evli idi. Mehri hurma lifinden yapılmış bir döşek, ibrik ve leğenden oluşmaktaydı. Muâviye'nin hilâfeti esnasında hicri 59'da vefat etti. Resulellah (sav) daha sonra halası Ümeyme'nin kızı Zeyd b. Hârise ile evlenmiş ve boşanmış olan Zeynep bint. Cahş el-Esediye ile hicri beşinci yılda kardeşi Ebî Ahmed b. Cahş'ın aracılığı ile 400 dirhem mehir karşılığında evlendi. Hicri 20 yılında Ömer'in (ra) hilâfeti zamanında vefat etti. Peygamber'in (sav) vefatından sonra ölen ilk eşi idi. Tabut ile naaşı taşından ilk kişi idi. Ancak tabut ile taşınan ilk kişinin Fâtıma (as) olduğu da söylenir. Daha sonra Muhammed (sav) Kureş'ten Ümmü Habîbe Remle bint

S. 52

Ebû Süfyân ile evlendi. Ümmü Habîbe daha önce Ubeydullah b. Çahş ile evlenmişti. Fakat Ubeydullah, Habeşistan'da Hristiyanlığı kabul edince ondan boşandı. (22vr) Peygamber (sav) Amr b. Ümeyye ed-Damrî'yi, Hâlid b. Saîd b. el-As'a göndererek Ümmü Habibe'yi ondan istetti. Bu durumu kabul ettikten sonra Necâşî, Peygamber (sav) için vekâleten mehir olarak 400 dinar verdi. İslam tarihinde mehri bu şekilde fazla verilen ilk kadındır. Hicri 44 yılında Muâviye'nin hilâfeti döneminde vefat etti. Önceleri amcasının oğlu ile evli olan ve asıl adı Berre olan Cüveyriye bint el-Hâris el- Huzâ'îye, Benî Müstalik gazvesinde esir edildi. Ganimetler taksim edilirken Sâbit b. Kays'ın payına düştü. Muhammed (sav) para karşılığında onu hürriyetine kavuşturdu. Daha sonra onunla evlendi. Fakat bu konu kaynaklarda net olmayıp ihtilaf taşımaktadır. Önceleri amcasının oğlu ile evli idi. Muâviye'nin hilâfeti döneminde hicri 56 yılında vefat etti. Muhammed (sav) daha sonra Hayber gazvesi esnasında esir alınan, Yahudi asıllı olan Safiye bint Huyey b. Ahtap'ı hürriyetine kavuşturdu ve onunla evlendi. Ayrıca Safiye, Hârûn'un soyundan gelmektedir. Ali'nin hilâfeti döneminde hicri 36 yılında vefat etti. Bilahare önceleri Ebî Rahm b. Abduluzza ile evli olan Meymûne bint el-Hâris el-Hilâliyye, hicretin yedinci yılında Peygamber'in (sav) amcası Abbâs (ra) tarafından 400 dirhem mehir karşılığında Resulellah ile evlendirildi. Meymûne, Ali'nin (ra) hilâfetinde Mekke yakınlarında hicri 38 yılında vefat etti. Muhammed'in (sav) evlenip halvete girmediği eşleri de

vardı.

S. 53

İbn İshâk iki tane eşinin bu durumda olduğunu ifade eder, bunlar: cüzzam hastalığından ötürü geri gönderilen Esmâ bint el-Nu'mân el-Kindî ve inanç konusundaki tereddütlerinden dolayı kabul edilmeyen Amare bint Yezîd el-Kilâbî'dir. Fakat bu konu da net değildir. Meymûne ya da başka bir kadın kendisini Peygamber'e (sav) hibe etti. Fakat Peygamber (sav) bu durumu kabul etmedi. Mısır kralı Mukavkıs ümmü-veled Mâriye el-Kibtîyye'yi Peygamber'e (sav) hediye olarak gönderdi. Muhammed (sav) daha sonra onunla evlendi ve İbrahim adında bir oğlu oldu. Hicretin on altıncı yılında Peygamber'den sonra vefat etti ve Cennetü'l-Bakî'de defnedildi. Resulellah (sav) evlendikten sonra hanımlarından beş tanesini babalarının evinden kendi evine bilahare getirmiştir. Bunlar: Sevde, Safiyye, Cüveyriye, Ümmü Habîbe ve Meymûne'dir. Ayrıca dört tane hanımını da erkenden yanına getirmiştir. Bunlar: Aişe, Hafsa, Zeynep ve Ümmü Seleme'dir.

2.1.11. Peygamber'in (sav) Çocukları

Peygamber'in (sav) dört erkek, dört kız olmak üzere sekiz çocuğu bulunmaktadır. Erkekler, el-Kâsım, et-Tayyib, Tâhir ve İbrahim'dir. Kızlar, Zeyneb, Rukiye, Ümmü Gülsüm ve Fatma'dır. Taberî, Abdullah'ı da ekleyerek dokuz tane çocuğu olduğunu ifade eder. Onun İbrahim (as) hariç bütün çocukları Hatîce'dendir. Fakat Hatîce'nin erkek çocukları Muhammed'in (sav) risalet görevinden önce vefat ettiler. İbrahim hicretin sekizinci yılı Zilhicce ayında doğdu. 10 Rebiyülevvel salı günü on ay sekiz gün yaşadıktan sonra öldü. Kızlarından Zeyneb (as), Ebü'l-Âs ile evli olup ondan Ümâme adında bir kızı olmuştur. Ümâme daha sonra el-Muğire b. Nevfel ile evlendi ve ardından da boşandı.

S. 54

Hicri sekiz yılında Fâtıma'dan sonra Ali (as) ile evlendi. Rukiye ise Utbe Ebû Leheb'in eşi idi. Utbe, zifafa girmeden babasının emri ile onunla boşandı. Daha sonra Câlîye döneminde Osman b. Affân (ra) ile evlendi. Osmân'dan Abdullah adında bir oğlu doğdu ve Rukiye de onun ismiyle anıldı. Rukiye, Osman ile beraber Habeş'e ve Medine'ye hicret etti. Hicri ikinci yılda Muhammed (sav) Bedir'de iken vefat etti. Abdullah ise hicri dördüncü yılda bir horozun gözünü gagalaması sonucunda altı

yaşında öldü. Ümmü Gülsüm ise Utbe b. Ebû Leheb ile evlendi. O da zifafa girmeden boşandı ve Rukiye'nin vefatından sonra hicri üçüncü yılda Osman (ra) ile evlendi. Hicri yedinci yılı Şaban ayında ise vefat etti. Fâtıma ise (as) hicri ikinci yılda Ali ile evlendi ve bu evlilikten Hasan. Hüseyin, Muhsin, Zeynep el- Kübra ve Ümmü Gülsüm el- Kübra (as) doğdu. Fâtıma, Muhammed'den (sav) yüz gün sonra yani 3 Ramazan 11 tarihinde (23vr) vefat etti. Bu hususta ihtilaf vardır. Bir diğer rivayette ise babasından 100 gün sonra vefat etti diye geçmektedir. Esmâ bint Ümeys, Ali (as) ile onu gasletti. Cenaze namazını ise el-Abbâs (ra) kıldırdı ve geceleyin defnedildi. Yaşı hakkındaki bilgi ihtilaflı olmakla beraber 28 veya 30 olduğu söylenilir.

2.1.12. Peygamber'in (sav) Köleleri

İbn Kuteybe kölelerinin sayısını 14 olarak vermektedir. Bunlardan ilki Zeyd b. Hârise, Hatice tarafından eşine hibe edildi. Daha sonra hürriyetine kavuşturuldu ve hicri sekiz yılında Mute Savaşı'nda şehit oldu. İkincisi ise Zeyd'in oğlu Üsâme'dir. Üçüncü kölesi Kıbtî asıllı olan Ebû Râfi'dir. Dördüncüsü de sefer esnasında tüm eşyaları taşıdığı için Sefîne olarak isimlendirilen Rebâh'tır. Taşadığı eşyalar ile Resûlellah'ın (sav) yanına geldiğinde Muhammed (sav) ona sen sefînesin (gemi) dedi.

S. 55

Sevbân, Yesâr, el-Urneyûn'un öldürdüğü Ebû Bekre, Salih olarak bilinen Şukrân, Hayber savaşında bir okun isabet etmesi sonucunda ölen Ebû Dümeyre, Ebû Müveyhibe, Fudâle, Rüveyfe ve Selman adından köleleri vardı.

2.1.13. Peygamber'in (sav) Vahiy Kâtibleri

Ali b. Ebû Tâlib ve Osman b. Affân (ra) onun vahiy kâtipleri idi. İkisinden biri olmadığında yerlerine Übey b. Ka'b ve Zeyd b. Sâbit bakmaktaydı. Şayet bu dört kişi de bulunmazsa Muâviye b. Ebû Süfyân, Hâlid b. Sâid b. el- As, Ebân b. Sâid, Alâ b. el-Hadramî ve Hanzala b. er-Rebî' kâtiblik yapardı. Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh de vahip kâtibi idi ancak irtidat ederek müşrik oldu. Mekke'nin fethi sırasında Osman b. Affân'ın sütkardeşi olduğu için ondan eman istedi ve Resulellah (sav) da ona eman verdi. İyi bir Müslüman oldu ve Ömer (ra) döneminde Mısır'a vali olarak tayin edildi. Osman'ın zamanında ise görevden alındı ve yerine Huzeyfe tayin edildi. Ömrünün sonlarında Askalan'da vefat etti. Zübeyr b. el-Avvâm ve Cehm b. es-Salt sadakaları

yazıyordular. Huzeyfe b. el-Yemân

S. 56

hurma ağaçlarının, Muğîre b. Şu'be ve el-Hüseyn b. Numeyr borçlar ve alışveriş miktarının hesabını tutan kâtiplerdi.

2.1.14. Peygamber'in (sav) Şairleri

Sırasıyla amcası el-Abbâs, Ebû Tâlib, Kâ'b b. Züheyr, Hasan el-A'sâ ve en-Nâbiğa el-Ca'dî.

2.1.15. Peygamber'in (sav) Kâdıları

Ali b. Ebû Tâlib, Mu'âz b. Cebel, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'dir. Bu kişileri Peygamber (sav) Yemen'e kâdı olarak görevlendirmiştir.

2.1.16. Peygamber'in (sav) Elçileri

Peygamber (sav) Dihye el-Kelbî'yi Rum kralı Hirakl'e, Şücâ' b. Vehb'i Kısra ve Şam hâkimine, Selîb b. Amr'ı Yemâme hâkimi Hevze'ye, el-Alâ b. el-Hadramî'yi Mukavkıs'a ve Amr b. Ümeyye ed-Damrî'yi de Necâşî'ye elçi olarak gönderdi.

2.1.17. Peygamber'in (sav) Müezzinleri

Medine'deki müezzinler Bilâl b. Rebâh ve İbn Ümmü Mektûm'dur. Ebû Mahzûre Semüre b. Ma'în

S. 57

el-Cümahî Mekke, Sadü'l-Karaz ise Kubâ müezzini idi. Ömer döneminde Bilâl Şam'a gidince Sâd'a Mescid-i Nebevi'de müezzin olunması emredilmiştir.

2.1.18. Peygamber'in (sav) Hizmetçileri

Resulellah'ın hizmetçileri sırası ile Enes b. Mâlik ve Kays b. Sa'd b. Übâde el-Ensârî dir. Ayrıca bu şahıslar peygamberi korumakla (sâhibü's-şurta) görevli idi.

2.1.19. Peygamber'in (sav) Binekleri

Peygamber'in (sav) yedi tane atı vardı. Bunlardan es-Sekb ve el-Murteciz'i Sevvar b. el-Hâris ez- Zührî, Lizaz'ı Mukavkıs, ez-Zerbu'yu Ferve b. Amr hediye etti. Temîm ed-Dârî, el-Lahîf adındaki atı Ebi'l-Berâ'ya (24vr) verdi. O da bunu Peygamber'e (sav) hediye etti. Kuyruğunun uzunluğundan dolayı Lahîf olarak

biliniyordu. Ayrıca el-Ye'sûb adlı atı da vardı. Mukavkıs'ın Peygamber'e hediye ettiği Döldül adlı katır ise

S. 58

İslâm tarihinde bilinen ilk katır olup Muâviye dönemine kadar yaşamıştır. Ferve b. Amr ise ona Fidde'yi hediye etti ve o da bunu Ebû Bekir'e verdi. Ayrıca Ya'fûr olarak bilinen bir adet eşeği de vardı. Develeri ise el-Kasvâ, el-Azbâ ve üzerinde hicret ettiği el- Ceda'â adlı devesi mevcuttu. Peygamberin yirmi tane yüklü devesi bulunmaktaydı. Bu develerden birisi Uyeyne b. Hasan'a saldırdı. Bunun yanı sıra 100'e yakın koyunu da mevcuttu. Bundan başka herhagi bir şey nakledilmemiştir.

2.1.20. Peygamber'in (sav) Silahları

Peygamber'in (sav) Bettâr, el-Hatf, el-Mihzem, er-Rusûb, Bedir savaşına katıldığı el-Âzb ve Bedir savaşı sırasında Münebbih b. el-Haccâc'dan aldığı Zülfikâr adında altı tane kılıcı vardı. Zırhları ise Suğdiyye, Zatü'l-Füdûl ve el-Fidde idi. Yayıları: er-Ravhâ, es-Safrâ ve el-Beydâ idi. Miğferleri Müşeh ve Zü'n-nesu' adında iki taneydi. Zü'n-nesu' adındaki miğfer Uhud savaşında başında parçalanmıştı. Ayrıca Zelûk adında bir kalkanı bulunmakta idi. el-Medaînî, onun el- Müstevî isminde bir mızrağı olduğunu zikreder. Beni Kaynukâ muhasarasında kendisine ganimet olarak üç mızrak düştü. Resulellâh'ın (sav) ayrıca asaları da vardı. Mızraktan küçük olan, yürürken elinde tuttuğu, iki bayramda önünde taşıdığı ve namaz kılarken önünde siper yaptığı el-Aneze adında bir asası mevcuttu.

S. 59

Bu asa Me'mûn dönemine kadar Medine'de idi. Onun ayrıca Zübeyr b. Avvâm'dan aldığı Aneze adında bir asası daha vardı. Zübeyr b. Avvâm bunu Necâşî'den almıştı. Resulellâh'ın Mihcen, Fihre, Kadib adında üç asası vardı. Mihcen, Aneze'den bir zira daha küçük idi ve onunla yürüyordu. Devesinin üzerinde ise önünde asılı bırakıyordu. Öte yandan Mihdara olarak bilinen el-Urcûn isimli bastona benzer bir asası da vardı. Araplar bunu bir işle meşgul olduklarında kullanmaktaydılar. Son olarak Memşûk adında bir bastonu vardı.

2.1.21. Peygamber'in (sav) Sancağı ve Bayrağı

Peygamberin siyah yünden yapılı el-Ukâb adında bir bayrağı bulunmaktaydı. Sancağı ise beyaz renkli olup bazı zamanlarda alacaya çalan bir renk haline

dönüşebilirdi.

2.1.22. Peygamber'in (sav) Mührü

Mühründeki yazı üç satırdan oluşmaktadır. Bunlar: Muhammed Resulellâh, olup her kelime bir satırı oluşturmaktaydı. Fakat doğrusunu Allah bilir.

S. 61

2.2. Ebû Bekir (ra) Teymî Kureşî'nin Hilâfeti

Ebû Bekir, Abdullâh b. Ebî Kuhâfe Osmân b. Âmir olup Teym b. Mürre'nin oğludur. Teym de Kureyş'e mensuptur. O ve Muhammed (sav) soy bakımından altıncı babada Mürre b. Ka'b'da birleşir. Ebû Bekir'in Cahiliye dönemindeki ismi Abdulkabe idi. Muhammed (sav) ona Abdullâh adını verdi. Muhammed (sav) yüzünün güzel oluşundan dolayı "atîk" lakabını vererek bu isminden dolayı "sen ateşten muafsin" dedi. Bunun yanı sıra İsrâ olayını doğruladığı için "Siddîk" lakabını da verildi. Annesi babasının amcasının kızıdır. Adı Selmâ, künyesi Ümmü'l-Hayr bint Sahr dır. Ebû Bekir, Âdem gibi uzun boylu ve seyrek sakallıdır. Sakallarını kına ve ketim ile boyamaktadır. Peygamber'in (sav) vefat ettiği gün olan 12 Rebiyülevvel Pazartesi günü ashabdan biat aldı. 21 Cemazüylahir Cuma gecesi tüberküloz hastalığından dolayı 63 yaşında vefat etti. Hilafeliği iki yıl, üç ay ve dokuz gün sürdü. Cenazesini eşi Esmâ bint Umeys yıkadı. Cenaze namazını Ömer b. el-Hattâb kıldırdı ve Peygamber'in (sav) tabutuyla naaşı taşındı. Peygamberin tabutu ise liflerle oluşan tik ağacından yapılmıştı. Ayrıca bu tabut Aişe'ye miras kaldı. Ondan sonra Muâviye'nin kölesinin eline geçti. Bazı Müslümanlar tarafından 4.000 dirhemle satın alındı (25vr) ve Müslümanlara bağışlandı.

S. 62

Ebû Bekir, Aişe'nin (ra) odasında, başı Resulelah'ın (sav) omuz hizasına denk gelecek şekilde defnedildi. O, Beytülmal'dan günde 3 dirhem maaş alıyordu. Kızı Aişe'ye "Ey kızım bana bak! Eğer Ebû Bekir'in malında hilâfet dönemlerinden fazla mal bulursun onları Müslümanlara iade et" demiştir. Ebû Bekir vefat edince Ayşe de vasiyeti üzerine malını saydı. Sayımda 5 dirhem edecek bir deve eyeri ve bir genç deveden başka bir şey bulamadı. Peygamber (sav) Ömer'e benden sonra Ebû Bekir başa geçince çok yorulacak dediği ifade edilir. Hilâfete başladığında ilk iş olarak Peygamber'in (sav) emrettiği üzere söylediği yere kadar gitmesini tavsiye ettiği

Üsâme'nin komutasındaki orduyu uğurladı. Üsâme'den at üzerinde gitmesini ve ordunun da yaya olarak hareket etmesi konusunda söz aldı. Ayrıca Üsâme ordu içinde bulunan Ömer'in, Ebû Bekir ile beraber dönmesini istemiş ve bu durum da kabul edilmiştir. Üsâme'nin ordusu Kudaaâ Kabilesi'ne ait topraklarda faaliyet yürüttü. Üsâme elde ettiği birçok ganimetle 40 gün sonra döndü.

Peygamber (sav) hayatta iken üç kişi peygamberlik iddiası ile ortaya çıktı. Bunlar sırası ile el-Esved İbn Kâ'b el-Ansî, asıl adı Sümâme b. Habîb olan Müseylimetü'l-Kezzâb ve Tüleyha el-Esedî idi. El-Esved, San'a, Necrân ve Tâif'e kadar ilerledi ve buraları yakarak ateşe verdi. Bunun üzerine Peygamber (sav) onun öldürülmesi için emir verdi. Firûz ed-Deylemî onu evinde öldürdü. Bu haber Semâ'dan Peygamber'e (sav) ulaşınca o da sahabelere iletti. Bu bildiriden sonra Nebi vefat etti. El-Esved'in ölüm haberi Peygamber'in (sav) vefatından sonra Medine'ye ulaştı. Ebû Bekir'in hilâfeti döneminde almış olduğu ilk fetih müjdesi budur. Taberî ve ed-Dûlâbî onun: *“Bilakis Ebû Bekir'in hilâfeti döneminde öldürüldüğünü ifade ederler.”*

S. 63

Müseylime ve Tüleyha'nın durumu ise büyüdü. Onlar Tay, Gatafân ve Esed gibi kabileler ile ittifak kurdular. Sakîf ve Kureyş dışındaki Arap kabileleri de irtidat ederek zekât vermekten imtina ettiler. Bunun üzerine Ebû Bekir 'Abes ve Zeybân üzerine ordu göndererek onları mağlup etti ve Medine'ye döndü. Daha sonra orduyu irtidat eden kabileler üzerine gönderdi. 11 livaya sahip 11 ordu hazırladı. Ebû Bekir, Hâlid b. Velîd'i Tüleyha'nın üzerine gönderdi. Yapılan çarpışmada birçok kişi öldürüldü. Bunun üzerine Tüleyha da Şam'a kaçtı. Tüleyha, Gatafân ve Esed kabilelerinin Müslüman olduklarını duyunca Müslüman oldu. Ayrıca Ebû Bekir'in vefatına kadar Haleb'te kaldı. Ömer'in halife olması ile Medine'ye giderek ona biat etti ve mensup olduğu kabileye geri döndü.

Bundan sonra Hâlid, Benî Hanîfe ve Müseylime'nin bulunduğu Yemâme'ye sefer düzenledi. Secâh bint el- Hâris adında bir kadın kendisini peygamber ilan etmişti. Sonraları Müseylime ile evlendi ve Müseylime'nin yanında üç gün kaldıktan sonra kabilesine geri döndü. Allah'ın yardımıyla Beni Hanîfe hezimete uğradı ve Müseylime de Hamza'nın katili Vahşî tarafından öldürüldü.

Hâlid, Yemâme'den dönerken Ebû Bekir ona bir yazılı haber göndererek Irak üzerine sefer düzenlemisini emretti. Hâlid, Irak'a giderek Hire halkı ile cizye

ödemeleri karşılığında anlaşma yaptı. Topladığı cizye vergisini de Medine'ye gönderdi. Bu gönderilen ilk cizyedir. Daha sonra sırası ile el-Enbâr ve Âynü'l-Temr'i fethetti. Ele geçirdiği esirleri de Medine'ye gönderdi. Ayrıca Dûmetü'l-Cendel üzerine yürüyerek Ukeydir'i öldürdü ve el-Cevdi'nin kızını da esir aldı.

Bundan sonra Ebû Bekir'in emri ile Hâlid ordusunu Şam'a yöneltti. Halifelik yıllarında Şam'da fethedilen ilk yer Busrâ şehri idi. Hilâfetin ikinci yılında hicri 14'te insanlarla beraber hac görevini eda etti. Aynı yılda (14 yılı) Mekke'nin fethi sırasında Müslüman olan babası Ebû Kuhâfe 97 yaşında vefat etti.

S. 64

Babası öldüğünde Ebû Bekir Mekke'de idi. Ebû Bekir ve Tâi dışında babası yaşarken halifelik görevini ifa eden başka halife yoktur.

Yemâme savaşında çokça hafızın şehit olmasından dolayı Ebû Bekir korktu. Kemiklere, hurma yapraklarına, ağaç dallarına yazılan ve insanların gönüllerinde bulunan Kur'an'ın cem edilmesine karar verdi. Kur'an'ı iki levha arasında toplattı ve adını "Mushaf" koydu. Ayrıca bu Mushaf ölene kadar onun yanında kalmıştır. Daha sonra Ömer'e verildi. Ondan sonra da Ömer'in kızı Hafsa'ya teslim edildi.

2.2.1. Çocukları, Kâtibleri, Kâdıları ve Hâcibleri (26vr)

Çocukları sırası ile Abdullâh, Esmâ, Abdurrahman, Ayşe ve Muhammed'dir. Esmâ ve Abdullah'ın annesi Kuteyle'dir. Abdullâh Ebû Bekir hayatta iken vefat etti. Abdurrahman ve Aişe'nin annesi ise Ümmü-Rûmân'dır. Muhammed'in annesi ise Esmâ bint Umeys'tir. Ayrıca Umeys de Ümmü-Ferve'nin dedesidir. Ümmü-Ferve ise Ca'fer b. Muhammed es-Sâdık'ın (ra) annesidir.

Kâtibleri ise Osman b. Affân ve Zeyd b. Sâbit'tir (ra). Kâdısı Ömer b. el-Hattâb olup bir yıl görev yapmıştır. Bu süre zarfında da herhangi bir şikâyet olmamıştır. Hâcib'i ise kölesi Şedîd'tir. Şeref olarak kabul ettiği Peygamber'in (sav) yüzüğünü takardı. Şairi de Hassân b. Sâbit idi.

S. 65

2.3. Ömer (ra) Adevî Kureşî'nin Hilâfeti

Ebû Hafs Ömer b. el-Hattâb b. Nüfeyl, Adiy b. Ka'b b. Lüey'in çocuklarından biridir. Onunla Kâ'b arasında sekiz kişi vardır. Annesi Hanteme bint Hâşim el-

Mahzûmî'dir. Ömer uzun boylu olduğu için yürürken sanki devenin üzerindeymiş gibi görünürdü. İnsanlar ondan çekinirdi. Müslüman olunca hak ile batılı birbirinden ayıran Fârûk lakabını aldı. Peygamber'in (sav) ona bu lakabı verdiği rivayet edilmektedir. Ömer'in Müslüman olduğu gün Mekke'de Müslümanlar 39 erkek bir kadından oluşmaktaydı. Ömer ile beraber erkek sayısı 40 ulaştı İbn Me'sûd "*Ömer'in (ra) İslamiyet'i kabul etmesinden sonra Müslümanların izettiğinin arttığını*" söylemektedir.

Ebû Bekir'in öldüğü gün Ömer'e biat edildi. Ömer'i yaralayan Muğire b. Şu'be'nin kölesi Ebû Lü'lü Fîrûz el-Mecûsî idi. Bu olay 23 Zilhicce Çarşamba günü vuku buldu. Ebû Lü'lü onu üç yerinden yaraladı ve üç gün sonra da vefat etti. Cenaze namazını Süheyb b. Sinân er-Rûmî kıldırdı ve Aişe'nin odasında başı Ebû Bekir'in omzunun karşısına denk gelecek şekilde defnedildi. Ayrıca Ebû Lü'lü aynı gün Ömer ile birlikte 11 sahabeyi de yaraladı ve onlardan beş kişi vefat etti. Benî Esed kabilesinden iki kişi Ebû Lü'lü'nün üzerine kalkan ya da örtü atarak onu yakaladılar. Yakalanacağını anlayınca boğazını keserek kendisini öldürdü. Bu bilgileri ed-Dûlâbî aktardı.

Öldüğünde 55 yaşında olan Ömer'in hilâfet süresi ise on yıl, altı ay ve beş geceden oluşmakta idi. Halifelik döneminde birçok şehir fetih edildi. Bunlardan Dımaşk barış yolu ile Ebû Ubeyde ve Hâlid b. Velîd tarafından alındı. Bunun dışında Taberiye, Kaysâriye, Filistin ve Askalân şehirleri fetih edildi. Ömer, Beytü'l-Makdis üzerine yürüdü ve orayı sulh yoluyla aldı. Bunu yanı sıra Ba'lebek, Humus, Haleb, Kinesrin, Antakya, Rakka, Harran, Musul, el-Cezîre, Nusaybin, Amid ve er-Ruhâ'yı da fetih etti. Kâdisiye ve Medâin şehirleri de Sa'd b. Ebû Vakkâs tarafından ele geçirildi.

S. 66

Fars krallığı yıkıldı ve Fars hükümdarı Yezdicerd kaçarak Fergâna ve Türklere sığındı. Ayrıca Utbe b. Gazvân'ın komutasındaki ordu Übelle ve Dicle bölgesini ele geçirdi. Ebû Mûsâ komutasındaki ordu Ahvaz bölgesini fetih etti. Bunun yanı sıra Nihâvend, İstahr, Isfahan, Tûster, Sus, Azerbaycan ve Horasan'ın bazı bölgeleri alındı. Hicri 20 yılı Muharrem ayının ortasında Amr b. el-Âs Mısır aldı. Ardından İskenderiye ve Trablusgarb'ı fetthetti. Ömer zamanında Muâviye Rum diyarında gaza yaparak

Ammûriyye'ye kadar ulaştı.

Ömerin hilâfet yıllarının bulunduğu hicri 17 yılında Basra'da akabinde de Kufe'de ordugâh (emsar) kuruldu. Sa'd b. Ebû Vakkâs Kûfe'ye yerleşti. Hicri 18 yılında kuraklık meydana gelince Ömer, Abbâs'tan (ra) yağmur duasına çıkması için talepte bulundu. Yapılan dua sonucunda yağmur yağdı. Ayrıca bu yılda Amavâs â'unu ortaya çıktı. Bu veba salgınından dolayı Ebû Ubeyde ve Muâz dâhil olmak üzere 25.000 kişi vefat etti.

Ömer (ra) ilk defa 19 yılında divanlar tuttu. Hicri takvimi ilk defa Ömer kullanmaya başladı. Çünkü önceki milletler büyük olaylar sonucunda ya da padişahların tahta geçtiği yıllara göre tarih oluşturuyorlardı. İlk olarak Âdem'in (as) dünyaya gelişi daha sonra Nuh'un (as) gelişi, Nuh Tufanı, İbrahim'in (as) ateşe atılması gibi tarihler kullanılıyordu. Bilahare Benû İbrahim farklı gruplara ayrılınca Benû İshâk, İbrahim'in ateşinden Yusuf'a, Yusuf'tan (as) Musa'nın risaletinden, Kral Süleyman (as) kadar olan olayları tarih olarak belirlediler. Bazı insanlarda Yakub'un (as) vefatı,

S. 67

Musa'nın Benî İsrail ile birlikte Mısır'dan çıkışını ve Beytü'l-Makdis'in yıkılışını tarih olarak benimsediler. Benû İsmail ise Kâbe'nin inşa edilmesini Meadd zümreleri ortaya çıkana kadar tarih başlangıcı seçmişlerdir. Bu kavim Tihâme'den çıkışlarını Fil yılı, Ficâr savaşları gibi hadiseleri tarihlendirmiştir. Mead toplulukları Amâlikalıları Harem'den çıkardıkları yıl ile Benî Vâil, Besûs ve Dâhis gibi savaşları kullanmayı tercih etmişlerdir.

Himyerîler kendileri için Meliklerine tabi oldukları günü, Yemen'in bazı şehirlerini harap eden Dırâr ateşini, Arim selini ve Habeşlilerin Yemen'e saldırdığı günü tarih başlangıcı olarak kabul ettiler.

Yunanlar ve Rumlar İskender'in ortaya çıkışını tarih olarak benimsediler. Kıbtîler ise tarihi Buhtunasır'dan başlatırlar. Mecusiler ise Âdem'in dünyaya gelişini, Dârâ'nın öldürülmesi, İskender'in ortaya çıkışı, Erdeşîr'in zuhuru ve Yezdicerd'in hükümdarlığı ile Peygamber'in (sav) risaletinin başlangıcını tarih belirlemek için kullanmışlardır.

Araplar ise Fil yılı, Ficâr savaşını tarihlendirmek için tercih etmişlerdir. Bu durum Ömer'in (ra) hilâfet dönemine kadar böyle devam etmiştir. Onunla beraber hicret tarih başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Bunun nedeni ise Ömer'e Şaban ayında ulaşan bir mektup ile ilgili idi. Ebû Sa'id bunun "gelecek ay mı? Yoksa içinde bulunduğumuz ay mı? Ya da geçen ay mı?" konusunda şüphe olduğunu belirtir. Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Ömer'e (ra) bir mektup yazarak "Senden bize gelen mektubun üzerinde tarih yok" der. Bunun üzerine Ömer (ra) istişare için insanları topladı ve onların görüşlerini aldı.

S. 68

Bu hususta orada bulunanlardan bazıları risaletin başlangıcını tarih olarak benimsemeyi önerdiler. Bunun üzerine Ömer, "Peygamber (sav) kaç yıl Medine'de kaldı?" diye soru sordu. Onlar ise 10 yıl orada kaldığını söylediler. Daha sonra Ömer tarihi böyle başlatalım ve böyle yazalım dedi.

Takvimin başlangıcı durumuna gelince bir kişi Ömer'e (ra) Acemlerin bir ayı başlangıç olarak kullandıklarını söyledi. Bunun üzerine Ömer (ra), bunun iyi olacağını ve başlangıç olarak kabul edileceğini söyledi. Bilahare takvimi Ramazan veya Muharrem ayından mı başlatalım diye kendi aralarında konuşmaya başladılar. Sonunda Muharrem ayı üzerine anlaştılar ve hicri takvimi başlattılar. Böylece takvimi şirkin olduğu Mekke'den değil Medine'ye yapılan hicret yılından başlattılar. Ömer b. Dînâr'a göre tarihlendirmeyi ilk uygulayan kişi Yemen'de ikamet eden Ali b. Ümeyye'dir. İlk söylenen doğrudur.

Ayrıca Ömer (ra) Peygamber'in (sav) yüzüğünü mühür olarak kullandı. Bunun yanı sıra ilk defa *Emîru'l-Mü'minîn* olarak anıldı ve ilk defa kamçı ile insanları azarlayan kişi idi. Halife kalacağı yeri şu an ki yere taşıdı ve burası da eve bitişik idi. Ayrıca Ramazan ayında cemaati bir imam arkasına toplayan ilk kişidir. 23 yılında insanlarla beraber onuncu yani son hacını ifa etti. Ömer (ra), Ali'nin kızı Ümmü Gülsüm ile 40.000 dirhem mehir ile evlendi. Ondan Fatma ve Zeyd adında iki çocuğu dünyaya geldi. Ömer, Ümmü Gülsüm ile evli iken vefat etti.

S. 69

İbn Kuteybe, "Ümmü Gülsüm'ün, Ömer'in şehit edilmesine kadar onun yanında kaldığını daha sonra da Muhammed b. Ca'fer b. Ebû Tâlib (as) ile

evlendiğini” söylemektedir.

2.3.1. Çocukları (as)

Çocuklarından Abdullâh ve Hafsa'nın annesi Zeyneb'tir. Übeydullah'ın annesi ise Müleyke'dir. İçki içtiği için Ömer, Übeydullah'a had cezası uyguladı. Ayrıca Übeydullah'ın Hürmüzân'a saldırarak onu öldürdüğü de söylenir. Diğer oğlu Asım'ın annesi ise Cemîle'dir. Fatma ve Zeyd'in annesi ise Ümmü Gülsüm b. Ali b. Ebû Tâlib'dir. Ebû Şahme yani Abdurrahman ise Mısır'da Ukbe b. el-Hâris ile beraber içki içmiştir. Bunu öğrenen Amr b. el-Âs onlara had cezası uyguladı. Ömer bu durumu öğrenince Amr b. el-Âs'a haber göndererek oğlunu bir deve eyeri üzerinde kendisine göndermesini istedi, o da bunu yaptı. Abdurrahman ulaşınca babası tarafından ona ceza uygulandı. Bu uygulamadan bir ay sonra Abdurrahman vefat etti. İnsanlar onun had cezasından dolayı öldüğünü düşündüler. Fakat bu şüphe doğru olmayıp onun kendi eceliyle öldüğü bilinmektedir. (28vr) Yahyâ b. Main, bu olayı Abdullâh b. Ömer'e isnat ederek anlatmıştır. Ayrıca had cezası uyguladığında babasına “beni öldürdün” dedi. Buna cevaben Ömer, “eğer rabbine kavuşursan, deki babam senin hükmünü uygulamıştır” demiştir.

2.3.2. Kâtibleri, Kâdıları, Komutanları ve Hâcibleri

Kâtibleri Abdullâh b. Halef el-Huzâ'î ve Zeyd b. Sâbit'tir. Ayrıca hazineden sorumlu olan kişi ise Zeyd b. Erkam idi. Medine'deki kâdısı Zeyd b. Uht en-Nemr, Kûfe'de ise

S. 70

Ebû Ümeyye Şüreh b. el-Hâris el-Kindî idi. Bu kişi el-Haccâc dönemine kadar 75 yıl boyunca bu görevi yaptı. İbn Zübeyr olayından dolayı üç yıl görevinden uzaklaştırıldı. Daha sonra Haccâctan affını isteyerek görevini bıraktı ve 79 yılında 120 yaşında iken vefat etti. Mısır'daki kâdısı Kays b. Ebi'l-Âs es-Sehmi dir. Ondan sonra yerine Ka'b b. Yesâr geçti. Emirlerine gelince; Mısır'da künyesi Âmr b. el-Âs el-Sehmî idi. Ömer'in emrini yerine getirmeyince görevden alındı ve yerine Abdullâh b. Sa'id b. Ebû Serh el-Âmirî getirildi. Şam emiri ise Muâviye idi. Hâcibi kölesi Yerfe idi. Mührüne “*öğüt istersen ölüm yeterlidir*” diye yazdırdı. Şairi el-Hati'e idi.

2.3.3. Şûrâ Üyeleri

Ömer kendisinden sonra altı kişiyi şûrâ üyesi yapmıştır. Bunlar Ali, Osman,

Talha, ez-Zübeyr, Abdurrahman b. Avf ve Sa'd b. Ebû Vakkâs idi. Oğlu Abdullâh'ı ise gözlemci olarak şûrâya dâhil etti. Fakat oy kullanma hakkını ona vermedi. Şûra üyelerine üç süre verdi. Durum istikrara kavuşuncaya kadar imâmet görevini Süheyb-i Rûmî üstlendi. Abdullâh mecliste halife olmayacağını söyleyerek geri çekildi ve Osman'ı halife olarak seçti. Bunun sonucunda insanlar da Osman'a biat etti.

S. 71

2.4. Osman b. Affân Zî'n-Nûreyn 'Abşemî Emevî'nin Hilâfeti

Tam adı Ebû Abdullâh Osman b. Affân b. Ebû'l-Âs b. Ümeyye b. Abdüşems b. Abdümenâf olup Peygamber'in (sav) kızları Rukkîye ve Ümmü Gülsüm ile evlendiğinden "Zî'n-Nûreyn" lakabını aldı. Annesinin adı Ervâ bint Küreyz b. Rebî'a İbn Habîb b. Abdüşems'tir. Ervâ'nın annesi ise el-Beyzâ olup Peygamber'in (sav) halasıdır. Osman (as) hem uzun boylu hem de dişlerini altınla kaplamıştı.

Muharrem ayının ortası 24 yılında kendisine biat edildi. Onun döneminde İfrikiyye, Kirmân, Sicistân, Nîşâbûr, Fârs, Taberistân, Kıbrıs, Herât ve Horasan bölgesi fetih edildi. Aynı zamanda Fars Meliki Yezdicerd Merv'de öldürüldü. 30 yılında Muâviye Kostantiniyye'ye gaza seferi düzenledi. Bir diğer yandan Eriniyye alındı. Osman döneminde görme yetisini kaybeden el-Abbâs, 32 yılında 88 yaşında vefat etti.

El-Abbâs Kureyşlilerin en cömert olanı idi. Osman ve Ömer onunla binek üzerinde karşılaştıklarında saygıdan dolayı bineklerinden inerlerdi. Hiçbir babanın çocuklarının mezarı el-Abbâs'ın çocuklarının mezarından daha uzakta bulunmamıştır. Abdullâh Tâif'te, el-Fazl Şam'da, Ubeydullah Medine'de, Kusem Semarkant'ta ve Ma'bed ise Afrika'da metfundu. Bu yıl Abdurrahman b. Avf 75 yaşında vefat etti. O öldüğü zaman Bedir savaşına katılanlardan 100 kişi hayatta idi. Abdurrahman bunların hepsine 400 dinar verilmesini vasiyet etti. Ayrıca öldüğünde serveti 80.000 dinarlık 16 paya bölündü. Osman döneminde Kur'an'ın okunuşu hususunda ihtilaflar çıktı. Huzeyfe b. Amr Ermenistan'dan gelerek, "Yahudiler ve Hristiyanlar gibi ihtilaf çıkmadan insanlara öğret" dedi.

S. 72

Osman ise sen "ne demek istiyorsun" deyince O da "Kur'an'ı okumada Iraklıların Şamlıları ve Şamlıların da, Iraklıları tekfir ettiklerine şahit oldum" dedi.

Bunun üzerine Osman, Hafsa'nın yanındaki mushafı referans alarak Zeyd'e bir Kur'an yazdırdı. Daha sonra bunu çoğaltarak belli başlı şehirlere gönderdi ve diğer nüshaları toplayarak imha etti. (29vr)

Peygamber'in (sav) mührü altı yıl boyunca Osman'ın elinde bulunmaktaydı. Bu mühür Medine'de bulunan Eris kuyusuna düştü fakat bir türlü çıkarılamadı. Daha sonra Osman gümüşten bir yüzük yaptırdı ve üzerine” *iman ettiğim Allah her şeyi yerli yerinde yaratmıştır*” ifadelerini yazdırdı. Son olarak 34 yılında olmak üzere ard arda on kez hac görevini ifa etti.

2.4.1. Osman'ın (ra) Öldürülmesi

Mısırdan sayıları 600 kadar ulaşan ve başlarında Abdurrahman b. Udeys el-Belevî'nin bulunduğu bir grup, Kûfe ve Basra'dan anlaştıkları kişilerle Osman'ı muhasara ettiler. Bu muhasara Şevval ayının son gecesinde 35 yılında başlamış ve aynı yılın 18 Zilhicce'ye kadar sürmüştür. İbn Hazm el-Ensârî'nin evinden Osman'ın evine geçerek onu şehit ettiler. El-Vâkıdî onun 22 Zilhicce cuma günü öldürüldüğünü söylemektedir. Başka müverrihler de Kurban Bayramı'nda öldürüldüğünü kaydetmektedirler. Hış Kevkeb denilen yerde geceleyin defnedildi. Burası Bakî Mezarlığı yanında bulunan bir bostandı. Osman burayı satın almış ve mezarlık alanına eklemiştir. Cenaze namazını ise Cübeyr b. Mut'im kıldırdı.

2.4.2. Çocukları

Abdullah el-Ekber ve Abdullah el-Asgar adlı çocukları Peygamber'in (sav) kızı Rukiye'den dünyaya gelmişlerdir. Abdullah el-Asgar çocukken vefat etmiştir.

S. 73

Diğer çocukları ise Amr, Ebân, Hâlid, Ömer, Saîd, el-Muğire, Ümmü Saîd, Ümmü Ebân, Aişe ve Ümmü Amr'dır.

2.4.3. Kâtibleri, Kâdıları ve Emîrleri

Kâtibi Mervân b. Hakem idi. Kâdıları Kâ'b b. Sûr ve Osman b. Kays İbn Ebü'l-Âs idi. Emîrleri ise Mısır'da sütkardeşi Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh idi. Hâcibi kölesi olan Humrân'dı. Şurta teşkilatının başında Abdullah b. Kunfed et-Temîmî bulunuyordu. Bu teşkilatı ilk defa Osman icat etti. Mührüne “*iman ettiğim Allah her şeyi yerli yerinde yaratmıştır*” ifadelerini yazdırdı. Şairleri Hasan ve Hureym idi.

Varisi eşi Leyla idi.

S. 75

2.5. Ali b. Ebû Tâlib (as) Hâşimî'nin Hilâfeti

Tam adı Ebû'l-Hasan Ali b. Ebû Tâlib Abdümenâf b. Abdulmuttalib b. Hâşim'dir. Annesi ise Fâtma bint Esed b. Hâşim'dir. Daha sonra annesi Müslüman oldu ve hicret etti. Hâşimî kabilesinden olup ilk Hâşimî çocuk dünyaya getiren kadındır. Anne ve baba tarafından Hâşimî olan ilk halifedir. Ali'den sonra Hasan ve Muhammed el-Emin b. Zübeyde dışında kimse bu vasfa sahip olmadı. Orta boylu, geniş karınlıdır. Osman'ın öldürüldüğü ona biat edildi ve biattan sonra Medine'de dört ay kaldı. 36 yılında Irak'a gitti. Basra'da Cemel Savaşı'nda Talha ve Zübeyr ile karşılaştı. Talha ve Zübeyr Medine'de Ali'ye biat ettiler daha sonra ise ondan ayrılarak Basra'da karşı karşıya geldiler. Bu savaşta Talha öldürüldü ama Zübeyr kaçtı. Amr b. Cürmûz es-Subâ' Vâdisi'nde ona yetişti ve öldürdü. Öldürüldüğünde ikisinin yaşı da 64'e ulaşmıştı. Cemel Savaşı'nda ölenlerin sayısının 8.000 veya 17.000 kişi olduğu söylenilmektedir. O gün Beni Dabbe ailesinden 70 kişinin eli deve yuları üzerinde kesildi. Ali'nin (as) adamlarından yaklaşık 1.000 kişi öldürüldü.

37 yılında Muâviye, Ali'ye (as) karşı Şam'dan harekete geçti. Aynı şekilde Ali (as) Irak'tan çıktı ve taraflar Fırat Nehri kıyısında Sıffın adlı yerde karşı karşıya geldi. Bu savaşta Irak ordusundan 25.000 kişi öldü ve bunların arasında Ammâr b. Yâsir ve Üveys el-Karanî ile 25 Bedir savaşı gazisi vardı. Muâviye'nin askerlerinden ise 45.000 kişi öldürüldü. Sıffın'de 110 gün kaldılar. Aralarında 90 savaş oldu.

S. 76

Ali'nin (as) ordusu 90.000, Muâviye'nin ise 120.000 kişi idi. Her iki taraf ümitsizliğe kapılınca hakeme müracaat edilmesini istediler. (30 vr) Ali ve Kûfe halkı Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi, Muâviye ve Şamlılar ise Amr b. el-Âs hakem seçtiler. Hakemler Dûmmetü'l-Cendel'de bir araya geldi ve ikisini de görevden almaya karar verdiler. Onların yerine Müslümanların seçeceği birini tayin etmeyi de kararlaştırdılar. Karardan sonra insanlar ile bir araya geldiler. Muâviye de oraya geldi fakat Ali (as) gelmedi. Ebû Mûsâ, Ali'yi (as) görevden aldığını duyurdu. Daha sonra Amr kalktı ve Ali'yi azlettiğin gibi ben de onu azlediyorum ve Muâviye'yi halife tayin ediyorum”

dedi. Şamlılar da bu değişimi kabul ettiler.

Nehrevan halkı buna karşı çıktı. Ali 39 yılında bunlarla savaştı. Savaşlarla meşgul olduğu için hilâfet döneminde hac yapamadı. Mühründe “*Mülk tek ve Kâhhar olan Allah ’ındır*” ibaresini nakşettirmiştir.

2.5.1. Öldürülmesi ve Defni

Hâricîlerden üç kişi Ali (as), Muâviye ve Amr b. el-As’ı aynı gecede öldürmek için anlaşma yaptılar. Yapılan paylaşım sonucunda Abdurrahman b. Mülcem el-Murâdî’ye Ali (as) düştü. 17 Ramazan 40 tarihinde Cuma gecesi Ali namaza gittiğinde bıçaklandı ve üç gün sonra vefat etti.

Cenaze namazını oğlu Hasan (as) kıldırdı ve Kûfe’de bulunan

S. 77

Kasrû’l-Îmâre’de defnedildi. El-Vâkıdî “*onun gece defnedildiğini ve mezarının da dümdüz hale getirildiğini*” ifade eder. İbn İshâk da “*hilâfetinin beş yıl, üç ay sürdüğünü ve 63 yaşında vefat ettiğini*” belirtir. Muâviye’ye suikast düzenleyen kişi ise onu kalçasından yaraladı ve Muâviye bu şekilde kurtuldu. Amr b. el-Âs gece dışarı çıktığı için yerine namaz kıldırması için Hârice’yi görevlendirmiştir. Amr b. el-As’ı öldürmeye gelen Hâricî de Hârice’yi öldürmüştür.

2.5.2. Çocukları (as)

Onun 14 tane erkek ve 18 tane kızı vardı. Soyu beş kişiden devam etmiştir. Bunlar Hasan, Hüseyin, Muhammet b. el-Hanîfe, Ömer ve el-Abbâs’tır. Neslinin çoğu Hüseyin’in (as) oğlu Ali Zeynelâbidîn’den devam etmiştir.

2.5.3. Kâtibi, Kâdısı, Emîri ve Hâcibi

Kâtibi Peygamber’in (sav) kölesi Ubeydullah b. Ebû Râfi’dir. Kâdısı Şüreyh b. el-Hâris idi. Hâcibi kölesi Kanber idi. Ondandır önce diğer kölesi Büşr bu görevi yapmaktaydı. Mısır’daki emîri akıllı ve zeki biri olan Kays b. Sa’d b. Ubâde idi. Bu meziyetinden dolayı Muâviye Mısır’dan uzaklaştırmak için onu Şiîlik ile itham etmiştir. Bunun üzerine Ali (as) onu görevden aldı ve yerine Mâlik b. Hâris el-Eşter’i

atadı.

S. 78

El-Eşter de baldan yapılmış içecek içti ve öldü. Yerine Muhammet b. Ebû Bekir atandı. Tahkim olayından sonra Ali (as) Irak’a dönünce Amr b. el-Âs Şam askerleri ile Mısır’a gitti ve oradakileri yenilgiye uğrattı. Muhammed b. Ebû Bekir saklandı. Bilahare Muâviye b. Hudeyc Muhammed’i gördü ve öldürdü. Cesedini eşeğin karnına koyarak yaktı. Muhammed’in buradaki valiliği beş ay sürdü. Muâviye, Mısır’a Amr b. el-Âs’ı vali olarak atadı. Mühründe“*gerçek mülk sahibi Allah’tır*” ifadesini yazdırmıştır. Şairi ise Ebû’l-Esved el-Deylemî, en-Necâşî ve oğlu Kays idi.

S. 79

2.6. Hasan (as) Alevî’nin Hilâfeti

Ebû Muhammed el-Hasan b. Ali (as), annesi de Fatma bint. Muhammed (sav)’dır. Babası öldüğü gün kendisine biat edildi. Ayrıca Peygamber’e (sav) çok benzemektedir. Biat aldıktan sonra Rebiyülevvel 41 yılına kadar Kûfe’de kaldı. Önce işe Abdurrahmân b. Mülcem’i öldürmekle başladı. Daha sonra Muâviye’nin üzerine yürüdü ve onunla ile Meskin isimli yerde karşılaştı. Burada taraflar anlaşma yaptı ve Hasan idareyi ona bıraktı. Böylece kötülüğü ortadan kaldırarak fitne ateşini söndürdü. Hasan’ın hilâfeti her yıl kendisine ödenecek 5 milyon dirhem karşılığında (31vr) sattığı söylenir. Hasan (as) daha sonra Medine’ye döndü. Onun hilâfeti altı ay, beş gün sürdü.

Es-Sâbî, *Hasan’ın Muâviye ile anlaştıktan sonra bir hutbe irâd ettiğini ve Allah’a hamd ve sena ile başlayarak “Allahtan korkan, Ahmakların en kötüsü ise Allaha isyan edendir” dediğini ardından da “Ben ve Muâviye arasında olan hilâfet konusundaki ihtilafta o, benden daha haklı olduğu için bu görev onun hakkıdır ya da bu hak benim olmasına rağmen kendi isteğimle insanların durumunu düzeltmek ve*

S. 80

Müslüman kanının akmasını sonlandırmak için ona bıraktım” söylediğini rivayet etmektedir. (وَإِنْ أَرَىٰ لَعَلَّهُ فِتْنَةٌ لَّكُمْ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ) “Bilmiyorum belki de azabın

ertelenmesi sizi denemek ve bir zaman kadar sizi dünyadan nasiplendirmek içindir.”).

Sefine “Peygamber’den (sav) “*hilâfetin 30 yıl süreceğini daha sonra hükümdarlığa döneceğini*” duydum” demektedir. Hilâfet Ebû Bekir’den başladı ve Hasan’ın hilâfetinin sonuna kadar 30 yıl 13 gün sürdü. İhtilafla beraber Hasan Rebiyülevvel ayında 49 yılında ve 47 yaşında Medine’de vefat etmiştir. Cenaze namazını Saîd b. el-Âs kıldırdı ve Bakî mezarlığında bulunan annesinin (as) yanına defnedildi. Bazı rivayetler de eşi Ca’de bint el- Eş’as tarafından zehirlenip öldürüldüğü de ifade edilir. Mühründe “*Allah’tan başka ilah yoktur ve o gerçek mülk sahibidir*” ifadesini naksettirmiştir

2.6.1. Çocukları, Kâtibi ve Kâdısı

Çocukları Hasan, Zeyd, Amr, Hüseyin el- Esrem, Kasım, Ebû Bekir, Talha, Abdullah, Abdurrahmân’dır. Kasım ve Ebû Bekir, Hüseyin ile birlikte Kerbelâ’da şehit düşmüşlerdir. Talha ve Abdullah ise et-Tuff’ta vefat etmişlerdir. Onun soyu Hasan ve Zeyd ile devam etmiştir. Abdurrahman Hasan’dan küçük, Zeyd de bu ikisinden küçük idi.

Babasının kâdısı ve kâtibi olan kişi onun döneminde de aynı göreve devam etti. O kendi yanına hâcib almadı. Mührüne de “*Allah büyüktür. Ben ondan yardım dilerim*” lafzını yazdırdı Ümmü Sinân ona methiyeler düzmüştür.

S. 81

2.7. Muâviye Emevî’nin Hilâfeti

Tam adı Ebû Abdurrahmân Muâviye b. Ebî Süfyân Sahr b. Harb b. Ümeyye b. Abdüşems b. Abdümenâf’tır. Annesi Hind bint Utbe b. Rebiâ b. Abdüşems’dır. İbn Kuteybe, babasının Tâif savaşında bir, Yermük savaşında ise diğer gözünü kaybettiğini Osman döneminde kör bir vaziyette vefat ettiğini söylemektedir.

İdareyi ele geçirdikten sonra 25 Rebiyülevvel 41 tarihinde kendisine biat edildi. Uzun boylu ve beyaz tenli idi. Güldüğünde dudağı yukarıya doğru katlanırdı. Ayrıca kına ve ketimle kendisini boyardı. Dımaşk Camii’ne 44 yılında maksure yapan ilk kişi Muâviye idi. Bunun yanı sıra 51 yılında oğlu Yezid için biat alarak kendinden sonra veliaht olarak tayin etti. 52 yılında oğlu Yezid ve Ebû Eyyûb el-Ensârî’nin de aralarında bulunduğu bir ordu gazaya çıktı ve Kostantiniye’ye ulaştı. Burada Ebû Eyyûb 52 yılında vefat edince surun yakınında defnedildi. Rumlara da “*İlk*

Müslümanlardan birini gördüğünüz üzere buraya defnettik. Allah'a yemin olsun ki buraya dokunursanız Arap topraklarında çan sesi duyamazsınız" dediler. Bundan dolayı Rumlar onun mezarını yaptılar ve üzerine dört tane kandil astılar.

2.7.1. Ölümü ve Defni

Receb ayının başında 60 yılında vefat etti. İhtilafla beraber oğlu Yezid'in cenaze namazını kıldırıldığı ifade edilir. Babü'l-Câbiye ve Babü's-Sağır arasında defnedildi. İbn İshâk "*ömrünün ve yaşının 78 yıl 3 ay 5 gün olduğunu*" söyler. 40 yıl boyunca Şam'da hem valilik hem de halifelik yaptı. Dört yıl Ömer döneminde, 12 yıl

S. 82

Osman zamanında, beş yılı da Ali ile savaşıarak geçti. 19 yıl boyunca halifelik yaptı. Mührüne de "*Her çalışmanın bir karşılığı vardır*" ibaresini nakşettirdi.

2.7.2. Çocukları, Kâdıları, Emîrleri, Kâtibleri ve Hâcibleri

(32vr) Çocukları Abdurrahmân, Yezîd, Abdullah, Hind, Remle, Safiyye ve Aişe'dir.

Amr b. el-Âs 43 yılında Ramazan Bayramı gecesindeki vefatına kadar Mısır'da emîrlik yaptı. Ölümünden sonra kardeşi Utbe b. Ebî Süfyân'ı onun yerine görevlendirdi. Daha sonra o da ölünce Ukbe b. Amir el-Cühenî'yi göreve getirdi. Sonra onu görevden aldı ve Mesleme b. Muhalled el-Ensârî'yi atadı. Kâdısı Fudâle b. Ubeyd el- Ensârî'dir. Mısır kâdısı Süleyman b. Anez ise Muâviye'nin ölümüne kadar yirmi yıl görev yaptı. Kâtibi Ubeydullah b. Evs el- Ensârî'dir. Hâcibleri ise sırası ile köleleri Yezid ve Safvân idi. Mührüne "*Her çalışmanın bir karşılığı vardır*" ifadesini yazdırdı. Şairleri Leylâ el-Ahyeliyye ve Ebû Cehme el-Kûfi idi.

S. 83

2.8. Yezîd b. Muâviye Emevî'nin Hilâfeti

Babasının veliahdı olan Ebû Halid Yezîd b. Muâviye'ye 60 yılının Receb ayında biat edildi. Annesi Kelb kabilesinden Meysûn bint Bahdal'dır. Annesinin yüzünde çiçek hastalığının eseri bulunmakta idi. Halifeliği döneminde el-Hüseyin (as) öldürüldü. Kûfe halkı halife olması için Hüseyin'e haber göndermişti. Bu sırada Kûfe valisi Yezîd tarafından görevlendirilen Ubeydullah b. Ziyâd idi. Ubeydullah b. Ziyâd, Ömer b. Sa'd b. Ebî Vakkâs komutasındaki orduyu Hüseyin'in (as) üzerine gönderdi

ve onu Kerbelâ'da öldürdü. 61 yılında Aşure günü 59 yaşında et-Tuff'da öldü.

Onun döneminde İbn Zübeyr'in isyanı başladı ve Benî Ümeyye Medine'den çıkarıldı. Bunun yanı sıra Mekke'den de Abdullâh b. Abbâs ve Muhammed b. el-Hanefiyye'yi çıkardı. Yezîd, Müslim b. 'Ukbe el-Mürre komutasında büyük bir orduyu İbn Zübeyr üzerine gönderdi. Bu ordu Medine'ye saldırarak onları mağlup etti ve üç gün şehri yağmaladı. Ayrıca bu savaşa Harre Vakası da denilmektedir. Ordu daha sonra Mekke'ye yöneldi, Kudeyd bölgesine ulaşınca Müslim öldü ve yerine el-Husayn b. Nümeyr atandı. Daha sonra ordu tekrardan Mekke'ye yöneldi, orayı muhasara altına aldı. Kâbe yakıldı, duvarları yıkıldı ve tavanı çöktü. Daha sonra Yezîd'in ölüm haberi bir mektupla ulaştı. Bunun üzerine ordu geri dönmek zorunda kaldı. İlk defa kitapları mühürleyen ve Divan-ı Hâtem'i kuran kişidir. Ayrıca ilk defa hadımları da istihdam etti. Hilâfet döneminde hiç hac yapmadı.

2.8.1. Vefatı ve Defin Yeri

14 Rebiyülevvel 64 tarihinde

S. 84

Huvârîn'de vefat etti ve naaşı Dimaşk'a taşınarak Bâbü's-Sağır mezarlığında defnedildi. Cenaze namazını oğlu Muâviye kıldırdı. Öldüğü gün 39 yaşında idi. Halifelik süresi üç yıl dokuz aydan birkaç gün eksiktir. Selm b. Ziyâd onun zamanında Buhara ve Hevârizm'i fetih etti. Mührüne "*Rabbimiz Allah'tır*" lafzını nakşettirmiştir.

2.8.2. Çocukları, Kâdısı, Emîri, Hâcibi ve Kâtibi

Çocukları Muâviye, Hâlid, Ebû Süfyân, Abdullah el-Asgar, Abdullah el-Ekber, Ömer, Abdurrahmân, Utbe el-A'ver, Muhammed, Ebû Bekir, Harb ve Rebî'dir.

Kâdıları Ebû İdrîs el-Havlânî ve Mısır kâdısı Saîd b. Yezîd el-Ezdî idi. Mısır'daki emîri Mesleme b. Muhalled idi. Muhammed'in ölümünden sonra da Saîd b. Yezîd el-Ezdî atandı. Hâcibi hadımı olan Feth idi. Şairleri el-Ahtal ve Ebû Cehme idi.

S. 85

2.9. Muâviye Emevî'nin Hilâfeti

Adı Ebû Leylâ Muâviye b. Yezîd b. Muâviye olup annesi Ümmü Hâşim bint Ebî Hâşim b. 'Utbe b. Rebîa b. Abdüşems idi. 15 Rebiyülevvel 64 tarihinde ona biat

edildi. İhtilafla beraber 40 gün halifelik yaptı ve 23 yaşında öldü. Cenaze namazını Mervân b. Hakem kıldırdı ve babasının yanında defnedildi. Çocukları yoktu. Kendisinden sonra kardeşini tayin etmesi istenildiğinde “*Allah’a yemin ederim ki halifeliğinizden tat almadım ve bu sorumluluğu da alamam*” şeklinde cevap vermiştir. Mührüne “*dünya aldatıcıdır*” ifadesini nakşetmiştir. Şairleri Ali b. el-Gudeyr el-Ğanevî idi.

S. 86

2.10. Abdullah b. ez-Zübeyr Esedî Kureşî’nin Hilâfeti

Tam künyesi Ebû Bekir Abdullah b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm b. Hüveylid b. Esed b. Abdüluzzâ b. Kusay’dır. Annesi Esmâ bint Ebû Bekir (ra) olup “*zâtü’n-nikâteyn*” yani “*iki kuşaklı*” lakabını almıştır. Hicretten sonra Medine’de doğan ilk Müslüman çocuktur. Cemaziyülahir ve Receb ayının bir bölümünde insanlar halifesiz kalınca 23 Receb 64 tarihinde Mekke’de biat aldı. Iraklılar da ona biat ettiler. Kardeşi Mus’ab’ı Basra’ya ve Abdullah b. Mutî’yi Kûfe’ye vali olarak atadı. Muhtâr b. Ebî Ubeyd, Kûfe’ye saldırarak şehri ele geçirdi. İbn Sumeyt’i ise Basra’ya gönderdi. Mus’ab onu öldürdü ve bilahare Muhtâr’ın üzerine yürüyerek 67 yılında onu da öldürdü.

Abdullah b. Zübeyr Kâbe’yi inşa etti be buraya bir oda ekledi ve giriş-çıkış yapılan iki kapı yaptırdı. İnsanlar bir kapıdan girerek diğerinden çıkıyorlardı. Kâbe’nin içine ve dışına güzel kokular sürdü. Kâbe’ye güzel koku süren ilk kişidir. Kâbe’yi el-Kabâtî adı verilen kumaş ile örttü. Kardeşi Urve b. Zübeyr’i Medine’ye vali olarak atadı. Mervân b. Hakem ve oğlunu Medine’den çıkararak Şam’a gönderdi. 64 ve 72 yılları arasında insanlarla beraber hac görevini yaptı. İbn Zübeyr hacca gidenlerden biat aldığı için Abdülmelik halife olunca insanların hacca gitmesine mani oldu. Bundan insanlar rahatsız oldu. Abdülmelik, Camiü’l-Aksa’da Kubbetü’s Sahra’yı inşa etti. İnsanlar Arafe günü burada toplanıp bekliyordular. Bunun Beytü’l-Makdis ve diğer şehirlerdeki mescidlerin tanınmasına katkı sağladığı söylenir. Fakat el-Câhiz *Kitâbü Nazmi’l-Kur’ân* adlı eserinde şehirdeki camilerin tanınmasını Abdullah b. Abbâs’ın (ra) sağladığını ifade eder.

S. 87

Daha sonra Abdülmelik, el-Haccâc’ı İbnü’z-Zübeyr’in üzerine gönderdi ve

onu öldürerek astı. İhtilaflar ile birlikte el-Haccâc, 13 Cemazeyülevvel 73'te Salı günü 72 yaşındaki Abdullah'ı öldürdü. Zübeyr'in annesi ise oğlundan beş gün sonra 100 yaşında vefat etti. İbn Zübeyr, Muâviye b. Yezîd'in ölümünden katline kadar Irak ve Hicaz bölgesinin hâkimi idi. Saltanatı 9 yıl, 22 gün sürdü.

2.10.1. Kâdısı, Çocukları, Komutanı Hâcibi ve Kâtibi

Çocukları Abdullah, Hamza, Hubeyb, Sâbit, Âbbâd, Kays, 'Âmir ve Musa'dır. Kâdısı Â'bis b. Saîd idi. Kâtibi Remîl b. Ömer idi. Mısır'daki emîri Abdurrahman b. 'Utbe b. Cahdem idi. Hâcibi kölesi 'Useyre idi.

S. 88

2.11. Mervân'ın Hilâfeti

Adı Ebü'l-Hakem Mervân b. Hakem b. Ebi'l-Âs b. Ümeyye b. Abdüşems'tir. Babası Mekke'nin fethinde İslâmiyet'i kabul etti. Peygamber'in (sav) sırlarını ifşa ettiğinden dolayı Vecce'e sürgün edildi. Osman (ra) dönemine kadar sürgünde kaldı. Osman onu Medine'ye geri çağırdı. Hakem, Osman'ın (ra) hilâfeti sırasında öldü. Mervân'ın annesi Ümmü Mervân Ümeyye bint Alkame b. Safvân'dır. Mervân ince ve kısa boylu idi.

Receb 64 tarihinde Câbiye'de kendisine biat edildi. Önce Dımaşk'ı aldı ardından da 65 yılında Mısır'a yürüyerek Mısırlılar ile barış yaptı ve onları kendisine tabi kıldı. Mısırlılar Zilkade ayında biatlarını yenilediler. Hâkimiyeti Mısır ve Şam bölgelerini kapsıyordu. Ramazan 65 tarihinde veba hastalığından vefat etti. Mervân, Hâlid b. Yezîd b. Muâviye'ye "Ey İbnü'r-Ratbe" diyerek hakaret etmiştir. Bu sözü duyan eşinin Mervân'ı boğduğu da söylenir. Cenaze namazını oğlu kıldırdı. Veliaht olarak oğlu Abdülmelik'i atadı. Öldüğünde 63 yaşında idi. Hilâfeti ise yenilelen biattan sonra 10 ay sürmüştür. Mührüne "*umudum ve dayanağım Allah'tır*" ifadelerini yazdırmıştır.

2.11.1. Çocukları, Kâdısı ve Hâcibi

Çocukları Abdülmelik, Muâviye, Ümmü Amr, Ubeydullah, Abdullah, Ebân, Davud (34vr), Abdulaziz, Abdurrahman, Ümmü Osmân, Bişr ve Muhammed'dir.

Kâdısı Ebû İdrîs el-Havlânî, şairi ise Mervân b. Ebû Cafer idi.

S. 89

2.12. Abdülmelik Emevî'nin Hilâfet

Adı Ebü'l-Velid Abdülmelik b. Mervân'dır. Cimriliğinden dolayı "taş teri" şeklinde lakap almıştır. Annesi Aişe bint Muâviye b. el-Muğire b. Ebü'l-Âs'tır. Abdülmelik adını alan ilk kişidir. Ağzı büyük, geniş ve dişleri altın ile kaplıydı. İşlerinde titiz olup kimseye bırakmazdı.

Ramazan 65 yılında biat aldı. Halife olduktan sonra Irak'a gitti ve Mus'ab b. Zübeyr'i öldürdü. Ardından el-Haccâc'ı göndererek Abdullah b. Zübeyr'i öldürttü. Kâbe'yi yıkarak eski haline getirdi, buradaki bölmeleri kaldırdı ve kapıları yükseltti. 73 yılında insanlar arasında birliği sağladı ve el-Haccâc'ı Irak'a vali tayin etti. El-Haccâc da 75'te Irak'a gitti.

Dirhem ve dinarlara Arapça ibrareler nakşeden ilk kişi Abdülmelik'tir. Sikkelerin üzerine 76'da "Kul huvallahu ehad" ayetini yazdırdı. Bundan önce dinarların üzerinde Rumca, dirhemlerin üzerinde ise Fars dilinde yazılar vardı. El-Haccâc Darphane inşa etti ve paranın ayarı pekiyi değildi. Fakat Ömer b. Hübeyre Darphane'ye atanınca paranın ayarını değiştirdi. Farslılar döneminde gümüşün ayarı farklılık göstermekte idi. Bir çeşidin ayarı 10 gr iken Ömer bunu 10 miskale çevirdi, 10 gr olanı da 5 gr çevirdi ve 10 gr ise 6 gr yaptı. Fakat İslamiyet ile beraber 10 gr olanı 7 gr olarak bastırıldı. El-Haccâc 83'te Vâsıt'ı inşa etti.

Abdülmelik 75'te insanlarla beraber hac yaptı. Onun döneminde Mûsâ b. Nusayr, Mağrib'in birçok şehrini fethetti.

S. 90

2.12.1. Ölümü ve Defni

İhtilaf olmakla birlikte 15 Şaban 86'da 60 yaşında öldü ve Dımaşk'ta defnedildi. Cenaze namazını veliaht olarak tayin ettiği oğlu Velid kıldırdı. Hilâfeti 21 yıl, 15 gün sürdü. Bu süreden 7 yıl, 9 ay, 17 gün ise İbnü'z-Zübeyr'in öldürülmesinden önceki zamanı kapsamakta idi. Mührüne "*Halis bir şekilde Allah'a iman ettim*" lafzını

nakşetmiştir. Şairileri Cerîr, el-Ahtal, İbn Ertât ve el-Ucrad idi.

2.12.2. Çocukları, Kâdısı, Emîrleri, Kâtibi ve Hâcibi

Çocukları Velîd, Süleyman, Mervân el-Ekber, Yezîd, Mervân el-Asgar, Muâviye, Beşşâr, Bekkâr, el-Hakem, Abdullah, Mesleme, el-Munzir, ‘Anbese, Muhammed, Saîd, Haccâc ve Kabîse (Hişâm)’dir. Abdülmelik’in rüyasında iken mihrapta dört defa işediğini gördüğü ve durumdan endişelendiği için Saîd b. el-Müseyyeb’e bunun anlamını sorduğu söylenir. O da “çocuklarından dördü halife olacaktır” demiştir. Sonraki süreçte bu bilgi doğru çıkmıştır. Ondan sonra sırası ile çocukları Velîd, Yezîd, Süleyman ve Hişâm halife oldu.

Kâdıları Ebû İdrîs el-Havlânî ve Ubeydullah b. Kays idi. Emîrleri Irak’ta Haccâc b. Yûsuf es- Sekafî ve Mısır’da kardeşi Abdulaziz b. Mervân idi. Kâtibleri Revah b. Zinbâ‘ ve Kabîsa b. Züeyb idi. Hâcibi kölesi Yusuf idi.

S. 91

2.13. Velîd Emevî’nin Hilâfeti

Tam künyesi Ebû’l-Abbâs el-Velîd b. Abdülmelik b. Mervân olup annesi Velâde bint Abbâs’tır. Babası kendisinden sonra o ve kardeşi Süleymân için biat aldı. 15 Şevval 86 tarihinde Perşembe günü kendisi için biat alındı. Velîd buğday tenli, güzel yapılı idi ve yüzünde de çiçek hastalığının belirtileri vardı. Sinirlendiğinde ona yaklaşılmazdı. Birçok kez evlenip boşandı. Hatta 63 tane kadınla evlendiği söylenir. Hristiyanlara ait bir kiliseye ek yaparak Dımaşk Camii’ni inşa ettirdi. Ayrıca ilk defa el-Mâristan ve misafirler için bir konak yaptırdı. Ömer b. Abdülazîz’i (35vr) Medine’ye vali olarak atadı. Onun valiliği yedi yıl, beş ay sürdü. Velîd, Mescid-i Nebî’yi (sav) onararak etrafındaki yerleri ve Peygamber’in (sav) odasını da Cami alanına dâhil etti. Yeni yollar yaptırdı. Hâlid b. Abdullah el- Kasrî’ye 30.000 miskal altın göndererek Kâbe’nin kapısını, oluklarını ve sütunlarını yaptırdı. Onun döneminde kardeşi Mesleme, Bilâdü’r-Rûm’da bulunan et-Tuvâne’yi ele geçirdi. Endülüs ve Tuletula fethedildi.

S. 92

Kardeşine Süleyman b. Davûd’ın (as) altın ve gümüş kaplamalı, üzerinde inciden üç halka bulunan ve üç yüz kişinin oturabildiği sofrasını gönderdi. Onun zamanında ayrıca birçok Sind şehri de fethedildi. Bu dönemde Basra’da bir veba

salgını ortaya çıktı ve günde üç kişi olmak üzere 3.000 insanın öldüğü ileri sürülmektedir. Halifeliği esnasında 40 gün süren depremler oldu. Ramazan 95'te el-Haccâc b. Yusuf 50 yaşında vefat etti. El-Haccâc'ın Irak valiliği 20 yıl sürdü. Bazı tarihçilere göre el-Haccâc valiliği esnasında 120 bin kişi öldürmüştür. Ayrıca hapishanelerinde 50.000 erkek ve 30.000 kadının öldürdüğü de söylenir.

Velîd 88, 91 ve 94 yıllarında insanlarla beraber hac yaptı.

2.13.1. Ölümü ve Defni

Velîd, 15 Cemaziyülahir 96 tarihinde Cumartesi günü 48 yaşında vefat etti. Hilâfeti dokuz yıl ve sekiz ay olup Dımaşk'ta defnedildi. Mührüne “*öleceksin ve hesap vereceksin*” ifadesini naksettirdi.

2.13.2. Çocukları, Komutanları, Kâdıları, Kâtibleri ve Hâcibleri

Kızlar hariç 14 oğlu vardı. Erkek evlatları halife seçilen Yezîd ve İbrahim ile Abbâs, Fâris, Mervân, Ömer, Abdulazîz ve Büsr idi.

S. 93

Abbâs ve Ömer cesur ve disiplinli kişilerdi. Mısır'daki emîri Kurra b. Şerîk idi. Kâdıları Abdullah b. Abdurrahman, İyâd b. Abdullah ve Abdülmelik b. Rufâ'a idi. Kâtibleri Kabîsa b. Züeyb, ed-Dehhâk b. Zemil ve Yezîd b. Ebû Kebşe idi. Hâcibleri köleleri Hâlid ve Saîd idi. Mührüne “*Her ecelin (vadenin) bir yazısı vardır*” ibaresini yazdırdı. Şairi İbn Ertât idi.

S. 94

2.14. Süleymân Emevî'nin Hilâfeti

Künyesi Ebû Eyyûb Süleymân b. Abdülmelik b. Mervân'dır. Annesinin adı Villâde'dir. Annesi daha önce anlattığımız gibi kardeşi Velîd'in de annesidir. 15 Cemaziyülahir 96'da Cumartesi günü biat aldı. Süleymân uzun boylu, güzel yapılı, beyaz tenli, açık sözlü, kendini ön planda tutan, kötülükten uzak ve evlenmeye meraklı olan bir kişi olup günlük 100 rıtlı yakın yemek yedi. Kardeşi Mesleme'yi gazaya gönderdi ve Kostantiniyye'ye kadar ulaştı. Burada ziraat, hasat yaptı ve Kostantiniyye'ye girdi. 98'de Sekâlîbe şehrini fethetti.

Ebû Hâşim Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Ebû Tâlib (as) onun yanına geldi.

S. 95

Halife ona ikramda bulundu. Filistin'e gitmek istediğinde onun yanında bulunanlardan biri aracılığı ile zehirli süt gönderdi. O da içti ve öleceğini anladı. Daha sonra el-Humeyme'ye geldi ve burada Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbâs ile görüştü ve idareyi oğlu Abdullah b. el-Hârisiye'ye bıraktı

2.14.1. Vefatı

Halife Dâbık'ta Zâtü'l-Cenb adlı yerde 10 Safer 99 tarihinde 45 yaşında vefat etti. Cenaze namazını Ömer b. Abdulazîz kıldırdı. Halifeliği iki yıl, sekiz ay ve beş gün sürdü. Mührüne *"Allah'a inancım tamdır"* ibaresini nakşettirdi.

2.14.2. Çocukları Kâdısı, Kâtibi ve Hâcibi

Onun 14 tane erkek çocuğu vardı. Kâdısı Muhammed b. Hazm idi. Kâtibi Yezîd b. el-Mühelleb idi. Hâcibi kölesi Ebû A'kber idi. Şairleri Nusayb, el-Ferezdak ve Ükayşir idi.

S. 96

2.15. Ömer b. Abdülazîz'in Hilâfeti

Künyesi Ebû Hafs Ömer b. Abdülazîz b. Mervân'dır. Annesi Ümmü Âsım bint Âsım b. Ömer b. el-Hattâb (ra)'dır. Süleyman b. Abdülmelik'in vasiyeti gereğince 10 Safer 99'da Cuma günü Dâbık'ta biat aldı. Ömer, esmer tenli, naif ve güzel bir yüze sahipti. Dinini dünyadan daha üstün tutan biri idi. Ayrıca bir hayvan darbesinden dolayı yüzünde bir çizik bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra Benî Mervân'ın en cesuru idi. Ömer b. el-Hattâb'ın (ra) şöyle rivayet ettiği söylenir *"Neslimden yüzünde iz olan bir adam gelecek ve yeryüzünü adalet ile dolduracaktır"*. Adil, hastaları ziyaret eden, cenaze törenlerine katılan, zekâtı toplayan ve yerinde sarf eden biri idi. Ayrıca hilâfetinden önce pahalı, bin dinarlık güzel elbise giyer ve bunları da israf olarak görmezdi. Halife olduktan sonra yünden yapılan elbise ve üzerine de gösterişsiz elbiseler giyerdi. Sürekli bir şekilde *"bunlar ölecek olana çoktur"* derdi. Cuhfe'de bir yapı inşa etti. Rumlardan Malatya'yı ve 100.000 esir aldı ve orayı imar etti. Mührüne

“Ömer b. Abdülazîz Allah’a inanıyor” lafzını yazdırdı.

S. 97

2.15.1 Ölümü

Receb 101’de Hunâsıra’da 39 yaşında vefat etti. Mısır’da Deyr-i Sem‘ân’da defnedildi ve mezarı da orada bellidir. Hilâfeti iki yıl, beş ay ve on dört gün sürdü.

2.15.2. Çocukları ve Nâibleri

14 erkek, beş kız çocuğu vardı. Bunlardan Abdülmelik, züht hayatını yaşadı ve babası hayatta iken 19 yaşında vefat etti. Abdullah ise çok cesur bir yapıya sahip olmakla beraber Yezîd b. Velîd tarafından Irak’a vali tayin edildi. Ayrıca Basra’da İbn Ömer adında bir kanal kazdırdı. Basra halkı Yezîd’den sonra kendisine biat etmek istediklerini ona iletiler.

Halife’nin Mısır emîri Eyyûb b. Şürahbîl idi. Kâdısı Abdullah b. Saîd el-Eylî ve Ebû Me’sûd Abdullah b. Yezîd idi. Kâtibi Recâ’ b. Hayve el-Kindî ve Leys b. Ebû Rukiyye idi. Hâcibi Huneys ve kölesi Müzâhim idi. Şairleri Nusayb, Kuseyr İzze ve el-Ahtal idi.

S. 98

2.16.Yezîd b. Abdülmelik Emevî’nin Hilâfeti

Künyesi Ebû Hâlid Yezîd b. Abdülmelik b. Mervân olup annesinin ismi Atike bint Yezîd b. Muâviye’dır. 25 Receb 101 tarihinde Cuma günü biat aldı. Güzel yapılı, şişman, beyaz tenli, yuvarlak yüzlü, çok kibirli, tembel, zevk ve keyif sahibi birisidir. Ayrıca Habbâbe ve Sellâme adında iki cariyesi olup vaktinin çoğunu onlarla geçirmekte idi. Habbâbe ölünce o da ondan hemen sonra üzüntüden öldü. Günlerce naaşını defnettirmede. Bu konuda azarlanınca onu defnetmek zorunda kaldı. Daha sonra ona olan aşkın dolayı mezarını açtırdı ve onu gördü.

Hilâfeti döneminde Yezîd b. Mühelleb Basra’da isyan etti ve Mesleme tarafından öldürüldü. Hilâfet boyunca hac yapmadı. Mührüne “*Ey Yezîd gençlik gitti*” ibaresini yazdırdı.

2.16.1. Ölümü

25 Şaban 105'te Havrân'da 38 yaşında öldü. Hilâfeti 4, yıl 1 ay sürdü.

2.16.2. Çocukları ve Nâibleri

Sekiz erkek çocuğu vardı. Bunlar Abdullah ve diğer çocukları şeklindedir. Babası Yezîd, dedesi Abdülmelik, dedesinin babası Mervân ve ninesi Hatice bint Yezîd b. Muâviye'dir. Annesi Sa'ade bint Abdullah b. Amr b. Osman'dır.

S. 99

Ümmü Abdullah bint Ömer, Ömer b. el-Hattâb'ın (ra) kızıdır. Çocuklarından Velîd b. Yezîd halife olduktan sonra öldürüldü. Mısır emîri Büşr b. Safvân'dır. Kâdıları daha önce zikredilen Ebû Me'sûd ve Abdurrahman b. Hashâs'dır. Kâtibleri ise Ömer b. Hubeyre, İbrahim b. Cebele ve Üsâme b. Yezîd'dir (37vr). Hâcibleri köleleri Saîd ve Hâlid'dir. Mührüne “*Yezîb b. Abdülmelik*” ibaresini yazdırmıştır.

S. 100

2.17. Hişâm Emevî'nin Hilâfeti

Adı Ebû'l-Velîd Hişâm b. Abdülmelik b. Mervân'dır. Annesi Ümmü Hâşim bint Fatma b. Hişâm el-Mahzûmî'dir. 25 Şaban 105 tarihinde kardeşinin sözü üzerine biat alarak halife oldu. Gözleri şaşı, beyaz tenli, siyah renkli boya kullanan, şişman, açıkgozlü, siyaseti iyi bilen, işinde uyanık ve kendi işini kendisi gören birisidir.

Bu dönemde Zeyd b. Ali Kûfe'de isyan etti. Zeyd b. Ali, 121'de Yusuf b. Ömer tarafından öldürüldü ve cesedi de asıldı. Ayrıca kardeşi Saîd, Beytü'l-Makdisi onardı. Sadece 106 yılında bir kez insanlarla birlikte hacca gitti. Onun döneminde Benî Abbâs'ın propagandacıları Horasan'da ortaya çıktı ve sayıları arttı. Bu propagandacıların ileri gelenlerinden biri olan Bekîr b. Mâhân ölünce yerine Ebû Seleme el-Hallâl geçti. Ali b. Abdullah b. Abbâs 118 yılında 78 yaşında vefat etti. Ali (as)'ın öldürüldüğü günün sabahının gecesinde doğmuştu.

2.17.1. Ölümü

Rebiyülahir 125 tarihinde Rusâfe'de öldü ve cenaze namazını oğlu Mesleme

kıldırıldı. Öldüğünde yaşı 53 idi.

S. 101

Hilâfeti 10 yıl, 7 ay ve 11 gün sürdü. Mührüne “*hüküm hâkimlerin hâkimine aittir*” ifadesini yazdırmıştır.

2.17.2. Nâibleri

Mısır emîri kardeşi Muhammed b. Abdülmelik olup daha sonra yerine Hasan b. Yusuf b. Yahya b. el-Hakem b. Ebü'l-Âs geçti. O da görevden ayrılınca yerine Hafs b. el-Velîd el-Hadramî atandı. Halife onu da azl etti ve Abdülmelik b. Rufâ'a'yı görevlendirdi. Abdülmelik'in ölümüyle Abdurrahman b. Hâlid ardından da Hanzala b. Safvân'ı atadı. Halife sonra onu İfrîkiyye'ye göndermiş Mısır'a da Hafs b. el-Velîd'i getirdi.

Kâdıları Muhammed b. Safvân el-Cumahî, Yahya b. Meymûn el-Hadramî ve Saîd b. Rebîa idi. Hâcibi kölesi Galib idi. Şairi el-Kumeyt olup daha sonra onu hicvetmiştir.

S. 102

2.18. Velîd b. Yezîd'in Hilâfeti

Adı Ebü'l-Abbâs Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik b. Mervân'dır. Annesi el-Haccâc'ın kardeşi Muhammed b. Yusuf'un kızı Ümmü'l-Haccâc'dır. Rebiyülahir 125'te biat aldı. Abdülmelik'in çocuklarından ondan daha büyük biri halife tayin edilmedi. Çünkü 40 yaşından sonra halife oldu. Velîd orta boylu, beyaz tenli, saçlarına beyazlık düşmüş, eğlence, yemek ve şarabı seven, şair ve fasih konuşan birisidir. Kendinden sonra oğlu Osman ve Hakem'i veliaht olarak tayin etti. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'yi, Yusuf b. Ömer üzerine gönderdi ve onu öldürttü. Amcasının oğlu Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik onun üzerine yürüdü ve 12 Cemaziyülahir 126'da Perşembe günü 42 yaşında onu öldürdü. Çocukları Osman ve el-Hakem'i de tevkif etti. İki kardeş Mervân'ın halife olmasıyla öldürüldü ve Dımaşk'ta Bâbü'l-Ferâdis'te defnedildiler. Hilâfeti bir yıl, iki ay ve yirmi gün sürdü.

Onun döneminde Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbâs'a Horasan'dan hediye geldi. Ebû Müslim el-Horasânî ona hediye sundu ve adı geçen Muhammed de

125 yılında öldü. Yerine oğlu İbrahim'in şayet o da ölür ya da öldürülürse İbnü'l-Hârisiye yani Abdullah es-Seffâh'ın geçmesini vasiyet etmişti.

2.18.1. Çocukları ve Nâibleri

13 tane erkek ve birkaç kız çocuğu vardı. Emiri Hafs İbnü'l-Velîd el-Hadramî idi. Kâdılığa Muhammed b. Safvân el-Cumahî getirilmişti. Kâtib'i Abbâs b. Mesleme (38vr) idi. Hâcibi kölesi Katrî idi. Şairi İbn Meyyâde idi. Mührüne “*Ey Velîd ölümünden kork*” ibaresini nakşettirmişti.

S. 103

2.19. Yezîd b. Velîd Emevî'nin Hilâfeti

İsmi Ebû Hâlid b. Velîd b. Abdullah b. Mervân olup annesi Şâhifer bint Hüsrev b. Fîrûz b. Yezdicerd b. Şehriyâr idi. 18 Cemaziyülahir 126'da biat aldı. Halife esmer tenli, ince yapılı, orta boylu, ince yanaklı, fasih konuşan, çok kibirli ve güzel yürüyen birisidir. Askerlerin maaşlarını kısıtığ için “en-Nakıs” lakabı ile anıldı.

2.19.1. Ölümü

126 yılında Kurban Bayramı'nda veba salgınından öldü ve bu sırada 40 yaşında idi. Hilâfeti beş ay ve birkaç gün sürdü.

2.19.2. Nâibleri

Mısır'daki emiri Hafs b. Velîd idi. Kâdısı Osman b. Ömer b. Musa b. Ma'mer, hâcibi kölesi Katrî, şairi ise Ummânî idi. Mührüne “*Ey Yezîd! hak üzerine ol*” ibaresini yazdırmıştır.

S. 104

2.20. İbrahim'in Hilâfeti

İsmi Ebû İshâk İbrahim b. el-Velîd b. Abdülmelik'tir. Annesi ümmü-veled olup adı Nu'am'dı. Zilhicce 126'da biat aldı. Daha sonra görevden ayrıldı ve yerine Safer 127'de Mervân b. Muhammed geçti. Hilâfeti iki ay 10 gün sürdü. 132'ye kadar yaşadı ve ihtilafla beraber Ebû Âvn tarafından Zab Savaşı'nda öldürüldü. İradesiz, zayıf görüşlü, ince yanaklı ve saçları iki yandan örgülü idi. Mührüne “*Hay ve Kayyûm*”

olan Allah'a tevekkül ettim” sözünü yazdırmıştı.

2.20.1. Nâibleri

Kâdısı Ömer b. Osman et-Temîmî, hâcibi Velîd'in kölesi Katrî, kâtibi Dekîn b. Ebû Serrâh el-Lahmî, şairleri ise Ummânî ve Muhammed b. Ebû Zi'b idi.

S. 105

2.21. Mervân b. Muhammed'in Hilâfeti

Adı, Ebû Abdülmelik Mervân b. Muhammed b. Mervân b. Hakem b. Ebû'l-Âs'tır. Annesi Kürt asıllı, İbrâhim el-Eşter'in cariyesi Ümmü Lübâbe'dir. Muhammed b. Mervân Ümmü Lübâbe'yi, İbnü'l-Eşter'in askerinden aldı. Ondan Mervân ve Abdulazîz adında iki çocuğu oldu. Safer 127'de biat aldı. Velîd b. Yezîd tarafından Ermîniyye ve başka yerlerin valiliğine getirilmiştir. Velîd öldürüldüğünde Yezîd b. Velîd'in yanına gelerek kan diyetini istedi. Ancak o varmadan önce Yezîd ölmüş ve yerine kardeşi İbrahim b. Velîd geçmişti. Mervân, Humus'a vardığında halktan biat aldı ve İbrahim b. Velîd, Süleyman b. Hişâm'ı onun üzerine gönderdi. İki taraf karşılaştığında Mervân savaşı durdurmak için çağrıda bulundu. Öte yandan Dımaşk'ta mahpus olan Velîd'in iki oğlu Osman ve el-Hakem'in serbest bırakılmasını istedi. Ancak bu teklif kabul edilmedi ve savaş yeniden başladı. Süleymân ve yanındakiler mağlup edildi, askerlerinden çoğu da öldürüldü ve esir edildi.

Mervân esirleri getirdi, hapiste bulunan iki kardeş için onlardan biat aldı ve onları serbest bıraktı. Süleyman, Dımaşk'a döndü, İbrahim b. Velîd ile görüştü ve iki çocuğun öldürülmesine karar verdiler. Böylece iki çocuk öldürüldü. Ayrıca Süleyman Beytü'l-Mal'daki mala el koydu ve kendi aralarında taksim etti. Mervân ise Dımaşk'a girdi ve öldürülen iki çocuğun cesedini getirterek defnetti. Daha sonra çocukların hapisteki arkadaşı olan Ebû Muhammed el-Süfyânî'yi ayaklarındaki prangalarla beraber onun huzuruna getirdiler. Huzuruna çıkınca Mervân'a hilâfeti verdi. Bunun sonucunda halife orada beklemesini istedi. Muhammed, Mervân'a “iki çocuk seni seçti” dedi. Daha sonra İbrahim b. el-Velîd ve Şam halkı ona biat etti.

S. 106

Mervân beyaz tenli, ela gözlü, iri yapılı, sakalları ve saçları beyaz, zorluklara sabır gösteren, açık konuşan, güzel hitap eden, (39vr) iyi yazı yazan ve bundan dolayı insanlar arasında takdir gören birisidir. Hilâfet yıllarında hiç hac yapmadı. Ebû

Müslim'in Horasan'da ortaya çıkışına kadar sıkıntı içinde idi. Mervân, Hümeyme'ye haber yollayarak Ebü'l-Abbâs'ın getirilmesini istedi. Onun yerine kardeşi İbrahim b. Muhammed gönderildi. Mervân, Onun başını kireçli bir torbaya kayarak ölene kadar bekletti. Ebü'l-Abbâs es-Saffâh, kardeşleri ve halaları ile beraber Muharrem 132'de Kûfe'ye kaçtılar ve orada iki ay kaldılar. Daha sonra Rebiyülevvel ayında ona biat ettiler. Abdullah b. Ali b. Abdullah b. el-Abbâs, es-Seffâh'ın emri ile Mervân'ın üzerine yürüdü. Musul'un yakınında Zab'da karşılaştılar. Mervân yenildi ve kaçtı. Abdullah onu takip ederek Harran yakınlarında bir nehirde ona yetişti ve yeniden mağlup etti. Mervân'ın ordusundan birçok kişi öldürüldü. Mervân da yanındaki bazı ileri gelenlerle Mısır'a doğru kaçmak zorunda kaldı. 27 Zilhicce 132'de Pazar günü Abdullah'ın kardeşi Salih b. Ali ona yetişti ve onu mağlup ederek öldürdü. Bu sırada Mervân 59 yaşında idi. Onun Ebü'l-Abbâs adına biat alınmasına kadar hilâfeti beş yıl bir ay sürdü. Mervân Benî Ümeyye'nin son halifesidir. Öldürülmesi ile Benî Ümeyye Devleti son buldu. Allah'tan başka ilah yoktur ve onun mülkü son bulmaz.

2.21.1. Çocukları

Abdullah ve Ubeydullah adında iki çocuğu vardır. Babalarının ölümünden sonra ikisi de kaçtı. Ubeydullah Habeşistan'da yakalandı ve orada öldürüldü. Abdullah ise takip edildi ve yakalanarak hapse atıldı. Ayrıca Reşîd dönemine kadar hapse kaldı. Hapishaneden hasta olduğu için çıkarıldı ve bilahare Bağdâd'ta öldü.

2.21.2. Nâibleri

Kâdısı Osman et-Temîmî, hâcibi kölesi Saklâb, Mısır valileri sırası ile Hafs b. Velîd ve Müğire b. Ubeydullah, şairleri ez-Darîr ve Ümmânî idi. Mührüne “*Ey gafîl ölümü hatırla*” sözünü yazdırdı.

S. 107

2.22. Benî Ümeyye Tarihine Dair Kısa Bilgiler

Emevîlerin Muâviye'den, Mervân'a kadar halife sayıları 14'tür. Halifelik süresi ise Muâviye'nin başa geçmesinden Mervân'ın öldürülmesine kadar 91 yıl, 9 ay 5 gündür. Bu yıllar içinde İbn Zübeyr'in isyanı 9 yıl 22 gün sürdü. Mervân öldürüldükten sonra onun soyundan gelenler şehirlere kaçmak zorunda kaldılar. Onlardan biri olan Abdurrahman b. Muâviye b. Hişâm b. Abdülmelik Endülüs'e kaçtı. 139'da Endülüs halkı ona biat etti. Endülüs'te 33 yıl 4 ay valilik yaptı.

Cemaziyülevvel'in ilk 10 günü 172'de vefat etti. Yerine oğlu Hişâm geçti ve yedi yıl, dokuz ay valilik yaptı. Hişâm, Safer 180'de 37 yaşından dört ay sonra vefat etti. Annesi ümmü-veled idi. Hişâm bilgili, ileri görüşlü, cesaretli ve adil bir kişiliğe sahipti.

Ondan sonra oğlu el-Hakem b. Hişâm 27 yıl, 1 ve 25 gün görevde bulundu. Fasih konuşmasının yanında şair idi. Ayrıca Endülüs'te Memluklerin sayısını artıran ilk kişidir. Süvarileri istihdam ederek amcası Süleyman ile savaştı ve onu mağlup ederek 184'te öldürdü. Abdullah ile anlaşma yaptı ve durumunu düzeltti. 191'de Tuleytula, ve Mâride halkı ona isyan etti. Onlardan birçok kişiyi öldürdü. Onun yerine (40vr) Abdurrahman b. el-Hakem geçti ve 32 yıl dört ay boyunca emîrlik yaptı. Ondan sonra da Muhammed b. Abdurrahman 34 yıl boyunca görev yaptı.

S. 108

11 ay ve 13 gün valilik yaptıktan sonra kardeşi Abdullah 25 yıl, 15 gün görev aldı. Müteakiben torunu Abdurrahman b. Abdullah b. Abdurrahman b. el-Hakem valilik görevinde bulundu. Abdurrahman'dan önce onlara "Benî'l-Halâ'if" denilmesine rağmen artık "Emîrû'l-Mü'minîn en-Nâsır Lidînillâh" ile anılmaya başladılar. 50 yıl valilik yaptı ve yerine el-Mustansır-billâh lakabı ile oğlu el-Hakem b. Abdurrahman geçti. El-Hakem 15 yıl 1 ay halifelik yaptı ve öldü. Yerine dokuz yaşındaki oğlu geçti. O da 39 yıl görev yaptı. Muhammed b. Hişâm b. Abdülcebbâr b. Abdurrahman'a mağlup olduktan sonra görevden alındı. Muhammed, Hişâm'a benzeyen bir Hristiyan'ı yakaladı ve yaraladıktan sonra orada bıraktı. Böylece bu Hristiyan kan kaybından öldü. Muhammed daha sonra olay yerine gelerek bu şahsın Hişâm olduğunu söyledi. Cenaze namazını kıldırdı ve defnetti. Muhammed b. Hişâm b. Abdülcabbâr devletin başına geçti ve Mehdî lakabını aldı. Müstâin lakablı Süleyman b. el-Hakem ona karşı çıktı. Mehdî'yi muhasaraya aldı. Ayrıca Hişâm'ı da onun karşısına çıkararak onun ölmediğini söyledi. Fakat hiç kimseyi bu kişinin Hişâm olduğuna inandıramadı. Süleyman daha sonra Mehdî'yi yakalayarak öldürdü ve yerine geçti. Hişâm ise el-Maşrık'a kaçtı. Bilahare Nâsır Lidînillâh lakaplı Ali b. Hammûd el-Fâtimî, Süleyman ile savaştı ve onu öldürdü. Onun yerine vali olarak devletin başına geçti ve hamamda bir kölesi tarafından öldürülünceye kadar bu görevi sürdürdü. Ölümünden sonra kardeşi Me'mûn el-Kâsım b. Hammûd yerine geçti. Bundan sonra

Hişâm 424 yılında Endülüs’e döndü.

S. 109

2.23. Benî Ümeyye Zamanında Halife Olarak Biat Edilen Kişiler

Hüseyin b. Ali (as) 59 yılında Kûfe halkından biat aldı ve Zilkade 60’ta ekseriyeti evlatları, akrabaları ve ailesinden oluşan 70 kişi ile hicret etti. Ubeydullah b. Ziyâd onları 3.000 kişi ile karşıladı ve suya ulaşmalarına mani oldu. 10 Muharrem 61 tarihinde Cumartesi günü Ömer b. Sa’d b. Ebû Vakkas attığı ok ile Hüseyin’i boğazından vurdu ve öldürdü. Hüseyin yere düştü ve eş-Şemr b. Zü’l-cevşen mübarek başını kesti ve Kûfe’de bulunan Ubeydullah b. Ziyâd’a götürdü. O da kesik başı Yezîd b. Muâviye’ye gönderdi. Yezîd “bundan önce sizi itaate davet emiştim. Allah İbn Mercâne’ye –yani Ubeydullah b. Ziyâd- lanet etsin. Eğer ondan Kureyş soyundan bir eser olsaydı böyle yapmazdı” dedi. Daha sonra başını gül suyuyla yıkadı ve birkaç dabikî (ipek) elbiselerine sararak kefen edilmesini istedi. Bunun yanı sıra onun yanında Askalân halkından bir grup bulunuyordu. Bunlar Hüseyin’in başını kendi bölgelerinde defnetmeyi istediler. Yezîd de bunu kabul ederek kesik başı onlara teslim etti. Onlar da Hüseyin’in başını Askalân’da defnettiler. Burada bir türbe inşa ettiler. Burayı günümüzde bile her yerden insanlar ziyaret etmektedir. Hüseyin’in mübarek bedeni ise Kerbelâ’da toprağa verildi. Fenahüsrev Adudüddevle zamanında burada bir türbe yapıldı ve günümüzde burası binden fazla evin arasında bulunduğu bir mekândır.

S. 110

Kendisine biat edilen kişilerden biri de daha önce bahsi geçen Abdullah b. Zübeyr, Muhammed b. el-Hanifiyye, ed-Dehhâk b. Kays b. Hâlid ile Abdülmelik b. Mervân’ın öldürdüğü Amr b. Saîd b. el-Âs b. Saîd b. el-Âs b. Ümeyye’dir. İnsanlar “Benî Ümeyye daha önce Kerbelâ’da dini kurban ettikleri gibi bugün asaleti kurban ettiler” demişlerdir. Her iki durumda da insanlar amaçlarına ulaşamamıştır. Keza Abdurrahman b. el-Eş’as el-Kindî, Yezîd b. Mühelleb b. Ebî Sufra el-Esedî ve Abdullah b. Muâviye b. Abdullah b. Ca’fer b. Ebû Tâlib gibi kahramanlar İmam ile lakabı ile Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbâs adına biat alınınca hedeflerine ulaşmışlardır.

S. 111

Ali el-Seccâd’ın sekiz oğlu vardı. İlk oğlu Benî Ümeyye’den çekindiği için

gizliden biat alan Muhammed'dir. Daha sonra sırasıyla Abdullah, Salih, Süleyman, İsa, Davud, İsmail ve Abdussamed gelmektedir. Muhammed vefat ettiği sırada “*oğlu İbrahim'in imam olmasını*” vasiyet etti. Muhammed ölünce Ebû Müslim el-Horasanî bu sırada Kûfe'de gizlenen İbrahim'in huzuruna çıktı ve ona biat etti. Ebû Müslim yanındakilere bu konuda bilgi verince onlar da bu haberi etrafa yaydılar. Bu bilgi Mervân b. Hakem'e ulaşınca büyük bir ordu göndererek onu yakalattı. Daha sonra İbrahim, Dımaşk'a Mervân'ın huzuruna getirildi. Mervân onu tehdit edince böyle bir durumdan haberinin olmadığını ifade etti. Bunun üzerine Mervân onu bilinmeyen bir yerde hapsedti. Akabinde de görevlendirdiği bir kişi ile onu öldürttü.

S. 112

2.24. Benî Hâşim'in İlk Halifesi Ebü'l-Abbâs es-Seffâh'ın Hilâfeti

(41vr) Hâşim oğullarının ilk halifesi Ebü'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbâs olup lakabı es-Seffâh'tır. Annesi Rayta bint. Ubeydullah b. Abdülmedân el-Hârisî'dir. Ebü'l-Abbâs 105'te eş-Şerât'ta doğdu ve 13 Rebiyülevvel 132'de Cuma günü 27 yaşında Kûfe'de biat aldı. Halife uzun boylu, beyaz tenli, kavis burunlu, güzel yüzlü, ileri görüşlü ve güzel ahlaklıdır. Peygamberimizin (sav) abasını 400 dinara satın aldı. Ayrıca görüşleri isabetli, uyanık ve siyasetçi birisidir. Bu özelliklerine dair şu rivayet anlatılır: Buna göre Benî Hâşim ve Şiîlerin otoritelerinden biri olan Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali bir gün elinde mushaf ile halifenin huzuruna çıktı. Abdullah b. Hasan halifeye hitaben “*Ya Emîrû'l-Mü'minîn Allah'ın bu kitapta bize tanıdığı hakkı vermeni istiyoruz*” dedi. Bunu duyan insanlar onun kızacağını ya da cevap veremeyeceğini düşünmüşlerdi. Ancak es-Seffâh ona döndü ve kızmayarak şöyle cevap verdi. “*Deden Ali benden daha hayırlı ve adaletli birisi olup bu görevi yapmıştır. Atan olan Hasan ve Hüseyin'e haklarını vermiştir. Onlar da senden güzel ve daha hayırlı olanlardır. Ben de sana insaf ederek onun gibi hakkını teslim edeyim. Eğer sana fazlasını da verirsem bu mükâfatım olur*” dedi.

S. 113

Abdullah buna cevap vermeyince, halife ona 2.000 dirhem verdi ve ayrıldı. İnsanlar onun güzel ahlakına ve açık konuşmasına hayran kaldılar. O, “*kim sert davranırsa etrafındakileri dağıtır, kim de leyyin davranırsa etrafına insanları toplar*

ve görmemezlik ise güzel ahlaktır” demiştir.

2.24.1. Vefatı ve Defni

13 Zilhicce 136 tarihinde 33 yaşında çiçek hastalığından vefat etti. Cenazesi Enbâr’da defnedildi. Hilâfeti dört yıl, sekiz ay ve iki gündür.

2.24.2. Asil Çocukları

Sâlih ve Muhammed adında iki erkek çocuğu vardı. Es-Sûlî onun güzel şiirlerinden bahsetmekte ve Bağdâd’da 140 yılında vefat ettiğini söylemektedir. Öte yandan Remle adında bir kızını da el-Mehdî ile evlendirdi.

2.24.3. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri

Öncelikle Ebû Seleme Hafs b. Süleyman el- Hallâl el- Kûfî ona vezirlik yaptı. Daha sonra onu öldürttü yerine Hâlid b. Bermekî’yi atadı. Kâdısı Abdurrahman b. Ebû Leylâ bilahare Yahya b. Saîd el- Ensârî idi. Hâcibi Ebû Gassân, şairleri ise Şibl İbn Abdullah ve Sedif idi.

S. 114

2.25. İmâm el-Mansûr’un Hilâfeti

Tam adı Ebû Ca’fer Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbâs olup es-Seffâh’ın kardeşidir. Şâm topraklarında 95 yılında doğdu. 14 Zilhicce 136 tarihinde Pazartesi günü kardeşinin ölümünden sonra 41 yaşında ve 10 ay 5 gün almışken biat aldı. Annesi Sellâme el-Berberiye’dır. Halifelik haberi ona ulaştığı zaman hac için yola çıktığı Mekke yolunda Süfeyne bölgesinde bulunmakta idi. Bundan dolayı ona yapılan biatı amcası İsa b. Ali aldı. Bu haber kendisine ulaştığında “Allah’ın emriyle istediğimize ulaştık” dedi. Halifelerden ilk defa lakap kullanan kendisi oldu ve el-Mansûr lakabını aldı.

2.25.1. Vafı ve Mührü

Halife, esmer tenli, seyrek sakallı, geniş alınlı, burnu kavisli idi. Öyle ki sanki iki gözünün arasında konuşan iki dil vardı. Mührüne “*Abdullah Allah’a güven ve iman et*” ibraresini yazdırdı. Ayrıca âlim, fesahatlı ve zeki biriydi. Kabile mensuplarında gönderdiği mektupla “Allah’tan korkun ve gücünüzün yettiği kadar akrabalarınızı ziyaret etmeyi bırakmayın” demiştir. Bu konularda el-Asmaî şunları anlatmaktadır: “*el-Mansûr minbere çıkarak, Allah’a hamd ederim, ondan yardım isterim, ona*

tevekkül ve şahadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur. Onun (42vr) şeriki de yoktur” dedi. Bunun üzerine bir kişi kalkarak şöyle dedi: “Ey Mü'minlerin emîri sen kimsin ki böyle konuşuyorsun”. Mansûr ona dönerek “merhaba ne güzel dedin,

S. 115

ben kibir yapıp Allah'a sığınmayan ve Allah'tan korkmayan kullardan ve büyük ve yüce olan Allah'a sığınırım. Bize edilen vaazı biz de sizlere anlatıyoruz. Ey bu cümleleri söyleyen kişi senin maksadın nedir. Yoksa sen insanlar arasında halifeye böyle cümleler kurdum, o da bana ne ceza verirse razı oldum demek için mi bunları söyledin? Ey insanlar sadece böyle düşünen ve söyleyen kişiye bunları söylüyorum. Siz böyle sorulardan kendinizi koruyum. Ayrıca ben şahadet ederim ki Muhammed Allah'ın kulu ve elçisidir” dedi. Daha sonra halife konuşmasına döndü ve sanki bu konuşmalarını bir yazılı nüshaya bakarak bize söylemişti. Halife konuşmasına devam ederek “hürler cezaya maruz kalır, cahiller ise dileklerini hayal eder. Sohbet etmeyi sever, zor sözleri dinler ve tahammül eder” dedi.

2.25.2. Zekâsının Yansıtan Bazı Hadiseler

Medine'ye girdiğinde Rebî'ye “bana insanları tanıyan birini bulun çünkü insanları anlamak istiyorum” dedi. Halifenin yanına bir adam getirildi ve beraber yürüdüler. Adama halife sormadan başlamamasını söylediler. Adam ayrıldığında ona bin dirhem verilmesini emretti. Adam da Rebî'ye gitti ve halife bana bir şey söylemedi. Yarın onunla yürüdüğümde bunu hatırlatırım dedi. Sonraki günde el-Mansûr adet olduğu üzere yürürken adam fırsat bulamadığı için bir şey sormadı. Ancak tam ayrılırken ona “Ey mü'minlerin emîri Atike'nin evi üzerine el-Ahvas şunları söylüyor:

“Ey Âtike'nin evi düşmandan dolayı kendini yıkacak mısın? Kalpler seninle güvende olur.”

Bu durum el-Mansûr'u sinirlendirdi ve ona susmasını söyledi. Daha sonra şair kalbinde şöyle bir kaside geçirdi.

“Görüyorum sen dediklerini yapıyorsun. Bazıları ise ağızlarında söyledikleri sözü geveliyorlar ve yapmıyorlar.”

Adamın kendisine emredilen şeyi yapmadığını anladılar. Halife gülererek “Ey Rebî buna 1.000 dirhem sözü vermiştik sen 1.000 daha ver” dedi.

S. 116

2.25.3. Ölümü ve Defin Yeri

Rüyasında 152 yılında Medînetü's-Selam'dân ihramlı olarak çıktığını ve birisinin kendisine şu şiiri okuduğunu gördü:

Sanki bu saray halkı ile birlikte helak olmuş, evleri ve ahalisi de zelil olmuştur. Halkın liderleri izzetten sonra mezara girmiş üzerlerine de büyük kayalar inşa edilmiştir.

Bu sözlerden sonra abdest alarak iki rekât namaz kıldı. Daha sonra ihramını giyerek hac yapmak için yola çıktı. Kâdisiye'ye ulaştığında duvarların üzerinde şunların yazılılı olduğuna şahitlik etti.

“Kişi yaşamayı umut eder fakat uzun ömür ise ona zarar verir.

Gençliği ondan gider. Tatlı hayatın sonu da acı olur.

Günler onu kandırır ta ki hiçbir şeyden hoşlanamaz hale gelir.

Ben ortadan kaybolunca bazıları alay eder bazıları da takdir eder.”

Bi'r-i Meymûn'a ulaştığında terviye günü Zilhicce 158'de Cumartesi günü 63 yaşında vefat etti. Mekke'nin dışında Bi'r-i Meymûn ve el-Hacûn arasında defnedildi. Hilâfeti 21 yıl, 11 ay ve 8 gündür.

2.25.4. Çocukları

Çocukları Ca'ferü'l-Ekber ve İbnü'l-Kürdiyye olarak anılan Ca'ferü'l-Asgar'dır. Diğer çocukları annesi ümmü-veled olan Abdulaziz, Ali, baba tarafından el-Mehdî ile kardeş olan

S. 117

Ebû Abdullah Muhammed, Ümmü Musa bint Mansûr b. Abdullah el-Himyerî'nin oğlu İbrahim ve Ya'kûb idi. 172 yılında el-Mansûr, er-Reşîd'in halifeliği zamanında insanlar ile birlikte hacca gitti. 201'de öldü. Sâlih'in annesi de ümmü-veled idi ve Kâlî olarak anılıyordu, ayrıca Sâlih el-Miskîn olarak da bilinirdi. Sâlih, 164 yılında hacca gitti. Ayrıca Süleyman, İsa (43vr), el-Abbâs, Fatma, el-Aliye, Lübâbe adında çocukları da vardı. Zikredilen bu üç kızın annesi Ümmetü'l-Kerîm bint

Abdullah el-Enevî idi. Son çocuğu ise Esmâ idi.

2.25.5. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri

Kardeşi es-Seffâh'ın veziri Ebü'l-Abbâs Hâlid b. Bermek ona vezirlik yaptı. Bilahare azledilen Ebü'l-Abbâs'ın yerine de Ebü Eyyûb Süleymân b. Hâlid el-Mürÿânî atandı. Daha sonra onu da azl edince ölümüne kadar görev yapacak olan Fazl b. Rebî b. Yunus b. Ebü Ferve'yi görevlendirdi. Kâdıları Ubeydullah b. Safvân, Şerîk b. Abdullah, Hasan b. Amâre, el-Haccâc b. Ertât, hâcibleri el-Hasîb, Rebî ve oğlu Fazl idi. Şairleri Abdullah, Sedîf ve Ebü Dülâme idi. Kendisine halef olacak kimse olmadığı için halifelik el-Mansûr'un soyundan gelenler tarafından devam ettirilmiştir.

S. 118

2.26. İmâm el-Mehdî'nin Hilâfeti

Tam adı Ebü Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Mansûr b. Muhammed b. Ali b. Abdullah İbnü'l-Abbâs'tır. Eyzec'te 127 yılında doğdu. Annesi Ümmü Musa bint Abdullah b. Mansûr el-Himyerî idi. Babası el-Mansûr'un öldüğü gün Mekke'de biat aldı. Halifelik haberi ona Minâre el-Berberî tarafından Medinetü's-Selâm'a 16 Zilhicce 158 tarihinde Salı günü ulaştırıldı. Bu haberi iki gün boyunca kimseye anlatmadı. Perşembe günü insanları toplayarak gözleri yaşlı bir şekilde babasının öldüğünü açıkladı. Bu sırada “Peygamber'in (sav) de sevdiğinden ayrılınca ağladığını” söyledi. Devamında “ben de büyük bir insan kaybettim. İnanıyorum ki babam burada olduğu gibi Allah'ın katında da Emîrü'l-Mü'minîn dir. Müslümanların halifesi olacağım için Allah'tan yardım dilerim” dedi.

2.26.1. Vasfı ve Mührü

Halife, esmer, uzun boylu, güzel yapılı, siyah saçlı, sağ gözünde beyaz bir beni vardı. Mührüne “*Yücelik Allah'ındır*” ibaresini yazdırmıştır. Ayrıca cömert, âlim, ahlaklı ve eli açık birisi idi. Halife olduğunda babası döneminde hapiste bulunan katil ve yeryüzünde bozukluk çıkaranlar dışında herkesi serbest bıraktı. İnsanlara çok fazla mal dağıttı. Akrabalarına, yanındakilere ve kölelere iyilik yaptı. Ailesindeki erkeklere her yılda 6.000 dirhem verdi ve bazılarına verdiği miktarı da artırdı. Halife İsbâz'ı

inşa ettirdikten sonra oraya gitti. Muhacir ve ensarın çocuklarının

S. 119

İsimleri'nin yazılmasını emretti. Onların nakiblerini yanına çağırdı ve onlara 3 milyon dirhem dağıttı. Ayrıca her fakiri zenginleştirdi ve ona dargın olanların kalbini de onardı. Hatipler onu övdü ve şairler de ona şiir söyledi. Bunun üzerine halife onlara 500 bin dirhem dağıttı. Daha sonra sofra kurdurarak, başta yakınlarına ve kendi devlet adamları olmak üzere orada bulunan herkese ikramda bulundu.

Halife Rusâfe'de bir Cami yapılmasını, etrafına surların çekilmesini ve hendek yapılmasını emretti. Kasım el-Saydalânî, "el-Mehdi'nin yanına herhangi bir aracı ile ya da kendi başına aracısız gelenin hiçbir farkı yoktur. Eğer bir vasıta ile gelenin işi olur ve diğerinin işi olmazsa hiçbir şeyin kıymeti kalmaz" dedi. O, görevlerini yerine getiren, yün elbise giyen, insanların arasında iyiliği emreden ve adaleti dağıtan bir kişi idi. Ayrıca o, din ve diyanetin dolayısı Benî Abbâs'ın rahibi olarak isimlendirilmiştir.

2.26.2. Ölümü ve Defin Yeri

22 Muharrem 169 tarihinde Mâsbezân bölgesinde bulunan er-Rez adlı köyde 43 yaşında öldü. Hilâfeti 10

S. 120

yıl, 1 ay ve 5 gün sürdü. Oğlu Hârûn cenaze namazını kıldırdı ve öldüğü köyde defnedildi.

2.26.3. Çocukları (44vr)

Çocukları Ebû Ca'fer Hârûn, İsa ve Musa'dır. Annelerinin adı Hayzurân olup İsâbâz'a nispet edilmektedir. Diğer çocukları 207'de vefat eden Yakub, Ubeydullah, Ali, Mansûr, İshâk, İbrahim, Esmâ, Banûce, el-Abbâse, Uleyye ve bir şiir divanı olan Fâdile'dir. Şöyle demektedir:

"Onu çok ziyaret ettim oda sıkıldı

Çok fazla gidersen işler sıkıcı hale gelir.

Bana bir eksiklik gördüğünü hissettirdi.

Baktığında gözlerimde"

2.26.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri

Ebû Abdullah Muâviye b. Ubeydullah el-Eş'arî ona vezirlik yaptı. Daha sonra onu görevden alarak Ebu Abdullah Yakub b. Davud b. Tahmân'ı atadı. Onun azlinden sonra da Ebû Ca'fer el-Feyz b. Ebî Sâlih b. Şîrveyh'i vezir yaptı.

Kâdıları daha önce adları geçen babasının kâdıları idi. Hâcibleri el- Fazl b. Rebî, Rebî b. Husayn ve el-Husayn b. Süleyman, şairleri Beşşâr, Ebû'l-Atâhiye, Mûaz b. Hammâd, el-Abdî ve Ebû idi.

S. 121

2.27. İmâm Hâdî'nin Hilâfeti

Tam adı Ebû Muhammed Musa b. Mahmud el-Hâdî b. Abdulmansûr'dur. 147 yılında doğdu. Annesinin adı Heyzurân'dır. Babası vefat ettiğinde kendisi Cürcân'da bulunduğu için dolayı onun adına Bağdâd'da kardeşi Hârûn Reşîd biat aldı. 4 Safer 169 tarihinde biat haberi kendisine ulaştığında 22 yaşında idi. Daha önce hiçkimse bu yaşta halife olmamıştı.

2.27.1. Vasfı ve Mührü

Halife, uzun boylu, beyaz tenli ve kilolu idi. Mührüne “*Allaha dayanıyorum*” ifadesini yazdırmıştır. Birinin geceleyin bağırarak şöyle dediğini duydu.

“Halifeye söyle Hâtem zalimdir.

Allah'tan kork ve bizi Hâtem'den korusun.

Faziletli insan zalime arka çıkarsa

O zaman günahla da onun ortağı olur”

Halife bir kişiye bunları söyleyeni bulmasını emretti ancak bu şahıs bulunamadı. Daha sonra halife çalışanlarının arasında Hâtem adındaki insanların işine son verdi. İshâk b. İbrahim el-Mevsîlî, el-Hâdî'nin “hadi bana bugün bir şiir söyle ve beni heyecana getir. Bundan dolayı ne istersen sana veririm” dediğini rivayet etmektedir. O da bunun üzerine şu beyitleri terennüm etti:

“Uyaran biri seni bana hatırlattı

Bir serçenin ıslandıktan sonra silkelendiği gibi

Onun sevgisi her gece sevincimi artırıyor

Ey geçen günler döneceğin yer haşrdır.

Göçüp gidiyor ama nereye uçtuğunu bilmiyor

Sana ziyaretimden dolayı sabırsız olduğumu söylüyor”

Halife söylediklerimin karşında mutlu oldu ve “*Allah için güzel söyledin, babanın hatırı için bir daha tekrarla*” dedi.

S. 122

“*Ya Emîrû'l-Mü'minîn bir şartla söylerim*” dedim. “*Ne istiyorsun?*” diye sordu. “*Abdülmelik'i ziyaret etmeni istiyorum*” dedim, çok kızdı ve “halife mecbur kalıp Abdülmelik'i ziyaret etmek zorunda kaldı mı desinler” dedi ve “hemen söylediğim şeyi kesmemi” istedi. “Allah’a yemin olsun ki eğer seni cahil olanlardan saymasaydım bedeninin üstündeki kelleni alırdım” dedi. Sinirlendiğinde el-Hâdî’ye güven olmaz ve her şeyi yapardı. Daha sonra başımı kaldırarak baktığımda aramızda sanki ölüm melekleri vardı ve onun emrini bekliyordu. Halife başını kaldırarak İbrahim el-Harrânî’yi yanına çağırdı. Ona “bu cahilin elinden tut ve özel hazineme götür ve oradan dilediğini alsın” dedi. İçimdeki korku ile oraya vardım. İbrahim ne alacağımı sorunca 10 bedir istiyorum dedim. Bunun üzerine “gidip halifeye sormam gerekiyor” dedi. Neden böyle yaptığını anlayarak yedi tanesini ben alacam geriye kalan üç tanesini de sen al dedim. O da bunu kabul etti (45vr). Daha sonra yedi tanesini alarak ayrıldım.

Ali b. Sâlih’den şöyle rivayet edilir: “Bir gün el-Hâdî’nin yanında iken onun oturmadığına şahit oldum. Bu sırada İbrahim el-Harrânî huzuruna çıktı ve ona “*Ya Emîrû'l-mü'minîn mezalime oturmadığın sürece halkın durumu düzelmez*” dedi. El-Hâdî başını kaldırdı ve ya Ali insanlar ile el-cefla yoksa en-nekra ile mi görüşeyim dedi. Halifenin ne demek istediğini anlamadan oradan hızlıca ayrıldım. Dönüp de ne demek istediğini soramadım. Akabinde heyetimizde bulunan Arâbî’ye “nekra, cefla ne demektir” diye sordum. O da “cefla genel, nekra özel görüşmedir yani bir topluluktan başka bir grubun huzura girmemesidir” dedi. Hemen perdeleri ve kapıları kaldırdım ve halkın tamamı huzura girdi. Geceye kadar mezâlîme baktı. Kalabalık dağıldığında onun önünde durdum ve “sanki bana bir şey söylemek istiyorsun” dedi. Ben de “eğer emîrû'l-mü'minin izin verirse” dedim. O da “söyle” dedi. Ben de “*Ya Emîrû'l-mü'minîn bugün söylediklerinizi daha önce duymadığımdan anlayamadım,*

ayrıca bir daha dönüp size soramadım. Bundan dolayı Arâbî'ye giderek sordum. O da tafsilatlı bir şekilde anlattı ve anladım” dedim. Halife de Arâbî'ye bundan dolayı 10.000 dirhem vermemi istedi.

S. 123

Bunun üzerine “Arâbî kaba bir bedevi olduğu için 1.000 dinar yeterlidir” dedim. Halife dönerek “*sana yazıklar olsun. Ben cömertlik yaparken sen ise cimrilik peşindesin*” dedi.

Halifeyi övenlerden biri olan Selm el-Hâsır şöyle dedi:

“Krallar Musa ortaya çıktığı zaman gizlenirler,

Güneşin çıktığı ve yıldızların kaybolduğu gibi.

Yeryüzünde hiçbir topluluk yoktur ki

Musa çıktığında ona boyun eğmesin ve ona karşı mağlup olmasın”.

Halife daha önce bir kişi tarafından saygısızlığa uğrasa ve kişi hatasını anlayıp özür dilerse, bunu kabul eder ve özür külfetin sana yeter derdi.

2.27.2. Vefatı ve Defin Yeri

Halife 14 Rebiyülevvel 170 tarihinde cuma günü öldü. Halifelik süresi bir yıl, bir ay ve birkaç gün idi. Kardeşi er-Reşîd cenaze namazını kıldırıldı. İsâbâz'da yaptırmış olduğu sarayda defnedildi. Öldüğünde 23 yaşında idi.

2.27.3. Çocukları

Er-Reşîd'in kızı Fâtıma ile evlendirdiği İsmail, Fatma, halife adayı olan ve veliaht olarak tayin edilmesine rağmen muvaffak olamayan er-Reşîd'in kızı Hamdûne ile evlenen İshâk, Süleymân, annesi ümmü-veled Emetü'l-Azîz olan Ebû'l-Kâsım Abdullah idi. Edib ve faziletli biri olan Abdullah'ın şiirleri vardı. Şiirinden bir bölümü de şu şekildedir:

“Âşık cömertliğe düşkün olmadığı gibi ayrılmaya da düşkün değildir.

Âşık olana ayrılmak engeldir fakat bana fayda vermez onun engelli olması.”

S. 124

Başka bir şiiri:

“Geçirdiğin zaman seni yargılayacak sefadan sonra yaşadığın seni üzecektir.

Zamanı inkâr etme çünkü hayatta yaptıkların sana geri döner.

Zaman seni az kederli çok kibirli ve bolluk içinde gösterişli görürse

Döner seni hedef alır ve kandırır.”

Diğer çocukları Ca’fer ve el-Abbâs idi. El-Abbâs 183’te amcası Reşîd’in hilâfetiinde insanlarla beraber hacca gitti. Receb 243’te öldü. İbn Cerîr’e göre Musa, babasının vefatından sonra amâ olarak doğdu. Diğer iki çocuğu Ümmü’l-Abbâs, amcasının oğlu Me’mûn’un eşi Ümmü İsa’dır. Ondan Muhammed ve Ubeydullah adında iki oğlu oldu.

2.27.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcipleri

Dedesı el-Mansûr’un veziri Ebû Fazl er-Rebî‘ b. Yûnus ona vezirlik yaptı. Ayrıca babasının kâdılarını azletmedi. Hâcibi (46vr) el-Fazl b. Rebî b. Yûnus’tur. Onun soyundan halifelik devam etmedi. Halifelik kardeşi er-Reşîd’in çocukları ile devam etti. Şairleri Ebû Dülâme, İbn De’b, el-‘Abdi ve Ebû’l-Atâhiye idi.

S. 125

2.28. İmâm Hârûn er-Reşîd’in Hilâfeti

Tam adı Ebû Ca’fer Hârûn b. Ebî Abdullah Muhammd el-Mehdî b. Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbâs’tır. 27 Zilhicce 150’de Rey’de doğdu. Annesinin adı Hayzürân bint Yahya el-Cüreşiyye’dır. 14 Rebiyülevvel 170’te Cuma günü biat aldı. Halife olduğu zaman yaşı 19 yıl, 2 ay ve 13 gün idi. Daha önce bu yaşta kimse halife olmamıştı.

2.28.1. Vasfı ve Mührü

Halife beyaz tenli, uzun boylu, iri yapılı olup iki omuzunun arası genişti. Mührüne “*Allahtan başka ilah yoktur*” ibaresini nakşettirmiştir. Ayrıca ikinci Mührüne daha vardı ve ona da “*Allahtan kork*” sözünü yazdırmıştı. Güler yüzlü, ileri görüşlü, tedbir sahibi ve yumuşak huylu idi. Âlimlere ve şairlere ikramda bulunurdu. Ayrıca halifelik dönemi huzurlu geçmiştir. Dokuz defa hac görevi yapmıştır.

Bunlardan üçü hilâfetinden önce idi. Birçok kez gaza yaptı. Sofraya insanlarla beraber oturur, dua etmeyi tavsiye eder, güzel işlere de önem verir, salih insanları ziyaret eder ve hac görevini yapmaya gittiğinde 100 fakih ile beraber giderdi. Ayrıca hac görevini yapamadığı yıllarda 300 kişinin masrafını karşılayarak onları hacca gönderirdi.

S. 126

Halifenin herhangi bir rahatsızlığı olmadığı takdirdi günde 100 rekât namaz kılardı. Ayrıca her gün asli malından 100 dirhem sadaka dağıtırdı. Onu övenlerden birisi Mervân b. Ebû Hafsa idi. Yazdığı bir medhiyesi şu şekildedir:

“Yukarıya bakan gözler Hârûn gibi kimseyi görmemiştir.

Ayın etrafında görünen yıldızlar gibi Benî Hâşim’in büyüklerini de onun etrafında görürsün.

Musa’nın asasını attığı gibi Kureyşliler de sana güvenmektedir.

Abbâs’ın çocukları parlayan yıldızlar gibidir biri kaybolduğunda diğeri ortaya çıkar.

Peygamber’in emrettiği miras sizdedir. Sen o mirası azim ve kararlılıkla korursun.”

2.28.2. Ölümü ve Defin Yeri

Er-Reşîd’in hizmetçisi Mesrûr el-Hâdim bir gün halifenin huzuruna çıktığında er-Reşîd’in elindeki kağıdı okuyarak ağladığını gördü. Bunun üzerine Mesrûr “Allah seni ağlatmasın Ya Emîrü’l-mü’minin, neden ağlıyorsun” dedi. Halife “Ya Mesrur bu şiirler beni ağlattı” dedi. Daha sonra onu bana uzattı ve nüshada Ebü’l-Atâhiye’nin şiirlerini gördüm.

“Vaktini adaletsiz geçirenden mi öğüt alacaksın.

Vaktini geçiren ve askerleri kendinden uzaklaşandan mı öğüt alacaksın.

Ailesi ondan uzaklaşmış ve tahtı boş kalandan mı öğüt alacaksın.

Halife ve askerleri nerede, onların yok oluşu gibi sen de yok olacaksın.

S. 127

Ey dünyayı zevki için hazırlayan ve çoğaltan kişi

Dünyada istediklerine kavuşabileceğin kadar kavuş ama sonun ölümdür.”

Halife “Ya Mesrûr bunlar Allah’tan birer nasihattir kâle almak gerekir” dedi. Bundan dolayı iyilik ve sadaka için büyük bir para ayırdı. Ayrıca çok sayıda köle ve cariye azat etti. Daha sonra hacca giderek vazifesini yerine getirdi. Rum şehirlerine gazalar yaptı, oraları fethetti ve Tus şehrine döndü. Burada belli bir zaman sonra hastalandı, doktorlar onu tedavi etmek için elinden geleni yaptılar. Halife sonra şu şiiri söyledi: (47vr)

“Doktorlar, ilaç tedavisi ile ölümün pençesinden kimseyi kurtaramazlar.

Geçmişte doktorlar tarafından tedavi edilmeden kurtulmuş olanlar da vardır.

Tedavi eden de, tedavi gören de, ilacı alan da ve satan da helak olmuşlardır.”

Cemaziyülevvel 193’te öldü. Bu sırada 45 yıl 2 ay 14 gün idi. Tûs’un Senâbâz köyünde defnedildi. Burada ayrıca Ali b. Musa er-Rızâ da (as) medfun idi.

2.28.3. Çocukları

Çocukları; Muhammed el-Emin, Abdullah el-Me’mûn, Muhammed el-Mu’tasım’dır. Bu çocukları halifelik yapmışlardır. Ebû Selmân Muhammed, Ebû Ali Muhammed’in annesi ümmü-veled olup adı Revâc idi. Ebû Eyyûb Muhammed güzel yüzlü bir çocuktı ayrıca güzel şiirleri de vardı. Ebû Ahmed Muhammed’in annesi ümmü-veled olmanın yanında ismi Ketman’dı. Ebû İsa Muhammed’in annesinin ismi de Ârâbe idi. Ebû Ya’kûb Muhammed’in annesi de ümmü-veled idi ve adı da

S. 128

Şerer’di. Es-Sebtî ez-Zâhid olarak bilinen Ebû Ahmed Muhammed Sebtî, insanlar tarafından ziyaret edilmiştir. Diğer oğlu Sâlih’i ise el-Me’mûn, Basra’ya vali olarak atamış ve insanlarla beraber hac yapmıştır. El-Hatîb’in bahsettiği el-Kâsım adında bir oğlu da vardı. Ebû Muhammed’in annesi ümmü-veled olup Şecer adını taşımaktaydı. Diğer bir çocuğu ise Ervâ olup annesinin adı Halûb idi. Kızı Ümmü

Seleme'nin annesi ise Rahîk idi.

Diğer kızları Hatice, Ümmü Ca'fer, Ümmü'l-Kâsım, Rayta, Hamdûne, Sükeyne ve Ümmü Muhammed idi. Bu bilgileri İbn Cerîr aktarmıştır. Diğer çocukları Ümmü Âli'nin annesinin adı Lebik idi. Ümmü'l-Hasan ve eşi Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Musa b. Ca'fer es-Sâdık (as) olan Ümmü Arâbe idi. Bir diğer çocuğu olan Ümmü Fazl, anne ve baba tarafından Mu'tasım-Billâh'ın öz kardeşidir. Ümmü Habîbe'nin lakabı Nevbe'dir. Mâride ve Fâtıma'nın annesinin adı Ğadîd idi. Kızı Ğaliye'nin annesi Semendil'dir. Ebû İshâk bu insanlarla beraber hac yapmış ve kardeşi Me'mûn onu Şam'a vali olarak atamıştır. Ali'nin annesinin adı Emmetü'l-Azîz olup lakabı el-Mu'temen idi ve insanlarla beraber hac yaptı. Ali hakkındaki bilgileri es-Sûlî ve İbn Cerîr aktarmıştır. Diğer çocuğu olan Karib'in annesinin adı Seher idi. 10 tane halife bu kızlar ile dinen evlenmezler. Bu halifeler sırası ile babaları el-Hârûn, amcaları el-Hâdî, dedeleri el-Mehdî, babasının dedesi el-Mansûr, dedelerinin amcası es-Seffâh, kardeşleri el-Emîn, el-Me'mûn ve el-Mu'tasım ve kardeşlerinin oğlu el-Vâsık ve el-Mütevekkil dir.

S. 129

2.28.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri

Ebû Ali Yahyâ b. Hâlid b. Bermek ile oğulları Ebü'l-Abbâs el-Fazl ve Ebû İsmail Ca'fer'i vezir olarak atamıştır. Bunları azl ettikten sonra ölene kadar Ebü'l-Abbâs b. Fazl b. Rebî görev yapmıştır. Ebû Hanife'nin ve el-Vâkîdî'nin arkadaşı Ebû Yûsuf Ya'kûb'u kâdı olarak atadı. Hâcibliğe ise kölesi Büşr b. Meymûn ve Muhammed b. Hâlid b. Bermek'i getirdi. Şairleri Ebü'l-Ebü'l-Atâhiye ve Eşca'idi.

S. 130

2.29. İmâm el-Emîn'in Hilâfeti

Tam adı Ebû Abdullah Muhammed b. Hârûn b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbâs'dır. Şevval 170'te Medinetü's-Selâm'ın doğusunda Rusâfe'de doğdu. Annesi Ümmü Ca'fer Zübeyde bint Ca'fer b. el-Mansûr'dur. Hâşimî soyunda Ali b. Ebî Tâlib, Hasan ve Muhammed el-Emîn'de başka kimse halife olmadı. 17 Cemaziyülahir 193'te 23 yaşında halife oldu. Babasının Tûs'taki vefat haberini hizmetçisi Recâ el-Hâdim posta ile kendisine ulaştırdı. Emin babasının ölüm haberini aldığı anda Merv'de idi. Minbere çıkıp Allah'a hamd ve sena

(48vr) ve Peygamber’e (sav) salat getirdikten sonra “Ey insanlar, Allah bizlere ve sizlere geçmiş halife hususunda teselli versin. Yeni halifeyi bizlere ve sizlere hayırlı kılsın ve Allah ömrünü uzatsın” dedi. Daha sonra göz yaşlarına boğuldu ve “Ey insanlar imamınız el-Emîn’e biat ediniz” dedi. Bütün insanlar bunun üzerine biat etti.

El-Emîn’e gelince o da Rusâfe Camii’nde minbere çıkarak Allah’a hamd ve resûlüne salat getirdikten sonra “Ey insanlar ve özellikle de Benî Abbâs, ölüm bütün canlıları gözetir bu da Allah’ın bir emridir engellenemez ve gelişi de inkâr edilemez. Bunun yanı sıra kalbinizi geçmişin hüznünden çevirerek geleceğin mutluluğuna yöneltiniz.

S. 131

Sabır ederseniz mükâfatını elde edersiniz ve şükrederseniz karşılığını alırsınız. İnsanlar sorunlar karşısındaki metanetine şaşırmışlardır.

2.29.1.Vasfı ve Mührü

Halife, uzun boylu, kilolu, küçük gözlü, güzel yüzlü ve cömert biri idi. Ayrıca kendisinde çiçek hastalığının belirtileri de bulunmaktaydı. Mührüne “*Kadir olan Allah bana yeter*” yazılı idi. Çalışanlarına maaş ve vergiler dışında çokça sadaka verirdi. Halife, Ebû Nüvâs’a yakın durur, değerli ödülleri verir ve o da onu methederdi. Bunlardan biri şöyledir:

“Cinlerden ve insanlardan Allah’ın en iyi yarattığı ve ayakta gezdirği Muhammed’dır.

“Ey temiz kişi umutsuz olma meleklerle ulaşmak üzeresin.

Köşesi aynı iken avucunu öp.

Ne zaman yükü sağlam olarak yanına bırakacaksın.

Yaratılışı bir insan heykelinde toplayacaksın.

İlah onun üzerine ülkesinin gölgesini bıraktı.”

Ona uzağı topluyor ve yakınına daha da yakınlaştırıyor.”

S. 132

Ona dair diğer şiirlerde de şöyle demektedir:

“Bizim ile gelenler Muhammed’e kavuşur.

Yolculukta görünmeleri yasaktır.

Toprağa basanlar bizi iyiliğe yaklaştırır.

Onların bizim üzerimizde sorumluluk ve saygıları vardır.

Bizim için perde kaldırıldı ve bakan görünür oldu.

Ayın karşısında kuruntular kesilir.

Yüzüne baktığında melek diye aldanırsın.

Saygı ve büyüklükte sana değer vermedi.”

2.29.2. Öldürülmesi ve Defin Yeri

Kardeşi Me'mun'un veliahtlıktan alınması ve yerine oğlu Musa'nın tayin edilmesi el-Emîn için iyi olmuştur. Musa, Emîn'e haber vermiş ve onu Bağdâd'a davet etmiştir. Ancak o, bundan imtina etti ve Tâhir b. Hüseyin'in komutasında onun üzerine bir ordu yolladı. Aynı şekilde el-Emîn de bir ordu hazırlayarak ona karşı gönderdi. İki ordu karşılaştığında el-Emîn'in askerleri mağlup oldular. Malları ganimet olarak alındı. Bağdâd'a ilerleyerek Emîn'i muhasara altına aldı. Tâhir b. Hüseyin ve Kureyş Düldânî 5 Muharrem 198'de Pazar günü el-Emîn'i mağlup ederek Bağdâd'ın doğusunda öldürdüler. Cenazesi Kureyş Mezarlığı'na defnedildi. Başını Tâhir alıp Horasan'a el-Me'mûn'a götürdü. Baş Me'mûna ulaşınca şöyle söyledi:

S. 133

“eğer kader ona yardım etmeseydi tedbir alırdı”. Halifelik süresi dört yıl dört aydan oluşmaktaydı.

2.29.3. Çocukları

Oğlu Abdullah güzel yüzlü ve iyi bir insandı. Ayrıca onun güzel şiirleri bulunurdu. Bu şiirlerden biri şudur:

“Gözyaşları yanaklarına aktığında umut ettiklerinden imrenerek uzaklaştı.

Ceylanın sana olan sevgisi onun yüzündendir.

Ay ortaya çıktığında onu açığa çıkardı.

Güzelliğin inceliği onda melek olarak belirse de bu doğru değildi. (49vr)

Onu ondan alacak kimse yoktur.

Şakaklarında ve yanaklarında akrep bulunur.

Dilediğine sokar fakat onu sokmaz.”

Oğlu Musa’yı ise kendisinden sonra veliaht tayin etti ve ona en-Nâtık bi’l-hak (hakkı söyleyen) lakabını verdi. Musa 195’te el-Me’mûn ve el-Kâsım tarafından veliahtlıktan azledildi. Musa 198’de öldü. Diğer çocuğu İbrahim’den ise el-Kâdî el-Kudâî söz etmektedir.

2.29.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri

Veziri Ebü’l-Abbâs Fazl b. Rebî, kadılıkudât Ebû Hanife’nin arkadaşı Ebû Yusûf Ya’kûb, hâcibi Ebû Abbâs el-Fazl b. er-Rebî, şairi de Ebû Nûvâs idi.

S. 134

2.30. İmâm el-Me’mûn’un Hilâfeti

Tam adı Ebü’l-Abbâs Abdullah b. Hârûn b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbâs’tır. 15 Rebiyülevvel 170’te Cuma gecesi el-Yâseriyye’de doğdu. Merv’de biat aldı ve 16 Safer Cumartesi 198 tarihinde Bağdâd’a geldi. Bu sırada yaşı 29 yıl, 10 ay ve 10 gün idi. Annesi ümmü-veled olup Merâcîl olarak isimlendirilmiştir.

2.30.1. Vasfı ve Mührü

Ahmed b. Hasan es-Sûfî “Mansur Camii’nde minberinde Cuma hutbesini okuyan Me’mûn’u gördüğünü söylemektedir. Buna göre halifenin uzun boylu, esmer, güzel yüzlü, alaca saçlı, ince ve uzun sakallı, alnı dar, gür sesli ve yanağında siyah bir bene sahip olduğunu ve sesinin de mescidin dışına gelmekte olduğunu söylemektedir. Mührüne “*Abdullah ihlaslı bir şekilde Allah’a inanır*” ifadesini yazdırmıştır. Ayrıca gururlu ve alçakgönüllü biri idi. Gücü yettiği kadar bütün ilimleri okudu. Rum diyarından tıbbâ dair çok sayıda kitap getirtti ve tercüme ettirdi. Öklid’in kitabını da getirtti ve tercüme ettirdi. Din adamları ve âlimlerin katıldığı münazara meclisleri topladı. Rum topraklarına gazalar düzenleyerek birçok yeri fethetti. Ayrıca Me’mûn

çömert ve hoşgürülü birisi idi. Bu halinden dolayı şöyle derdi: “affetmek bana lezzet verdiği için mükâfatını alamayacağımı sanıyordum. Eğer İnsanlar affı bu kadar sevdiğimi bilselerdi suçlarıyla beraber bana yaklaşırlardı”. İbrahim b. el-Mehdî halifelik hususunda ona karşı çıktı ancak Me’mûn halife olduktan sonra onu affetti. Bu hadise halk arasında yayılmıştır. Kendisi ile kardeşi el-Emîn arasındaki savaşı körükleyen el-Fazl b. Rebî’yi de affetmiştir

S. 135

Hüseyin b. ed-Dahhâk da kardeşi el-Emîn’e arka çıkarak onu karalamasına rağmen affedilmiştir. Onun hoşgürüsü ve keremine dair duyanların inkâr edebileceği çok sayıda haber vardır. Kâdî Ahmed b. Ebû Du’âd’ın dediğine “bir kişi ona karşı hata yaptıktan sonra özür diledi. Halife de bu durum senden gelen bir özür ve yemindir dedi. Bunlardan dolayı seni affettim, çünkü sen kötülük yaparken ben ise iyilik yapıyorum, sen günah işlerken ben ise seni bağışlıyorum. Bu durum taki seni ıslah edene kadar devam edecektir” dedi.

Kâdî Yahyâ b. Eksem bir gün ona hikâyeler anlatıldığını ve bu durum karşısında hikâyeleri anlatan kişiye 300 bin dinardan fazla mükâfat verdiği şahitlik ettiğini belirtir. Ayrıca bu hikâyelerin sonu da gelmemiştir.

Ey Emirü’l-mü’mînîn;

“Sanki kitapta bir hayır bulmuş gibisin.

Sana haram olup dolayısıyla caiz değildir.

Para verip vermediğini de bilmiyorsun.

Daha fazlasını ya da daha azını ver.”

Halife de “Ey kâdî, eğer dünya mülküne sahip olmak isteyip elde edersen onu hibe et” dedi.

Halife Rum diyarında iken Meymûn b. İbrahim, ona elde edilen mallar hakkında bilgi verirken

S. 136

“mal işte bu mal” lafzını kullandığı için halife bu ifadeye çok öfkelenmiştir. Ona bir yazı yazarak “bana yanlış hitap ediyorsun” dedi. Bundan dolayı Meymun da

kâtibine “kıyametin kopmuş” diye bir yazı gönderdi. Bu durum da halifenin ne kadar uyanık olduğuna, ilmi bilgisine ve bazı durumlarda kimseye müsamahası olmadığını delalet etmektedir.

2.30.2. Vefatı ve Defin Yeri

Gaza yapmak amacıyla yola koyulan (50vr) ve Tarsûs’tan dört günlük bir uzaklıkta bulunan el-Me’mûn 10 Receb 218’de Perşembe günü vefat etti. Kendisi ve Tarsûs arasında dört mil vardı. Burada Hâkân el-Hâdim’in evinde defnedildi. Cenaze namazını kardeşi Ebû İshâk Mu’tasım kıldırdı. Öldüğü zaman yaşı 47 yıl, 6 ay ve 10 gündü.

2.30.3. Çocukları

Oğlu Ahmed hadis rivayet eden kültürlü biri idi. 19 Cemaziyülahir 240 tarihinde Perşembe günü Sürre men Re’â’da (Samerra) vefat etti. Oğlu el-Abbâs’ı ise

S. 137

el-Cezîre, Suğûr ve ‘Avâsım’a atadı. Amcası el-Mu’tasım’ın hilâfetinde öldürüldü. Ümmü Habîbe künyesine sahip kızı Zeyneb babası tarafından Ali b. Musa er-Rıza (as) ile evlendirildi. Diğer oğlu Ebû’l-Kasım künyeli Muhammed idi. Annesi ümmü-veled olan Ternice’nin oğlu Ca’fer başka bir evladı idi. Ca’fer, Zilhicce 275’te vefat etti. Diğer çocuğunun künyesi ise Ebû’l-Kâsım olan Abdullah idi. Ayrıca Abdullah babasından bazı rivayetler de aktardı. Diğer evlatları Ali, el-Hasan, Süleymân, İshâk, Hârûn ve İsa’dır. Bunları anlatan el-Kâdı Ebû Abdullah el-Kudâî’dir.

2.30.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri

Irak’a gelmeden önce Horasan’da ona vezirlik yapan kişi Ebû’l-Abbâs el-Fazl b. Sehl idi. Bu kişi burada öldürüldü. Ondan sonra kardeşi el-Hasan b. Sehl vezirlik yaptı. Onun yanında konumu yükseldi ve halife kızı Bûrân’ı onunla evlendirdi. Hastalandığında yerine Ebû’l-Abbâs Ahmed b. Ebû Hâlid el-Ahval geçti. Onun ölümüyle Benî ‘Acl’in kölesi Ebû Ca’fer Ahmed b. Yusuf b. el-Kâsım vezir oldu. Adı geçen kişinin ölümüyle Ebû Abbâd Sâbit b. Muhammed atandı. Ebû Abbâd, hastalanınca görevinden alındı. Onun yerine de Ebû Abdullah Muhammed b. Yezdâd

el- Mervezî, Me'mûn'un ölümüne kadar vezirlik yaptı.

Kâdıları, kardeşinin kâdıları ve Yahya b. Eksem, hâcibleri Abdulhamîd b. İsa, Huneyd b. Kahtaba, sâhibü'l-Musalla Sâlih, Ali b. Sâlih, İsmail b. Muhammed b. Sâlih ve Muhammed b. Abbâd, şairleri İbrahim b. el-Mehdî, Dâbil ve Ebû Temmâm idi.

S. 138

2.31. İmâm el-Mu'tasım Billâh'ın Hilâfeti

Tam Ebû İshâk Muhammed b. er-Reşîd Hârûn b. Muhammed el-Mehdî b. Abdullah el-Mansûr b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbâs'tır. 10 Şaban 180'de pazartesi günü doğdu. Annesi ümmü-veled olup ismi Mariye idi. Halifeliği elde edemedi. Kendisi kardeşi el-Me'mûn ile birlikte Bilâdu'r-Rûm'da idi. Me'mûn vefat ettiğinde adamları oğlu el-Abbâsı halife yapmak istediler. Ancak el-Abbâs bunu kabul etmedi ve halifeliği amcası Ebû İshâk el-Mu'tasım-billâh'a teslim etti. Mu'tasım da maiyetindeki kumandanların hayatına kast etmelerinden endişelenerek Ramazan ayının başında 218'de Bağdâd'a gelerek iki yıl burada kaldı. Daha sonra Sürre men Re'â'ya geldi ve burayı merkez yaptı.

2.31.1.Vasfı ve Mührü

Halife, beyaz tenli, sakalı uzun, kızıla çalan tene sahip idi. Mührüne "*Benzeri olamayan Allah'a hamd ve senalar olsun*" ibaresini yazdırmıştı. Ayrıca kararlı, hünerli ve açık sözlü, çok faydalı, dinin yüceltilmesi ve şirkin de son bulması için çaba gösteren biri idi. Halifeliğinden önce hac vazifesini yaptı. Kendisinden önceki halifelerden daha fazla fetih yaptı. Fetihlerinin sayısı sekiz tane idi. Bunlar Bâbek'in ülkesi, Ammûriyye, Bahrü'l-Basra, Kalatü'l-Arâb, Diyâr-ı Rebîa, eş-Şârî, Mudar ve Yamâme idi. Ayrıca düşmanlarından sekiz tane hâkimi öldürdü. Bunlar: öldürüp astırdığı Bâbek, Bâbek'in yanına astırdığı Taberistan hâkimi Mâzyâr, Yates, zındıkların lideri, el-Afşin, Uceyf, Fâtin ve Râfizîlerinin lideri idi. Bunların öldürülmesinde ve fetihlerin yapılmasında ilginç olaylar ve büyük haberler de bulunmaktadır. El-Mu'tasım'ın babası er-Reşîd (ra)

S. 139

El-Emîn Muhammed, el-Me'mûn Abdullah, el-Mü'temin el-Kâsım'ı sırasıyla veliaht tayin etti. Ancak el-Mu'tasım'ı veliaht olarak belirlememişti ve kardeşlerinin soyundan halifelik devam (51vr) etmemiştir. Ancak Allah bugüne kadar el-

Mu‘tasım’ın soyundan halifeliği devam ettirmiştir. Bu da onun için söylenilmiş ilginç durumlarından birisidir. Sürre men Reâ’da güzel eserleri ve büyük konakları bulunmaktadır. Bu şehrin yüz ölçümünün yedi fersah olduğu söylenir. El-İshâkî’yi kazdırdı, Tellü Mahâlî’yi ve avlanmak için bir sur yaptırdı. Ayrıca bir Cami inşa etmiş ve buna 500 bin dinar infak etmişti. Camii’nin duvarını ise mine ile kaplattı.

S. 140

Böylece namazda ayakta iken arkasından içeriye gelenleri görebiliyordu. Ayrıca cami için ilginç bir minare inşa ettirdi. Ordusu 70 bin kişiden müteşekkil idi. Bu akerler için Ali b. Cehm şöyle söyler:

“Râfize der ki Şa’b-i Radva’da bir imam vardır.

Karşındakiler için bir hayal kırıklığıdır.

Öyle bir imamdır ki Türklerden 70 bin askere kılıç kuşatmıştır.”

Benî Abbâs içinden ondan daha cesurunun, savaşta ise onun gibi uyanık ve taş kalplinin olmadığı söylenir. İşaret ve orta parmağıyla en güçlü olan insanı bile devirmiştir. Ayrıca demir çubuğu bükerek halka haline getirirdi. Parmağı ile dinarın üstündeki mührü bile silecek bir güce sahipti. Savaşdaki cesareti onu kazanmaya itiyordu.

2.31.2. Vefatı ve Defin Yeri

El-Mu‘tasım Allah Resûlüne (sav) nisbet edilen bir hadis aktardı. “Hadiste Perşembe günü mekruh olduğu için hacamat yapılmamalıdır. Kim yaparsa suçu kendisinde bulmalıdır” denilmekteydi. Hamdûn b. İsmail “Perşembe günü halifenin yanına vardım ve hacamat yaptırdığına şahit oldum. Bunun üzerine üzüldüm. O da üzüldüğümü fark edince Perşembe günü hacamat yapılmasının kötü olduğunu mu sanıyorsun? dedi. Bunun üzerine ben de evet öyle biliyorum dedim. Halife Allah’a yemin olsun ki bunun mekruh olduğunu başladıktan sonra hatırladım” dedi. El-Mu‘tasım hacamat yaptırdığı gece ateşlendi ve 17 Rebiülevvel 227’de Perşembe günü Sürre men Reâ’da vefat etti. Halifeliği sekiz yıl, sekiz ay ve iki gün idi. Yaşı 48’e

ulaşmıştı ve Sürre men Reâ'da defnedildi.

S. 141

2.31.3. Çocukları

Çocukları Hârûn el-Vâsık, Ca'fer el-Mütevekkil, el-Müsta'in'in babası olan Muhammed'dir. es-Sûlî bu kişinin Şevval 227'de öldüğünü ifade eder. Diğer oğlu Ahmed 254'te Bağdâd'da öldü. Ebû Temmâm'ın ona dair bir methiyesi vardı. Ca'fer 227'de kardeşi Hârûn el-Vâsık'ın halifeliği esnasında hac yapmıştır. Bu kişi edip, yardım sever, şair, boyu ve posu yerinde olan biri idi. Onun bir şiiri şöyledir:

“Ceylan dolunayı açığa çıkarır.

Hâlbuki dolunayın gecesi bellidir.

Bu durumu inkâr ediyor.

O daima dediklerimin inkârcısıdır.

Hastalığın bana zinnet gibi bir giyim oldu.

Benim gizlemeye çalıştıklarımı ortaya çıkarmaya çabılıyor.

Benim şahitliğim sana yeter.

Muhakkak ki seni uzaktan izliyorum.”

Onun Aişe adında bir kızı vardı. Annesi ümmü-veled olup aslen Türk idi.

2.31.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri

Ebü'l-Abbâs el-Fazl b. Mervân ona vezirlik yaptı. Onun azlinden sonra Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ammâr, bilahare görevden alınınca Ebû Ca'fer Muhammed b. Abdulmelik ez-Ziyât vezirliğe getirildi. Ebû Ca'fer, el-Mu'tasım'ın ölümüne kadar görevine devam etmiştir. Kardeşi Me'mûn'un kâdılarını görevde bırakarak onlarla devam etmiştir. Hâcibi Vasîf et-Türkî, şairi de Ebû Temmâm idi.

S. 142

2.32. İmâm el-Vâsık-Billâh'ın Hilâfeti

Tam ismi Ebû Ca'fer Hârûn el-Vâsık Billâh b. Muhammed b. Hârûn b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Ali (52vr) b. Abdullah b. el-Abbâs'tır. Mekke yolunda 196'da doğdu. Annesi Rum asıllı ümmü-veled olup adı da Karâtîs idi.

Annesi 4 Zilkade 227'de hacca giderken Hîre yakınlarında öldü. Babasının öldüğü gün Sürre men Reâ'da biat aldı. Bu sırada 29 yaşında idi. Babasının ölümünün ikinci günü olan Cuma günü elçi İshâk b. İbrâhîm Sürre men Reâ'dan Bağdâd'a geldi. İshâk onun babasının vefatını kimseye anlatmamış daha sonra Bağdâd'da minbere çıkarak bu sırada ölü olan el-Mu'tasım adına hutbe okuttu. Cumartesi günü ise Hâşimîlerin ve komutanların Darü'l-Hilâfet'te toplanmalarını emretti. Onlar buraya geldiklerinde babasının öldüğünü el-Vâsık'ın emîrû'l-mü'minîn olduğuna dair yazıyı okudu. Daha sonra onun için insanlardan biat aldı.

2.32.1. Vasfı ve Mührü

Hilâl b. el-Muhassin, onun yapılı, sarıya çalan beyaz tenli, güzel yüzlü, iyi bir insan olduğunu ve sağ gözünde de beyaz bir nokta bulunduğunu söylemektedir. Mührüne “*Allah el-Vâsık billâh 'ın dayanağıdır*” ibaresini yazmıştır. Cömert, alicenap biri idi. Me'mûn tarafından yetiştirildiği için ahlak ve hoşgöründe ona benzemektedir. İnsanlara beraber hac yaptı ve Alevilere de ihsanlarda bulundu. Allah'ın onun bütün söz ve davranışlarını gözetlediğinin farkında idi.

S. 143

Onun döneminde Kerh'te yangın çıktı. Bundan dolayı halkın çoğu göç etmek zorunda kaldı. Bilahare zenginler evleri inşa etmeye başladılar. Halife fakirlerin evlerini yenilemeleri için 1 milyon dirhem yardımda bulundu. Bir gün Ahmed b. Ebû Du'âd Fergâna'dan bir haber getirdi ve onların kötü durumlarından şikâyet ettiğini halifeye bildirdi. Onlar işlerinin bozulduğunu, bir kanal kazılması ve taşkınlar için set yapılması için halifeden 100 bin dirhem istediklerini söyledi. “Ya Ebu Abdullah sen bir saat içinde bu malı vermiştin şimdi ikinci kez verilmesini mi istiyorsun?” dedi. O da halifeye Bağdâd'dan vergi aldığı gibi Fergâna'dan da vergi alıyorsun, onlara nasıl yardım ediyorsan bunlara etmen gerekmektedir. Halife bu sözlerden sonra bu durumu gündeme almıştır. Onun söz ve şiirlerinden bazıları

“Kötülükten uzak duruyorsun ama onu red etmiyorsun

Kimin öncesi güzellikse ona devam etsin

Düşmanın tüm tuzaklarını görebilirsin

Eğer düşman sana tuzak kurarsa sen kurma”

Şiirlerinden:

“Ey benim kusurlarımla kibirlenen adam

Sen ancak bir hükümdarsın gücün yettiği kadar zulmedersin

Eğer kibrin olmasaydı gücün yettiğinde bize zulmederdin

Eğer zulüm birgün biterse o zaman görürsün.”

Onun sözünden:

“Tâkdirler çizgisinden akıp gitmektedir

Sabırlı ol çünkü kader zaman ister

Mütevazı durumun sana güçlü olacağını gösterecek

Bir gün yükseltir birgün yüksekten düşürür”

S.144

El-Vâsık görevini iyi yapardı, hizmetçilerin hakkını korurdu ve yumuşak huyu kızgınlığına baskın gelmekteydi.

2.32.2. Ölümü ve Defin Yeri

Ölüm esnasında altına kilim serilmesini istedi. Yanağını toprağa yapıştırarak Ey mülkü daim olan, mülkü zeval bulana merhamet et” dedi. 27 Zilhicce 332’de Çarşamba günü 42 yaşında vafat etti. Ahmed b. Ebû Du’âd onu gasletmekle görevlendirildi. Kardeşi Cafer el-Mütevekkil cenaze namazını kıldırdı. Sürre men Reâ’da defnedildi. Halifeliği beş yıl, üç ay ve onbeş gün sürdü.

2.32.3. Çocukları

Muhammed el-Muhtedî, 283’te Bağdâd’da ölen Ebû İshâk İbrahim idi. Bunun dışında oğlu Muhammed Ebû’l-Kâsım Abdullah, Ramazan 219’da doğdu, kardeşi el-Muhtedî öldürüldüğünde ise Bağdâd’dan kaçarak Yakub b. Leys es-Saffâr’a sığındı. Yakub da ona ihsanlarda bulundu. El-Mutemid, onu Yakub’dan istedi ancak Yakub onu teslim etmedi (53vr). Ebû’l-Kâsım, Yakub’un yanında 271’de öldü. Ebû’l-Abbâs Ahmed ise Zilhicce 296’da vefat etti. Âlim ve faziletli biri idi. Es-Sûlî’ye göre el-

Âbbâse ve Aişe ise el-Müstâîn ile evlenmiştir.

2.32.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri

Babasının veziri Ebû Ca'fer Muhammed b. Abdumelik ez-Ziyyât vezirlik yaptı. Kâdısı Ahmed b. Ebû Du'âd, hacibleri İtâh et-Türkî, Muhammed b. Hammâd, Vasîf et-Türkî ve Muhammed b. 'Âsım, şairi de Ebû Temâm idi.

S. 145

2.33. İmâm el-Mütevekkil'in Hilâfeti

Tam adı Ebü'l-Fazl Ca'fer b. Muhammed b. Hârûn b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbâs'tır. 207'de doğdu. Annesi ümmü-veled olup Şucâ'adını taşımaktaydı. Annesi 6 Rebiyülahir 247'de vefat etti ve Sürre Men Reâ'da defedildi. Halife 27 Zilhicce 232'de Çarşamba günü Sürre Men Reâ'da biat aldı. Bu sırada 25 yaşında idi. El-Vâsık ölünce Vasîf et-Türkî, Ahmed b. Ebû Du'âd ve Ahmed b. Hâlid, Muhammed b. el-Vâsık'ı halife seçmek için toplandılar. Muhammed'i getirdiklerinde kısa boylu ve bıyıkları henüz çıkmamıştı. Bunun üzerine İbn Ebû Du'âd "Allah'tan korkmuyor musunuz? Hilâfeti buna nasıl teslim edebilirsiniz" dedi. Daha sonra amcası Ca'fer el-Mütevekkil'i getirdiler. İbn Ebû Du'âd ayağa kalkarak ona hırka giydirmiş ve onun önünde eğilerek "Ya Emirü'l-Mü'minin Allah'ın selamı ve bereketi üzerine olsun" demiştir. Daha sonra Muhammed b. el-Vâsık, Ahmed b. el-Mu'tasım, Musa b. el-Me'mûn, Abdullah b. el-Emîn, Ebû Ahmed b. er-Reşîd, el-Abbâs b. el-Hâdî ve Muhammed b. el-Mütevekkil –yani oğulları- ona biat ettiler. Mütevekkil'e el-Muntasır lakabını verdiler. Rüyasında

S. 146

Gökyüzünden düşen ve üzerinde "Ca'fer el-Mütevekkil Âlelllâh" yazılı bir şeker görmüştü. Bu rüyayı insanlara anlatınca onlar bu rüyayı olumlu görmüş ve halifeyi uzunca övmüşlerdi.

2.33.1. Vasfı ve Mührü

Ebû Bekir b. Ebi'd-Dünyâ, halifenin esmer tenli, güzel gözlü, naif yapılı, ince yanaklı ve orta boylu olduğunu söylemektedir. Ayrıca eli açık ve alçak gönüllü idi. Mührüne "Allaha tevekkül ettim" ibaresini yazdırdı. Halife olmadan hac görevini yapan halifelerden biri idi. İnsanlara cömert ve yumuşak huylu idi. Halife dünyanın

“lezzeti tevazu ve bolluktur” demiştir. Ayrıca annesi vefat edice şu şiiri söylemiştir:

“Zaman bizi ayırdığında bunu kabullenemedim

Ondan dolayı kendimi Hz. Muhammed ile teselli ettim

Zamana yolumuzun ölüm olduğunu söyledim

Bugün ölmeyen yarın ölecektir.”

Zünnûn b. İbrahim el-Mısırî, birgün Mütevekkil “bana bir dua öğret ki onunla dua edeyim” dedi. Yanında bulunan Yahya b. Eksem’e, “*Rabbim beni, seni çokça seven dostalarının arasına koy dostalarını hatırladığın kadar beni de hatırla, lütfün ile dosdoğru adil olmayı bana nasip eyle, zikrinle daim olayım çünkü sen merhamet sahibi ve bağışlayansın, Allah’ım yalnızca sana sığınırım ve salnızca sana yalvarırım umarım ki sen ihtiyaçlarımı giderir ve senden gelen salih mükâfata beni ulaştırırsın. Sen güçlü ve kudret sahibisin*” duasını yazdırmıştır.

S. 147

2.33.2. Öldürülmesi ve Defin Yeri

Öldürülmesinin sebebi şöyledir: el-Mütevekkil, veliaht adayı olan el-Mu’tez’i sıra olarak el-Muntasır’ın önüne almıştır. Öte yandan el-Muntasır’ı tehdit etmiş, ona ve annesine sövmüştü. Bunun üzerine el-Muntasır bir gece babasının yalnız kaldığını (54vr) görünce yanındaki iki Türk gulam ile ona saldırdı. Onu ve onunla birlikte olan Feth b. Hâkân’ı öldürdüler. Diğerlerinin onunla ittifak yapmasının nedeni şudur: halifeye Bahreyn’de güzel bir kılıcın olduğu söylendi. O da bir kişi göndererek 10 bin dirhem karşılığında satın aldı. Kılıç ona ulaştınca, beğenmedi ve yanında bulunan Yağar et-Türkî’ye dönerek “bu kılıç vahşidir sen de bunun gibi vahşi olduğun için sana veriyorum” dedi. Öldürüldüğü gece yani 4 Şevval 247’de bu kılıçla öldürüldü. Bu sırada 40 yaşında idi. Halifelîği 14 yıl, 10 ay sürdü ve Sürre Men Reâ’da defnedildi.

2.33.3. Çocukları

Ebû Şeybe el-Ğaydak, Sürre Men Reâ’da Şaban ayının sonunda 258’de vefat etti. Ebû’l-Abbâs Muhammed de Safer 274’te 38 yaşında öldü ve Sürre Men Reâ’da evinde defnedildi. İsmail Rebiyülevvel 273’te Vâsıt’ta öldü. Naaşı Sürre Men Reâ’ya taşında ve burada defnedildi. Kardeşi el-Mu’tez ona Hicaz, Mısır, İfrikiye ve İskenderiye’yi vermişti. Musa ise 248’de öldü. Kızları Ervâ ve 308’de Kasru

Rusâfe’de vefat eden Meymûne idi. Meymûne daha sonra Sürre Men Reâ’ya getirildi ve burada defnedildi. Diğer kızı Ümmü Muhammed ise

S. 148

283’te öldü. Aişe’nin vefatı ise 305 yılı olup Rusâfe’de defnedildi. Ebû’l-Hasan 272’de vefat etti. İbn Ebû Tâhir ondan bahsetmektedir. Ebû Abdullah Sürre Men Reâ’da 239’da hayatını kaybetti. Ebû İsa, yeğeni el-Mu’tazid zamanında Berdân’da boğuldu. Başını alarak gövdesini de Dicle Nehri’ne attılar. Bu hadise 279 yaşandı. Bu olayı da İbn Ebû Tâhir anlatmaktadır. Yakub ise 255’te vefat etti. Ayrıca diğer çocukları Muhammed el-Muntasır, Muhammed el-Mu’tez, Talha, el-Mu’temid ve İsmail’dir.

2.33.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri

Muhammed b. Abdulmelik ez-Ziyyât 40 gün vezirlik yaptı ve öldürüldü. Yerine Muhammed b. el-Fazl el-Cürcânî atandı. Onan sonra da Ubeydullah b. Yahya b. Hâkân vezir oldu. Kâdıları Yahya b. Eksem, onun azlinden sonra Ca’fer b. Muhammed el-Burcumî, bilahare Ca’fer b. Abdullah b. Ca’fer b. Süleymân el-Abbâsî görev yaptı. Hâcibleri Vasîf et-Türkî, Muhammed b. ‘Asım, Yakub b. Kusara, el-Merzubân, İbrahim b. Hasan b. Sehl, şairleri ise el-Buhtürî ve Ebû Ali el-Basîr idi.

S. 149

2.34. İmâm el-Müntasır Billâh’ın Hilâfeti

Tam adı Ebû Abdullah Muhammed b. Ca’fer b. el-Mütevekkil b. Muhammed el-Mu’tasım b. Hârûn er-Reşîd b. Muhammed el-Mehdî b. Abdullah el-Mansûr b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbâs’dır. Rebiyûlahir 225 ya da 223 yılında Sürre Men Reâ’da doğdu. Annesi Rum asıllı ümmü-veled olup ismi Habeşîye’dir. El-Mütevekkil, kardeşleri el-Muntasır, el-Mu’tez ve el-Müeyyed’i veliaht yapmış ve el-Mustansır’ı öne almıştı. Babasının öldürüldüğü gecenin sabahı 4 Şevvâl 247’de Çarşamba günü insanlar ona biat etti. Babasının kardeşleri için halktan aldığı biatı kaldırdı. İnsanların bunu bozmaması için ikisinden yazılı belge aldı.

2.34.1. Vasfı ve Mührü

Vücut olarak yapılı, kısa boylu, esmer tenli ve kilolu idi. Sağ gözünün üzerinde çocukluktan kalma bir iz vardı. Mührüne “*Muhammed Allah’ın resulüdür*” ibaresini

yazdırdı. İhtiyaçlarını karşılamak amacıyla Alevilere çokça ihsanlarda bulunurdu. (55vr) Şöyle bir sözü vardı: “İnsanlar karşı dursa bile haklı kişi zelil olmaz. İki gözünün arasından ay çıksa bile batıl kişi aziz olmaz” derdi. Halife olmadan önce 236’da insanlarla beraber hac yaptı. Daha sonraları hac yapmadı.

S. 150

Şiiri:

“Günler ne zaman zelil olanları yükseltecek

Zaman benim için asidir, bu asi olanı kim benden kaldıracak

Kendimi umutla haklı çıkarmaya çalışıyorum

Vardığımda bana kötülük edenleri görüyorum ki”

2.34.2. Ölümü ve Defin Yeri

El-Hatîb Târîh’inde şöyle demektedir: “el-Müntasır mecliste otururken ipek halıların serilmesini emretti. Serildikten sonra orta kısımda büyük bir daire gördü. O dairenin içinde bir atlının bulunduğunu ve başında da bir taç, etrafında da Farsça yazıların olduğunu gördü. Bunun üzerine bu yazının ne anlama geldiğini sordu. Fakat kimse bu yazıları anlayamadı. Halife, Vasîf’a dönerek dönerek bu yazıyı okuyacak birisini istedi. Vasîf yazıyı okuyacak birini getirdi. Yazıyı okuyan şahıs yüzünü asınca halife neden böyle yaptığını sordu. Adam “Ya Emîrû’l-Mü’mînîn bu yazının herhangi bir anlamı yoktur” dedi. Halife kızınca yazıyı okumak zorunda kaldı. “Ben Şîrveyh b. Kısra babamı öldürdün ve bundan sonra saltanattan zevk almadım” yazdığını söyledi. Bunun üzerine halifenin rengi değişti ve meclisten kalkıp gitmek zorunda kaldı. Halife bu olaydan kısa bir süre sonra hastalandı. Bu sırada annesi onu ziyaret etti ve halini sordu. Annesine dönerek “benim dünyam ve ahiretim gitti” dedi ve şu şiiri söyledi:

“Dünyada ulaştıklarım gölümü feraha erdirmedi

Yalnız kerim olan Allah’a dönerim”

5 Rebiyülahir 248’de Pazar günü 25 yaşında öldü. Halifeliği 6 ay sürdü.

S. 151

Cenaze namazını amcasının oğlu el-Müsta’în kıldırdı. Sürre Men Reâ’da el-

Cevsak'da defnedildi. Ondan daha kısa süre halifelik yapan olmadı.

2.34.3. Çocukları

İbn Ebû Tâhir, Ahmed, Ubeydullah ve Abdulvehhab adında çocukları olduğunu rivayet etmiştir.

2.34.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri

Hilâfeti süresince Ebü'l-Abbâs Ahmed b. el-Hatîb ona vezirlik yaptı. Babasının kâdılarını da azletmedi. Hâcibi Vasîf et-Türkî, idi. şairleri el-Buhtürî ve Ebû Ali el-Besîr idi. Soyundan halifelik devam etmedi

S. 152

2.35. İmâm el-Müstâîn-Billâh'ın Hilâfeti

Tam adı Ebü'l-Abbâs Ahmed b. el-Emîr Muhammed b. Muhammed el-Mu'tasım b. Hârûn er-Reşîd b. Muhammed el-Mehdî b. Abdullah el-Mansûr b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbâs'tır. 7 Receb 221'de Salı günü Sürre Men Reâ'da doğdu. Annesinin adı Mehârik bint. Ubeyd olup 281'de öldü. Rebiyülahir 248'de yaşı 26 yaş 9 ay iken kendisine biat edildi. Biat için çağrıldığında “Yalnız Allah'tan yardım isterim ve onun için çalışırım” dedi. Bundan dolayı kendisine Müstâîn lakabı verildi.

2.35.1. Vasfı ve Mührü

Abdullah b. Muhammed b. Süfyân, onun beyaz tenli, güzel yüzlü, sakallı ve olduğunu ve çiçek hastalığından dolayı yüzünün kırmızıya çaldığını söylemektedir. Mührüne “*Allahtan yardım isterim*” ibaresini yazdırdı. Ayrıca bütün işlerinde Allah'a dayanır, darlık ve genişlikte ona yalvarırdı. Cömertlik ve eli açıklıkta kimse onunla kıyaslanmazdı. Keskin görüşlü, tedbirli, yardım sever ve edep sahibiydi. (56vr) Yazmış olduğu bir şiiri de vardı:

“Zamanın belirsizliği ve geçmesi için sabrettim

Kalbimi ateşin en sıcak yeriyle dağladım

Rabbim hiç ummadığım şeyi bana verdi

Sabrım beni buraya kadar getirdi.”

Şairi İbnü'r-Rûmî olup, halife için yazmış olduğu birçok övgü ve şiirleri vardı

2.35.2. Görevden Alınması, Ölümü ve Defnedildiği Yer

Kâdılar ve udûllar şahitlik yapmak için onun yanına girdiklerinde

S. 153

İbn Ebü's-Şevârib görevden alındığına dair yazıyı aldı ve “Ey Emîrü'l-mü'minîn burada yazılanlar için şahitlik yapar mısın? dedi. O de “evet” dedi. Bunun üzerine İbn Ebü's-Şevârib “Ya Ebü'l-Abbâs Allah sena sağlık versin” dedi. Bunun üzerine halife ağlayarak “Ya Rabbim beni hilâfetinden aldın. Ancak beni rahmetinden mahrum bırakma” dedi. Bunlar 13 Muharrem 252'de yaşandı. Hilâfeti üç yıl, sekiz ay sürdü. Hilâfetten alındıktan sonra Sürre Men Reâ'ya yakın el-Kâdisiye adlı yerde Buğâ et-Türkî tarafından öldürüldü. Başını alarak amcasının oğlu el-Mu'tez'e götürdü ve Sürre Men Reâ'ya defnedildi. Bu sırada yaşı 31 yıl 3 ay idi. Onun soyundan halife olan kimse yoktu.

2.35.3. Çocukları

İki çocuğu vardı. İbn Cerîr'e göre oğlu el-Abbâs el-Hameyn'e atandı. Diğer oğlu Ebü'l-Kâsım ise Cemaziyülevvel 314'te öldü.

2.35.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri

Önce Ebü'l-Abbâs Ahmed b. el-Hatîb vezirlik yaptı. Daha sonu onu azletti ve yerine Ebû Sâlih Abdullah b. Muhammed b. Yezdâd'ı getirdi. Bilahare Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Fazl el-Cürcânî ve ümmi olan Ebü'l-Hasan Şücâ' b. el-Kâsım'ı vezarete getirdi. Kâdısı İbn Ebü's-Şevârib, hâcibleri Otâmış et-Türkî, Buğâ, Musa b. Buğâ, Vasîf et-Türkî, şairi de el-Buhtürî idi.

S. 154

2.36. İmâm el-Mu'tez-Billâh'ın Hilâfeti

Tam adı Ebû Abdullah Muhammed b. Ca'fer el-Mütevekkil b. Muhammed b. el-Mu'tasım b. Hârûn er-Reşîd b. Muhammed el-Mehdî b. Abdullah el-Mansûr b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbâs'tır. 11 Rebiyülevvel 233'te Sürre Men Reâ'da doğdu. Annesi Kabîhe isimli ümmü-veled olup Rebiyülevvel 264'te vefat etti.

4 Muharrem 252’de amcasının oğlu el-Müstâîn’in hallinden sonra halife oldu.

2.36.1. Vasfı ve Mührü

Ca’fer b. Ali el-Hâşimî, halifenin güçlü, uzun boylu, sevimli, yüzü kırmızıya çalan, siyah gözlü, burnu kemerli, güler yüzlü, siyah saçlı, gür sakallı, yuvarlak yüzlü, güzel gülen, saç çok siyah, gözleri sürmeli ve yakışıklı biri olduğunu söylemektedir. Mührüne “*Muhammed Resûlellah*” ifadesini yazdırdı. İyilik ve edepte kâmil ve saygı duyulan biri idi. Halifenin yazmış olduğu şiirleri vardır. Şiiri:

“Ey dostum Allah biliyor ki
Senden ayrılmam bana hep kederdi
Bulduğum yer sana yakın olunca mutluluğum artar
Sen kaybolursan hayatımın huzuru da kaybolur.
Muhakak ki hastalığımın ilağını buldum
Sevgi ve sızlamının ise ilağını bulamadım
Sevgi ve sıcaktan kavruldum ama sabrettim
Ben acıma ve sabrıma da şaşkınım

S. 155

Hastalık kendisini ayaktan tırnağa kadar meşgûl eder
Ama ağrım seni sevmekten alı koymaz (57vr)
Dotluğum eğilmez keşke ben devamlı olsaydım
Keşke ben dostlarımla beraber olsaydım dostlarım da benim ile olsaydı”
El-Bühturî halifeyi övmek için birden fazla şiir yazmıştır. Bunlardan biri de şudur:

“Yemin olsun ki Beytü’l Haram’a
Oranın bitkilerini biçip kıranlara
El-Mu’tez Muhammed’in yolu üzerine ümmetini taşıdı
O sevilen yol da onları hakka götürdü
Kendini feda ettikten sonra Allah’ın dinini düzeltti

Bu dönüm noktasından sonra Allahın yıldızları aramıza indi”

2.36.2. Halli ve Defin Yeri

El-Müstâîn’in hallinden sonra el-Mutez’e biat edilince kardeşi el-Müeyyed’i el-Cavsak’dan çıkardı ve ona hilat verdi. Ancak daha sonra onun halifeye komplo kuracağını ve ona saldırı girişiminde bulunacağını öğrenince onu hapse attı. Bu sırada bazı Türk gruplarının onu hapisten çıkarmak istediklerini duydu ve bu amaçla onun bulunduğu yere gittiğinde onu ölü olarak gördü. Onu dışarı çıkararak kâdılar, udullar ve fakihler ile inceledi ve cesette bir iz bulamadılar. Daha sonra hâcibi Sâlih b. Vasîf onun üzerindeki baskısını artırdı. Bazı Türkler gelerek onun kapısında bağırıyorlardı. Halife ilaç aldığından karşılığın çıkamayacağını söyledi. Türkler den bir kısmının huzuruna çıkmasına izin verdi. Halifenin yanına gittiklerinde halifeliği bırakmayı kabul edene kadar huzurdan ayrılmadılar. El-Kâdı İbn Ebû’ş-Şevârib ve bir grubu bu hususta şahit gösterdiler ve kâdıyı da halifeye vekil yaptılar.

S. 156

Bu hadise 27 Receb 255 tarihinde pazartesi günü yaşandı. Halifeliği 4 yıl, 6 ay, 14 gün sürdü. Mezkûr yılda yani Ramazan 255’te pazartesi günü Sürre Men Reâ’da 23 yaşında vefat etti ve es-Sümeida’da defnedildi.

Meymûn b. Hârûn bir gün rüyasında bir adamın Sürre Men Reâ’da Bâbü’l-Amme’de durarak şöyle dediğine şahitlik etti. “Yazıklar olsun ki Ey hak isteyenler, hak nerede? O hakkı ya bir dev yedi ya da adalet mi gömüldü? Halife zorla esir alınmış ve köleleri tarafından ezilmiştir. Yazıklar olsun ki halifeliğe en yakın olan ise o’dur”.

Sabah olduğunda el-Mu’tez-billâh öldürülmüştü.

2.36.3. Çocukları

Çocuklarından Abdullah edepli, iyilik sahibi, şair ve güzel yazı yazan biri idi. Hamza ise adı geçen kardeşi Abdullah’dan riveyetlerde bulunmuştur.

2.36.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri

Ebü’l-Fazl Ca’fer b. Muhammed el-Eskâfî ve Ebû Musa İsa İbn

Ferhânşâh ona vezirlik yaptı. Onun azlinden sonra da Ebû Ca'fer Ahmed b. İsrâ'îl el-Enbârî bu görevi üstlendi. Kâdılar İbn Ebü's-Şevârib ve Ahmed b. Vezîr hâcibleri Sâlih b. Vasîf, Musa b. Buğâ, şairleri el-Buhtürî ve oğlu Abdullah idi.

S.157

2.37. İmâm el-Mühtedî-Billâh'ın Hilâfeti

Tam adı Ebû Abdullah Muahmmmed b. Hârûn el-Vâsık-Billâh b. Muhammed el-Mu'tasım-Billâh b. Hârûn er-Reşîd b. Muhammed el-Mehdî b. Abdullah el-Mansûr b. Muhammed İbn Ali b. Muhammed b. Abdullah b. el-Abbâs'tır. 218'de el-Kâtûl'de doğdu. Annesi ümmü-veled olup adı Kurb idi. Amcasının oğlu el-Mu'tez'in haledildiği gün 27 Receb 255'te pazartesi günü Sürre Men Reâ'da halife olarak biat aldı. Aynı yıl 8 Şaban'da Bağdâd'da adına hutbe okundu.

2.37.1. Vasfı ve Mührü

Ebû Bekir b. Ebi'd-Dünyâ, halifenin esmer tenli, sakalı gür, kemer burunlu ve güzel gözlü olduğunu söyledi. Mührüne “*Allah beni hidayete erdirdi*” yazdırdı. İtikat konusunda önceki halifelerden daha mutedil idi. Cömertlik ve ibadet hususunda da önceki halifelerden daha iyi idi. Bazı Hâşimîler, halifenin bir sandık içinde yün cübbe, örtü ve elbise bulundurduğunu ve geceleyin bunları giyerek namaz kıldığını söylemişlerdir. Eğlence ve şarkıları yasakladı. Sultan'ın adamlarının zulümlerini sonlandırdı. (58vr) İçki içenlerin konumlarına bakmadan had cezası uyguladı. Bu hususta halife için şairlerin yazdığı şiirleri gördüm:

“Ey satıcı nazik ol fani olana kanma

Çünkü dünyadan zorluk ve bela fişkırtıyor

İsyân edersen rehin olursun günah işlersen tutulursun

Umulur ki iyilik yaparsan bununla kurtulursun.”

Onun için yazılan başka bir şiir:

“Hayırla yardım et ki selamete ulaşabilesin

İyiliği bırakma çünkü pişman olursun.”

S. 158

El-Buhtürî birden fazla şiirinde onu övmüştür. Bunlardan birisi de şöyledir:

Allah el-Mühtedî-Billâh'ın yaşantısını bildiği için o da istediğini seçmiştir

Kalbinde hiçbir şüphe olmadığı için insanlar ondan uzaklaşmamıştır

Batan güneşin çirkin yüzünde babam insanlara gösterildi

Elinde sükûnet ve gizlilik olsa düşmanı engelleyebilirdi

Bizim aramızda zeki, cesaretli, iyilik sahibi ve razı olunan birisidir

Çocukları Peygamber'in amcası Abbâs'ın soyuna mensup olup güneş ve ay gibi parlayandır

Çocukları Allah'ın seçkin kıldığı kişilerdendir sen de bunlardan birisin.”

2.37.2. Öldürülmesi ve Defin Yeri

Ahmed b. Saîd el-Emevî, Mekke'de Mescid-i Haram'da bir halkada oturuyorum. Bu sırada edebiyatçılar etrafıma toplandılar edeb, aruz ve illet hususunda münazara yaptık. Bu hadise el-Mühtedî döneminde vuku buldu. Bu sırada bir mecnun yanımıza geldi ve şöyle dedi:

“Ey cahiller! Allah'tan utanmaz mısınız?

Sizler böyle şeylerle meşgul olurken insanlar daha büyük sorunlarla meşgûl oluyorlar.

S. 159

“İmamınız mücadelede öldürüldü ve İslam ümmeti dağıldı.

Sizler ise şiir ve nahiv ile meşgûl oluyorsunuz.

Sesleriniz ile gürültü yaparak akıllı olduğunuzu sanıyorsunuz.”

O gidince bizler de korkmuştuk ve beyitleri ezberledik. Bu durumu İsmail b. el-Mütevekkîl ve el-Mu'tez'in annesi Kabîhe'ye haber verdim.

Annesi bu haber mühim, beyitleri yazın ve bunun hakkında kimseye de bir şeyler anlatmayın dedi. Biz de onun dediklerini yaptık. 15 gün sonra Medinetü's-Selâm'dan el-Mühtedî'nin katledildiğine dair haber geldi. Halife kötülükleri ve hoş olmayan davranışları yasakladığı için Türkler tarafından görevinden alındı. Bundan dolayı Sürre Men Reâ'daki evinden çıkarak onlarla savaştı ve yaralanarak onlara esir düştü. Sonraki gün ve gecede onların elinde mahpus idi. Üçüncü gün ise ölü olarak çıkardılar. Bu 12 Receb 256'da Perşembe günü oldu. Cenaze namazını Ca'fer b. Abdülvâhid kıldırdı. Sürre Men Reâ'da Muhammed b. Hâkân'ın evinde el-Mu'tez'in yanına defnedildi. Halifeliği 11 ay, 17 gün sürdü. Yaşı 37 yıl, 4 ay 10 gün idi. Soyundan kimse halife olmadı. Babasını takip eden dört halifeden sonra halife olan ilk kişidir. Kendisi de beşinci halifedir. Çünkü babası Hârûn el-Vâsık ardından kardeşi Ca'fer el-Mütevekkil sonra oğlu el-Muntasır akabinde amcasının oğlu el-Müstâîn, kardeşi el-Mutez ve beşinci sırada kendisi halife oldu.

S. 160

2.37.3. Çocukları (59vr)

Oğlu Ubeydullah'ın hakkında rivayetler aktardığı Abdussamed üstün meziyetli biri idi. Es-Sûlî, el-Mühtedî'nin 17 erkek, altı kız evladının olduğunu ve çocuklarının en büyüğünün de Ebû Cafer Abdullah olduğunu rivayet etmiştir.

2.37.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri

Vezirleri Ebü'l-Fazl Ca'fer b. Mahmud el-Eskâfî, Ebû Sâlih Ca'fer b. Ahmed b. 'Ammâr ve Ebû Eyyûb Süleymân b. Vehb b. Saîd, kâdısı İbn Ebü's-Şevârib, hâcibleri Vasîf, Muhammed b. Attâb, şairleri de İbn Besâm ve İbnü'l-Mu'tez idi.

S. 161

2. 38. İmâm el-Mu'temid'in Hilâfeti

Tam adı Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ca'fer el-Mütevekkil b. Muhammed el-Mu'tasım b. Hârûn er-Reşîd b. Muhammed el-Mehdî b. Abdullah el-Mansûr b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbâs'tır. Sürre Men Reâ'da 229'da doğdu. Annesi ümmü-veled olup Fityân Rûmiyye olarak adlandırılır. 16 Receb 256 yılında

Salı günü Sürre Men Reâ'da biat aldı. Mu'temid ile babası arasında dört halife vardı. Bunlar: kardeşleri el-Muntasır, el-Müstâîn, el-Mutez ve el-Muhtedî idi. Kendisi de beşinci halifedir.

2.38.1. Vasfı ve Mührü

Narin, esmer tenli, güzel gözlü ve seyrek sakallı idi. Mührüne “*Allah’a dayanırım ve o bana yeter*” ibaresini yazdırdı. Yakub b. el-Leys b. Saffâr ile savaşmak için Cemaziyülevvel 262’de Bağdâd’a geldi. İki ordu Deyrû’l-‘Akûl yakınlarında karşılaştı ve bu savaşta Yakub büyük yenilgi aldı.

Kardeşi Ebû Ahmed el-Muvaffak’a sorumluluk verdi. İki yıldan fazla ez-Zenc ile mücadele etti ve onlara karşı elde ettiği başarılarından dolayı el-Mu'temid ona “en-Nâsır li-dînillâh” lakabını verdi. Minberde iki lakapla onun adına hutbe okunuyordu. “Allah’ım Emîrû’l-mü’minîn’in kardeşi ve Müslümanların valiahtı olan el-Emîr en-Nâsır li-dînillâh Ebû Ahmed Talha el-Muvaffik-Billâh’a iyilik ihsan eyle” diye dua edilirdi. Ebû Ahmed Talha 2 Receb 278’de Perşembe günü vefat etti ve halife de olamadı.

El-Mu'temid oldukça hoşgörülü olup halka karşı merhamet ve şefkatle yaklaşırdı. Onun sözlerinden birisi ise şudur: “kim tevazu ve hoşgörülü olursa ondan bir şeyler isteyen çok olur”. Ayrıca “nesebi tevazu üzerine olan onunla değer bulur” sözü de ona aittir.

S. 162

Ona ait bir şiir:

“Yüzünün kızarıklığını elbisesine benzettim

Tıpkı Nu’mân’ın fesatlığındaki gibi”

Yine onun sözleri:

“Allah’a yemin olsun ki isteklerim arzularım ve kazancım uzun sürdü

O sarı ve kahverengine çalan bir ceylan olup beni umursamaz

Ben onun arzularına kapılıyorum o ise benden uzak duruyor.”

2.38.2. Ölümü ve Defin Yeri

11 Receb 279’da pazartesi gecesi Bağdâd’da aniden öldü. Sürre Men Reâ’ya

taşındı ve burada defnedildi. Halifeliği 23 yıl, 6 ay sürdü. Yaşı ise 50 yıl, 6 ay, 6 gün idi.

2.38.3. Çocukları

Çocuklarından Ca'fer, babası tarafından veliaht tayin edilmiş ve "el-Mufavvaz illallah" lakabını almıştır. Halife daha sonra onu azletti ve babasının Rebiyülahir 280'de ölümünden sonra el-Mutazıd döneminde öldürülene kadar böyle kaldı (60vr). Oğlu Ebû Ahmed ise daha önce adı geçen kardeşi Ca'fer'den sonra veliaht tayin edildi ve babası hayatta iken vefat etti. Oğlu Ebû Abdullah Muhammed ise hadis rivayet etti. Faziletli ve akıllı biri olup 295'te el-Müktefi'nin meclisinde bulundu. Bu bilgileri es-Sûlî aktardı. Oğlu İshâk ise babasının hilâfetinde Sürre Men Reâ'da öldü. Abdülaziz ise halife adayı idi. O da 8 Şaban 291 tarihinde pazartesi gecesi küçük yaşta vefat etti.

S. 163

2.38.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri

Ebü'l-Hasan Ubeydullah b. Yahya b. Hâkân ölene kadar vezirlik yaptı. Ondan sonra Ebû Muhammed Hasan b. el-Cerrâh 20 küsur gün vezirlik yaptı. Onun azliyle birlikte Süleymân b. Vehb, görevden alınmasından sonra yerine bir aydan az bir süre el-Hasan b. Muhalled el-Mukaddem geçti. Ardından Ebü's-Sakr İsmâîl b. Bülbül'ü atadı. Onu da görevden alarak yerine Hasan b. Muhalled ikinci sefer göreve iade edildi. Yine bir aydan az görev yaptıktan sonra azl edildi. Hasan b. Muhalled üç kez vezirlik yaptı ve her bir görevinde bir aydan az vezirlik makamında bulundu. Ondan sonra da Ebû Bekir Ahmed b. Sâlih İbn Şîrzâd el-Kutrublî vezirlik yaptı. Vezirliği 45 gün sürdü ve öldü. Öldükten sonra Ebü's-Sakr el-Bülbülî yeniden vezir oldu ve akabinde görevden uzaklaştırıldı. Daha sonra Hristiyan olan Ebü'l-Âla Sâ'id b. Muhalled atandı. Bu kişi Müslüman olmuştu ve daha sonra görevden alındı. Müteakiben Ebû İshâk İbrahim b. el-Müdebbir'i vezir yaptı ve onu da azlederek yerine Ebü's-Sakr'ı üçüncü kez atadı. Kendisinden önce göreve getirilen kâdıları azletmedi. Hâcibleri Musa b. Buğâ, İbn Bektemur, şairleri de İbnü'l-Müneccim ve onu metheden cariyesi Fenen idi.

S. 164

2.39. İmâm el-Mu'tazıd-Billâh'ın Hilâfeti

Tam adı Ebü'l-Abbâs Ahmed İbn el-Emîr Ebû Ahmed Talha el-Muvaffak b.

Ca'fer el-Mütevekkil b. Muhammed el-Mu'tasım b. Hârûn er-Reşîd b. Muhammed el-Mehdî b. Abdullah el-Mansûr b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbâs'tır. Zilkade 242'de Sürre Men Reâ'da doğdu. Annesi ümmü-veled olup Hafır veya Dirâr adını taşımaktaydı. Annesi Cemaziyülevvel 278'de oğlunun halifeliğini göremeden öldü. Mu'tazıd 12 Receb 279'da pazartesi günü biat aldığında 37 yaşında idi.

2.39.1. Vafı ve Mührü

Halife, esmer tenli, zarif yapılı, dalgalı saçlı, top sakalı, burnu kemerli olup başının ön kısmında beyaz bir beni bulunmaktaydı. Heybetli bir duruşu vardı. Mührüne “*Ahmed tek olan Allah'a inanır*” ibaresini yazdırdı. Görev yaptığı zamanda adil ve ileri görüşe sahipti. Arkadaşlarına iyi muamele eder ve onlardan da aynı şekilde davranmalarını beklerdi. Görevini yerine getirmeyenleri, kötülük yapanları veya görevini noksan yapanları kayıt altına alırdı. Ayrıca kötülüğü teşvik edenleri, kötülük yapanlara nazaran daha şiddetli cezalandırırdı. Onun korkusundan dolayı emirleri görevlerine dikkat eder ve adil davranmaya çalışırlardı. Halife; hac görevini yaptı, birçok gazveye çıktı, iyilik ve ihsanlarda bulundu. Şuandaki Darü'l-Hilâfe'de oturan ilk kişidir. Burası Hasan b. Sehl'in sarayı olup

S. 165

Dicle Nehri'nin kenarında bulunmaktaydı. Hasan öldükten sonra bu saray Me'mûn'un eşi olan kızı Bûrân'a kaldı. El-Mutazıd onu saraydan çıkardı ve sarayı onararak tefrişatını döşedi. Halifelere hizmet edecek hazineler ile donattı. Oraya ihtiyacı karşılayacak şekilde hizmetçi ve cariyeler görevlendirdi. Sarayın onarımı bittikten sonra halife gelerek orayı denetledi ve eksikleri tamamladı. Ayrıca sarayın etrafındaki yerleri saraya ekletti ve etrafını da sur ile çevirdi. Bu durumları Hilâl b. Muhassin anlattı. Muhammed b. Ahmed b. Mehdi, Bûrân'ın 271'de vefat ettiğini söylemektedir.(61vr) Bu da Bûrân'ın sarayı el-Mu'tez'e değil amcası el-Mu'temid'e bıraktığını ortaya koymaktadır. El-Mu'temid buraya yerleşmemiş, önemli bir iş için Bağdâd'a gitmiş ve Sürre Men Reâ'ya naaşı ulaşmıştı. Ancak Şüphesiz olarak ilk defa bu saraya yerleşen el-Mu'tazıd'dır. Halife hizmetçilerini düşünen, zulme karşı olan, zalimi cezalandıran ve gece ve gündüz Müslümanların faydası için çalışan biri idi. Bundan dolayı ona “es-Seffâhü's-sânî” denilmiştir. Benî Abbâs hilâfetine canlılık getirdi. İbnür-Rûmî bir kasidesinde onu şu şekilde övmektedir:

“Benî'l-Abbâs önünüzde yol gösteren, adil ve yiğit Ahmed vardır.

Saltanatınız nasıl Ebû'l-Abbâs ile başladıysa Ebû'l-Abbâs ile de yenilenmiştir.

Dün sizi nasıl korumuşsa aynı şekilde devam etmektedir.

İstekle ve arzuyla sizi yarına taşıyor.”

S. 166

Halifenin güzel şiirleri ve hoş sözleri vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:
“Kuş, kuşu avlar, mal, malla kazanılır ve adam, adamla yan yana gelir”.
“Hükümdarların hazinesi halkın kalbidir, oraya ne bırakırsan orda onu bulursun.
Hükümdar insanlara ne bırakırsa, onlar onu öyle anarlar”.

Ona dair şiir:

“Ey sevdiğim senin gibi bir sevgili olmadı benim için
Gözlerimden uzak kalbime yakınsın
Sen gittikten sonra benim hiçbir şeyden payım yoktur
Her ne kadar gözlerimden uzaklaşsan da kalbimin üzerindesin
Gittiğin zamandan beri hayalin benden hiç uzak ve eksik durmadı
Eğer sen beni görseydin perişan halime şahit olurdun
Kalbim üzüntüden dolayı alev haline dönmüştür
Onu gördüğünde adına üzüldüğüme emin olurdun
Kendimi seni gördüğüm kadar iyi görmüyorum
Bundan dolayı akan gözyaşlarımın bir anlamı da yok
Seni hayal kırıklığına uğratmamak için de çabalıyorum”

Ebû'l-Abbâs el-Müberra el-Müberra ondan bahsederken el-Ahtal gibi şöyle demiştir:

“Gözler hayranlık uyandıran ve zararı olmayan imama yönelir
Sabredenlerin alameti ve heybetiyle gözler nar gibi görür”

2.39.2. Vefatı ve Defin Yeri

8 Rebiyülahir 289'da pazartesi günü vefat etti. Cenaze namazını kâdî Yûsuf b.

Yakûb kıldırdı. Darü'l-Muhammed b. Tâhir'deki

S. 167

Hücretü'r-Ruhâm'da defnedildi. Hilâfeti dokuz yıl, dokuz ay ve beş gün sürdü. Yaşı da 45 yıl 10 gün idi.

2.39.3. Çocukları

Çocukları, Ali el-Müktefî, Ca'fer el-Muktedir, Muhammed el-Kâhir, Şaban 287'de vefat eden ve Rusâfe'ye defnedilen el-Abbâs, Şaban 350'de 72 yaşında vefat eden Ebû Ca'fer Hârûn, Ümmü Seleme, Aişe, Sâre idi. Bunları es-Sâbî rivayet etmiştir. Başkaları 11 kız evlattan bahsetmektedir.

2.39.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri (62vr)

Ebü'l-Kâsım Ubeydullah b. Süleymân b. Vehb, onun ölümünden sonra da oğlu Ebü'l-Hüseyin el-Kâsım onun son günlerine kadar görev yaptı. Kâdıları Ebû Hâzim Abdulhamîd İbn Ebî Hâzim, Ebû Ali İshâk b. İshâk, Vekî ve Yûsuf b. Ya'kub, hâcibleri Sâlihü'l-Emîn ve Hafîf es-Semerkindî, şairleri de İbn Mülcem, İbnü'l-'Allâf ve el-Kâdî Ahmed b. Ya'kub idi.

S. 168

2.40. İmâm el-Müktefî-Billâh'ın Hilâfeti

Tam adı Ebû Muhammed Ali b. Ahmed el-Mutazîd b. Talha el-Muvaffak b. Ca'fer el-Mütevekkil b. Muhammed el-Mu'tasım b. Hârûn er-Reşîd b. Muhammed el-Mehdî b. Abdullah el- Mansûr b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'tır. Ali b. Ebû Tâlib (as) ve Ali b. Mu'tazîd dışında halifelik yapan Ali adında başka kimse yoktur. Receb 264'te Surre Men Reâ'da doğdu. Annesi Türk asıllı ümmü-veled olup Çiçek adını taşımaktaydı. Oğlunun hilâfetini göremedi. Babasının Medinetü's-Selâm'da öldüğü gün kendisi bu sırada Rakka'da iken biat aldı. Babasının hastalığı şiddetlenince 29 Rebiyülahir 289'da Cuma gecesi kendisi için biat alındı. Daha sonra babasının öldüğü gecenin sabahında 23 Rebiyülahir'de Salı günü halktan tekrar biat aldı. Haber ona ulaştığında Rakka'dan geldi ve 7 Cemaziyülevvel'de pazartesi günü Bağdâd'a girdi. Bu sırada yaşı 25 yıl, 10 gün idi.

2.40.1. Vasfı ve Mührü

Orta boylu görkemli, ahlaklı, güzel yüzlü, siyah saçlı, sakalı uzun ve enli

değildi. Mührüne “*Ali, Rabbine tevekkül eder*” ibaresini yazdırdı.

S. 169

Halife olunca Kasrû'l-Hüseynî'de el-Mutazîd'ın inşa ettirdiği Metâmîr'in yıkılmasını ve yerine de insanların namaz kılacağı bir caminin inşa edilmesi emrini verdi. Cami inşa edildi ve insanlar Cuma günü engel ile karşılaşmadan namaz kılmaya geliyor ve gündüz bitene kadar burada otururlardı. Şimdiye kadar da böyle idi. Karmatiler ve Hariciler ile yapılan savaşlarda onları yok edene kadar büyük mal sarf etti. Onun döneminde Antakya'yı yapılan şiddetli savaş sonucunda Rumlardan alındı. Rumlardan 1.000 kişi öldürüldü ve büyük bir kısmı da esir alındı. Müslümanlardan 4.000 kişi kurtarıldı. Savaşa katılan herkese 3.000 dinar ganimet dağıtıldı. Ayrıca Rûmlar'ın savaş için kullandığı kayıklara da el koyuldu. O “Dünyanın isteğini karşılayamadığını ve zenginliğinin de halkına yetmediğini” ifade etmiştir. Bazı durumlar için darbî mesel ve güzel şiirler söylerdi. Bunlardan birisi şudur:

“Halifenin söyledikleri ve yaptırdıkları karşılaştırıldı

İyilikleri kötülüklerine yetmiyordu

O, Güneş, Ay ve Müktefî gibi olursa da

Allah'a yemin olsun ki onunla konuşmadım”

Ayrıca ona nispet edilen başka bir şiir de şöyledir:

“Kim bana aşkımı ve sevdami söyleyebilecek

Kim beni severse onun köleliğinden çıkamam ve o beni kendisine köle etmiştir

S. 170

Kim benim boynumu kölelikten azad edebilir

Onun sevgisinden dolayı azad olmayı hak etmiyorum”

2.40.2. Ölümü ve Defin Yeri

13 Zilkade 295 tarihinde Cumartesi gecesi vefat etti. 14 Zilkade Pazar günü babasının yanında Harîm'de Dâru İbn Tâhir'de defnedildi. Öldüğünde 31 (63vr)

yaşında idi. Hilâfeti 6 yıl, 6 ay ve 20 gün sürdü.

2.40.3. Çocukları

Çocukları: Ebü'l-Fazl, 7 Safer 397'de Salı günü öldü. Doğumu ise 294 idi. İyi huylu ve kadim bilimleri bilmekteydi. Abdülmelik, Rebiyülahir 363'te öldü. Abdussamed, 327 yılında er-Râzî döneminde 33 yaşında öldürüldü. Diğer oğlu Abdussamed, 17 Safer 295'te Salı gecesi vefat etti ve Rusâfe'de defnedildi. El-Abbâs ve Ebü'l-Fazl'dan İbn Ebü Tâhir bahsetmektedir. İsa ise Ermîniyye'de ortaya çıktı ve el-Müstecîr-Billâh lakabını aldı. Kendisine katılan Deylemîler ile birlikte 349'da Azerbaycan'ın birçok şehrini ele geçirdi.

S. 171

İsa daha sonra esir düştü ve öldürüldü. Diğer çocukları Musa ve Hârûn idi. Hârûn 11 Cemaziyülevvel 298'de Salı günü öldü. Ebû Ahmed ise yeğeni el-Kâhir döneminde öldürüldü. Muhammed ise akıllı idi. Amcası Muhammed b. Mu'tazîd ve el-Muktedir'in öldürülmesinden sonra Darü'l-Hilafe'ye getirildi. Mu'nîs onun adına hutbe okudu ancak o kabul etmedi ve "amcam buna daha layıktır" dedi. Bundan dolayı Muhammed'a el-Kâhir lakabı ile biat edildi. Hasan, Esmâ, Ümmetü'l-Vâhid gibi çocuklarından ise İbn Ebü Tâhir bahsetmektedir. Kızları Ümmü Muhammed ve Rebiyülahir 380'de 90 yaşında vefat eden Ümmü Abbâs idi. Ayrıca Ümmü's-Seleme, Sâre, Ümmü'l-Fazl, Ümmü'l-Feth ve Cemaziyülahir 333'te vefat eden ve Rusâfe'de babasının yanına defnedilen Meryem ve Abdulaziz de vardı.

2.40.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri

Babasının veziri olan Ebü'l-Hüseyin Kâsım b. Ubeydullah ölene kadar bu görevi sürdürdü. Ondan sonra Ebû Ahmed el-Abbâs b. el-Hasan hilâfetinin sonuna kadar vezirlik yaptı. Kâdısı Yusuf b. Ya'kub, hâcibi Hafif es-Semerkandî, şairi ise İbnü'r-Rûmî idi.

S. 172

2.41. İmâm el-Muktedir-Billâh'ın Hilâfeti

Tam adı Emirü'l-Müminîn Ebü'l-Fazl Ca'fer b. Ahmed el-Mutazîd İbn el-Emîr Talha b. Ca'fer el-Mütevekkil b. Muhammed el-Mu'tasım b. Hârûn er-Reşîd b. Muhammed el-Mehdî b. Abdullah el-Mansûr b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-

Abbâs'tır. Ramazan 282'de doğdu. Annesi ümmü-veled olmakla beraber Şağeb ismini taşımaktaydı. Oğlunun hilâfetini gördü ve 28 Cemaziyülevvel 321'de pazartesi günü hapiste öldü. Kardeşi el-Müktefî'nin öldüğü gün 13 Zilkade 295'te 13 yaşında biat aldı. Daha önce bu yaşta kimse halife olmamıştı. Es-Sûlî, onun atanmasına onay anlamına gelen bir yazı yazdı. O, Allah'ın Yahya b. Zekaryâ'yı (as) bülüğa ermeden nebi olarak göndermesini delil gösterdi. Ayrıca Resulellah'ın (sav) da baliğ olmayanları çalıştırmasını referans olarak sunmuştur.

El-Muktedir iki defa görevden alındı. Birincisi halifeliğinin üzerinden dört ay altı gün geçtikten sonra oldu. Bu el-Abbâs b. el-Hasan el-Vezîr ve el-Mutazîd'ın kölesi Fâtîk'in öldürülmesi ve Bağdâd halkının çoğunun Ebi'l-Abbâs Abdullah b. el-Mutez'e biatı ile oldu. Ona el-Muntasîf-Billâh lakabını verdiler. El-Muktedir'i yaşının küçüklüğü ve kusurları nedeni ile görevden aldılar. 20 Rebiyülevvel 296'da Cumartesi günü Abdullah b. el-Mutez'e biat ettiler ve hilâfeti ona verdiler. Ertesi gün yani 21 Rebiyülevvel'de onu hallederek yerine el-Muktedir'i getirdiler. 22 Rebiyülevvel pazartesi günü el-Muktedir adına yeniden biat alındı. Abdullah b. el-Mutez mağlup edildi onunla birlikte hareket edenler ve İbnü'l-Mutez öldürüldü. El-Muktedir, ikinci kez halifeliğinin 21 yılı, (64vr), ikinci ayı, ikinci gününde görevden alındı. Bu sırada komutanlar, askerler, devlet büyükleri ve küçükleri Mu'nîs el-Hâdim ve Nâzûk ile bir araya gelerek el-Muktedir'i tahttan indirdiler. Halifeye baskı yaparak el yazısı ile halifelikten çekildiğine dair bir yazı aldılar. Kendisini de buna şahit olarak gösterdiler. Kardeşi Muhammed b. el-Mutazîd'ı getirdiler ve idareyi ona teslim ettiler. Ayrıca ona el-Kâhir-Billâh lakabını verdiler ve halifeliği ona teslim ettiler.

S. 173

Bu hadise 15 Muharrem 317'de Cumartesi günü vuku buldu. Cumartesi ve Pazar günü görevde kaldı. Pazartesi günü askerler arasında görüş ayrılığı ortaya çıktı ve gruplardan biri Nâzûk ve Ebü'l-Heycâ Abdullah b. Hamdân'a saldırarak ikisini de öldürdü. El-Kâhir hilâfet meclisinde tutulurken el-Muktedir evine getirildi ve üçüncü günde yani iki gün sonra yeniden onun adına biat alındı.

2.41.1. Vasfı ve Mührü

Güzel yüze ve göze sahip, geniş omuzlu, kıvrıkcık saçlı, saçı ve şakakları çokça alacalı idi. Mührüne "*Büyüklük Allaha mahsustur*" ibaresini yazdırdı. Siyaseti iyi bilen, kaldığı yere, evin eşyalarına, silahlarına ve atlarına ve onların malzemelerine

çokça dikkat ederdi. Ayrıca kılık kıyafetine dikkat eder, halkında, askerlerinde, akrabalarında ve hadimlerinde nimetlerinin izlerini görmek isterdi. Güzelliğe çokça dikkat ederdi.

2.41.2. Öldürülmesi ve Defin Yeri

27 Şevvâl 320'de Çarşamba günü Bâbü's-Şemmâsiye'de öldürüldü. Mu'nis'i öldürmek için atının üzerinde harekete geçti ve öldürüldü. Aynı yerde defnedildi ve kabri de gizli tutuldu. Hilâfeti, biat aldığı günden öldürüldüğü güne kadar 24 yıl, 11 ay ve 15 gün sürdü. Yaşı ise 38 idi.

2.41.3. Çocukları

Çocukları; Muhammed er-Râzî, İbrahim el-Müttekî, Mutî-Lillâh el-Fazl, Ebû'l-Abbâs

S. 174

Ahmed 20 küsur yaşında 297 tarihinde öldü. Ebû'l-Hasan Ali, babası tarafından Ramazan 301'de Rey cihetindeki Kazvin, Zencan ve Ebher şehirlerine destek ve savaş için görevlendirildi. Ayrıca naiblerini de buraya gönderdi. 3 Zilhicce 322'de vefat etti. Musa ise 316'da doğdu ve Zilhicce 322'de öldü. Ebû Abdullah Hârûn babası tarafından 318'de Faris ve Kirmân'a tayin edildi. Ayrıca akıllı ve edib idi. Rebiyülevvel 324'te öldü. Ebû Ali Abdulvâhid, Kasru Rusâfe'de Ramazan 332'de vefat etti. Bu sırada 34 yaşında idi. Ebû Musa ve Ebû Ahmed el-Abbâs; h 332 yılı Ramazan ayında 34 yaşında iken Rusâfe Sarayında vefat etmiştir. Ebu Musa ve Ebu Ahmet Abbâs; 18 Cemaziyülahir 330'da Çarşamba günü Kasru Rusâfe'de 33 yaşında öldü. Ebû Muhammed İshâk; 317'de doğdu ve 17 Zilkade 377'de Cuma gecesi vefat etti. Rusâfe'de babaannesi Şağeb'in türbesine defnedildi. İsmail; 316 yılında doğdu. Ebû İsmail, Ebû İsa hakkındaki bilgileri ise Sâbit b. Sinân vermektedir.

S. 175

2.41.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri

Daha önce hiçbir halife onun kadar vezir atamadı. İlk veziri daha önce kardeşi el-Müktefi-Billâh'a vezirlik yapan Ebû Ahmed el-Abbâs b. el-Hasan idi. Öldürülene kadar bu görevi sürdürdü. Onun yerine Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Musa b. el-Furat geçti. Halife onu azletti ve Ali b. İsa b. Davud İbn el-Cerrâh'ı göreve getirdi.

Onu da azl ederek Ebü'l-Hasan İbnü'l-Furât'ı tekrardan vezir yaptı. Sonra onu görevden alarak Ebû Muhammed Hâmid b. el-Abbâs b. el-Fazl ile beraber Ebü'l-Hasan Ali b. İsa b. el-Cerrâh'ı göreve getirmiştir. Bilahare her ikisini de görevden alarak yeniden İbnü'l-Furât'ı göreve getirdi ve sonra azl ederek öldürdü. (65vr) Yerine Ebü'l-Kâsım Ubeydullah b. Muhammed b. Ubeydullah b. Hâkânî'yi göreve getirdi. Onu da azl ederek Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ubeydullah İbnü'l-Hasîb'i görevlendirdi. Sonra onu görevden alarak yerine Mağrib'de bulunan Ebü'l-Hasan Ali b. İsa yeniden tayin edildi. Ebü'l-Hasan Mağrib'den dönünceye kadar vekil olarak Ebü'l-Kâsım Ubeydullah b. Muhammed el-Kelvezânî görev yaptı. Halife belli bir zaman sonra devlet işlerindeki kötü gidişattan dolayı onu görevden almış ve yerine Ebû Ali Muhammed b. Ali b. el-Hasan İbn Mukle'yi atadı. Onu da azl ederek yerine Ebü'l-Kâsım Süleymân b. el-Hasan b. Muhammed'i atadı. Ondan sonra tekrardan Ebü'l-Kâsım Ubeydullah b. Muhammed Kelvezânî'yi görevlendirdi. Bu atamadan dolayı askerler ona saldırdı o ise yaralanmıştı. Daha sonra görevden affını istemiş halife bunu kabul etmişti. Onun yerine Ebü'l-Feth Fazl b. Ca'fer b. Furât'ı atamıştır. El-Muktedir öldürüldüğünde o vezir idi.

Kâdıları Ebû Muhammed Yusuf b. Yakub b. İsmail b. Dirhem el-Basrî el-Mâlikî ve oğlu Ebû Ömer Muhammed idi. Hâcibleri Sevsen, Nasr el-Kaşûrî, Yâkût, Muhammed b. Ra'ik ve kardeşi İbrahim idi. Şairleri İbnü'l-Müneccim, İbn Allâf ve İbnü'r-Rûmî idi.

S. 176

2.42. İmâm el-Kâhir-Billâh'ın Hilâfeti

Tam adı Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Mu'tazîd İbnü'l-Emir Talha b. Ca'fer el-Mütevekkil b. Muhammed el-Mu'tasım b. Hârûn er-Reşîd b. Muhammed el-Mehdî b. Abdullah el-Mansûr b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbâs'tır. 5 Cemaziyülevvel 287'de doğdu. Annesi ümmü-veled olup adı Futûn idi. 18 Şevvâl 320'de Perşembe günü biat aldı.

2.42.1. Vasfı ve Mührü

Halife, orta boylu, esmer tenli, siyah saçlı, uzun burunlu ve uzun sakallı idi. Görevden alındığı zamana kadar saçlarında herhangi bir beyazlık olmamıştı. Mührüne “*el-Kâhir-Billâh*” yazdırmıştı. Ayrıca güçlü ve sert bir yapıya sahip idi. Çok sayıda

insan öldürdüğü için dostları dahi onu terk ederek gizlenmişlerdir. Hatta veziri Ebû Ali b. Mukle dahi ondan kaçmıştır. Öyle ki el-Muktedir'in annesi es-Seyyide'nin Hameyn ve Suğûr'da vakfettiği yapıları satmıştır. Çokça kan döktüğünden devletin ileri gelenleri ve komutanlar onu azl etmek için ittifak kurmuşlardır. 6 Cemaziyülevvel 322'de Cumartesi günü onu halifelikten aldılar. Gözlerine mil çektiler. Öyleki yerinden çıkardılar.

S. 177

Ona öyle kötü şeyler yaptılar ki İslâm'da benzeri duyulmamıştı. Hilâfeti gözüne mil çekilene kadar bir yıl, altı ay ve yedi gün sürdü.

2.42.2. Ölümü ve Defin Yeri

Halife görevden alındıktan sonra hapse konulmuş ve daha sonra serbest bırakılmıştı. 33 Cemaziyülevvel 339'da Cuma gecesi Dâru İbn Tâhir'in evinde el-Harîm'de öldü ve babası el-Mutazîd'in yanına defnedildi. Öldüğü gün 52 yaşında idi.

2.42.3. Çocukları

Çocukları; Abdüssamed ve Ebû'l-Fazl Muhammed, Ebû'l-Fazl 18 Cemaziyülahir 395'te vefat etti. Bu sırada 70 küsur yaşında idi. El-Kâhir, oğlu Abdüssamed'i halifelik için aday gösterdi. Bu sebepten onun adını dirhem ve dinarlar üzerine yazdı. Er-Râzî halife olunca onun dilini kesti. Ancak sonra yeniden konuşmaya başlayınca korkarak Mısır'a kaçtı ve burada onu Kâfûr el-İhşîdî karşıladı. Kâfûr ölene kadar yanında kaldı. Kâfûr'un ölümüyle Şâm'a yöneldi ve kardeşi Ebû'l-Fazl Muhammed onu karşıladı. Mutî-Lillâh iki kardeş hakkında bilgi alınca onları affettiğine dair bir yazı yazdı ve onlara eman verdi. İki kardeş bu durumu haber aldıktan sonra 353'te Bağdâd'a geldiler ve ölene kadar himaye edildiler. Diğer çocuğu Abdulaziz ise veliaht olmuştur.

S. 178

2.42.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri (66vr)

Hilâfedinin ilk yıllarında Ebû Ali İbn Mukle vezirlik yaptı. Kendisi Faris'te idi ve yerine naib olarak Ebû'l-Kâsım el-Kelevezânî'yi görevlendirdi. Halife bu atamadan dolayı sonraları onu görevden aldı. Daha sonra Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Kâsım b. Ubeydullah ölene kadar vezirlik görevini yapmıştır. Öldükten sonra Ebû'l-Abbâs

Ahmed b. Ubeydullah b. Hasîb göreve atanmıştır. Halife tarafından azledilene kadar bu görevi icra etmiştir. Halife kardeşi el-Muktedir'in kâdılarını görevden almadı. Hâcibleri Ali b. Yelbek, onun öldürülmesinden sonra Necah'ın kardeşi Selâme idi. Şairleri Ebü'l-Ğavs, İbnü'r-Rûmî ve es-Sırrî idi.

S. 179

2.43. İmâm er-Râzî-Billâh'ın Hilâfeti

Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Ca'fer el-Muktedir b. Ahmed el-Mu'tazîd b. el-Emîr Talha el-Muvaffak b. Ca'fer el-Mütevekkil b. Muhammed el-Mu'tasîm b. Hârûn er-Reşîd b. Muhammed el-Mehdî b. Abdullah el-Mansûr b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbâs'dır. Receb 297'de Dârü'l-Hilafe'de el-Bedriyye olarak bilinen bir evde dünyaya geldi. Annesi Rûmiye ümmü-veled olup Zulûm olarak isimlendirilirdi. Annesi oğlunun hilâfetine kavuşmuştur. Annesi 1 Rebiyülevvel 350'de vefat etti ve oğlunun yanına defnedildi. Er-Râzî'ye 10 Cemaziyülevvel 322'de Çarşamba günü biat edildi. Bu sırada yaşı 24 yıl 7 ay idi.

2.43.1. Vasfı ve Mührü

Halife, zayıf, kısa boylu, ince ve siyah saçlı, geniş yüzlü olup sakalının önünde bir de beni vardı. Mührüne “*er-Râzî-Billâh*” yazdırdı. Ayrıca cömert, çokça iyiliklerde bulunan ve edîb biri idi. Şiirlerinden bir tanesi şudur.

“Her tedbir emniyet ister her neşe hüznle biter

Gençliğin varacağı ya ölümdür ya da yaşlılık

Vaizin ak saçları insanları uyandırır

Düşüncenin derinliklerinde kaybolan umut

S. 180

Bizden öncekilerim kendileri ve eserleri nerede

Tüm ömrünü kötülükle yaşayanlar bununla döner

Ya Rabbi senin için biriktirdiklerimle kurtulmayı umarım

Süredeki ayetleri ve beyanları kabul ederim

Bana gelen zarar ve faydanın senden olduğuna inanırım

Ey bağışlayanların en iyisi günahlarımı bağışla

Yine onun şiirinden:

Ona baktığımda yüzüm sarıya döner

Onun yüzü ise mahcup olmadan dolayı kırmızıya döner

Ta ki kalbimdeki kanım ona akıncaya kadar.”

2.43.2. Vefatı ve Defin Yeri

16 Rebiyülevvel 329’da Cumartesi gecesi vefat etti ve Rusâfe’de defnedildi. Halifeliği 6 yıl, 10 ay ve 10 gün sürdü. Yaşı ise 31 yıl, 5 ay, 9 gün idi.

2.43.3. Çocukları

Çocukları, İbn Mehdî’nin ismini zikrettiği Ebü’l-Fazl el-Abbâs ve Muhammed idi. Muhammed 9 Safer 395’te Cumartesi gecesi öldü. Ebû Ca’fer Ahmed, 7 Cemaziyülevvel 358’de Perşembe günü öldü ve Rusâfe’de babasının yanına defnedildi.

S. 181

Oğlu Abdullah’tan ise es-Sûlî bahsetmektedir. Ona göre insanlar amcası el-Müttaki-Lillâh’ı görevden alıp onu halife yapmaya çalışsalar da bunda başarılı olamamışlardır. Son çocuğu ise Ebü’l-Fazl Abdullah’tır.

2.43.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri

Halifeliğinin başlarında Ebû Ali Muhammed b. Mukle’yi vezir olarak atadı ve sonra da azlederek yerine Ebû Ali Abdurrahman b. İsa’yı getirdi. Onu da görevden alınca Ebü’l-Feth el-Fazl b. Ca’fer İbn Furat ölene kadar vezir oldu. Vefat ettikten sonra vezirliğe Ebû Abdullah Ahmed b. Ya’kub el-Berîdî’yi atadı. Onu da görevden alınca Ebü’l-Kâsım Süleymân b. el-Hasan b. Muhalled’i görevlendirdi. Kâdıları (67vr) Ebü’l-Hüseyn Ömer b. Muhammed b. Yusuf b. Ya’kub b. İsmâil el-Mâlikî el-Basrî daha sonra oğlu Ebû Nasr Yusuf, hâcibleri Muhammed b. Yâkût ve kölesi Zekâ’, şairleri ise İbn Mukle ve es-Serrî idi.

S. 182

2.44. İmâm el-Müttaki-Billâh’ın Hilâfeti

Tam adı Ebû İshâk İbrahim b. Ca’fer el-Muktedir b. Ahmed el-Mu’tazîd b. el-

Emîr Talha b. Ca'fer el-Mütevekkil b. Muhammed el-Mu'tasım b. Hârûn er-Reşîd b. Muhammed el-Mehdî b. Abdullah el-Mansûr b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbâs'tır. Ondan başka İbrahim ismiyle kimse halife olmadı. Şaban 297'de Kasrû'l-Hasanî'de doğdu. Annesi ümümü-veled olup adı Halûb idi ve oğlunun hilâfetini gördü.

2.44.1. Vasfı ve Mührü

Halife güzel yapılı, beyaz tenli, küçük burunlu, kumral saçlı, sakalı sıkı, orta boylu, ela gözlü olup saç ve sakalında beyazlık yoktu. Mührüne “*İbrahim b. el-Muktedir, Allah'a güvenir*” ibaresini naksettirdi. 20 Rebiyülahir 329'da Çarşamba günü biat aldı. El-Harîmü't-Tâhir'in yukarısındaki Dâru Batîh'teki evinden Dârû'l-Hilâfe'ye taşındığında et-Tâc'a çıktı, yerde iki rekat namaz kıldı ve biat almak için oturdu. Ayrıca emniyet konusuna dikkat eden, çokça oruç tutan ve namaz kılan, sadaka veren ve dünyada ebedi kalmayacağını bilen birisi idi. Daha önceki halifelerin alışkanlıklarını terk etti. İyi bir ahlaka sahip, kimseye hakaret etmeyen biriydi. Kendisini mal ve mülk toplamaya adamadı. İçki içenleri görmezden gelir ve onların sesini de duymak istemezdi. Verdiği söze sadık olmakla beraber halife olmadan önce bir cariyesi vardı. Halife olduktan sonrada bu cariyesinin yerine kimseyi de getirmede, başka da cariyeye satın almadı. Ayrıca onun zamanında Ebû İshâk künyesi çokça kullanıldı. Nitekim halifenin künyesi Ebû İshâk, veziri Ebû İshaâk el-Karârîti, kâdısı Ebû İshâk el-Harakî, muhtesibi Ebu İshâk b. Bathâ, sâhibü's-Şurta Ebû İshâk Ahmed b. Horâsân ve daha önceki evine de Daru İshâk b. İbrahim denilmiştir. Onun oğluna da Ebû Mansûr İshâk ismi verilmiştir.

S. 183

El-Kâhir'in rızası olmadan halifeliği kabul etmek istemedi. Amcasına “Ey amca, eğer kendisini hilâfetten azleder ve halifeliği bana bırakırsan almaya hazırım. Halife olursam halifelikte benim adım olacak ve seninle de istişare ederim” dedi. Amcası da bu sözlere sevinmiş ve ona sarılarak “Ey kardeşimin oğlu! Kardeşin er-Râzî bana zulmetti. Sen ise hoşgörü ile muamele ediyorsun” dedi. Daha sonra hilâfetten çekildi. El-Müttaki'ye de kendi malından 100.000 dinar gönderdi.

2.44.2. Görevden Alınmasının Sebebi

Halife görevinde gevşeklik gösterdiği için ve yetkilerini Beckem et-Türkî'ye devrettiğinden dolayı görevden alındı. Beckem 16 Receb 327'de öldüğünde el-Müttaki

Dımaşk'ta bulunan İbn Râik'e bir yazı göndererek onu Bağdâd'a davet etti. Bağdâd'a varınca onu azletti ve hapse attı. Bu hadise 4 Zilhicce 329'da oldu. Onun döneminde kıtlık ve kuraklık arttı. Ebü'l-Hasan el-Berîdî Bağdâd'a geldi ve adamları da Dârü's-Sultân'ı ele geçirdi. El-Müttakî Musul'a kaçtı ve İbn Râik de Receb 330'da öldürüldü. El-Müttakî Rakka'ya gitmek istedi. Mektup göndererek Bağdâd'da bulunan emîrû'l-ümerâ Tûzûn'den eman istedi ve buradan ayrıldı. Tûzûn onu karşılamak için çıktı ve onunla birlikte yürüyerek önünde yere kapandı.

S. 184

Bundan sonra Tûzûn ona ihanet ederek onu es-Sindiyye'de tutuklatarak gözlerine mil çekti. Akabinde el-Müstekfî'yi getirerek 20 (68vr) Safer 333'te idareyi ona teslim etti. Halife görevden alındığı zaman yaşı 35 yıl, 6 ay idi. Halifelik süresi ise üç yıldır. Halife kendisini över, yaptıklarını anlatan bir yapıya sahipti. Ayrıca onun döneminde emniyete dikkat edilmiştir. Onun şiirleri de bulunmaktadır. Gözlerine mil çekildikten sonra şu şiiri yazmıştır.

“İnsanın gözü onu dünyanın ıssızlığından koruyan bir kandildir

Kimin yanında güvensiz bir ortam varsa o büyük bir felakettir.”

Onun döneminde Berâsâ Camii yapıldı. Cemaziyülevvel 329'da Cuma namazı kılındı

S. 185

2.44.3. Vefatı ve Defin Yeri

14 Şaban 357'de pazartesi günü 60 yıl ve birkaç günlük iken vefat etti. Dârü Batîh'te Darü'l-İshâk'ta güney tarafa defnedildi.

2.44.4. Çocukları

Çocukları, Ebû Mansûr İshâk halifelige aday gösterilmiştir. 3 Muharrem 364'te Çarşamba günü vefat etti. El-Harîm'de Dârü İbn Tâhir'deki evinde defnedildi. Öldüğünde 51 yaşında idi.

2.44.5. Vezirleri, Kâdıları ve Nâibleri

Kardeşi er-Râzî'nin veziri Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Hasan b. Muhalled'i vezir atadı. Hastalanınca Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Muhammed b. Meymûn'u yerine getirdi.

Daha sonra onu azl ederek Ebû Abdullah el-Berîdî'yi görevlendirdi. Bu kişiden sonra da Ebû İshâk Muhammed b. Ahmed b. İbrahim el-Eskâfî'yi tayin etti. Onu da görevden aldıktan sonra Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Kâsım el-Kerhî'yi göreve getirdi. Daha sonraları onu da görevden alarak yerine tekrardan el-Berîdî'yi atadı ve azletti. El-Berîdî'den halifeliğinin sonuna kadar Ebü'l-Hüseyn Ali b. Mukle vezirlik yaptı. Kâdısı Ebü'l-İshâk el-Harakî, hâcibleri Necah'ın kardeşi Selâme, Muhammed b. Havz, Bedir el-Harşenî ve Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Hâkân, şairleri ise el-Nebâtî ve Şerif İbn Tabl el-Alevî idi.

S. 186

2.45. İmâm el-Müstekfî'nin Hilâfeti

Tam adı Ebü'l-Kâsım Abdullah el-Müstekfî-Billâh b. el-Müktefî Ali b. Ahmed el-Mu'tazîd İbn el-Emîr Talha el-Muvaffak b. Ca'fer el-Mütevekkil b. Muhammed el-Mu'tasım b. Hârûn er-Reşîd b. Muhammed el-Mehdî b. Abdullah el-Mansûr b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbâs'tır. El-Müstekfî ile babası el-Müktefî arasında dört halife vardı. Kendisi ise beşinci halifedir. Bu halifeler; amcası Ca'fer el-Muktedir, amcası Muhammed el-Kâhir, el-Muktedir'in çocukları Muhammed er-Râzî ve İbrahim el-Müttaki idi. 4 Safer 292'de Salı gecesi Kasrû'l-Hasanî'de dünyaya geldi. Annesi Ğasn adında bir ümmü-veled olup oğlunun hilâfetini göremeden vefat etmiştir.

2.45.1. Vafı ve Mührü

Halife, orta boylu, güzel yüzlü, beyaz tenli, siyah saçlı, ince yanaklı ve burnu da kavisli idi. Mührüne “*Emîrû'l-Mü'minîn el-Müstekfî-Billâh*” yazdırmıştı. 20 Safer 333'te Cumartesi günü 41 yaşında halifelik için biat aldı. El-Mansûr'dan sonra ondan daha yaşlı başka kimse halife olmadı. Halife zeki, uyanık, hoş konuşan ve şan ve şöhret sahibi idi. Onun sözleri şunlardır: “Allaha karşı takvalı olmak tedbirden daha önemlidir. Milletine adil davranan kişi şehrini imar eder.” “Kim bedenini eğlencesine önem verirse isminin bir anlamı kalmaz”. “Kim mal toplamakla meşgul olursa, maldan önce (69vr) kendi nefsinin vebal altında bırakır”. Ayrıca halife güzel şiir söyler. Onun

arkadaşı İsmâil b. Abbâd şiirlerinden bir tanesini ifade etmiştir.

S. 187

“Birkaç hata vardı onları dilimle söyledim

Onların hepsini topladıktan sonra ayırdım

Genç dilindeki zorluğu yaşar

Kimsenin zorluğu başka birine ulaşamaz.”

2.45.2. Görevden Alınması

13 Cemaziyülahir 334'te Perşembe günü görevden uzaklaştırıldı. Daha sonra gözlerine mil çekilerek hapse atıldı ve ölene kadar orada kaldı. Bu hadisenin sebebi şöyledir: Bağdâd'da Emîrû'l-ümerâ Tûzûn et-Türkî vefat edince adamları Muhammed b. Yahya b. Şirzâd'a itaat ettiler. Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Büveyh'in Cemaziyülevvel 334'te gelişine kadar tek başına yönetime hakim oldu. Benî Büveyh üç kardeşten oluşmaktaydı: Ebû'l-Hasan Ali, Ebû'l-Hüseyn Ahmed, Ebû Ali el-Hasan. El-Müstekfî onların gelişinden sonra Ali'ye İmâdüddevle, el-Hasan'a Rûknüddevle, Ahmed'e ise Mu'izzüddevle lakabını verdi. El-Müstekfî'nin kahramânesi ahdini bozarak Deylemîleri Bağdâd'a davet etti. Muizzüddevle onu Deylemîleri çağırarak ahdini bozmakla suçladı. Muizzüddevle onun liderliğini kabul etmeyerek yanında Deylemîlerden bir topluluk ile daha erken bir tarihte el-Müstekfî'nin huzuruna çıktı. Bu sırada tahtında oturan halifenin sarığını çekti. Kahramâne tutuklandı ve dili de kesildi. Mallar yağmalandı. Halifenin sarayı yağmalandıktan sonra yaya bir şekilde Muizzüddevle'nin evine götürülerek hapsedildi.

S. 188

Daha sonra el-Mutî getirildi ve el-Müstekfî de onun önünde bekletildi. Halife görevini bıraktı ve el-Mutî'ye biat edildi. El-Müstekfî'nin gözlerine mil çekildi. 16 Rebiyülahir 338'de Perşembe günü ölene kadar Dârü's-Sultân'da mahpus idi. Cumartesi gecesi yatsı vaktinde Rusâfe'de defnedildi. Halifelik süresi bir yıl dört ay idi. Yaşı ise 46 yıl 2 ay idi.

2.45.3. Çocukları

Halifenin iki çocuğu vardı. Hadis ezberleyerek gurbet hayatı yaşayan ve

Mâverâünnehir’de vefat eden Ebü’l-Hüseyin Muhammed ve Ebu’l-Hasan Ali’dir.

2.45.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri

Ebü’l-Fütûh Muhammed b. Ali eş-Şîrâzî iki ay vezirlik yaptı ve azledildi. Ondan sonra Ebû Abdullah b. Ebî Süleyman ve Ebû Ahmed el-Fazl b. Abdurrahman el-Şîrâzî vezirlik yaptı. Kâdıları Ebü’l-Hasan Muhammed b. Ebü’ş- Şevârib el-Kureşî, Ebü’s-Sâib Utbe b. Ubeydullah ve Ebû Ubeydullah Muhammed b. İsa, hâcibi Ebü’l-Abbâs Ahmed b. Hâkân, şairleri de İbnü’s-Sukkere ve es-Sâbî idi.

S. 189

2.46. İmâm el-Mutî-Lillâh’ın Hilâfeti

Tam adı Ebü’l-Kâsım el-Fazl b. Ca’fer el-Muktedir b. Ahmed el-Mu’tazîd İbn el-Emîr Talha el-Muvaffak b. Ca’fer el-Mütevekkil b. Muhammed el-Mu’tasım b. Hârûn er-Reşîd b. Muhammed el-Mehdî b. Abdullah el-Mansûr b. Muhammed b. Ali b. Abdullah el-Abbâs’tır. Onunla ile babası arasında dört halife olup kendisi beşincisi idi. Söz konusu dört halife; amcası el-Kâhir b. el-Mu’tazîd, amcasının oğlu el-Müstekfî ve kardeşleri er-Râzî ve el-Müttaki idi. 14 Muharrem 301’de Dârü’l-Hilâfe’de Kasrû’l-Hasanî’de doğdu. Annesinin adı Meşgale adında ümmü-veled idi. Annesi, oğlunun hilâfetine kavuşmuş ve 1 Zilhicce 345’te Cuma günü vefat etmiştir.

el-Mutî, 22 Cemaziyülevvel 334’te Perşembe günü 33 yaşında biat aldı. Halife istemeyerek de olsa 13 Zilkade (70vr) 363’te Çarşamba günü halifeliği kendi rızası ile bıraktı. Hilafelik süresi yirmi dokuz yıl, dört ay ve birkaç gün idi. Et-Tâi-Lillâh olarak bilinen büyük oğlu Ebu Bekir Abdülkerim’i valiaht olarak atadı. Ondan bahsedilecektir. Bunun sebebi de şöyledir: Müzmin bir hastalığa yakalandı ve yerinden hareket edemediği için halifelik görevini bırakmak zorunda kalmıştır. Ayrıca kaleme almış olduğu nüshada halifelik görevini layıkıyla yaptığını anlatmış fakat bu hastalıktan dolayı halkını gözetemediğini ve kendisine farz olan görevleri dahi yerine getiremediğinden görevden ayrıldığını ve yerine ise bu görevi hakkıyla ifa edeceğini düşündüğü oğlunu atadığını belirtmiştir. Bu hallerden dolayı 13 Zilkade 363’te Çarşamba günü mecbur kalarak görevi bıraktı. Görevi bıraktığına dair yazıyı el-Kâdı Ebü’l-Hasan Muhammed b. Sâlih el-Hâşimî yazdı. Son olarak buna yanında bulunan Ahmed b.

S. 190

Hâmid b. Muhammed ve Ömer b. Muhammed ve Talha b. Muhammed b. Ca'fer'i şahit tuttu. Bu ifadeleri de Muhammed b. Sâlih yazdı.

S. 190

2.46.1. Vefatı ve Defin Yeri

El-Mutî-lillâh Muharrem 364'te vefat etti ve Rusâfe'de kendisi için inşa ettirdiği türbeye defnedildi. Vefat ettiğinde 63 yaşında idi.

2.46.2. Çocukları

Çocukları, Ca'fer, Ebû Abdullah Abdülvehâb, Ebû Abdullah 1 Ramazan 370'te Cuma gecesi vefat etti ve babasının yanında Rusâfe'de defnedildi. Abdülaziz ise babasının zamanında annesi ile birlikte Horasan'da vefat etti. Son çocuğu ise Ebû Bekir Abdülkerim et-Tâi'dir.

2.46.3. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri

Vekâleten Ebû Ahmed el-Fazl b. Ca'fer eş-Şîrâzî ve Ebû Saîd Vehb b. İbrahim vezirlik yaptı. Kâdıları, görevi bırakan Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Ma'rûf, Ebû Sâib Utbe b. Ubeydullah ve Ebû'l-Hasan Muhammed b. Sâlih el-Hâşimî, hâcibi Ebû'l-Hasan b. Ebî Âmr, şairi es-Sâbî idi. Mührüne "*el-Mutî-lillâh*" yazdırmıştır.

S. 191

2.47. İmâm et-Tâi-Lillâh'ın Hilâfeti

Tam adı Ebû Bekir Abdülkerim b. el-Fazl el-Mutî-lillâh b. Ca'fer el-Muktedir b. Ahmed el-Mu'tazî b. Ca'fer el-Mütevekkil b. Muhammed el-Mu'tasîm b. Hârûn er-Reşîd b. Muhammed el-Mehdî b. Abdullah el-Mansûr b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbâs'tır. Ondan başka adı Abdülkerim olan halife yoktur. Babası hayatta iken ondan ve İbn Ebî Kuhâfe'den başka Ebû Bekir künyesi ile halife olan kimse bulunmamaktadır. Kâdî et-Tenûhî onun 317'de doğduğunu söyledi. Annesi ümmü-veled olup adı Ateb idi. Oğlunun hilâfetini gördü. Halife olduğunda 48 yaşında idi. 23 Zilkade 363'te biat alarak halife oldu. Daha önce Abbâsîlerden hiç kimse bu

yaşta halife olmamıştı.

2.47.1. Vasfı ve Mührü

Orta boylu, sarışın, güzel yapılı ve ikram sahibi idi. Mühründe “et-Tâi-lillah” ibaresini yazdırdı. Kendisinden yapılan rivayette, *Sarayın bahçesinde büyük boynuzlara sahip bir geyik vardır. Bu geyik insanlara hucüm eder, hayvanları da boynuzlarıyla öldürürdü. Kimse bu duruma engel olamıyordu. Halife bir gün bahçede bu geyiğin yük yüklenmiş olan bir katıra saldırdığını görmüş bunun üzerine görevlileri çağırıp yakalamalarını istedi. Fakat görevliler geyikten korkutları için yanına yaklaşamadılar ve sadece kovalayabildiler. Geyik dar bir alana sıkışınca halife onun iki boynuzundan yakaladı böylece geyik kaçamadı. Daha sonra görevlilere bir marangoz çağırmalarını emretti. Onlar yanına gittiklerinde marangoz dolap yapmakta idi. Marangoz halifenin yanına varınca geyiğin boynuzlarının kesilmesini istedi. Boynuzları kesilen geyik kaçtı ve halifeye çarptı. Bu sırada üzerinde bulunan abâsı yere düştü*

S. 192

Abânın yere düştüğünü gören hizmetçiler onu almaya çalıştı. Bu esnada halife onlara sert bir yüz ifadesi ile baktı. Bundan dolayı orayı terk ettiler. Abâ ikindi vaktine kadar düştüğü yerde kaldı (71vr) hiç kimse yerden kaldırmadı. Marangoz dükkânından evine giderken bir hizmetçi abâyı almasını teklif etti. Bu teklifi kabul eden marangoz abâyı alarak 170 dinara sattı.

Et-Tâi devlet işlerini Adudüddевle’ye bıraktı. Dârü’s-Selâm’da oturdu ve et-Tâi’nin hâcibi Mu’nis el-Hâdim el-Fazlî’yi huzuruna çağırttı. Hâcib meclisin başından sonuna kadar yeri öpe öpe halifenin yanına vardı. Elini ve ayağını öptü. Hâcibe dört defa yerine oturmasını emretti. Fakat bu emri yerine getirmede. Halife dördüncü söylemde ayağa kalkarak makamına oturttu ve bütün yetkilerini Adudüddевle’ye devretti. Adudüddевle, bu durumun halka açıkça ilan edilmesinin gerekli olduğunu ifade etti. Bunun üzerine halife Hasan İbn Musa yani Ebû Ahmed el-Mûsevî ez-Zeynebî yani Ebû Temmâm

S. 193

İbn Ma’rûf, Adudüddевle’nin veziri el-Mutahhar ve kâtibi Abdulaziz’i yanına çağırdı. Onları getirtti ve et-Tâi’nin Adudüddевle’yi tayin ettiğine dair sözlerini

duydular. Buradan ayrıldıktan sonra halifeye 500 yük hediye gönderildi. Bunlar şunlardan oluşuyordu: 50 bin dinar, 10 torba siyah dîbâce, 200 torba içinde bir milyon dirhem, 500 çeşit elbise, 30 altın tepside anber, misk, kâfûr, ud-i hindî, buhur ve bunların dışında elbiseler ve hayvanlar hediye ettiler.

Cömert olan Tâi-lillâh, aynı anda Adudüddevenin iki kızı ile ve İzzüddeve'nin bir kızı ile evlendi. İslâm'da "Şahin-şâh" unvanı ile hute okutan ilk kişi idi. İlk defa ismi diğer halifelerle minberde anıldı. Kapısında üç vakit namazında davul çaldıran ilk kişidir. Bağdâd'da bulunan büyük bir baraj patlamış ve şehir harabe olmuştu. Bundan dolayı Bağdâd'ı yeninden imar etti. Bizzat kendisi 367'de Nehrevân seddini tamir etmek için girişimlerde bulundu. Adudüddeve onarmaları yapmak için haraç vergisini erteledi ve diğer vergileri, hac kafilesinden alınan hac vergisini kaldırdı. Birden fazla güzel eserler inşa ettirdi ve oralara ağaçlar da ektirdi. Âlimlerin, öğrencilerin ve ediplerin gıda ve vergi gelirleri çoğaldı. Vergi ve gelirlerde artış yaşandı. Şehrin güney tarafında harabe olmuş İbn Hamdân'a ait evde el-Mâristân-ı Adudî'yi inşa etti. Beckem bunu yapmak istediye de gücü yetmedi. Sarât köprüsünü ve Medînetü'r-Resûl (sav) surunu yaptı.

S. 194

2.47.2. Görevden Alınması, Ölümü ve Defnedildiği Yer

20 Şaban 381'de Pazar günü görevden alındı. Halifeliği 17 yıl, 9 ay ve 5 gün sürdü. Sebebi de şöyledir: Bahâüddeve Ebû Nasr b. Adudüddeve Ebû Şucâ'nın adamlarından biri olan Ebû'l-Hasan b. el-Muallim *halifenin malları, sarayındaki eşyaları* ve cevherleri artınca et-Tâi'yi tutuklamak istedi. Adet olduğu üzere hizmet etmek ve selam vermek için Darü'l-Hilâfe'ye geldi. Adı geçen günde halife ile bir araya geldi. Halifenin üzerinde siyah elbise vardı. Onun huzuruna çıktı ve yanında bulunanlarla beraber yeri öptü. Onun için bir kürsü getirildi ve üzerine oturdu. Adamlarından bazıları yaklaştı ve halifeyi oturduğu yerden çektiler. Onu ve yanındakileri buradan götürdüler. Sonra Bahâüddeve'nin bir gemisine (tayyâr) bindirip Darü'l-Memlekete götürdüler. Onu 19 Şaban'da Cumartesi günü orada tutukladılar. 20 Şaban Pazar günü de halifeliği bıraktı. Buna aşraf, kâdılar, udullar

şahitlik etti. Ebû Ali

S. 195

El-Hasan b. Muhammed b. Nasr ile el-Kâdir-Billâha bir mektup gönderdiler. Bu sırada el-Kâdir, Batîha'da emîr Şihâbüddevele Ebi'l-Hasan Ali b. Nasr'ın yanında idi. Elçi onun yanına ulaştığında et-Tâi'nin görevi bıraktığını söyleyerek onu Medînetü's-Selâm'a gelemeye teşvik etti.

Et-Tâi ise görevden alındıktan sonra Dârü'l-Hilâfe'de el-Kâdir'in ihsanları ile ölene kadar gözetim altında kaldı. Et-Tâi 393 Ramazan bayramı gecesini vefat etti. Cenaze namazını el-Kâdir-Billâh evinde kıldırdı ve beş tekbir getirdi. Daha sonra Rusâfe'ya taşındı ve geceleyin türbesine defnedildi. Bu sırada 76 yaşında idi.

2.47.3. Çocukları

(72vr) Oğlu Ebü'l-Fetih Abdulvehâb 18 Rebiyülevvel 377'de Çarşamba günü vefat etti.

2.47.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri

Vezirleri Ebü'l-Hasan Ali b. Ca'fer b. Nubâte, Ebü'l-Kasım İsa b. Ali b. İsa, Ebü'l-Hüseyin İsa b. Mervân, Ebü'l-Hasan Ali b. Abdulaziz İbn Hâcib en-Nu'mân idi. Halife, Mutî-Lillâh dönemindeki kâdıları değiştirmeyerek onlarla devam etti. Hâcibleri Münes el-Fazlî, Ahmed b. Nasr ve Vasîf, şairleri ise er-Râzî ve el-Murtazâ idi.

S. 196

2.48. İmâm el-Kâdir-Billâh'ın Hilâfeti

Tam adı Ebü'l-Abbâs Ahmed b. el-Emîr Ebî Bekir İshâk b. Ca'fer el-Muktedir-Billâh b. Ahmed el-Mu'tazîd b. el-Emir Talha el-Muvaffak b. Ca'fer el-Mütevekkil b. Muhammed el-Mu'tasım b. Hârûn er-Reşîd b. Muhammed el-Mehdî b. Abdullah el-Mansûr b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbâs'tır. Kâdir-Billâh Safer 336'da doğdu. Annesi Abdulvâhid'in kölesi olup ismi Timna idi. Sağlam bir inanca sahip olmanın yanı sıra oğlunun hilâfetini de gördü. Şaban 399'da vefat etti ve

Rusâfe’de defnedildi.

2.48.1. Vasfı ve Mührü

Beyaz tenli, vücut olarak yapılı idi. Sık sakallı olmanın yanı sıra sakalının yan taraflarını da boyardı. İtikatı düzgün olduğundan herkes tarafından sevilir ve bundan dolayı da şöhret bulmuştu. Birden fazla iyilik yapar ve sadakalar verir idi. Namazlarına sürekli devam eden ve kusurları örten bir yapıya sahipti. Mührüne “*el-Kâdir-Billâh*” yazdırmıştı

Batîha’ya gitmesinin sebebi şöyledir: Anne bir kardeşi olan Amine ile babasından miras kalan bir yer için anlaşmazlık yaşadı. Et-Tâi hastalandı ve sonra da iyileşti. Âmine kardeşi ile et-Tâi’ye gitti ve ona dedi ki “kardeşim hastalığın esnasında halifelik için aday oldu ve bu hususta devlet adamları ile yazıştı (73vr)”. Et-Tâi de bunların doğru olduğunu sandı. El-Kâdir hakkındaki görüşü değişti. 22 Rebiyülahir 379’da pazartesi günü kâtibi Ali b. Hâcib en-Nu’mân’ı bir topluluk ile onu tutuklamak için gönderdi. Onun yanına geldiklerinde o el-Harîmü’t-Tâhir’deki evinde idi. Onun huzuruna çıktılar ve ona “Emîrû’l-müminîn seni çağırıyor” dediler. Daha sonra kalktı ve İbn Hâcib en-Nu’mân “nereye” dedi.

S. 197

O da “emîrû’l-müminîn ile görüşmek için uygun kıyafet giyeceğim” dedi. Daha sonra ona izin vermediler ve onu tuttular. Hizmetçileri durumu anladılar ve onu kurtardılar. Gecikmeden onu evindeki bir mahzene götürerek gizlediler. İbn Hâcib en-Nu’mân da et-Tâi’nin yanına döndü ve olup biteni anlattı. El-Kâdir gizlenmek için bir plan yaptı ve Medînetü’s-Selâm’dan kaçırarak Batîha’ya gitti. Bu sırada Batîha emîri Mühezzibüddeve Ebü’l-Hasan Ali b. Nasr idi. Onun yanına geldi ve kendisini tanıttı ve Medînetü’s-Selâm’dan ayrılış gerekçesini anlattı. Batîha emîri de onu kabul ederek ikramda bulundu. Oradaki kalışı esnasında ona hizmet etti.

Kâdir-Billâh halife olmadan önce bir rüya gördü. Rüyada bir müjde aldığına şahit oldu. Bu müjdeyi Mühezzibüddeve’nin kâtibi Ebü’l-Kâsım Hibetullah b. İsa şöyle hikâye etti: “*el-Kâdir Batîha’ya vardığında her hafta iki gün Mühezzibüddeve’yi temsilen onunla bir araya geliyordum. Kendisine sonsuz ikramlar sundum. Kâdir-Billâh’ın elini öpmeye çalıştım ancak izin vermedi.*” Yine

bir gün adetim üzerine onun huzuruna çıktım ve sebebini bilmemekle birlikte onu hazırlanmış bir şekilde gördüm. İkramlarıma kendisini alıştırmadığını gördüm.

S. 198

Elini öpmeye çalıştım fakat elini çekti. Bu sırada ne kadar korktuğunu gördüm ve konuşmak için izin istedim. O da izin verdi ve şöyle dedim: “*Rüyada emirin onu yakalattığını ve sacımdan tutarak astığını bu sırada özür dilemeye çalıştığını fakat buna fırsat vermediğini, bunun üzerine güzel ahlakına sığınmaya çalıştığını* belirtti. O da bir rüya gördüğünü anlattı: *Dicle Nehrinin birkaç kat genişleyerek ayrıldığını bu duruma acayip şaşırdığını söyledi. Bu esnada Dicle Nehri ’ndeki köprüde seni gördüm. Dünyanın bir deniz ve insanın amelinin de bir köprü olduğunu söyledin. Bunun akabinde köprünün diğer tarafından biri geldi ve sana kim olduğunu sordu. Ahmed olduğunu söyledin. Sen kim olduğunu sorduğunda kendisinin Ali b. Ebû Tâlib olduğunu ifade etti. Seni karşı tarafa geçireyim mi? diye sordu sen de buna evet dedin. Seni karşıya geçirdi bu duruma hayret ettin. Dönüp ömrünün uzun, halife olacağını ve evlatlarına iyilikte bulunmanı senden istedi.* Bu rüya anlatıldıktan sonra kalabalıktan bir ses işitildi. Ne olduğu sorulunca Ebû Ali el-Hasan b. Nasr’ın bir grupla gelerek kendisini halifelikle müjdelediği söylendi. Hazırlanmasını söylediler. Elini tekrar öptüm ve emîrû’l-müminîn olarak hitap ederek biat ettim. Onunlar beraber kalktım. Bağdâd’a varınca Bâhâüddeve Ebu Nasr b. Büveyh ileri gelenler ile birlikte onu karşılamaya çıktı. Dârü’l-hilâfe’ye varışı 12 Ramazan 381 Pazar günü idi. Bundan önce halktan onun için biat alındı. Medînetü’s-Selâm’da adı geçen ayın üçünde Cuma günü onun adına hutbe okundu. Vardığı gün büyük bir toplantı yaptı. İnsanlar onun huzuruna çıktılar ve şairler de onu övdüler. Övenlerden biri eş-Şerîf er-Razî Ebü’l-Hasan Muhammed el-Musevî idi. Uzun kasidesinin başı şöyledir:

“Ey Abbâsoğulları halifenin onuru bugün Ebü’l-Abbâs tarafından yenilendi

Onların soyunu ezberlemek yeterli olmakla beraber sessiz olarak yapılmış düğünlerin aydınlatıcısıdır

S. 199

“Elleriyle yapıyı yükselten ve temelini sağlamlaştırandır

Onlar büyük bir dağın kalıntısı olarak zamanla korunmuştur”

Daha sonra et-Tâi’nin evinden alınan alet ve teşrifatlar ona götürüldü. Onun birden fazla menkıbeleri ve güzel şiirleri vardı. Bunlardan biri şöyledir:

“Hind beyaz saçlarımın görünümüne hayran kaldı

Ben de dürün işte zevkten vaz geçiliyor dedim

Mekleklerin eli beni kâfur kokan bakirelerimden uzaklaştırdı

Yaşamım ile ömrünün arasındaki kitap bana galabe çalarak hayattan kopardı”

Halife, usul ile ilgili bir eser yazdı. Bu eserde belirli bir düzenle sahabelerin faziletlerini, Ömer b. Abdulaziz’in güzelliklerini anlattı. Bu eser el-Mansûr Camisinde her Cuma okunurdu. İyilik sahibi olmasına rağmen iyilikleri göz ardı edilirdi. Sufî bir adam kılığında şehiri dolaşıp halkın halini sorar ve İbnü’l-Kazvîni’nin meclislerine uğrardı.

S. 200

2.48.2. Ölümü ve Defin Yeri

El-Kâdir-Billâh 11 Zilhicce 422’de Pazartesi günü vefat etti. Akşam ve yatsı arasında Dârü’l-Hilâfe’de defnedildi. Cenaze namazını oğlu el-Kâim-Biemrillâh kıldırdı. İnsanlar onun ardında namaz kıldı ve dört defa tekbir getirdi. Bir süre burada medfun idi. Daha sonra bir gemi ile (tayyar) geceleyin Rusâfe’ye nakledilerek 5 Zilkade 423’de Cuma gecesi buraya defnedildi. Yaşı 86 yıl, 10 ay, 21 gün idi. Halifelik süresi ise 41 yıl, 3 ay idi. Hiçbir halife bu kadar görevde bulunmadı.

2.48.3. Çocukları

Çocukları; Ebû Muhammed Ali, 24 Muharrem 388’de Çarşamba günü doğdu. 28 Zilhicce 388’de Salı günü vefat etti. El-Kâsım, 1 Cemaziyülahir 418’de Pazar günü vefat etti. Rusâfe’de defnedildi. Ebü’l-Feth el-Muzaffer, 5 Muharrem 400’de Pazartesi günü doğdu ve birkaç ay sonra vefat etti. Fâtıma, kardeşi el-Kâim-Biemrillâh’ın

halifeliğinde 448’de vefat etti. Diğer çocuğu Ebû Ca’fer Abdullah idi.

2.48.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri

Önce Ebü’l-Hasan Ali b. Abdülaziz b. İbrahim b. Hâcib en-Nu’mân vezirlik yaptı. Onu Ramazan’ın sonunda 380’de azletti ve yerine Ebü’l-Alâ Saîd b. el-Hasan b. Berîk vekâleten atandı.

S. 201

Yaklaşık 70 küsur gün görev yaptıktan sonra görevden alındı. Tekrardan Ebü’l-Hasan İbn Hâcib en-Nu’mân getirildi ve Receb 421’de ölene kadar bu görevde kaldı. Vefat ettikten sonra Kureyş mezarlığına defnedildi. Güzel konuşma ve belağa sahip idi. Kâdıları İbnü’l-Ekfâ’î, İbnü’l-Hazerî ve el-Ebîverdî, hâcibleri Ebü’l-Kâsım b. Muflih, Ebü’l-Kâsım Muhammed b. el-Hasan, Ebü’l-Kâsım Mansûr b. Zafir, Ebü’l-Kâsım b. Bekrân ve oğlu Ebû Mansûr, şairleri ise er- Râzî ve Mihyâr idi.

S. 202

2.49. İmâm el-Kâim-Biemrillâh’ın Hilâfeti

Tam adı Ebû Ca’fer Abdullah b. Ahmed el-Kâdir-billâh İbnü’l-Emîr İshâk b. Ca’fer el-Muktedir-billâh b. Ahmed el-Mutazıt İbnü’l-Emîr Talha el-Muvaffak-billâh b. Ca’fer el-Mütevekkil b. Muhammed el-Mutasım b. Hârûn er-Reşîd b. Muhammed el-Mehdî b. Abdullah el-Mansûr b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbâs’tır. 18 Zilkade 391’de Cuma günü doğdu. Annesi ümmü-veled olup Ermenî asıllı idi ve adı da Katrû’n-Nidâ idi. Oğlunun hillaftini gördü ve Receb 452’de vefat etti. Babası el-Kâdir-billâh ölmeden önce oğlunu veliaht olarak ilan etti ve ona “el-Kâim bi-emrillâh” lakabını verdi. 421’de bu isimle onun adına hutbe okuttu. Babasının ölümünden sonra 13 Zilhicce 422’de Salı günü yeniden onun adına biat alındı. Dârü’l-Hilâfe’de Daru’l-Şecere adlı yerde tahta oturdu. Bu sırada üzerinde bir uzun elbise (kamis) ve cübbe vardı.

S. 203

İnsanlar ona biat ettiler. Biat sözleri ise şu şekilde idi: “el-Kâim-biemrillâh’ın imametine rıza gösteriyoruz, itaat şartlarını kabul ederek biat ediyoruz”. Halife de “evet” diyordu. Ardından elini tutuyor ve öpüyordular. Tâlibiyyîn’in nakibi eş-Şerîf

el-Mürtezâ Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hasan el-Mûsevî de biat etti ve şu şiiri inşad etti:

“Senin kardeşliğin bizim için dağ gibidir

Şayet onu geçerse dahi yine arkamızda sen varsın

Sabah güneşi onda kalınca dolunay bizi üzdü

Mutluluk yerine üzgünüz, bu kadar ağlayan arasında nasıl güleriz

Dünya malı için yanına gelirken senden hidayet yollarını öğrendik

Yaşlı bir adam kadar genç birinin vakarıyla tanıştırdın bizi”

Şair ikinci günde el-Emîr Ebû Muhammed el-Hasan b. İsa b. el-Muktedir çıkarak geldi ve biat etti. El-Mürteza bunun için şu şiiri söyledi:

“Sende bulunan bu belağata dünyada kim ulaşabilir

Aldığı hidayet ile sana yol gösterebilir

Allahın sana vermiş olduğu hidayet umut bağış ve teslimiyet sayesinde

Kim sana yol gösterebilir

Allahın muhteşem celali senden taraf olduğu için kafam karışmazdı şayet aksi olsaydı yenilgiye uğrardın

Zor meselelerde sığınaksın ve her karanlık derde ışıksın

S. 204

Sanki senin ışığın karanlıkta mağarayı aydınlatan bir ay gibidir

Sana olan özgürlüğümünden itaatimden dolayı kanımla sana bağlıyım

2.49.1. Vasfı ve Mührü

Güzel yapılı, ahlaklı, orta boylu, güzel yüslü, amel ve kemal sahibi birisi idi. Mührüne “*İzzet yalnızca Allah’a aittir*” ibaresini yazdırdı. Ayrıca ibadetlere çok önem veren çalışkan biri idi. Uyku ağır basmadıkça uyumazdı. Ondan şöyle nakledilir: “Halife olduktan sonra yatağında uyumadı ve örtü örtmedi”. Bu durumdan dolayı insanlar onu uyardılar. O da “ben halife olduğumda doğruluk ve sözden bahseden bir du duydum” demiştir. Allahu Teâla’nın kendisini layık olmadığı bir sıfat ile tavsif etmesinden utanç duymuştur. (75vr) Din adamlarına ve mütedeyyinlere sevgi beslemiş ve kıyafetlerini değiştirerek eş-Şeyh Ebü'l-Hasan el-Kazvîni’nin el-Harbiyye’deki

meclisine gitmiştir. Burada zikir yaptığı sırada birden bayılırdı. Halifenin bahsi uzun sürecek faziletleri ve güzellikleri vardı. Şiirleri farklı manalara gelecek şekilde söylerdi. Bu da onun ilmine delalet etmekteydi. Ona nispet edilen bazı sözleri şöyledir:

“Uyum içinde olan gecemizin hepsini inanç kınası ile sula

Âşıkların sünnetine uyduk ve Allah bizden neden nefret ediyor dedik”

Edebiyata önem verir ve öyle ki divanında inşad edilen şiirleri düzeltirdi. Onun zamanında Tuğrul Bey olarak bilinen Ebû Tâlib Muhammed b. Mikâil b. Selçûk Bağdâd’a geldi.

S. 205

El-Kâim onu Horasan’dan çağırmişti. Bahâüddeve Ebû Nasr b. Büveyh zayıflayınca devletin faydasına bir şey yapamadı. O, Deylem hükümdarlarından son kişi idi. Tuğrul Bey de Selçuklulardan Bağdâd’a giren ilk emirdir. Vezir Reisürrüesa Ebü’l-Kâsım b. Müslime Nehrevân’da Ramazan 447’de onu karşıladı. Onunla beraber çok asker geldi. Şehrin üst kısmında bulunan Dârü’l-Memleke’ye yerleşti. Ebû Nasr b. Büveyh’i tutukladı ve onu Rey’e gönderdi. Ölene kadar burada bir kalede hapiste kaldı.

El-Kâim-biemrillâh, el-Besâsîrî olarak bilinen ve ordu komutanlarından biri olan Arslan’ı kendi kökeninden askerlerin başına getirmişti. Tuğrul Bey Bağdâd’a gelerek Ebû Nasr b. Büveyh’i tutuklayıp uzaklaştırdı. El-Besâsîrî ondan korktu. El-Besâsîrî bu sırada Basra’da idi. Yanındakileri bırakarak Musul’da bulunan Kureyş b. Bedrân’a iltica etmek maksadıyla Sakiyü’l-Fırat’a doğru kaçtı. Kureyş ile bir araya geldi ve Irak’a uzak olduğunu ve Tuğrul Bey’in gelişini bildirdi. Akabinde aralarında ittifak yaparak Mısır’da bulunan Ma’d’a itaat, onun adına hutbe okutmaya karar verdiler. Bunun karşılığında da kendilerine mal ve ordu göndereceklerdi. Ayrıca evbaşlar da onlara katıldı. El-Besâsîrî yanına topladığı yol kesiciler ve Bağdâd’ı ele geçirmeyi amaçlayanlar ile Musul’a hareket etti. Bu sırada Tuğrul Bey de kendisine isyan eden kardeşi İbrahim Yınal ile meşgul idi. İbrahim Yınal Hemedân ve Bilâdü’l-Cebeliyye’deki bazı şehirlere sığınmıştı.

S. 206

Tuğrul Bey de onun üzerine yürüdü ve Bağdâd da savunmasız kaldı. Bu sırada el-Besâsîrî el-Enbâr tarafından Bağdâd’a ilerledi. Şehrin batısını işgal etti ve Bâbü’t-

Tâk'ın karşısında Dicle Nehri'nin üzerinde karargâh kurdu. Burada bir köprü inşa etti ve doğu tarafına geçerek ez-Zâhir'de birkaç gün konakladıktan sonra ilerleyerek şehre girdi. Burada bulunanlar ile çatışmaya girdi öyle ki pazarları ateşe verdi, insanların mallarını gaspetti. Dârü'l-Hilâfe'ye ulaştı ve alabildiği kadar mal yağmaladı. İmâm el-Kâim az sayıda hizmetlileri ile at üzerinde çıktı ve omuzunda bir bürde, arkasında sancak vardı. Kureyş b. Bedrân onu koruyordu. Onun hizmetinde batı tarafına gitti. Akabinde halifeyi el-Hadîse'ye gönderdi. Burada amcasının oğlu Muhâriş b. Mücella'nın yanına bıraktı. Halifenin buradaki ikameti esnasında Muhâriş tam bir yıl ona hizmet etti.

Tuğrul Bey'e gelince el-Besâsîrî'nin saldırılarına dair haberler aldı ve kardeşi İbrahim Yınal'ı esir ederek öldürdükten sonra Hemedân'dan çıktı.

S. 207

O,“bu halifenin hizmetine geç gelmemin nedenidir” dedi. Daha sonra Bağdâd'a döndü. El-Besâsîrî, Tuğrul Bey'in döndüğünü öğrenince Bağdâd'dan ayrıldı. Tuğrul Bey bu haberi alınca ordusuyla beraber Nehravan'a gitti ve bir çadır kurdu. Ondan sonra halife geldi ve ona yetiştı. Bu sırada Muhâriş ve amcasının çocukları halifenin hizmetinde idi. Daha sonra Tuğrul Bey ve halife Medînetü's-Selâm'a yönediler ve 25 Zilkade 451'de pazartesi günü şehre vardılar. Bağdâd'a bulunan halife sarayına yaklaşıncı Tuğrul Bey atından indi ve halifenin atının gemini tutarak evine varıncaya kadar önünde yürüdü. Ona hizmet etti ve el-Besâsîrî'yi takip etmek için halifeden izin istedi ve aldı. Tuğrul Bey, Humârtekin adlı komutanını el-Besâsîrî'nin üzerine gönderdi. En-Nîl ve en-Nu'mâniyye arasında ona yetiştı. Atından düştü ve bazı gulamanlar tarafından öldürölerek başı da Tuğrul Bey'e getirildi. O da başını bir mırzak ucuna takarak Bağdâd'ın sokaklarında dolaştırdı ve daha sonra Dârü'l-Hilâfe'nin karşısında bir mızrağa asıldı. Halka da müjde verildi.

Hadîse'de bulunan el-İmâm el-Kâim'in şiirlerinden biri:

“Sana söz verdiğim günden başka günlerim yok peki verdiğin sözde ne zaman zafer göreceğim

Günler geçtikçe onu göremiyorum bundan dolayı yarına umut bağılıyorum

Teselliyi ölüm ile bulunan bir ruhla yaşıyorum ve onunla hırslanıp her yere saldırıyorum”

Halife Allaha vermiş olduğu sözü yerine getirerek kendisine kötülük yapanları affetti. Er-Rûzcârî ile aralarındaki kıssa da şöyle idi: döndüğünde yapmış olduğu şeylerin karşılığını yani hakkını halifeden istedi.

S. 208

Halife de biz zamanın yolcularıyız dedi. Akabinde yaşayabileceği kadar mal verdi, Dârü'l-Hilâfe'de tekrar çalışmamasını söyleyerek onun saraydan çıkarılmasını emretti. Bu emirden sonra şöyle dedi:

“Gencin güvenilirliğini görmedin mi şayet fırsat bulursanız yardım edin

Zaman ona ihanete ederse ona güven verin fakat bunu veren kimse kalmadı

İnsanlar hastanın ölmüş olduğunu bilseydiler ziyaret etmezdiler”

Halife hakkında şu hadise nakledilir: Ane'den sarayına döndüğünden beri hizmetlilerinden ve cariyelerinden kimse ihtiyaç duyduğu işlerde ona yardım etmedi. İşlerini kendisi görüyordu. Bütün kötülükler ve aflara karşı o Allah'ın verdiği güzel nimetlere şükretmekteydi.

2.49.2. Vefatı ve Defin Yeri

13 Şaban 467'de Perşembe günü vefat etti. Eş-Şerîf Ebû Ca'fer b. Ebî Musa el-Abbâsî naaşını yıkadı. Oğlu el-Muktedî-biemrillâh Ebü'l-Kâsım Abdullah cenaze namazını kıldırdı. İkinci namazından sonra Dârü'l-Hilâfe'de bulunan kedisine ayrılmış olan hücrede defnedildi. Daha sonra naaşı Rusâfe'de bulunan türbesine nakl edildi. Hâla kabri ziyaret edilir ve üzerinde dua edilir.

S. 209

Hilâfet süresi 24 yıl ve 8 ay idi. Daha önceleri herhangi bir halife bu kadar süre görev yapmadı. Yaşı 75 yıl, 9 ay idi. Güzel sözleri vardı. Bunlardan bazıları: “tehlikeleri taşıyan tehlikeleri büyütür” “kim kaderinin zorluklarını sabrederse makamı âli olur”.

2.49.3. Çocukları

Ebü'l-Abbâs Muhammed ez-Zahîre, babası hayatta iken genç yaşta öldü.

2.49.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri

Babasının veziri Ebû Tâlib Muhammed b. Eyyûb b. Süleymân vezirlik yaptı.

Daha sonra görevden almış ve yerine Reisü'r-rüessâ Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hüseyin İbnü'l-Müslime'yi el-Besâsîrî Bağdâd'a girene kadar görevlendirdi. El-Besâsîrî Bağdâd'a girince onu öldürdü. Halife el-Hadîse'den döndükten sonra Ebü'l-Feth Mansûr b. Muhammed Darest'i vezir yaptı. Daha sonra onu da azl ederek yerine Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed b. Cehîr getirildi ve ölene kadar bu görevde bulundu. Kâdıları ve hâcibleri Ebû Mansûr b. Bekran ve Ebû Abdullah el-Hüseyin b. Ali el-Merdüstî idi. Şairleri ise İbn Sürrader ve İbn el-Beyâdî idi.

S. 210

2.50. İmâm el-Müktedî-Biemrillâh'ın Hilâfeti

Tam adı Ebü'l-Kâsım Abdullah b. el-Emîr Zâhîretü'd-din Ebü'l-Abbâs Muhammed İbn Abdullah el-Kâim-biemrillâh İbn Ahmed el-Kâdir İbnü'l-Emîr İshâk b. Ca'fer el-Muktedir b. Ahmed el-Mu'tazîd İbnü'l-Emîr Talha b. Ca'fer el-Mütevekkil b. Muhammed el-Mu'tasım b. Hârûn er-Reşîd b. Muhammed el-Mehdî b. Abdullah el-Mansûr b. Muhammed İbn Ali b. Abdullah b. el-Abbâs'dır. 8 Cemâziyülevvel 448'de Çarşamba günü doğdu. Annesi Ermeni asıllı ümmü-veled olup ismi Ercuvân'dır. Kurretü'l-'Ayn olarak bilinirdi. Oğlu el-Müktedî ile el-Müstazhir ve el-Müsterşid'in halifelik yıllarını gördü. 2 Cemâziyülahir 512'de Cumartesi gecesini vefat etti ve Rusâfe'de defnedildi.

Dedesini el-Kâim-biemrillâh'ın öldüğü gecenin sabahında 13 Şaban 467'de Perşembe günü biat aldı. Bu sırada yaşı 19 yıl birkaç ay idi. Dârü'l-Hilâfe'de bulunan Dârü's-şecere'de tahta oturdu. Üzerinde beyaz gömlek, beyaz bir sarık ve şeker kamışından beyaz bir örtü vardı. Devletin ileri gelenleri biat etmek için izin isteyince onlara izin verdi. Aralarında veziri Ebû Nasr b. Cehîr, Nakîbü'n-Nükebâ Tarrâd ez-Zeynebî, el-Muammer Nakîbü't-Tâlibîn

S.211

ve Kadîlkudât Ebû Abdullah ed-Dâmganî, Müeyyedülmülk Ebû Bekir b. Nizâmülmülk, eşrafın önde gelenleri, udullar, Şeyh Ebû İshâk eş-Şîrâzî, Ebû Nasr b. es-Sabbâğ, Ebû Muhammed et-Temîmî, Ebû Ca'fer b. Ebî Musa ve insanlardan ileri gelenler vardı. Daha sonra halife yerinden kalkarak orda bulunanlara öğle namazını

irad etti, sonra da dedesinin cenaze namazını kıldı.

2.50.1. Vasfı ve Mührü

Uzun boylu, beyaz tenli, nazik, vücut olarak yapılı, cesaretli, heybetli ve büyük himmet sahibi idi. Mührüne “*Kim Allah’a tevekkül ederse Allah ona yeterdir*” ibaresini yazdırdı. Birden fazla hayır, hasenatlar yaptı. Eserler yazdı. İnsanlar arasında övülen bir halife oldu. Bulunduğu şehir de Medîne Camii ve etrafındaki bazı şehirlerde birden fazla Cami inşa ettirdi. Bunların yanında imarethaneler, köprüler ve su bendleri yaptı. Ayrıca bozulmuş olan Şîlî, el-Hâlis, Beyn ve İshâk nehirlerinin su kanallarını onardı. Hicâz yolu üzerinde yapılar inşa etti. Avladığı hayvanların toynak ve boynuzlarından Minâretü’l-Kurûn adında bir yapı inşa etti. Bunları Melikşah’ın yaptığı da söylenilir. Onun döneminde sultan Celâlû’d-Devle Melikşah ve işlerden sorumlu olan da Nizamülmülk idi. Mekke yolu 430’da kapatıldı ve

S. 212

insanlar hacca gidemediler. Yalnızca kendisine güvenenler hac görevine gidebiliyorlardı. Sultan Melikşah bu sorunu ortadan kaldırdı. Sorumluları yakaladı ve hac yolunu tekrardan açtı. Melikşah sultan olunca onu heybeti isyan ateşini söndürdü, ona bağlılık gösterilerinde bulunuldu ve muhalifler bastırıldı. Sultan önündeki engelleri kaldırdı ve eliyle buradaki duvarları kaldırdı. Yüzünü ve bedenini bununla uğurlu kıldı. Sultan’ın adamları İbn Semhâ el-Yahûdî adında biri için el-Muktedî indinde aracı oldular. Bu şahıs onlara yakın onların yanında mühim bir mevkie sahip idi. Sultan konuştuğundan sonra onun atına binmesine izin verirdi. Ancak halife bu isteği dikkate almadı ve bu suça da mahal vermedi.

Halifenin birden fazla güzel sözleri olmakla beraber bunlarda bazıları da şunlardı: *İyilerin vermiş olduğu söz borçluların borcundan daha iyidir. Derb-i mesellerde güzel diller parlak yüzlerden daha iyidir. Gizlenerek söylenmeyen güzel sözler açıkça söylenilmiş sözlerden daha efdaldır. Allah’a karşı takva ahirette mükâfattır. Hâyali olmak en güzel şekilde giyinmekten daha değerlidir. Adalet, askerlerin çokluğundan üstün olmakla beraber kalelerin koruyamadığını da korur. Nimetin yok edilmesi ve mabetlerin küçük düşürülmesi dışında cesaret mesafelerden daha üstündür. Tebânın hakkı onlara ait olmakla beraber valilerin kişilere danışarak bu hakkı vermesi yanlıştır. Halife olduğu zaman zarfında devleti şeriatle yönetti ve zararlı şeylerden de kordu.*(78vr)

2.50.2. Ölümü ve Defin Yeri

Halife 15 Muharrem 487'de Cumartesi günü aniden vefat etti. Ölümü üç gün boyunca gizli tutuldu. Müstehzir-Billâh lakbına sahip Oğlu Ebü'l-Abbâs Ahmed'e biat edildi. 18 Muharrem Salı günü Dârü'l-Hilafe'de fakihler, kâdılar ve halkın ileri gelenleri toplandı ve cenaze namazına oğlu imamlık ederek kıldırdı. Dârü'l-Hilâfe'de defnedildi. Sonra naaşı taşınarak Rusâfe'de bulunan türbesine nakil edildi. Hilâfeti 19 yıl, 8 ay idi. Yaşı ise 38 yıl, 8 ay ve 9 gün idi.

S. 213

2.50.3. Çocukları

Çocukları, Ebû İshâk Muhammed ve evlatları 530'da hayatta idi. Ebû Ali el-Hasan 538'de hayatta idi. Ebû Abdullah ez-Zübeyr, Şaban 505'te vefat etti ve Rusâfe'de defnedildi. Ardında Ebû Bekir İbrahim adında bir çocuk bıraktı. Ebû Ahmed Talha 13 Şaban 477'de Cumartesi günü doğdu. Cemâziyülevvel 486'da vefat etti. Annesi Hatun bint Sultan Melikşah es-Selcûkî idi. Ebû Ca'fer Musa, Rebiyülevvel 472'de doğdu. 14 Zilkade 544'te Çarşamba günü vefat etti. Rusâfe'de defnedildi. Ebû Ca'fer Hârûn, Şevval 505'te öldü. Ebû Ahmed, 20 Muharrem 564'de Perşembe günü 80 yaşında vefat etti ve Rusâfe'de defnedildi.

2.50.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri

Babasının veziri olan Ebû Nasır b. Cehîr ile devam etti. Ölümünden sonra oğlu Ebû Mansûr Muhammed'i vezir olarak atadı.

S. 214

Halife bir süre sonra onu azl ederek yerine Ebû Şucâ Muahmmmed b. el-Hüseyn er-Rûzrâverî'yi tayin etti. Sonra onu azl ederek yerine Ebû Mansûr b. Cehîr'i tekrar atadı ve halifenin vefatına kadar görevde kaldı. Kâdısı Ebû Abdullah ed-Dâmğanî vefat edince yerine Ebû Bekir Muhammed b. el-Muzaffer eş-Şâmî'yi atadı. Ölene kadar bu görevde kaldı. Hâcibleri Ebû Abdullah b. el-Merdûstî, İbnü'l-Ma'vec olarak bilinen Ebû Mansûr İbnü's-Seken, şairleri ise İbnü'l-Hebbâriyye ve İbn Surreder idi.

S. 215

2.51. İmâm el-Müstazhir-Billâh'ın Hilâfeti

Tam adı Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Abdullah el-Muktedî, b. Muhammed ez-

Zahîre b. Abdullah el-Kâim b. Ahmed el-Kâdir İbnü'l-Emîr İshâk b. Ca'fer el-Muktedir b. Ahmed el-Mu'tazid İbnü'l-Emîr Talha el-Muvaffak b. Ca'fer el-Mütevekkil b. Muhammed el-Mu'tasım b. Hârûn er-Reşîd b. Muhammed el-Mehdî b. Abdullah el-Mansûr b. Muhammed b. Ali İbn Abdullah b. el-Abbâs'tır. 18 Şevval 470'de Cumartesi gecesi doğdu. Annesi ümmü-veled olup Gülbahar'dır. Halife olduğunda 16 yaşında bulunuyordu. Babası hayatta iken ona halife diye hitap ediyordu. 18 Muharrem 487'de Salı günü biat alarak halife oldu. Ebû Mansûr b. Cehîr onun adına biatleri kabul etti.

2.51.1. Vasfı ve Mührü

İri yapılı, uzun boylu, esmer tenli, çokça ihsanda bulunan, hafız, ilmi seven, mutedil, nazımlı konuşan, iyilik ve ikramlarda bulunan, hayır işleri ile meşgul, insanlara yardımcı, ahireti çokça hatırında tutan birisidir. Mührüne “*ben sırtımı yalnızca Allaha dayarım*” ibaresini yazdırdı. Güzel sözleri bulunmakta idi. Bu sözlerden bazıları şunlardır: *Dünya da yaşarken iyiliklerde bulunmak şahsın dünyada hatırlamasını (79vr) ve ahiret içinde birikim yapmasını sağlar. Kişinin cimri oluşu nefsinin hastalığından'dır. Hayır işlemek güzellik kokusudur. Zân elemidir. Zorluğa karşı sabır etmek iyi sonuçlar doğurur. Soru sorarken soranın edebi en iyi vasıtasıdır. Aklın söylediği zarar getirmez ve mükâfattı da ahirette'dir.*

S. 216

Seyfûddeve Sadaka b. Mansûr'a şefaati ile ilgili cevabı ulaştığında “şefaatinin kabul edildiğini, emellerinin sorunlara neden olduğunu ve yardımının kabul edildiğini” bildirmişti. Halifenin bir şiiri şudur:

“Yüreğindeki sıcaklık bir gün dahi olsa soğumadı

Ayrılığın eritti veda etmeyi de uzattı

Sabır ettiğim bu yoldan nasıl geleyim

Hüznün yollarını tutkunun uçurumunda görüyorum

Aklımdaki sevdanın yeminini bozarsam bir daha onu göremem”

2.51.2. Ölümü ve Defin Yeri

14 Rebiyülahir 512'de Perşembe gecesi vefat etti. Yaşı 41 yıl, 6 ay ve 9 gün idi. Halifelîği 24 yıl, 3 ay ve 11 sürdü. Ebû'l-Vefa b. Ukayl ve İbnü's-Siybi naaşını

yıkadılar. Oğlu İmâm

S. 217

El-Müsterşid-billâh Ebû Mansûr el-Fazl cenaze namazını kıldırdı. Darü'l-Hilafe'de defnedildi. Aynı yılın Ramazan ayında Rusâfe'de bulunan türbeye nakledildi.

2.51.3. Çocukları

Çocukları, İsmâil, kuvvete ve şiddete meyilli bir yapıya sahip idi. Rebiyülevvel 569'da vefat etti ve Rusâfe'de defnedildi. Ebû İshâk, Muharrem 553'te öldü ve Rusâfe'de defnedildi. Ebû Tâlib Abbâs bazı hadisler nakl etti. Oğlu Ebû Muhammed Yahya ve Ebü'l-Hasan Ali el-Batâ'hî ondan hadis dinlediler. Ebü'l-Hasan yaş olarak kardeşi el-Müktefi'den küçük, faziletli ve derviş bir insandı. İkisinin annesi Sittü's-Sâde Nüzhetü'l-Habeşi idi. Ramazan 504'de vefat etti ve Rusâfe'de defnedildi. Ebü'l-Kâsım Ali, 28 Cemaziyülevvel 553'te Cuma günü vefat etti. Doğumu 501 idi ve dindar ve edepi biri olup Rusâfe'de defnedildi. Son çocuğu Ebû Nasır Zilkade 566'da vefat etti. Ebü'l-Hasan'ın annesinin adı Nüzhet idi. Annesinin en büyük oğlu idi. Babası 508'de kardeşi el-Müsterşid'den sonra veliaht olarak onun adına hutbe okuttu. El-Müsterşid halife olunca Dârü'l-Hilâfe'den kaçtı. Sonra olanlar oldu, yakalandı ve Dârü'l-Hilâfe'ye geri döndü. 525'te vebadan ölene kadar burada kaldı. Öldükten sonra Rusâfe'de defnedildi.

S. 218

2.51.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri

İlk veziri Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Cehîr idi. Ölmeden önce vezirlikten azl edildi. Yerine oğlu Ebü'l-Kâsım Ali b. Muhammed b. Cehîr tayin edildi. Daha sonra görevden alındı ve yerine Ebü'l-Me'âlî Hibetullah b. Muhammed b. el-Muttalib atandı. Sonra azledildi ve yerine yeniden Ebü'l-Kâsım Ali b. Cehîr atandı. Rebiyülevvel 508'deki ölümüne kadar vezirlik yaptı. Yerine er-Rebîb Ebû Mansûr el-Hüseyin İbn el-Vezir Ebi Şücâ Muhammed b. Hüseyin atandı. Sultan Muhammed kendisine vezirlik yapması için onu el-İmâm el-Mustahzir-billâh'tan istedi. Bu hususta ona izin verildi. Sultan ile birlikte İsfahan'a gitti. Kendinden sonra 19 yaşında olan oğlu Ebû Şücâ Muhammed'in vezir olmasını talep edince görevden alındı. Yerine en-Nakib Ebü'l-Kâsım Ali b. Tarrâd ez-Zeynebî atandı. İşleri o idare etmekteydi. Vezirlik

el-Müstazhir'in ölümüne kadar İbnü'r-Rebîb'de idi. Kâdıları Ebû Bekir Muhammed b. el-Muzaffer eş-Şâmî 488'deki vefat tarihine kadar bu görevde kaldı. Yerine Ebü'l-Hasan Ali b. ed-Dâmğânî atandı. Halifenin vefatına kadar bu görevde kaldı. Hâcibleri İbnü'l-Merdûstî ve İbnü'l-Mu'avic idi. Şairleri İbn Eflah, İbnü'n-Nakkaş ve Zeydân idi.

S. 219

2.52. İmâm el-Müsterşid-Billâh'ın Hilâfeti

Tam adı Ebû Mansûr el-Fazl b. Ahmed b. Abdullah el-Muktedi İbnü'l-Emir Muhammed ez-Zahîre İbn Abdullah el-Kâim b. Ahmed el-Kâdir İbnü'l-Emîr İshâk b. Ca'fer el-Muktedir b. Ahmed el-Mutazîd İbnü'l-Emîr Talha b. Ca'fer el-Mütevekkil b. Muhammed el-Mutasım b. Hârûn er-Reşîd b. Muhammed el-Mehdî b. Abdullah el-Mansûr İbn Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbâs'tır. 14 Rebiyülevvel 485'te Çarşamba günü doğdu. Annesi ümmü-veled olup adı da Akbelân'dı. Babasının vefat ettiği günün sabahı yani 24 Rebiyülahir 512'de Perşembe günü halife oldu. İlk olarak kardeşleri ona biat etti. El-Emîr Ebü'l-Hasan Abdullah adlı kardeşi ona biat etmedi ve Dârü'l-Hilâfe'yi terk etti. Daha sonra amcaları, kâdılar, valiler, fakihler, devlet erkânı ve ileri gelenler biat etti. Kâdıkudât Ebü'l-Hasan Ali b. ed-Dâmîğânî onun adına biatleri almakla sorumlu idi.

2.52.1. Vasfı ve Mührü

Halife, esmer tenli, uzun boylu, sakalının ön tarafı uzun ve naif birisi idi. Mührüne "*Kim Allah'a tevekkül ederse ona yeter*" ibaresini yazdırdı. Hocası Ebû Berekât Ahmed b. Abdulvehhâb b. es-Sîbî, Ebü'l-Kâsım

S. 220

Ali ibn Ahmed b. Beyân, Ebü'l-Ferec Muhammed İbn Ömer el-Ahvâzî ve İbn Arafe'den birden fazla hadis dinlemiş ve anlatmıştı. Hille'ye doğru giderken el-Vezîr Ebü'l-Kâsım Ali b. Tarrâd ez-Zeynebî ve Ebû Ali İsmail b. Muhammed b. el-Mulakkab'dan bunları dinledi. El-Vezîr Ebü'l-Kâsım 2 Rebiyülevvel 525'te Cuma günü şunları rivayet etti: Veliaht olarak bu yıl oğlu Ebû Ca'fer Mansûr adına Kurban Bayramı'nda hutbe okudu. Batı tarafına geçti ve karargahta'ki minberde hutbe okudu. İnsanlar ile birlikte namaz kıldı. Bu onun halife görevinde iken hatib olarak son görüntüsü idi. Medinetü's-Selâm'daki camilerdeki son büyük hatiblerden biri idi.

Daha sonra beliğ bir hutbe irad etti. Faziletli biri idi. Halifenin birden fazla anlamlı sözleri vardı. Bunlardan bazıları şunlardır: “*Hükümdarların güvercini üzerimizde şarkı söylüyor ümmetin gözü de bize bakıyor*”. Dübeys ile savaşmak için çıktığında şunu söyledi: “*savaşırken şanslı birisinin gösterdiği yoldan dolayı zaferin çırpınışlarını hissediyorum*” dedi. Ayrıca onun başka kerametlerinin olduğu da anlatılmaktadır.

S. 221

2.52.2. Öldürülmesinin Sebebi

Recep 529’da Mesud es-Selcûkî ile savaşmak için ordusuyla yola çıktı. Ordu Hemedân’a yaklaştığında Mesud halifenin ordusundaki askerler ile gizliden yazıştı ve onları ifsad etti. Mesud’un ordusunun sayısı arttı halifeninki ise azaldı. Bunun üzerine bir birlik daha gönderildi. İki ordu 10 Ramazan’da pazartesi günü karşılaştı. Yapılan savaşta halifenin ordusu mağlup oldu ve mallarına el konuldu. Halife, veziri Ebü’l-Kâsım Ali b. Tarrâd ez-Zeynebî, Kadilkudât Ali b. el-Hüseyin ez-Zeynebî, sahibü’l-mahzen Ebü’l-Futûh İbn Talha, Nakîbü’t-Tâlibîn Ali b. el-Muammer ve inşâ kâtibi Ebû Abdullah İbnü’l-Enbârî, Mesud’a esir düştüler. Halifeyi uygun bir çadıra yerleştirdi. Geriye kalanları ise kaleye gönderdi. Daha sonra Merâğa’ya yöneldi ve el-Müsterşid de onun yanında idi. Daha sonra Mesud amcası Sencer ile yazıştı. Sencer halifeye güvenmeyen Mesud’a huzuruna çıkması ve hatasını telafi etmesi emrini verdi.

S. 222

O da onun yanına geldi ve yere kapandı ve af diledi. Onun için güzel bir çadır kurdu. Kendi çadırından onun yanına gitti. Mesud da onun önündeydi. Omuzunda ise gaşiye vardı. Buraya ulaştığında yeri öptü ve ayrıldı (81vr). Daha sonra Sencer’den elçi geldi ve Mesud görüşmek için ayrıldı. Askerlerin uzaklaşması üzerinde Bâtînîlerden bir topluluk el-Müsterşid-billâh’ın çadırına saldırdı ve bıçak darbeleri ile onu öldürdüler. Onunla birlikte has adamları ve yanında bulunanlar da öldürüldü. Bağırma ve yardım sesleri yükseldi. Askerler halifenin çadırını kuşattılar ve Bâtînîleri esir alarak öldürdüler sonra yaktılar. Halifeyi de çadırdan alarak Merâğa’ya naklettiler. Yıkayarak namazını kıldılar ve burada defnettiler. Halifenin türbesi burada ve ziyaret edilmektedir. Daha sonra Mesud taziye için oturdu. Bâtîniler için bir ateş yaktırdı ve onları ateşin içine atarak yaktı. Ateşe atılanlardan birinin kolu asılı bir şekide kaldı. Eli açıldıktan sonra avucunda kızına ait saç teli olduğu görüldü. Daha sonra bu saç teli alındı ve kol da ateşe atılarak yakıldı. Halifenin cenazesi çadırdan alınarak Merâğa’ya

götürüldü. Hilâfeti on yedi yıl, sekiz ay ve birkaç gün idi. Yaşı 45 idi.

2.52.3. Çocukları

Çocukları, İsmâil, 18 Muharrem 543'te Pazartesi günü vefat etti. Salih ve edib biri idi. Yaşı 25 idi. Rusâfe'de defnedildi. Ahmed ve Ebû Abdullah Musa 2 Ramazan 567'de Cumartesi günü öldü. İsa, 24 Muharrem 575'te Pazartesi günü öldü.

S. 223

2.52.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri

Vezirleri, Ebû Şücâ Muhammed b. er-Rebîb Ebî Mansûr el-Hüseyn b. Ebî Şücâ idi. Bir yıl, iki ay görev yaptıktan sonra azledildi. Yerine Ebî Ali el-Hasan b. Ali b. Sadaka atandı. Sonra görevden alınca yerine Ebî Nasr Ahmed b. Nizâmülmülk atandı. Belli bir zaman geçtikten sonra azl edildi. Tekrardan Ebî Ali el-Hasan b. Sadaka göreve getirildi. Receb 522'de ölene kadar vezir idi. Vefat ettikten sonra yerine Ebü'l-Kâsım Ali b. Tarrâd ez-Zeynebî atandı. Halifenin vefatına kadar bu görevi yaptı.

Kâdıları, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed ed-Dâmğanî, hem babasının hem de kendi kâdısı olup Muharrem 513'te ölene kadar bu görevde kaldı. Öldükten sonra yerine Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hüseyn ez-Zeynebî atandı. Halifenin vefatına kadar görevine devam etti. Hâcibleri, Ebû Ca'fer Abdullah b. Muhammed b. ed-Dâmğanî idi. Dâha sonra görevden alınarak yerine İbnü'l-Muavvic olarak da bilinen Ebî Gâlib Muhammed b. Muhammed b. es-Seken atandı. Mahzen'in başına getirildi. Görevden alındıktan sonra halifenin ölümüne kadar Ebü'l-Fazl Hibbetullah b. el-Hasan b. es-Sâhib getirildi. Halifenin vefatına kadar görevine devam etti. Şairleri İbn Eflah, Haysebeys ve Ebü'l-Fütûh idi.

S. 224

2.53. İmâm er-Râşid-Billâh'ın Hilâfeti

Tam adı Ebû Ca'fer Mansûr b. el-Fazl el-Müsterşid-Billâh b. Ahmed el-Müstazhir İbn Abdullah el-Muktedi İbnü'l-Emîr ez-Zahîr Muhammed b. Abdullah el-Kâim b. Ahmed el-Kâdir İbnü'l-Emîr İshâk b. Ca'fer el-Muktedir b. Ahmed el-Mu'tazid İbnü'l-Emîr Talha el-Muvaffak b. Ca'fer el-Mütevekkil b. Muhammed el-Mu'tasım b. Hârûn er-Reşîd İbn Muahammed el-Mehdî b. Abdullah el-Mansûr b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbâs'tır. 502'de doğdu. Annesi ümmü-veled

olup ismi Cılnesâr'dır.

17 Zilkade 529'da Pazartesi günü babasının ölüm haberi Bağdâd'a ulaşınca kâdılar, fakihler ve halkın ileri gelenleri Dârü'l-Hilâfe'de toplandılar. Aynı günün öğleden sonraki vaktinde sabık halifenin çocukları ve kardeşleri yeni halifeye bait etti. Halife oradakilere dönerek kimse kimseye zülüm etmesin, adaletle davransın ve kötülükler son bulsun dedi. Kimin bir hakkı yenilmişse Dîvânü'l-Aziz'e bildirsın dedi. Aynı yıl 8 Zilhicce'de Cuma günü Medinetü's-Selâm'ın bütün camilerinde onun adına hutbe okundu. (82vr) Bütün camilere hâcib ve hizmetliler gönderdiler. Halifenin adı okunduğu esnada dinar ve dirhemler saçıldı. Sultan veya daha başka birinin adı onun ismi ile birlikte zikredilmedi. Bu durumdan sonra Sultan Mesud ve ordusu Bağdâd'dan uzaklaştı.

2.53.1 Vasfı ve Mührü

Vücut olarak yapılı ve kırmızıya çalan tene sahip idi. Mührüne “*Kima ahirete inanıyorsa sonunu ona göre planlasın*” ibaresini ekledi. Görevine dikkat ettiğinden dolayı insanlar onu severdi. Adaletsizlikten ve fitneden uzak durur emniyette kalmayı benimser idi.

S. 225

Birden fazla güzel sözleri vardır. Bazıları şunlardı: “*Biz cihadı bırakırsak atlara zorluk vermeyiz. Geceleri arkamızda bırakmayız*”. *Millete şefkatli olduğumuz için kötülüğü istemeyiz. Yeryüzünde adaleti ve emniyeti sağlamak gerekir. Zor emirleri yerine getiririz ve milletin karışmasını engelleriz*”. “*Kötülük ateşinin sönmesi için Allah'tan birlik ve beraberliği talep ederiz*”.

Onun güzel şiirleri de vardı:

“Ölüm bana fırsat verir ise zamanla borcumu öderim

Hâşim'e karşı soyumdan ve dinimden dolayı kibrim olmazsa iyi biri değilim

Dinimden çaldıkları noktalar hakkında mürşidinizden sorarım

Müslümanlıktan sonra düşündüğüm gibi küfre düştüler.”

2.53.2. Görevden Alınması, Ölümü ve Defnedildiği Yer

15 Zilkade 530'da Pazar günü halife Musul'a gitmek için yola çıktı. Bu durumu

bir fırsat olarak gören Sultan Mesud Bağdâd'a girdi. Dârü's-Saltanat'ın önüne geldi ve halk onun etrafında toplandı. Kâdılar, Devlet erkânı ve milletin ileri gelenleri huzuruna çıkarıldı. Onlar da halifenin bazı suçlar işlediğini ve görevden alınmasını gerektiğine, Mesud'un rızasıyla değiştirilmesine şahitlik ettiler. Kadıkudât Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hüseyin ez-Zeynebî'nin vekili olarak İbrahim b. Muhammed el-Heytemî

S. 226

ve Ebû Tahir b. Muhammed el-Kerhî adında iki kâdı halifenin görevden alınması konusunda bir kanun çıkardılar. Din âlimleri de bu konuyla ilgili bir fetva yayımlayarak görevden alınmasını istediler ve ardından da dağıldılar. Râşid'in amcası el-Emîr Ebî Abdullah Muhammed b. el-Müstazhir-billâh'a biat ettiler. Halife bu durumu Musul'da öğrenince ordaki insanlara biatlerinde durmasını ve kendisine itaat edilmesini istedi. Receb 531'e kadar Musul'da kaldı. Babasının Azerbaycan'da Merâğa'daki türbesini ziyaret etmek amacıyla Musul'dan ayrıldı. Daha sonra Isfahân'a geldi ve bir süre burada kaldı. Etrafında askerler ve insanlar toplanmaya başladı. Bilahare hastalandı ve öldü.

S. 227

Bâtinîlerden bir topluluk tarafından 27 Ramazan 532'de öldürüldüğü de söylenmektedir. Burada Şehristâne olarak bilinen bir yerde defnedildi. Bu sırada 30 yaşında idi. Halifeliği kendisine biat edildiği günden görevden alınmasına kadar bir yıl sürdü. Ölüm haberi Bağdâd'a ulaşınca bir gün yas tutuldu ve taziyesi kabul edildi. Babası ve dedesi üzerinden dört kuşaktan halifelik alan ilk kişidir. Sırasıyla büyük dedesi, dedesi, babası ve son olarak aynı soydan gelen Râşid b. el-Müsterşid İbnü'l-Müstahzir b. el-Muktedi yani kendisi halife oldu.

2.53.3. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri

Veziri Ebû Rızâ Muhammed b. Ahmed b. Sadaka'dır. Kâdısı babası döneminde görev yapan Ebü'l-Kâsım Ali el-Hüseyin ez-Zeynebî'dir. Hâcibi Ebü'l-

Fazl b. es-Sâhib şairleri ise el-Haysebeys ve Ebü'l-Fütûh idi.

S. 228

2.54. İmâm el-Müktefî-Liemrillâh'ın Hilâfeti

Tam adı Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Müstazhir b. Abdullah el-Muktedi-Biemrillâh b. el-Emîr-Zahirü'd-Din Muhammed b. el-Kâim b. Ahmed el-Kâdir İbnü'l-Emîr İshâk İbn-Ca'fer el-Muktedir b. el-Mu'tazid İbnü'l-Emîr Talha b. Ca'fer el-Mütevekkil b. Muhammed el-Mu'tasım b. Hârûn er-Reşîd b. Muhammed el-Mehdî b. Abdullah el-Mansûr b. Muhammed İbnü'l-Ali b. Abdullah b. Abbâs'tır. Rebiyülahir 489'da doğdu. Annesi ümmü-veled olup ona Nüzhet ve Sittü's-Sâde Habeşiyeye denilirdi. Beş tane çocuğu vardı. Bunlar: el-Müktefî, el-Müsterşid, el-Emîr Ebü'l-Kasım, Ebü'l-Hasan Abdullah ve el-Emîr Ebû Tâlib Abbâs'tır. Abbâs, 12 Şevval 560'da Cuma günü öldü. İkrâm sahibi olduğundan dolayı çokça ikramda bulunurdu.

El-Râşid görevden alındıktan sonra 18 Zilkade 530'da daha önce geçtiği üzere Müktefî-Liemrillâh biat alarak halife oldu. Biatında kâdılar, valiler, fakihler, udullar, devlet erkânı, adalet erbabı, akrabaları ve tabakalarına göre halk hazır bulunmuştu. Halk biat alınması için de veziri Ebü'l-Kâsım Ali ibn Tarrâd görevlendirildi. Aynı yıl 20 Zilkade Cuma günü Medinetü's-Selâm'ın bütün camilerinde onun adına hutbe okundu. Biat alındığı gün yaşı 41 yıl, 5 ay idi. Eğitimci Ebü'l-Berekât Ahmed b. Abdulvahab İbnü's-Sîbî'den hadis dinledi. Veziri Ebü'l-Muzaffer Yayha b. Hübeyre'de de hadis dinlemiştir.

2.54.1. Vasfı ve Mührü

Uzun boylu, kilolu, sakalının ön tarafı uzun ve alaca renkli, adaletli ve güler yüzlü idi. Mührüne “*Allaha ne kadar teslim olursan o kadar değer artar*” ifadesini yazdırdı. Halifelik yıllarında eğitime önem verince insanlar da ilme rağbet ettiler. İbadete düşkün idi ve ilim kitaplarının da sayısını artırmak için görevli tayini hususunda emir veren ilk kişidir.

S. 229

İnsanların kusurlarını görmezden gelir ve yumaşak bir şekilde davranırdı. Şefkatli ve iyilikleri de sayılmayacak kadardır. Mu'tasım-Billâhtan sonra ahlak ve cesaret bakımında en şerefli ve emsali olmayan biri idi. Muhammed Şah ve ordusu

Bağdâd'ı kuşatınca insanlar darlığa ve zorluğa düştü ve halifeden yardım istediler. Anlatılan bir rivayete göre halife rüyasında Resulullah'ı (sav) görmüş ve durumu ona arz edince Peygamber (sav) de yardım sözü verdi. Rüyadan birkaç gün sonra Muhammed Şah'ın ordusu mağlup oldu. Muhammed Şah'ın komutanlarında biri neden mağlup olduk diye soru sorunca, Muhammed Şah'ın cevaben şöyle dediği anlatılır: biz ne bir ok atabildik ne de kılıçlarla savaşabildik bu mağlubiyet Allah tarafında gelmiş ve bizleri kuşatmıştır. Meşhur olan Cemzâ'da mağlup oldular ve karşı taraf da zafere ulaştı. Böylece onlar Bağdâd surlarına kadar geriledi.

S. 230

Muhammed Şah veziri Yahya b. Hübeyre'yi halifeye göndererek "Ey Emîr'ül-müminîn düşmanla göz göze geldik fakat Allah'ın göndermiş olduğu bu orduyla baş edemiyoruz. Allah'a dua et de bu durumdan kurtulalım" dedi. Bunun üzerine halife yüksek bir yere çıkarak kibleye döndü, sarığını indirdi, elini açtı ve dua etti. Dua bitmeden Allah tarafından gönderilmiş olan ordu geri çekildi ve böylece halifenin duası kabul oldu. Ülkesinin menfaatine önem vermekteydi. Belirtileri ortaya çıkmadan bir şey duymak istemezdi.

2.54.2. Ölümü ve Defnedildiği Yer

2 Rebiyülevvel 555'te Pazartesi gecesi 66 yaşında vefat etti. Hilâfeti 24 yıl, 3 ay ve 14 gün sürdü. Aynı ayın Pazar gününde cenaze namazı kılındı. Dârü'l-Hilâfe'de defnedildi. 13 Rebiyülevvel 556'da Çarşamba gecesi naaşı Resafeye taşınarak kendisi için yapılmış olan türbesinde defnedildi. (84vr) Daha sonra 23 Rebiyülevvel 556'da Çarşamba gecesi Rusâfe'ye nakledilerek buradaki türbeye defnedildi. Ölmeden önce oğlu el-Emîr Ebû'l-Muzaffer Yusuf'u valiaht yaptığını bütün şehirlere bildirdi.

S. 231

2.54.3. Çocukları

Çocukları, Ebû Ahmed, annesi Türk asıllı bir cariyedir. Ahmed akıllı, edebi ve fazileti ile yapıcı bir özellikte idi. 16 Muharrem 618'de Cumartesi günü 70 yaşında vefat etti ve Rusâfe'de defnedildi. Yetmiş yaşını aşmıştı ve çocukları olmadı. Ebû Ca'fer Abdullah, 12 Rebiyülevvel 556'da Pazar günü öldü ve Rusâfe'de defnedildi. İsa adında bir oğlu vardı. O da 11 Rebiyülahir 552'de Çarşamba gecesi 18 yaşında vefat etti. Muhasaradan dolayı Bâbu Ebrez mezarlığında defnedildi. Ebû Muzaffer

Yusuf hakkında bilgiler ise daha sonra aktarılacaktır.

S. 232

2.54.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri

Halife adına biat alan veziri Ebü'l-Kasım Ali b. Tarrâd ez-Zeynebî 2 yıl görev yaptıktan sonra azl edildi. Yerine Ebû Nasr el-Muzaffer b. Ali b. Muhammed b. Cehîr atandı. Sonra görevden alındı. Yerine Ebü'l-Kâsım Ali b. Sadaka geçti. Belli bir zaman sonra azl edildi. Yerine Ebü'l-Muzaffer Yahya b. Hubeyre atandı. Halifenin görevi son bulana kadar görevde kaldı. Kâdıları Ebü'l-Kâsım Ali el-Hüseyin ez-Zeynebî'dir. Vefat edince yerine Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed ed-Dâmğânî atandı. Halifenin görevi son bulana kadar kâdılık yaptı. Bu sırada akdaü'l-kudât (kadıkudât) Ebü'l-Vefâ Yahya b. El-Muzaffer el-Mürahham idi. Ölene kadar bu görevde kaldı. Hâcibleri Ebü'l-Fazl Hibbetüllah İbnü's-Sâhib'dir. Daha sonra azl edilerek yerine vefat edene kadar Ebû Galib Muhammed b. Muhammed el-Muavic atandı. Öldükten sonra yerine Saîd b. Hibbetüllah b. es-Saykal el-Hâşimi'yi atandı. Görevden aldıktan sonra halifeliğinin sonuna kadar yerine Ebü'l-Kasım Ali b. Hibbetüllah görev yaptı. Halifenin görevi son bulana kadar görevde kaldı. Şairi el-Haysebeys idi.

S. 233

2.55. İmâm el-Müstencid-Billâh'ın Hilâfeti

Tam adı Ebü'l-Muzaffer Yusuf b. Muhammed el-Müktefî b. Ahmed el-Müstazhir b. Abdullah el-Muktedî İbnü'l-Emîr-Zahir b. Abdullah el-Kâim b. Ahmed el-Kâdir İbnü'l-Emîr İshâk b. Ca'fer el-Muktedir b. Ahmed el-Mu'tazîd İbnü'l-Emîr Talha b. Ca'fer el-Mütevekkil b. Muhammed el-Mu'tasım b. Hârûn er-Reşîd b. Muhammed el-Mehdî b. Abdullah el-Mansûr b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbâs'tır. Rebiyülevvel 518'de doğdu. Annesi ümmü-veled olup adı Rum asıllı Tavus idi. Oğlunun halifeliğini gördü, 17 Zilhicce 565'te Salı günü vefat etti ve Rusâfe'de defnedildi. Bu isim ve künye daha önce halifelere verilmemiştir. Babasının öldüğü 2 Rebiyülevvel 555'te Pazar günü biat aldı. Bu sırada 37 yaşında idi. Önce amcası Ebû Tâlib el-Abbâs daha sonra ondan yaşça büyük olan kardeşi el-Emîr Ebü'l-Cafer, ailesi, akrabaları, veziri Ebü'l-Muzaffer Yahya b. Hubeyre, kadıkudât Ebü'l-Hasan b. ed-Dâmğânî, devlet erkânı, âlimler ve ileri gelenler biat ettiler. Vezir Yahyâ b. Hubeyre şöyle demektedir:“İmâm el-Müstencid-billâh'a biat ettiğimde bana “sen vezirsin”

dedi. Ben de “ne zamana kadar” dedim. O da “ölene kadar” dedi. Ben de senin mübarek eline ihtiyacım var dedim. O da elini uzattı ve bana bu görevi verdi” daha sonra vezir, görevliler ve insanlar Beytü'l-Nube'de üç gün taziye için kendi konumlarına göre oturdular. Taziye bittikten sonra halife devlet ve millet işleriyle uğraşmak için görevine döndü.(85vr)

2.55.1. Vasfı ve Mührü

Halife güzel yüzlü, kırmızıya çalan beyaz tenli, ince kaşlı ve kumral saçlı idi. Mührüne *“kim nesfini severse kendine çalışır”* ibaresini yazdırdı. Hilâfet dönemi bereketli ve verimli geçmiş, hazineyi doldurmuş ve devlet kurallarını uygulamıştır.

S. 234

Ayrıca vezirine emrederek kısasları kaldırdığını, mezalim mahkemesine bakmasını emretmiştir. Düşmanlarına galebe çaldı ve karşısına çıkacak kimse kalmadı. Halife insanları emniyette tuttu ve kimse yolda kalmadı. Ayrıca görevini titiz bir şekilde yapar ve alçak gönüllü bir yapıya da sahipti. Halifelik gelirleri arttı ve yeryüzünde ekinler ortaya çıkmaya başladı. Çok mal topladı. Hükümdarlığında mütevâzi idi. Öyle ki veziri İbn Hubeyre şöyle demektedir:

“Senin iki buklenden birisi temiz diğeri ise kördür o halde onları kıyamete kadar an

Senin varlığından dolayı dünya fakirdir insanlar arasında ise inkârdır

Ey Yahya şayet Cafer ve Yahya yerini almaya çalışsalar engellenirlerdi.”

S. 235

Daha sonra İbn Hübeyre başkasından alıntı yaparak başka bir şiir yazmıştır:

“Hastalanırsak iyi şeyleri hatırlarız

Sağlıklı olduğumuzda ise kötü ve yanlış işlerle meşgul oluruz

Darlığımızda Allah'ı memnun etmeye çalışırız

Genişlikte Allah'ı unuturuz.”

2.55.2. Ölümü ve Defnedildiği Yer

9 Rebiyülahir 566'da Cumartesi günü vefat etti. Et-Tâc'da Pazar günü ayın onunda cenaze namazı kılındı. Dârü'l-Hilâfe'de defnedildi. Yaşı bu sırada 48 idi.

Halifelîği ise 11 yıl birkaç ay ve birkaç gün sürdü. Naaşı 26 Şaban Salı gecesinde Rusâfe'de bulunan türbeye nakledildi.

S. 236

2.55.3. Çocukları

Çocukları, daha sonra bahsi geçecek olan Ebû Muhammed el-Hasan ve Ebü'l-Kâsım ve el-Abbâse idi.

2.55.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri

İlk vezir babasına da vezirlik yapan Ebü'l-Muzaffer Yahya b. Hübeyre'dir. 13 Cemaziyülevvel 560'da ölene kadar vezir idi. Ondan sonra vezirliğe vekâleten kâdılkudât Ebü'l-Berekât Ca'fer b. Abdulvâhid es-Sekâfi getirildi. Daha sonra halife onu azl etti. Yerine Vâsıt'tan getirttiği Ebü'l-Ca'fer İbnü'l-Beledî'yi atadı. 4 Safer 563'te Pazar günü göreve başladı ve halifenin ölümüne kadar da bu görevi uhdesinde bulundurdu. Kâdıları ise babasının kâdısı Ebü'l-Hasan ed-Dâmğânî idi. Daha sonra azl ederek yerine Ebû Ca'fer Abdulvâhid b. es-Sekâfi'yi atadı ve ölene kadar kâdılık yaptı. Vefat ettikten sonra yerine naib olarak sırasıyla Ebû Tâlib Ravh b. Ahmed el-Hadîsî ve Ebû Abdullah b. eş-Şehrîzûrî'yi atadı. Ebü'l-Berekât es-Sekâfi'yi önce akdalkudât ardından da kâdılkudât yaptı. Akdalkudât mevkisine de Ebû Nasr el-Kâsım b. Ali ez-Zeynebî'yi getirdi. Hâcibi babasının hâcibi Ebü'l-Kâsım b. Sâhib'ı görevinde bıraktı ve ölene kadar bu mevkide bulundu. Vefat ettikten sonra hilafeliğinin sonuna kadar Ebü'l-Fazl Hibbetullah görev yaptı.

S. 237

2.56. İmâm el-Müstazî-Biemrillâh'ın Hilâfeti

Tam adı Ebû Muhammed el-Hasan b. Yusuf el-Müstencid b. Muhammed el-Müktefi b. Ahmed el-Müstazhir b. Abdullah el-Müktedî İbnü'l-Emîr ez-Zahîr b. Abdullah el-Kâim b. Ahmed el-Kâdir b. İshâk b. Ca'fer el-Muktedir b. Ahmed el-Mu'tazî İbnü'l-Emîr Talha b. Ca'fer el-Mütevekkil b. Muhammed el-Mu'tasım b. Hârûn er-Reşîd b. Muhammed el-Mehdî b. Abdullah el-Mansûr b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbâs'tır. 6 Şaban 536'da doğdu. Annesi Ermeni kökenli olup ismi Gadda idi. Babasının vefat ettiği (86vr) 7 Rebiyülahir 566'da Cumartesi 30 yaşında biat alarak halife oldu. Aynı ayın 11 günü başına bir tac takıldı, başta ailesi, ileri gelenler ve insanlar ona biat etti. Biat almak için Üstâdü'd-Dâr Adüduddin Ebü'l-Ferec

b. Reîsü'r-Rüesâ görevlendirildi. Veziri İbnü'l-Beledî'yi biat için getirdi. Sahnü's-Selâm'a ulaştığında öldürüldü ve Dicle'ye atıldı. Bu gün el-İmâm el-Müstencid-billâh'ın

S.238

cenaze namazı kılındı. Komutanlar ve ileri gelenler taziye için üç gün Beytü'n-Nûbe'de oturdular. Üçüncü günde Sa'd b. Muhammed b. es-Sayfî yani Haysebeys kutlamaya dair bir şiir inşad etti:

“Söylenilebilir ki dindar ve salih bir imam işi devir aldı

Onun cömertliği ve hayırseverliği gelip bize ulaşıyordu

Biz Allah'tan bir peygamber göndermesini isterken o bize bir imam gönder

Tüm halkı kuşatan bir aydınlıkla sabahın karanlığını söndürdü

Tebrikler ey dünyanın çocukları umduğumuzdan fazlasına ulaştık.”

Bu şiiri söyledikten sonra baş sağlığı diledi ve bir ay boyunca yas kıyafeti olarak bilinen beyaz elbise giydi. Hasan b. Ali'den (as) sonra onun dışında Hasan adıyla halife gelmedi.

2.56.1. Vasfı ve Mührü

Süleyman b. Muhammed el-Hâcib, halifenin burnu kemerli, kalem kaşlı, güzel yüzlü, görkemli, çok cömert, ihsan sahibi, söz ve davranışlarıyla tutarlı, iyi huylu, temiz ahlaklı ve adaletli olduğunu söylemektedir. Mührüne “*Her kim ahireti düşünüyorsa ona çalışsın*” ifadesini yazdırdı.

S. 239

Biatı kabul ettiği gün insanlara kimin hakkı ya da malı gasp edilirse ona iade edileceğini söyledi. Halifelik döneminde Dicle'nin üzerine el-Cisrû'l-Atîk adında bir köprü inşa ettirdi ve insanlar Muharrem'in sonlarında 570'de bu köprüden karşıya geçtiler. Fahrüddevle el-Hasan b. el-Muttalib Kasru Benî el-Me'mûn'da bir mescid yaptı. Burada dua edilmesi için izin istenildi ve izin verildi. 8 Zilkade Cuma günü burada namaz kılındı.

2.56.2. Vefatı ve Defin Yeri

Şevval ayının sonunda 575'te Cumartesi gecesi öldü. Yıkanması ve teşhizi için

vasiyeti gereğince el-Adl Mesud İbnü'n-Nâdir görevlendirildi. Naaşı yıkandığında suyu Saîd eş-Şarâbî döktü. Cenaze namazı kılındıktan sonra Dârü'l-Hilâfe'de bulunan Dârü'l-Sahr'da defnedildi. Naaşı Şaban ayının ortasında 576'da gece vaktinde Dicle Nehri'nin batı tarafında bulunan Kasru Benî el-Me'mûn'daki türbeye nakledildi. Vefat ettiğinde yaşı 39 yıl, 2 ay, 17 gün idi.

S. 240

2.56.3. Çocukları

Çocukları, Ebü'l-Abbâs Ahmed, veliaht olarak belirlenmişti. Daha sonra hakkında bilgi verilecektir. Ebû Mansûr Hâşim, 9 Şaban 578'de Çarşamba gecesi vefat etti. Sonraki gün babasının yanına defnedildi.

2.56.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri

Halifelik için biat aldığı gün Ebü'l-Ferec Muhammed b. Reîsürrüesâ'yı vezir olarak atadı. 11 Şevval 567'de Pazar günü görevden aldı. Yerine Sâhibü'l-Mahzen görevinde bulunan Ebü'l-Fazl Yahya b. Abdullah b. Ca'fer'i vekâleten atadı. 19 Rebiyülahir 570'de cumartesi günü vefat edene kadar bu görevi ifa etti. Yerine kendinden sonra oğlunun vezir olması şartı ile (87vr) Kâtibü'l-İnşâ görevinde bulunan Ebü'l-Ferec Muhammed

S. 241

İbn Muhammed el-Enbârî'yi atadı. O da el-Vezîr Ebü'l-Ferec b. Reisürrüesa yeniden atanana kadar bu görevi yaptı. Veziri hac yapmak için yanındakilerle yola çıktı. Büyük bir heyet ile batı tarafına geçti ve el-Cenbese'nin aşağısına Bâbü'l-Katfeta'ya ulaştığında fukara kılığında üç Bâtînî yanına geldi ve kendilerine yemek verilmesini istediler. O da izin verdi. Onun yanına vardıklarında Bâtînîlerden biri bıçak ile onu yaraladı. Onu takip eden diğeri de bıçak darbesi vurdu. Vezir yere düştü ve etrafında bulunanlar da dağıldılar. Bâtînîler öldürüldüler ve cesetleri de yakıldı. Veziri ise bulunduğu yere yakın bir eve götürdüler ve bir gün sonra öldü. Cenazesi yıkandıktan sonra Camiü'l-Mansûr'a taşındı ve cenaze namazı burada kılındı. Daha sonra babasının mezarının da bulunduğu caminin karşısındaki türbeye defnedildi. Yerine Sâhibü'l-Mahzen sorumlusu Ebû Bekir Mansûr b. Nasr b. Attâr getirildi ve

hilâfeliğinin sonuna kadar bu görevi icra etti.

Kâdılar Ebû Tâlib Ravh b. Ahmed el-Hadîsî, ilk günden 570'te ölene kadar bu görevi yaptı. Vefat ettikten sonra yerine Ebü'l-Hasan Ali İbnü'd-Dâmğânî atandı ve el-Müstazî ölene kadar bu görevi icra etti. Hâcibleri babasının da hâcibi olan Ebü'l-Fazl Hibetullah İbnü's-Sâhib'dir. Üstâdü'd-dâr'a getirilene kadar bu görevde kaldı. Yerine Ebû Tâlib Nasr b. Ali İbnü'l-Nâkîd'ı atadı. Daha sonra azl etti ve Ebû Sa'd İbnü'l-Mauvvicî el-Vezîr Ebi'l-Ferec İbn Reisürrüesa ile çıkana kadar haciblik yaptı. Öldükten sonra Ebû Tâlib Hamza b. Talha atandı. Daha sonra onu da azl ederek yerine Ebû Tâlb Yahya b. Sâid b. Zibâde'yi getirdi. Halifenin ölümüne kadar bu görevde kaldı.

S. 242

2.57. İmâm en-Nâsır-Lidînillâh'ın Hilâfeti

Tam adı Ebü'l-Abbâs Ahmed b. el-Hasan el-Müstazî b. Yusuf el-Müstencid b. Muhammed el-Müktefî b. Ahmed el-Müstazhir b. Abdullah el-Müktedî İbnü'l-Emîr Muhammed ez-Zahîr b. Abdullah el-Kâim b. Ahmed el-Kâdir b. el-Emîr İshâk b. Ca'fer el-Muktedir b. Ahmed el-Mu'tazîd İbnü'l-Emîr Talha b. Ca'fer el-Mütevekkil b. Muhammed el-Mu'tasım b. Hârûn er-Reşîd b. Muhammed el-Mehdî b. Abdullah el-Mansûr b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbâs'tır. 10 Recep 553'te Salı günü doğdu. Annesi ümmü-veled olup Türk asıllıdır. İsmi de Zümrüd Hatun'dur. Oğlunun halifeliğini gördü. Onun zamanında 24 yıl yaşadı.

S. 243

Annesi, hayırsever olup sadaka ve hayır işlerine ilgi duyardı. Bağdâd ve başka yerlerde ona ait sadaka ve vakıflar vardı. Zilkade ayının başlarında 575'de Pazar sabahı biat alarak halife oldu. Önce ailesi ve akrabalarının tamamı biat etti. Biat almak için üstazü'd-dâr Ebü'l-Fazl İbnü's-Sâhib ve İmâdüddîn Sandal el-Muktefviy'i görevlendirdi. Horasan halkından hacca giden kabileler de ona biat ettiler.

2.57.1. Vasfı ve Mührü

Biat aldığı gün onu görenler şunları söylemektedirler: Beyaz tenli, yuvarlak yüzü, burnu kemerli, iri yapılı ve ince yanaklı idi. Mührüne “*Allah'tan dileğim beni affetmesidir*” diye yazdırdı. Kendisine biat edilmeden önce kıtlık, pahalılık ve veba hastalığından insanlar helak oldu. Ancak halifelik için biat alınca biatının bereketi ile

bu olumsuzluklar ortadan kalktı. Yağmurlar başladı, fiyatlar ucuzladı ve insanlar birbirlerini onun bereketi ile tebrik ediyordu. Ebû Ca'fer Yahya b. Muhammed el-Alevî şiirinde şöyle demektedir:

“Keşke insanların yılı kırmızı olsaydı

Yağmur yağıp her yer temiz olsaydı

Kumlar tanesi kadar nice olsaydı

Herkesi bir araya getirseydi.”

Allah, halifenin iyiliğinden dolayı İslam'ı ve insanları bir araya getirdi.

S. 244

Camiler, türbeler, ribatlar, medreseler ve farklı binalar inşa etti. Güzel bir etki bıraktı. Daha sonra Peygamber'in (sav) hadislerini bir kitapta toplattı. Kitab'a Rûhu'l-Ârifin ismini verdi. Şeyhlerden icazet aldı. Bu bilgiler et-Tezyîl (Zeyl) kitabında geçmektedir. Bu kitabı eş-Şeyh (88vr) el-Fakîh Muhammed b. Ali b. Muhammed b. İmrânî yazdı. Kitab el-İmâm el-Müstencid'in ilk yıllarından başlar ve el-İmâm el-Musta'sım-billâh'ın (ks) sonuna kadar gelir. Bazıları onun rivayetlerini tasvip etmektedirler.

S. 245

Bunların çoğu et-Tezyîl'de geçmektedir. Rivayetlerin hepsi bütün şehirlere ve köylere yayıldı. O daha sonra Acem Selçukluları ve Bağdâd ile münasebetlerini kesmeye karar verdi. Onlara ait bütün izleri sildi. Daha sonra Hûzistân'a hâkim oldu. Ardından bir ordu göndererek Dakûkâ, Tekrît Kalesi, el-Hadîse Kalesi gibi kaleleri ele geçirdi. Hemedân ve daha başka yerler gibi çok sayıda fethi vardı. Tuğrul es-Selcûkî'yi öldürdü ve başını da keserek Bağdâd'a gönderdi. Başlı Bağdâd'a ulaştığında el-Vezîr Muhammed b. Kassâb ona şu beyti dizdi:

“Irak'ta, hedefinin uzağında kesin olarak okla vuruldu.”

Hac yolcuları ve daha başkaları için Ramazan ayında oruçlarını açmaları gayesiyle Dârü'l-Madyef adında bir misafirhane inşa etti.

S. 246

Faydalı fıkıh kitaplarını ve daha başka kitapları ilim ile meşgul olan insanların

istifadesi için kütüphaneye (Hazâ'inü'l-Kütüb) vakfetti. Onun zamanında Beytü'l-Makdis Selahaddin Yusuf b. Eyyûb tarafından 583'te Frenclerden alındı. Bir kitabe hazırlayarak Beytü'l-Makdis'e asmak için gönderdi. Söz konusu kitaba şu şekildedir: *“Allah Zebur'da yeryüzüne salih kullarını varis kıldığını söyler. Allah'a hamd olsun ki sözünü yerine getirdim. Kullarına yardım ettim. Halifesini Allah'ın hakkına mazhar kıldım. Ayrıca Kitabede halifenin peygamber soyundan geldiğini ve peygamberin şeceresinden bulunan Ebü'l-Abbâs'a kadar ulaştığını, Allah halifenin gölgesini İslama ve Müslümanlara hâkim kıldı ve güçlendirdi* diye yazdırdı. Oğlu Nasır Muhammed Edebü'd-Dünyâ ve'd-Dîn'i veliaht olarak ilan etti. Müşriklere inat Mescidi Aksayı oğluna varis kıldı. (Emîrû'l-Mü'minîn yardımcısı olan Yûsuf b. Eyyûb'un yaptığı Fetihten, Devleti ihya ettiğinden, kılıcının yardımından, itaat eden askerlerinden, dediklerini yayanlardan, emrinin altındakilerinin sadakatinden dediklerini uygulayanlardan dolayı övgüye ve teşekkürle mazhar oldu. Halife, Meşraatü'l-Kerh'te ribatlar ve buraya mücavir yerde türbe yaptırdı.

S. 247

Türbenin yanına Melikü'r-Rûm Kılıc Arslan'ın kızı es-Sa'îde Selcûkî Hâtûn defnedildi. İyilik ve hayır hususundaki ilgisi ile bilinen saliha bir kâdın idi.

2.57.2. Vefatı ve Defin Yeri

İnsanlar onun hastalığını 27 Ramazan 622'de Perşembe günü konuşmaya başladılar. Ramazan ayının sonunda Pazar günü vefat etti. Sabah insanlar ertesi günün sabahında Dârü'l-Hilâfete gittiler ve kapının kapalı olduğuna şahit oldular. Daha sonra el-Adl Muhyüddin Yusuf b. el-Cevzî (rahimehullah) getirildi ve naaşı yıkadı. Naaşa su döken has hizmetçilerden biri olan el-Üstâz Menbec idi. Dârü's-Sahr'ın avlusuna defnedildi. Hilâfeti 46 yıl ve 11 sürdü. Yaşı ise 69 yıl, 2 ay ve 20 gün idi. Benü'l-Abbâs'tan daha önce kimse bu yaşa kadar halifelik yapmamıştı.

S. 248

2 Zilhicce Cuma gecesi adı geçen yıl tabutu Rusâfe'deki türbeye nakledildi ve dedesi el-Müstencid'in yanına defnedildi. Vezirleri ve devlet adamları tabutunun önünde ayakta beklediler. Üç gün boyunca Kuran'ı-Kerim okundu, vaazlar verildi ve sadakalar dağıtıldı. Şairler mezarının başında mersiyeler söyledi. Ebû Tâlib b. el-

Mühtedî yapılmış olan hatmin duasını okudu.

2.57.3. Çocukları (89vr)

Halifenin iki çocuğu vardı. Halife olan Ebû Nasr Muhammed daha sonra anlatılacaktır. Diğer ise Ebü'l-Hasan Ali olup lakabı el-Melikü'l-Muazzam idi ve kardeşinden küçüktü. Annesi Türk asıllı bir ümmü-veled idi. Güzel bir genç, cömert, sadaka veren, hayır işleyen, dini seven idi. Kendi hattıyla bir Mushaf yazdı ve onu Meşhedu Musa b. Ca'fer'e vakfetti. (as) Babasının yakınında idi ve babası tarafından seviliyordu. Atlara binmesine izin verdi. El-Hadîse ve daha başka yerleri ona ikta etti. Babası onu halife adayı olarak tayin etti. 20 Zilkade 612'de Cuma günü vefat etti. Sahnü's-Selâm'da devlet erkânı, fakihler, şeyheler ve ileri gelenlerinin katılımıyla cenaze namazı kılındı. Naaşı eş-Şeyh Ma'rûf el-Kerhî'nin (ra) kabrinin yakınında bulunan ninesi Zümrüd Hâtûn'un türbesine defnedildi. İnsanlar onun tabutunun önünde yürüyordu. Babası oğlunun ölümüne çok üzüldü. Oğlundan lakabı el-Müeyyed olan Ebû Abdullah el-Hüseyin ve el-Muvaffak lakaplı Ebû Ali Yahya adlı iki torunu geride kaldı. Dedeleri el-İmâm en-Nâsır onlara Hûzistân'ı ikta etti ve onları oraya gönderdi. İki torunu da Bağdâd felaketi esnasında 656'da kılıçla öldürüldüler.

S. 249

2.57.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri

İlk veziri Ebû Dâvud Süleymân b. Arslân b. Şâvûş idi. İki ay onu azlederek Muhammed b. Hibetullah b. el-Buhârî'yi vekil olarak atadı. Dört yıl bu görevi yaptıktan sonra ölümüyle yerine Ebü'l-Feth Sadaka b. Muhammed b. Ahmed b. Sadaka getirildi. Alt ay sonra halife onu da görevinden alarak Muhammed b. Abdülbâki b. ed-Dâric'i atadı. Üç yıl sonra onu da görevinden aldı. Yerine Ebü'l-Muzaffer Ubeydullah b. Yûnus tayin edildi.

S. 250

Orduyla beraber isyan etti ve birkaç ay sonra Tuğrul es-Selcûkî tarafından esir alındı. Yerine vekâleten geçen Kadilkudât Ebû Tâlib Ali b. Ali b. el-Buhârî de azledilene kadar birkaç ay görev yaptı. Ondan sonra Ebü'l-Me'âlî Saîd b. Ali b. Ahmed b. Hudeyde vezir oldu. Bir yıl ve birkaç ay görev yaptıktan sonra görevden alındı. Geçici olarak yerine daha önce adı geçen Ebü'l-Muzaffer b. Yunus atandı. Birkaç ay görev yaptıktan sonra azl edildi. Görevden alındıktan sonra geçici olarak yerine Ebû

Abdullah Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Kassâb atandı. Altı yıl görev yaptıktan sonra vezir olarak atandı. Askerler ile yola çıktı ve Şaban 592'de Hemedân'da öldü. Öldükten sonra babasının ordudaki etkisi ve namından dolayı geçici olarak vezirin oğlu olan Ebü'l-Fazl Ahmed atandı. Ondan sonra yerine geçici olarak Kadilkudât Ebû Tâlib Ali b. el-Buhârî göreve getirildi. İki yıl görev yaptıktan sonra azl edildi. Geçici olarak yerine hazineden sorumlu olan Ebü'l-Kâsım el-Hasan b. Nasr b. Ali b. en-Nâkîd yani İbnü'l-Kanber atandı. Bu kişi bir müddet sonra tam bir şekilde vezir oldu.

S. 251

Üç yıl görevde kaldıktan sonra azl edildi. Geçici olarak yerine Ebü'l-Hasan Nasr b. Mehdî b. Hamza el-Alevî er-Râzî atandı. Üç yıl boyunca bu görevi yaptı. Daha sonra vezirliğe terfî edildi ve iki yıl süreyle görevini devam etti. Halife onu azlettikten sonra yine geçici olarak Ebü'l-Bedr Muhammed b. Ahmed b. Ali b. Emsinâ'yı göreve getirdi. Bir yıl birkaç ay görevde kaldıktan sonra azl edildi. Yerine geçici olarak Ebü'l-Hasan Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerim el-Kûmî atandı. Halife ölene kadar bu görevde kaldı.

İlk kâdısı Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. ed-Dâmğânî olup kadilkudât olarak atandı ve 583'teki ölümüne kadar kâdılık yaptı. Daha sonra Ebû Tâlib Ali b. el-Buhârî atandı ve Ramazan 584'te azledildi. Yerine Ebü'l-Hasan Muhammed b. Ca'fer el-Abbâs göreve getirildi. Cemâziyelahir 588'de görevden alındı. Tekrardan Ebû Tâlib b. el-Buhârî görevine iade edildi. 593'te vefat edince yerine nâib olarak Ebü'l-Kasım Abdullah b. ed-Dâmğânî getirildi. Azl edildikten sonra İbn Şehrîzûrî olarak bilinen Ebü'l-Fezail el-Kâsım b. Yahya b. Abdullah b. el-Kasım el-Mevsîlî naib olarak atandı. Ramazan 595'de kâdî oldu.

S. 252

Halife Zilhicce 597 onu görevden aldı. Yerine 598'de Ebü'l-Hasan Ali b. Abdullah (90vr) b. Süleymân el-Hillî'yi atadı. Cemâziyelevvel 600'de de azl edildi. Ramazan 603'te Ebü'l-Kâsım Abdullah b. ed-Dâmğânî göreve getirildi. Recep 611'de görevden alındı. Geçici olarak Mahmud b. Ahmed ez-Zencânî atandı. O da Rebiyülevvel 619'da azl edildi. Ondan sonra da Ebû Abdullah Muhammed b. Yahya b. Fazlân getirildi. El-İmâm en-Nâsır-lidînillâh'ın ölümüne kadar görevde kaldı. Hâciblerinden ilki Ebû Tâlib Yahya Ziyâde'dir. Azl edilince yerine Ebü'l-Fetih b.

Sadaka'yı atadı. Daha sonra onu vezirliğe vekâleten getirince hâcibliğe de

S.253

Ebü'l-Fetih Ahmed b. Züfer b. Hübeyre atandı. Bilahare onu azlederek İbn Ziyâde'yi tekrar atadı. Onu da Ustâziyetü'd-dâri'l-Azîz'de görevlendirdi. Hâcibliğe ise Ebû Şucâ Muhammed b. Saîd b. ez-Zahîrî'yi getirdi. Onu da görevden aldıktan sonra Ebü'l-Kâsım el-Hasan b. Nasr b. en-Nâkîd'ı atadı. Görevden alındıktan sonra Sadriyetü'l-Mahzen'e atandı. Yerine de daha önce bahsettiğimiz Ebû Ca'fer el-Mübârek b. Ali b. Ahmed b. Nâkîd'ı getirdi. Sonra azl edilince yerine Ebû Ca'fer Muhammed b. Muhammed b. en-Nâim göreve getirildi. O da azledildi ve Ebü'l-Kasım Kusem b. Talha ez-Zeynebî atandı. Daha sonra görevden alındı. Yerine Ebü'l-Kâsım el-Fazl b. Yayha b. Abdullah el-Alevî el-Mevsîlî getirildi. Azl edilince Ebû Ali Talha b. Abdullah b. Hamza b. Talha hâcib oldu. O da Cemâzeyilevvel 616'da azl edildi. Onun ölümünden sonra halife (ks) vefatına kadar hâcib tayin etmedi.

S. 254

2.58. İmâm ez-Zâhir-Biemrillâh'ın Hilâfeti

Tam adı Ebû Nasr Muhammed b. Ahmed en-Nasır b. el-Hasan el-Müstazî b. Yûsuf el-Müstencid b. Muhammed el-Müktefî b. Ahmed el-Müstazhir b. Abdullah el-Muktedî İbnü'l-Emîr Muhammed ez-Zahîr b. Abdullah el-Kâim b. Ahmed el-Kâdir İbnü'l-Emîr İshâk b. Ca'fer el-Muktedir b. Ahmed el-Mu'tazîd İbnü'l-Emîr Talha b. Ca'fer el-Mütevekkil İbn Muhammed el-Mu'tasım b. Hârûn er-Reşîd b. Muhammed el-Mehdî b. Abdullah el-Mansûr İbn Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbâs'tır. Muharrem 571'de doğdu. Annesi Türk asıllı olup adı Ahşû idi. Oğlunun hilâfetini göremedi. Halife 11 Safer 585'te Cuma günü Medinetü's-Selâm'ın bütün camilerinde oğlunun veliahtlığını ilan etti. Oğlunun üstüne adı yazılı olan dinarlar ve dirhemler serpti. Uzak diyarlarda da onun adını yazdı. Durum bu şekilde iken 4 Cemaziyülevvel 601'de Cuma günü onun adının anılmasını durdurdu.

S. 255

Daha sonra Cuma günü Şevvâl ayının sonunda 618'de tekrar onun adını hutbe okundu. Babası ölünce Ramazan ayının sonunda Pazar günü 622'de hilâfet tahtına oturdu. Önce ailesi ve akrabaları ardından da valiler, ilim adamları ve halkın ileri

gelenleri ona biat ettiler.

2.58.1. Vasfı ve Mührü

İbnü's-Sâî olarak bilinen Şeyhü's-Sikke Tâcüddin Ali b. Enceb'e göre halife, kırmızıya çalan beyaz tenli, yuvarlak yüzlü, kilolu, güzel yüzlü, tombul yanaklı, şekli ve şemâili iyi, güçlü ve cesur biri idi. Mührüne “*akıbetlerden ders al*” diye yazdırdı. Ayrıca cömert, âlimlere saygı gösteren, yardım eden, ihtiyaç sahiplerini gözetken ve hayatta iken övülen birisi idi. Göreve geldikten sonra malını ve hediyeleri dağıttı. Mezalimi ve kapatılan vakıfları yeniden kurdu. Babasından aldığı izinle rivayetlerde bulundu. Udulların şeyhleri Ebû Sâlih Nasr İbn Abdurrezzâk İbn Abdülkadir el-Cîlî, Ebî Muhammed Yusuf b. el-Cevzî, Ebî Muhammed Abdulaziz b. Dülef el-Makrî ve Ebü'l-Me'âli Muhammed b. Ahmed b. Şâfi'ye huzuruna gelmeleri için izin verdi. Babasından icazet alması için ona hadis dersi veriyordular. Şeyhlerden ve âlimlerden hadis rivayet etmek için onay aldı. Bunlar onun halifelüğünden önce idi.

S. 256

Daha sonra o vekili Ebü'l-Muzaffer Hibbetullah ibn Ali el-Musevî'den 50 cariyeyi (91vr) azat etmesini istedi. Sahip olduğu mallar ile cariyeleri azat etti. Diğer yandan kölelerinin durumunu da iyileştirdi. Her birine yılda fazladan 100 dinar verdi. Halife devlet erkânından adaletli ve insafli olmasını, komutanlardan insanlara zorluk vermemesini, işçilere insafli ve şefkatli davranılmasını, ihsanlarda bulunmasını emretti. Hastaların halini sormak için el-Mâristân'a sık sık giderdi. Ayrıca onlara iyi davranılması konusunda buyruklar verdi.

2.58.2. Ölümü ve Defin Yeri

13 Recep 623'te Cuma günü vefat etti. Hilâfeti 9 ay ve 14 gün devam etti.

S. 257

Vasiyeti üzerine Şeyh Muhammed el-Vâiz naaşını yıkadı. Dârü'l-Hilâfe'de defnedildi. Daha sonra naaşı Rusâfe'deki türbeye taşınarak buraya defnedildi. Daha önce ondan başka künyesi Ebû Nasr olan başka bir halife de yoktur.

2.58.3. Çocukları

Çocukları, halife olan oğlu Ebû Ca'fer el-Mansûr idi. Ebû Abdullah el-Abbâs 15 Muharrem 631'de Pazartesi günü öldü ve Rusâfe'de defnedildi. Ebü'l-Feth

Süleyman denilen Ebû'l-Fazl, Ebû'l-Kâsım Ali, Ebû Mansûr adlı Ebû'l-Muzaffer, Ebû Hâşim, Ebû'l-Fütûh Habîb ve üç tane de kızı var. Bunların hepsi Bağdâd felaketinde 656'da öldürüldüler.

2.58.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibi

Ebû'l-Hasan Muhammed b. Muhammed el-Kûmî vezirlik yaptı. Babasının döneminden beri bu görevi üstlenmekteydi. Vezirlik hususunda değişiklik olmadı. Kâdıları Ebû Abdullah Muhammed b. Fadlân'dır. Sonraları azl edilmiş ve yerine Ebû Sâlih Nasr b. Abdurrezzak b. Abdülkadir atandı. Halifeliği müddetince hâcib atamadı.

S. 258

2.59. İmâm el-Müstansır-Billâh'ın Hilâfeti

Tam adı Ebû Ca'fer el-Mansûr b. Muhammed el-Zâhir b. Ahmed en-Nâsır b. el-Hasan el-Müstazî b. Yusuf el-Müstencid b. Muhammed el-Müktefî b. Ahmed el-Müstazhir b. Abdullah el-Muktedî İbnü'l-Emîr Muhammed ez-Zahîr b. Abdullah el-Kâim b. Ahmed el-Kâdir İbnü'l-Emîr İshâk b. Ebû'l-Fazl Ca'fer el-Muktedir b. Ahmed el-Mu'tazî İbnü'l-Emîr Talha b. Ca'fer el-Mütevekkil b. Ahmed el-Mu'tasım b. Hârûn er-Reşîd b. Muhammed el-Mehdî b. Abdullah el-Mansûr b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbâs'tır. 3 Safer 588'de Çarşamba günü doğdu. Annesi Rum asıllı ümmü-veled olup adı Şîrîn idi.

13 Recep 623'te Cuma günü babasının vefat ettiği gün onu et-Tâc'dan çağırdıktan sonra biat ettiler. Kardeşleri, amcasının çocukları, ailesinin çoğu ile devlet adamları, valiler, fakihler, mutasavvıflar ve halkın ileri gelenleri üç gün ardarda pazar gününe kadar sırayla biat ettiler. Et-Tâc'ın bahçesine bakan pencerede kubbe altında kibleye yönelerek tahta oturmuştu. Üzerinde halifelik emaresi olan bürde, asa ve elbise vardı. Pencerenin altına bir kürsü yerleştirilmişti ve inşalar basamak ile onun yanına biat için çıkıyordu. Bu pencerenin yukarı kısmında nâibü'l-vüzerâ Muhammed b. Muhammed el-Kumî vardı. Onun hizasında da Üstâzü'd-dâr Ebû Nasr el-Mübârek b. es-Dehhâk vardı. O, biat edenlerin ellerinden tutarak biat sözlerini okuyordu.

S. 259

İnsanlar da örtünün arkasına bakıyordu. Sonra biat bitiyor ve insanlar Beytü'n-Nûbe'ye gidiyordu. Daha sonra şairler taziye ve kutlama şiirleri insad etti. Halife de işlemlerin yürütülmesi için ed-Dîvân'a geldi. Halife biat aldıktan sonra zulmün

kaldırılması ve herkese merhametle davranmasını, millete şefkatle davranılacağını ve adaletle devleti yönetileceğini söyledi (92vr).

2.59.1. Vasfı ve Mührü

İbnü's-Sâî olarak bilinen Şeyhü's-Sikke Tâcüddin Ali b. Enceb'e göre halife beyaz tenli, parlak citli, iyi görünümlü, geniş omuzlu ve ay ışığının karanlığı yok ettiği gibi biri idi. Mührüne *"bağışlanan ne güzeldir"* ibaresini yazdırdı. Hayatını güzel ilerleten, ilim ve amel sahibi, affı seven, güzel ahlaka sahip, daima ibadet eden, gece namazı kılan birisi idi. Akıllı ve doğruluğundan dolayı kendisine el-Kâdî denilirdi. Ayrıca ilim adamlarını sever ve halifelik döneminde çok çalışmaya önem verir idi. Halifelik döneminde Kur'an'ı güzel okuma ve yazmaya ilgi arttı. Kendisi de bu hususa ilgi göstermekteydi. İlime önem vermesinden dolayı ilim meclislerine yakın idi. Bundan dolayı kendisine yakın bir yerde kütüphane yaptırdı. Burada farklı ilimlerden kitaplar bir araya getirdi. Bunlardan şeyhlerin, âlimlerin ve katiblerin eserlerini topladı.

S. 260

Daha sonra dikkatini el-Medresetü'l-Müstansırıye'yi inşaya çevirdi. Bu medresenin doğu cihetinde Dicle kenarına inşa edilmesini önerdi. Burayı dört mezhebe vakıf olarak verdi. Burası fakihlerle dolunca Ka'betü'l-İlm olarak anıldı. Ayrıca bu yer ilmi taleb edenlerin ve meşgul olanların ilgi ve odağı oldu. Bu alana bir kütüphane yaptırdı. Talabelere de vakıflar verdi. Halife, buradan mezun olanların istifade etmelerini için bu yapının yanına Dârü'l-Kur'an inşa etmelerini ve burada Kuran kıraatı ile iştigal eden çocukların bulunmasının şartını koştı. Talebelere eğitim verilmesi içinde şeyh ve muîdleri görevlendirdi. Buranın karşısında bulunan göbekte havadar bir kule inşa edildi. Kulenin ön tarafında gece ve gündüz çalışan ve namaz vakitlerini gösterecek bir saat yapıldı. Ayrıca burada tıp ile meşgul olanların danışılacakları, fakirleri ve gelen hastası tedavi edecek bir bir kişinin bulunması şartında koşuldu. Ayrıca bütün vazifeleri yerine getirecek görevliler de atandı. Her ay yetecek miktarda Sabun ve ışık temin edildi. Bütün hastaların ihtiyaç duydukları şeyler karşılandı. Ayrıca halife bütün hususların vakfa yazılmasının şartını koştı. Bütün bunlardan sonra Receb 631'de bu yerin açılışını yapıldı. Bundan önce de Nehr-i İsa b. Ali el-Hâşimî üzerinde batı tarafında Kamariye olarak isimlendirilen yerde bir mescid

yapılmasını emretti. Bu inşaat 626'da tamamlandı.

S. 261

Ayrıca burada namaz kıldırın şeyh ve muîd ile birlikte 30 öğretici bulundurulması şart koşulmuştu. 8 Receb 626'da Dârü'r-Rûm ribatını yaptırdı. Namaz vakitlerinde ezan okunması için bir minare inşa ettirdi. Burada kalanların ihtiyaçları için görevler ve sorumluluklar yükledi. Daha sonra Basra'da 629'da Mâristân inşasına yöneldi. Bağdâd'ın bütün uzak ve yakın mahallelerinde Ramazan ayında fakirlerin iftarlarını açması için el-Mudayef adında konuk evleri yapılmasını emretti. 626'da da inşaatlar bitti.

S. 262

Halife, şehrin batı tarafında Cîsrü'l-Atîk'e nazır Mescid-i Aşâ'ir'i 636'da inşa ettirdi. 19 Rebiyülevvel 634'de İmam Ahmed İbn Hanbel'in mezarını daha önce eşi ve benzeri olmayacak şekilde yeniledi. Halife bir işe koyulduğu vakit başladığı şeyi bitirir idi.

Halife olduktan sonra ilk Cumaya giderken binek üzerinde bir ses işitti. Duyduğu sesi yanında bulunan kişilere sordu. Onlar ise Caminin minaresinden gelen Müezzinin sesidir dedi. Bunun üzerine atından inerek camiye doğru yürüdü ve bu ne güzel bir durumdur dedi.

Halife olduktan sonra ona "dünyaya bak sakinlerini nasıl döndürüyor ve mülk de nasıl yer değiştiriyor" denildi. "Sadece yardımı Allah'tan iste ve Allah kimi dilerse onu şerefli kılar" dedi. Müstansır-Billâhın Muhammed adında bir rikabdârı vardı. Halife bazen ona "Muhammed" bazen de

S. 263

"Ya Rikabdâr" derdi. Hz. Peygamber'e (sav) saygısından bu kişi cünüp olduğu zamanlarda kimsenin ona "Muhammed" dememesini tembihlerdi.

2.59.2. Ölümü ve Defin Yeri

10 Cemâziyühahir 640'da Cuma sabah erken saatlerde 52 yaşında vefat etti. Ölümü saklı tutuldu ve aynı günün yatsı vaktinde ilan edildi. Oğlu Ebû Ahmed Abdullah, babasının naaşının yanına geldi ve cenaze namazını kıldırdı. Nakîbü'l-Hâşimiyyîn Ebû Tâlib el-Hüseyin İbnü'l-Muhtedî halifeyi yıkadı ve Dârü'l-

Müsemmene’de defnedildi. Aynı yılın 22 Şaban Cumartesi gecesi naaşı gemi ile taşınarak Rusâfe’deki türbeye nakledildi. İnsanlar sıra halinde tabutunun önünde beklemekteydiler. Tabut Rusâfe’ye doğru giden suda gemide idi. Vezir Ebü’l- Ezher (93vr) İbnü’n-Nâkîd hasta olduğu için halifenin cenazesine eşlik edemedi fakat tahtirevan üzerinde oturdu. Tabut sudan indirildiğinde geri döndü ve valilere eşlik etmedi. Rusâfe’de inşa ettirdiği kubbenin altına defnedildi. Yaşı 52 yıl, 6 ay ve 17 gün idi. Halifelik süresi ise 16 yıl, 10 ay ve 28 gün idi.

2.59.3. Çocukları

Çocukları, Ebû Ahmed Abdullah, babasından sonra halife oldu. Ebü’l-Kâsım Abdulaziz kardeşinin halifeliğinde 652’de vefat etti. Onu eş-Şeyh Abdullah el-Bâderâ’î yıkadı ve karşılığında 1.000 dinar aldı. Naaşı Rusâfe’de defnedildi. Ayrıca iki tane kızı da vardı. Kızlarından biri babasının hilâfet yıllarında 11 Şevval 623’te Pazartesi günü öldü. Sittü’ş-Şerif olarak anılan diğer kızı da Receb 655’te vefat etti.

2.59.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri

İlk veziri babasının veziri olan Müeyyedüddin Ebü’l-Hasan Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerim b. Berz el-Kumî idi. 17 Şevval 629’da Cumartesi sabahı görevden alındı. Yerine de vekili olan Nasîrüddîn lakablı Şemseddin Ebü’l-Ezher Ahmed b. Muhammed İbnü’n-Nâkîd geçti. Halifenin son gününe kadar görevde kaldı. Kâdıları ilk olarak babasının kâdısı Ebû Sâlih Nasr Abdurrezzak b. Abdülkadir el-Cîlî idi.

S. 265

Zilkade 623’te azledildi. Yerine geçici olarak Mahmud b. Ahmed ez-Zencânî atandı. Cemâziyelevvel 624’te o da görevden alındı. Daha sonra Kudâlkudât Ebü’l-Meâlî Abdurrahman Mukbil el-Vâsîfî atandı ve Şaban 633’te azl edildi. Yerine Akdalkudât Ebü’l-Fazl Abdurrahman b. Abdüsselam el-Muğânî atandı. Hilâfetinin son günlerine kadar görevinde kaldı. Hâcibleri Ebü’l-Hasan Ali Ebî Meânî el-Bûrî Ramazan 633’te azledildi. Ardından Receb 634’te Ebü’l-Fütûh Ali b. Hibbetullah

İbnü'l-Hasan İbnü'd-Devâmî hâcib oldu. Hilâfetin sonuna kadar bu görevde kaldı.

S. 266

2.60. İmâm el-Müsta'sım-Billâh'ın Hilâfeti

Tam adı Ebû Ahmed Abdullah b. Ebî Ca'fer el-Mansûr b. Ebî Nasr Muhammed ez-Zâhir b. Ahmed el-Nâsır b. el-Hasan el-Mustezi b. Yusuf el-Mustencid b. Muhammed el-Müktefi b. Ahmed el-Müstazhir b. Abdullah el-Muktedî b. Muhammed el-Zahîre İbn Abdullah el-Kâim b. Ahmed el-Kâdir İbnü'l-Emîr İshâk b. Ca'fer el-Muktedir İbn Ahmed el-Mu'tazîd İbnü'l-(Emîr) Ebî Ahmed Talha b. Ca'fer el-Mütevekkil b. Muhammed el-Mu'tasım b. Hârûn er-Reşîd b. Muhammed el-Mehdî b. Abdullah el-Mansûr b. Muhammed İbn Ali es-Seccâd b. Habrû'l-Ümme Abdullah b. el-Abbâs b. Abdulmuttalib'dir.

23 Şevval 609'da Cumartesi günü doğdu. Annesi ümmü-veled olup salih ve çok iyilik yapan bir kadındı. İsmi de Hâcer'di. 641'de oğlu zamanında Hac vazifesini yaptı ve Zilhicce 645'te yılında vefat etti. Naaşı Dârü'l-Hilâfe'de kılınan cenaze namazından sonra önde devlet adamları ve vezir olmak üzere şehrin batısında Ma'rûf el-Kerhî'nin yakınlarında bulunan Bâbu Şâri İbn Rızkullah'ta inşa ettirmiş olduğu türbeye defnedildi.

Halife 10 Cemâziyühahir 640'da Cuma günü biat aldı. El-Firdves'teki evinden çağrıldığında önünde İkbâl eş-Şerâbî vardı. Babasının öldüğünü gördü ve bunu cumartesi gününe kadar gizledi.

S. 267

Ailesinin, akrabalarının kendisine biat etmesinden sonra biatın alındığı pencerenin önünde oturdu. Onun adına biatı yaşının büyüklüğünden dolayı bu görevi yapamayan vezir Ebi'l-Ezher İbnü'n-Nâkid'in yerine üstâzü'd-dâr Ebû Tâlib Muhammed el-Alkamî aldı. O, biat merdivenini en son basamağında oturmaktaydı. Sırası ile devlet büyükleri, kâdılar, ilim adamları, fakihler ve saygın insanlar biat etti. Biatın sözleri: *Seyyidimiz, Mevlamız, el-İmâm el-Müsta'sım-Billâh Emîrü'l-Mü'mine, Allahın kitabına, Resullahın sünnetine, halifenin içtihadına ve Müslümanların ondan başka halifesi olmadığına biat ederim* şeklinde idi. Günün sonunda halife, Ebü'l-Fütûh Abdurrahman b. el-Cevzî'ye yüksek sesle **ان الذين يبايعونك انما يبايعون الله يد الله فوق ايديهم فمن نكث فنانما (93) ينكث علي نفسه ومن اوفى بما عاهد عليه الله فسوئيه**

اجرا عظيما (Şüphe yok, sana bîat edenler, muhakkak ki, Allah'a bîat ederler. Allah'ın yed'i onların ellerinin üstündedir. Artık kim (ahdini) bozarsa kendi aleyhine bozmuş olur ve her kim de Allah ile üzerine muâhedede bulunduğu şeyi yerine getirirse ona da (Allah Teâlâ) büyük bir mükâfaat verecektir) okumasını istedi. Okunduktan sonra perde açıldı. Valiler Beytü'n-Nûbe'ye geldi. Vezirin tahtırevanı Bâbü'r-Revâk'a kuruldu. O tahtırevanda iken devlet adamları da onun etrafında idi. Şairler konuştu ve hatim okundu. İbnü'n-nessâbe dua etti. Orda bulunan bir kişi hatim okudu. Daha sonra İbnü'n-Nessâbe tekrar dua etti. Daha sonra İkbâl eş-Şerâbî elinde bir bildiri metni ile meydana çıktı ve hizmetliler onun etrafında selam veriyordu, o da metni vezire teslim etti. Daha sonra eş-Şerâbî vezirin yanına oturdu. Vezir de bu metni sessiz bir şekilde okumaya koyuldu. Üstâdüddar metni alarak ayakta okumaya başladı. Metnin içeriğinde teselli ve taziye dilekleri vardı. Metinde Allah (cc) ayeti olan **وما جعلنا لبشر من قبلك الخلد أفان مت فهم الخالدون**, كل نفس ذائقة الموت (Her can ölümü tadacaktır, sizi imtihan olsun diye iyilik ve kötülüklerle sınarsınız. Sonunda hepiniz bize döndürüleceksiniz. Biz, sizi felâketli günlerin getireceği belâlarla, refahın doğuracağı sıkıntılarla imtihan ederken, her nefis, her canlı ölümü tadacaktır. Bizim huzurumuza getirilerek hesaba çekileceksiniz) Enbiya süresi 34-35. Ayeti ve nasihatlar ile başladı. Konuşma esnasında ise **الذين ان مكناهم في الأرض أقاموا الصلاة واتوا الزكاة وأمروا** (Allah'ın dinine yardım eden o mü'minler, kendilerine yeryüzünde bir hâkimiyet verdiğimizde, namazlarını dosdoğru kılarlar, zekâtlarını verirler, her türlü iyiliği emredip yayar, kötülük ve yanlışlıkları yasaklayıp önünü almaya çalışırlar. Bütün işlerin neticede varıp değerlendirileceği yer Allah'ın huzurudur). Hac süresi 41. Ayeti okudu.

S. 268

Halife vezire divana inmesini, valilere halka adaleti, insafı davranmasını ve kötü davranan naiblerin hatalarının telafî edilmesini istedi. Buna gümrük vergisi, taksitler (paylar), gıda, yükümlülükler ve yorumlar da dâhil idi. Ayrıca tüm Namaz vakitleri içinde ayrı ayrı davul çalınmasını emretti.

2.60.1. Vasfı ve Mührü

Halife, iri yapılı, güzel yüzlü, esmer tenli, güzel gözlü, uzun saçlı, hâya sahibi, Kur'ân-ı kerim'i çokça okuyan, dinine bağlı, günahlardan uzak, nefsine sahip ve iyi

tabiatlı idi. Babasından sonra yedinci halifedir. Ayrıca zorluklara göğüs geren biri idi. 17 Rebiyülahir 642’de Moğol ordusu Köşkü’l-Atik ve el-Mülkiyye arasına geldiğinde onlara karşı şiddetli bir savunma hazırladı. İkbâl eş-Şerâbî komutasındaki divan ordusuyla Moğolları karşıladı. Akşama kadar onlarla savaştı. Bağdâd’dan gelen ordu onlara yetişti ve Moğol ordusunu mağlup ettiler. Bir daha Moğollar onlara karşı savaşamadı. Bağdâd’a zaferle döndükten sonra halifenin huzuruna çıktıklarında güzel hediyelerle mukafatlandırıldılar.

S. 269

Halife, er-Rakîka’nın batısında Bâbu Katafta’da Ribâtü’l-Müstecid’i inşa ettirdi. 18 Muharrem 650’de Pazar günü bu yapının açılışını yaptı. Ayrıca eş-Şeyh Ma’rûf el-Kerhî’nin türbesinin karşısında Medresetü’l-Beşîriyye’yi yaptırdı. Buraya Dört mezhepten dört fakih görevlendirdi.

S. 270

13 Cemâziyülahir 653’te Perşembe bu medresenin açılışını yaptı. Halife çok oruç tutan ve nafile namazı kılan birisi idi. Mührüne “*Allah’a sığındım*” ibaresini yazdırdı.

2.60.2. Öldürülmesi ve Hâkimiyetinin Son Bulması

Bütün yetkilerini ve devlet idaresini Vülâtü’l-Emr adı verilen görevlilere bıraktı. Bağdâd’daki askerler ve komutanlar maaşlarını geciktirilmesinden dolayı halifeye karşı ayaklandılar. Halife bazen onların taleplerini karşılarken bazen de talebi karşılamamak için direniyordu. Gerektiğinde Vülâtü’l-Emr onları ortadan kaldırıyor. Bu durumdan dolayı orduda azalma meydana geldi. Böylece komutanların birçoğu askerlerini kaybetti. Yeryüzünün sultanı Hülâgû Hân, bir yandan savaşa hazırlanıyor, ordu ve asker topluyordu. Halife de bu durumu çokça dikkate almıyordu.

Çok geçmeden 655 yılının sonlarında Moğol askerleri yeryüzüne dağıldı ve Bağdâd üzerine yürüdü. Hülâgû farklı ordular ile surların önüne kadar geldi ve hac yapılması engellendi. 9 Muharrem 656’da Moğol askerleri Bağdâd’ın her yönüne dağıldılar. Askerler batı tarafına geçtiler. İki ordu Kantaratü’l-Harbiyye’de karşı karşıya gelerek savaştılar.

S. 271

Abbâsîler zafere ulaşacaklarına inanıyorlardı. Akşam olunca Moğol ordusu geri çekildi ve Bağdâd askerleri onları takibe koyuldular. Sabah olduğunda karşılarında yaşlı olan insanları buldular.

Moğol askerleri onları sarsınca, Bağdâd'a doğru kaçtılar. Moğollar onları takip ettiler. Aralarında Fahreddin b. Ker Hüsâmeddin el-Sîsâ'î, el-Emîr Abdullah b. Melik Tuğrul en-Nâsırî, İbn Ebî Firâs ve birçok asker öldüler. Geriye kalanlar ise Dicle Nehrine atlayarak kaçmaya çalıştılar fakat başarılı olamayınca boğuldular.

11 Muharrem Cuma günü Emîr Bâcû ordusu ile beraber Bağdâd'ın batısına kadar geldi. Ordusunu buraya yerleştirdi ve halktan boşalan batı tarafını ele geçirdi. Dicle nehri üzerinde sur yaptırdı. Okçular doğu tarafına ok atmaya başladı. Oldukça güçlü bir şekilde atılan oklar el-Mustansırıyye'nin duvarlarına kadar ulaştı ve duvarlara zarar verdi.

S. 272

Bu saldırıdan dolayı doğu cihetinde birçok kişi öldürüldü. 12 Muharrem'de (95vr) Hülâgû ordusuyla Bağdâd'ın surlarına kadar geldi. Kendilerini korumak için hendekler ve surlar yaptırdı. Daha sonra mancınıklar ve örtüler kurmaya başladı. Bağdâd ordusu da surlarda durmuş ve mancınıklar kurmuştu. Buradan atış yapıyorlardı ancak isabet etmede başarılı olamıyorlardı. Taş, Arradeler ve diğer malzemeler kullanılamaz hale geldi. Bunun üzerine halife sur üzerine atıcılar (rumât) bırakmak için gitti ve onlara çok mal verdi. İleri gelenler ve divân çalışanlarının mallar ile birlikte oradan ayrıldı. Malları doğru ve az bir şekilde dağıtmaya başladı. Ancak bu sırada geriye kalanlar da açgözlü bir şekilde malları çaldı. Bilahare vezir Müeyyedüddin Muhammed b. el-Alkamî Hülâgû ile görüşmek için surların dışına çıktı. Halife insanlara vezirin bu durumu düzeltereğini söyleyerek ok atışlarının durdurulmasını istedi. İnsanlar da bu durumu düzeltereğine inandılar ve ok atmaktan imtina ettiler. Fakat bu sırada Moğollar ok atmaya devam etti. Ardından da Burcu'l-Acemî'ye yöneldi. Burası oldukça zayıf idi. Moğollara buranın karşısına mancınık kurarak taş fırlatmaya başladı ve burayı yerle bir etti. Moğol ordusu 11 Muharrem pazartesi günü Burcu'l-Acemî cihetinden şehre ilerledi ve surları tırmanarak içeri

girdi.

Orada mevcut olan iki sur arasını doldurarak 28 Muharrem Pazartesi gününe kadar burada teyakkuz halinde beklediler. Şehri hâkimiyet altına aldılar fakat oradan uzaklaşmadılar. Halife kendisine eman verildiği zannına kapılarak 3 Safer Pazar günü Moğolların çadırına gitti.

S. 273

Necmeddîn Ahmed b. el-Bevvâb en-Nakkâş, Sâid Nasîrüddin Muhammed Tûsî halife için Farsça bir şiir kalme aldı:

“Hicret yılı altıyüz elli altı

Gün Pazar Saferin dördü

Halife Hülâgû’yu çıkaramadı

Abbâsi Devleti son buldu.”

Moğol ordusu 8 Safer günü Bağdâd’a girdiler.

14 Safer günü işkence yapılmasının sonucunda halife öldü. (Allah rahmet eylesin)

S.274

Gizlice defnedildiğinden dolayı kabri de belirsiz hale getirildi. Yaşı 46 yıl, 3 ay ve 21 gün idi. Hilâfeti 15 yıl, 8 ay ve 2 gün sürdü.

2.60.3. Çocukları

Çocukları, Ebü'l-Abbâs Ahmed, genç ve güzel yüzlü birisi idi. 631’de doğdu ve babasının hilâfetinden sonra Bağdâd felaketinde öldürüldü. Geride Ebü'l-Fazl Abbâs, Sittü'l-Mülûk ve Râbia gibi evlatlarını bıraktı. Râbia, 655’te Kurban Bayramında doğdu. Diğeri de Ebü'l-Kâsım Abdülaziz idi. Ebü'l-Fezâil Abdurrahman, Rebiyülevvel 633’de doğdu ve benzer şekilde Bağdâd felaketinde öldü. Ebü'l-Menâkıb el-Mübârek, Bağdâd felaketinden sağ kalan en küçük çocuklarından biri idi. 29 Rebiyülahir 640’da Pazar günü doğdu ve Moğollara esir düştü. Onların yanında kaldığı süre zarfında ona hizmet edildi. Evlendi ve çocuk sahibi oldu. 2 Cemâziyelevvel 677’de Perşembe günü Merâğâ’da vefat etti ve Müstersid-Billâh’ın yanına defnedildi. 11 Recep 679’da Perşembe günü naaşı Bağdâd’a kavuştu ve Dârü’s-

Sûsiyan'a taşındı ve burada

S. 275

Dârü'z-Zürekâ'daki odada kız kardeşinin yanına defnedildi. Ayrıca kız kardeşinin ölümü daha sonra anlatılacaktır. El-Mübârek ardında dört çocuk bıraktı. Bunlar Ebû Nasr Muhammed, Ebû Ahmed Abdullah,

S. 276

Ebû Hâşim Yusuf ve el-Mübâreke Mama Hâtûn'dur. Ebû Nasr Muhammed 28 Şaban 651'de dünyaya geldi. 12 Zilkade 652'de vefat etti ve Rusâfe'de defnedildi.

Halifenin kızları ise Aişe, babasının da hilâfet yılları içinde olan 14 Şevval 643'de öldü ve Rusâfe'de defnedildi. Kerîme 20 Şaban 647'de gece vakti babasının hilâfet yılları içinde vefat etti ve Dârü's-Sûsyân'ın bir bölümü olan Dârü'z-Zürekâ'da defnedildi. Daha sonra 10 Receb 650'de naaşı Rusâfe'ye nakledildi. Şerefli hanım olan Fatıma, Acem diyarında (96vr) Moğolların esaretinde öldü. Ona herhangi bir kötülük yapmadılar. Hatice, Moğollara esir düştükten sonra Acem diyarına götürüldü. Daha sonra İmam el-Alemü'l-hayr el-Kâmil ez-Zahid el-Vera Muhyiddin Ebî Muhâmid Yahya b. Ebü'l-Mecd İbrahim b. Ebi'l-Fezâil Muhammed b. Ebû Bekir

S. 277

el-Munî el-Hâlidî –Allah uzun ömür versin- ile dini nikâh ile evlendi. 672 yılında Bağdâd'a dönerek ölene kadar Dârü'l-Susyân'da yaşadı. 18 Muharrem 676'da Salı günü vefat etti. Dârü'z-Zürekâ'nın bir odasında medfun edildi. Geride eşi Muhyiddin'den, en büyükleri İzzeddin Abdulaziz Ebû'l-Kasım, Abdulhak Muzafferüddin, Ebû'l-Fazl, Sittü'l-Arâb Mübâreke olarak bilinen Kerîme çocukları oldu. Onun daha başka çocukları da inşallah zikedilecektir. Bu zamana yani 681'e yetişen Meryem Moğollara esir düştü. Ona kötü herhangi muamele yapılmadı. Yüce Allah vefat edenlerin ruhlarını kutsasın. Geride kalan bütün ailesi yıllar boyunca anılacaktır.

2.60.4. Vezirleri, Kâdıları ve Hâcibleri

Ebü'l-Ezher Nasîrüddin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed İbnü'n-Nâkîd

babasının veziri olup 6 Rebiyülevvel 642'e kadar ona da vezirlik yaptı ve sonra öldü.

S. 278

Daha sonra nâib olarak Müeyyedüddin Ebû Tâlib Muhammed b. Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Alkamî atandı. Bağdâd işgali esnasındaki ölümüne kadar bu görevi yaptı. Kâdılar halifeliğinin ilk yıllarında babasının kâdısı olan Abdurrahman b. el-Lemğânî akdalkudât idi. O da Receb 654'te öldü. Yerine Sirâcüddin Ömer İbn Bereket en-Nehr-i Kallî atandı. Nehr Kellî, Bağdâd'ın batısında Kerh'e mücavir bir mahalle idi ve Nehrü'l-Kalâ'in olarak da biliniyordu. Daha sonra 654 (97vr) yılındaki bir yangın esnasında yanan Hâremü's-Şerîf'i tamir etmek için Medînetü's-Şerîf'e gitti. Burada Cemâziyelaahir 655'te vefat etti. Ondan sonra kâdılığa Necmüddin Abdullah b. Muhammed b. el-Hasan b. el-Muzaffer Ebû Muhammed el-Bâdırâî atandı.

S.279

13 Şevvâl 654'te Salı günü bu göreve getirildi. Atandığında hasta idi ve 19 gün sonra öldü ve eş-Şeyhü'l-Cüneyd civarında eş-Şûneyzî'de defnedildi. –Allah ruhunu şad eylesin- Ondan sonra göreve Bağdâd'ın batı tarafından nakledilerek kâdılarından biri olan Nizameddin Abdülmün'im İbn Kâmil el-Bendenîcî getirildi.

S. 280

Halifenin şehit olduğu güne kadar görevine devam etti. Hâcibleri, babasının hâcibi Ebû'l-Fütûh Ali b. Hibetullah b. el-Hasan İbnü'd-Devâmî idi.

Abbâsîler son buldu. Yalnızca Allah'ın (cc) mülkü ve saltanatı son bulmaz. Hamd âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur. Salat ve selam Seyyidü'l-mürselin Muhammed nebiyi'l-ümmîye onun temiz ve güzel ailesinin üzerine olsun.

-Kitâb Bitti-

SONUÇ

İbnü'l-Kâzerûnî'nin *Muhtasarü't-târîh min evveli'z-zamân ila müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs* adlı eseri Hz. Peygamber (sav), Dört Halife, Hz. Hüseyin (as), Emevîler, Endülüs Emevîleri ve Abbâsîler dönemlerini ihtiva etmektedir. Eser hikâyeci (rivayetçi) bir yöntemle yazılmıştır. Kitabın genelinde yalın bir dil kullanılırken bazı yerlerde ağdalı bir üslup tercih edilmiştir. Eserdeki tarihlendirme hicri takvime göre yapılmıştır. Kitaptaki bilgiler senet ve metin yoluna dayandırılarak toplanılmıştır. Ayrıca eserde Arapça ve Farsça şiirler bulunması, kitabın edebi açıdan önemini de ortaya koymaktadır.

Eserde İslâm tarihi Hz. Muhammed'den (sav) başlayarak Abbâsîlerin sonuna kadar kronolojik bir şekilde yazılmıştır. Kitap, Emevîler, Endülüs Emevîleri ve Abbâsîler dönemlerini hanedanlar şeklinde ele almıştır. Bu dönemlerde devletin idaresinde bulunan kişileri de (halifeleri) belli bir sıra ile konu edinmiş ve halifelerin hâkimiyet yıllarındaki olaylar kronolojik olarak aktarılmıştır.

Eser, Hz. Peygamber'den (sav) başlayarak Dört Halife, Hz. Hüseyin (as), Emevî, Endülüs Emevîleri ve Abbâsî halifelerinin yüz şekilleri, göz renkleri, vücut yapıları, ten renkleri, yüzlerindeki işaretler gibi fiziki özelliklerden, kişilik, mizaç, huy ve davranışlarından bahsetmektedir. Bunların yanı sıra halifelerin hanımlarının isimleri, hangi kabileye mensup oldukları, kökenleri (Türk, Kürt, Rum, Ermeni ve Arap) ve insanlar arasında hangi adlarla anıldıkları konusunda bilgiler verilmiştir. Ayrıca cariyelerin fiziksel özellikleri, halifelikten önce ya da sonra halifelerin hayatlarına nasıl tesirlerde bulundukları belirtilmiştir. Halifelerin çocuklarının isimleri, hangilerinin büyük ve küçük olduğu, annelerinin isimleri, hangi alanda ön planda oldukları, doğumları ve ölüm şekilleri konusunda malumatlar verilmiştir.

Hz. Peygamber (sav) ve Dört Halife dönemine kadar veliaht tayini olmadığı için bu dönemden sonra gelen halifelerin hayatları incelendiğinde nasıl veliaht oldukları konusunda bilgilere de eserde yer verilmiştir. Eserdeki bilgilere göre halife olacak kişilerin farklı şekillerde veliaht tayin edildikleri anlaşılmaktadır. Buna göre halifeler, kendilerinden sonra çocuklarını veliaht olarak tayin etmiş ve çocukları olmadığı durumlarda ise aynı soydan (anne ve babası bir olan) gelen kardeşini veliaht olarak atamışlardır. Öte yandan veliahtların eğitimi için görevlendirilen şeyhler,

muîdler ve devlet kademelerinde etkili olan kişilerin de halifeleri belirleyecek gücü elinde bulundurdıkları görülmektedir.

Halife seçiminin belirli bir tören ile gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Buna göre halife adayı Darü'l-Hilâfe'de ya da babasının vefat haberini aldığı yerde halifeliğini ilan ederdi. Söz konusu biat töreninde vezirler, kâdılar, hâcibler, valiler, adalet erbabı, udullar ve fakihlerden oluşan bir protokol bulunmakta idi. Protokolde bulunan bu kişiler halifeye biat ederek ona bağlılıklarını bildirirdi. Onlardan sonra halifenin ailesi ve geriye kalan herkes halifeye biat ederdi. Bu biatı da halifenin adına veziri kabul ederdi.

Halife devleti daha iyi yönetebilmek için Şûra üyeleri, Vezirler, Kâdılar, Hâcibler, Emîrlar, Valiler, Adalet mensupları, Udullar, Nâibler, Kadiulkudâtlar, Reisü'r-Rüesâlar, Akdalkudâtlar, Nakîbü'n-Nükebâlar, Nakîbü't-Talibînler, Üstâdü'd-Dârlar, Sâhibü'l-Mahzenler, Nâibü'l-Vüzeralar, İbnü'n-Nâkıdlar ve fakihler ile aktif bir şekilde çalışmıştır. Ayrıca devlet yönetimi kolaylaştırmak ve devleti daha hızlı idare ve sevk edebilmek adına divanlar, posta teşkilatı, hicri takvim, hisbe teşkilatı, beytü'l-mal, vilayetlere vali atama, altın ve gümüş para basmak için darphane ve halifeyi korumak için sâhibü'ş-şurta vb. teşkilatlar kurulmuştur. Bunun yanı sıra eser halifelerin devlet yönetiminde kullandıkları, kendilerine has olan mühürlerini ve mühürlerin üzerine naksettikleri yazılara dair orijinal bilgiler de sunmaktadır.

Eser aynı zamanda halifelerin sosyal hayatlarına dair bilgiler de ihtiva etmektedir. Buna göre sosyal hayatta halifeler insanlarla ilgilenir onların ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırdılar. Sadakalar verir ve kendi malından ihtiyaç sahiplerini gözetirlerdi. Ayrıca din adamlarına değer verir ve onları ilim meclislerinde yanlarında bulundururdu.

Sosyal hayatın önemli dinamiklerinden biri olan mimari de İbnü'l-Kâzerûnî'nin eserinin ana temalarından birini teşkil etmektedir. Söz konusu eser dinî, askerî ve sivil mimariye dair bilgilerin yanı sıra devlet teşkilatına dair kurumlara yönelik de bilgiler ihtiva etmektedir.

Son olarak İbnü'l-Kâzerûnî'nin 655'te (1258) Moğollar tarafından Bağdâd'ın işgal ve yağma edilmesine bizzat şahitlik etmesi onun eserinin kıymetini daha da artırmaktadır. İslâm tarihi açısından bakıldığında Bağdâd'ın istilası Müslüman âlemini

derinden sarsmıştır. Çünkü Moğollar, Abbâsîlerin uzun yıllardır büyük çabalarla ortaya koymuş olduğu siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel ve mimari yapısını tahrip etmişlerdir. Özellikle de Me'mûn döneminden beri çeviri yolu ile başka dillerden Arapça'ya çevrilen kitapların yok edilmesi İslâm dünyasının gerilemesine sebep olmuştur. Bu bilgiler ışığında sunulan veriler ve Moğol istilasının Abbâsîlerin yıkılışına da sebep olması, yazarın aktarmış olduğu bilgilerin önemini bir kat daha artırmaktadır. Eser bu yönüyle mezkûr dönemler hakkında çalışma yapacak olan araştırmacılar için ilk elden kaynak niteliği taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahatlı, Erdinç, (2013),“Yahyâ b. Maîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Cilt. 4, İstanbul, s. 256-257.
- Altıkulaç, Tayyar, (2013),“Ez-Zehebî”, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Cilt. 44, İstanbul, s. 180-188.
- Avcı, Casım, (2008), “Hilâl b. El-Muhassin”, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Cilt. 35, İstanbul, s. 340-341.
- Avcı, Casim, (2008),“Es-Sâbî”, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Cilt. 35, İstanbul, s. 340-341.
- Avcı, Casim, (2008),“Es-Sâbî”, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Cilt. 35, İstanbul, s. 340-341.
- Aydın, Kemal, (2008), *Tetimet-ü Sıvânî'l-Hikme* adlı eserin tercüme ve tanıtımı, Yüzüncü yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Van.
- Aykaç, Mehmet, (1999),”Ebü'l-Muzaffer İbn Hübeyre”, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Cilt. 20, İstanbul, s. 82-83.
- Can, Hakan, (2018), *Abdullâtîf El-Bağdâdî'nin El-İfâde ve'l İ'tibâr* adlı eserinin içerik analizi, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır.
- Cerrahoğlu, İsmail, (1999),“İbn Cüreyc”, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Cilt.19, İstanbul, s. 404-406.
- Cuhadar, Mustafa, (2000),“İbnü'r-Rûmî”, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Cilt. 21, İstanbul, s. 186-188.
- Çalıklı, Raziye, (2022), *Âdâbu'l-harb ve's-şecâ'a* adlı eserin tercüme ve tanıtımı, Yüzüncü yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Van.
- Çelebi, Kâtip,(2014), *Keşfüz-Zunûn*, Cilt.1, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Demir, Mahmut, (2012),“Vehb b. Münebbih”, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Cilt. 42, İstanbul, s. 608-610.
- Dizer, Muammer, (1994),“Ebû Ma'sher el-Belhî”, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Cilt. 10, İstanbul, s. 182-184.

- Durmuş, İsmail, (2020),” Ebü’l-Abbâs el-Müberred”, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Cilt. 31, İstanbul, s, 430-433.
- El-Askalânî, İbn Hacer, (1993), *ed-Dürerü’l-kâmine fî a’yânî’l mi’eti’s-sâmine*, Cilt.4, Dâru’l-cil, Beyrut.
- El-Beşşârî, Muhammed b. Ahmet Makdisî, (1991), *Ahsenü’t-Tekasîm*, Mektebetü’l-medbûlî, Kahire.
- El-Fâsî, Ebü’t-Tayyib Takıyyüddîn, (1990), *Zeylû’t-Takyîd, fî ruvâti’s-sünen ve’l-mesânid*, Cilt.1, Dâru’l-kutub’i-ilmîyye, Beyrut.
- El-Hamevî, Takıyyüddîn ibn Hicce, (2005), *Semarâtü’l-evrâk*, el-Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut.
- El-Hamevî, Yâkut, (1995), *Mu’cemu’l-Buldân*, Cilt. 4, Daru’s-Sadîr, Beyrut.
- El-Münzirî, Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdulkavî, (1984), *el-Mu’cemü’l-mütercim*, Cilt. 2, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut.
- Çakan, İsmail Lütfü, Eroğlu, Muhammed, (1988),“Abdullah b. Abbâs”, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Cilt. 1, İstanbul, s.76-79.
- Er-Ravendi, Muhammed Ali b. Süleyman, (1999), *Râhatü’s-sudûr ve Âyetü’s-Sürûr*, Çev. Ahmet Ateş, TTK Yayınları, Ankara.
- Es-Safedî, Ebü’s-Safâ Abdillâh, (2000), *el-Vâfî bi’l-vefeyât*, Cilt. 22, Dâru’l-ihyâi’t-turas, Beyrut.
- Es-Safedî, Ebü’s-Safâ Abdillâh, (2007), *Nektü’l-himyân fî nüketi’l-umyân*, Dâru’l-kutubi’l-ilmîyye, Beyrut.
- Es-Sehâvî, Ebü’l-Hayr Şemsüddîn, (1986), *el-İ’lân bi’t-tevbîh li-men zemme ehle’t-târîh*, Müessesetü’r-Risale, Beyrut.
- Es-Subkî, Ebû Nasr Tâcüddîn, (1413), *Tabakatü’s-Şafî’iyyeti’l-kübrâ*, Cilt. 10, Hicrî li’t-tibâa, Beyrut.
- Et-Taberî, Muhammed b. Cerîr, (1939), *Târîhu’l-ümem ve’l-mülûk*, Cilt. 3, Hüseyin’i-Matbaası, Kahire.
- Ez-Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn, (1408), *Mu’cemü’l-muhtas bi’l-muhaddisîn*, Mektebetü’s-Sıddîk, Tâif.

- Ez-Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn, (1408), *Mu'cemü's-şühûy*, Mektebetü's-Sıddık, Tâif.
- Ez-Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn, (1985), *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, Cilt. 23, Müessesetü'r-Risale, Beyrut.
- Ez-Ziriklî, Hayrettin, (2002), *el-A'lam*, Cilt. 4, Dâru'l-ilm li'l-Melâyin, Beyrut.
- Fayda, Mustafa, (2010), "Muhammed b. Cerîr et-Taberî", *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Cilt. 39, İstanbul, s. 314-318.
- Fayda, Mustafa, (2012), "El-Vâkıdî", *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Cilt. 42, İstanbul, s. 471-475.
- Fayda, Mustafa, (1999), "İbn İshâk", *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Cilt. 20, İstanbul, s. 93-96.
- Hizmetli, Sabri, (1999), "İbn Ebû Tâhir", *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Cilt. 19, İstanbul, s. 445.
- Hizmetli, Sabri, (2000), "İbnü's-Sâî", *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Cilt. 21, İstanbul, s. 195-196.
- İbn Hallikân, (1908), *Vefayâtü'l-a'yân enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, Cilt. 1-5, thk, İhsan Abbâs, Daru sadr, Beyrut.
- İbn Kâdî Şühbe, Takıyyüddîn, (1407), *Tabakatü's-Şâfi'yye*, Cilt. 2, Âlemu'l-Kutub, Beyrut.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl, (1986), *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Cilt. 13, Daru'l-fikir, Beyrut.
- İbn Kuteybe, Ebû İshâk İbrahim b. Yusuf, (828), *El-Maârif*, Dâru'l-Maârif, Kahire.
- İbnü'l-Cevzî, Abdürrahman, (2014), *el-Muntazam fî Târîhi'l-Ümem'de Selçuklular*, (h. 430-485/ 1038-1092), Çev. Ali Sevim, TTK Yayınları, Ankara.
- İbnü'l-Fuvatî, Ebü'l-Fazl Kemâlüddîn Abdürrezzâk, (2003), *el-Havadis*, Daru'l-Kutub'i-ilmîye, Beyrut.
- İbnü'l-Fuvatî, Ebü'l-Fazl Kemâlüddîn Abdürrezzâk, (1416), *Mec'mai'l-âdâb fî mu'cemi'l-elkâb*, Cilt. 1, Müessesetü'l-Libââ, İran.

- İbnü'l-Kâzerûnî, Zahîrüddîn Ali. Mahmud b. Muhammed, *ez-Zirvetü'l-ulyâ fî sîreti'l-Mustafa*, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Lala İsmail Koleksiyonu, nr.00330.
- İbnü'l-Kâzerûnî, Zahîrüddîn Ali. Mahmud b. Muhammed, *Makâme fî Kavâidi Bağdâd fî'd- Devleti'l-Abbâsiyye*, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Fatih Koleksiyonu, nr.05411-002.
- İbnü'l-Kâzerûnî, Zahîrüddîn Ali. Mahmud b. Muhammed, (1962), *Makâme fî Kavâidi Bağdâd fî'd- Devleti'l-Abbâsiyye*, Bağdâd.
- İbnü'l-Kâzerûnî, Zahîrüddîn Ali. Mahmud b. Muhammed, (1970), *Muhtasarü't-târih min evveli'z-zamân ilâ müntehâi Devleti Beni'l-Abbâs*, Müessesetü'l-Âme lil-'Sihâfeti ve'l- Tiba'ati Matbaatü'l-Hükûme, Bağdâd.
- İbnü'l-Kâzerûnî, Zahîrüddîn Ali. Mahmud b. Muhammed, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, *el-İhtiyârâtü'l-Kâzerûniyye*, Süleymaniye Koleksiyonu, nr. 01027-001.
- İbnü'l-Kâzerûnî, Zahîrüddîn Ali. Mahmud b. Muhammed, *Tezkiretü'z-zamân ve mâ madâ minhu*, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Carullah Efendi Koleksiyonu, nr.1625, vr. 1.
- İsmail Paşâ, Bağdâdlı, (1387), *Hediyyetü'l-Ârifîn*, Cilt.1, Mektebetü'l-İslâmiyetü'l-Ca'feri, Tahran.
- İsmail Paşâ, Bağdâdlı, (1945-1948), *Îzâhü'l-Meknûn fî'z-zeyli 'alâ Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, Ekâletü'l-Me'ârif, İstanbul.
- İsmâil Paşa, Bağdâdlı, *Îzâhu'l-meknun fî'z-zeyli 'alâ Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, Cilt. 2, Daru'l-ihai't-turasi'l-Arab, Beyrut t.y.
- Kandemir, M. Yaşar, (1997), "*Hatîb el-Bağdâdî*", *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Cilt. 16, İstanbul, s. 452-460.
- Küçük, Raşit, (1994) "Ebû Saîd el-Hudrî" *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Cilt. 10, İstanbul, s. 223-224.
- Mes'ûdî, Ebü'l-Hasan ALİ b. Hüseyin, (2017), *Mürûcû'z-Zeheb* (Altın Bozkılar), Çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul.

- Öntürk, Vural, (2016), *Târîh-i Sistân* adlı eserin tercüme ve tanıtımı, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Van.
- Çelebi, İlyas, (2008),“Sâhib b. Abbâd” *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Cilt. 35, İstanbul, s. 512-515.
- Tüccar, Zülfikar, (1992),“Buhtürî” *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Cilt. 6, İstanbul, s. 381-383.
- Özaydın, Abdülkerim, (2009),“Ebû Bekir es-Sûlî”, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Cilt. 37, İstanbul, s. 492-493.
- Özaydın, Abdülkerim, (1999),“İbn Kesîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Cilt. 20, İstanbul, s. 132-134.
- Özel, Mustafa, (2010),“Şerîf er-Radî” *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Cilt. 39, İstanbul, s. 4-5.
- Öz, Mustafa, (2010),“Şerîf el-Murtazâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Cilt. 39, İstanbul, s. 586-588.
- Özen, Şükrü, (2006),“İbrahim en-Nehaî”, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Cilt. 32, İstanbul, s. 535-538.
- Özkuyumcu, Nadir, (1999),“Ebü’ş-Şevârib”, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Cilt. 19, İstanbul, s. 473-474.
- Kütükoğlu, Mübahat, S. (2017), *Târîh Araştırmalarında Usûl*, TTK yayınları, Ankara.
- Sıbt İbnü’l-Cevzî, (1968), Ebü’l-Muzaffer Şemsüddîn, *Mir’âtü’z-Zeman fî Târîhi’l-Âyan* nşr. Ali Sevim, TTK yayınları, Ankara.
- Sosan, Hasan, (2021), *Kemâlüddîn İbnü’l-Adîm’in Zübdetü’l-Haleb min Târîhi Haleb* adlı eserinde Mirdâsîler Bölümünün Tercüme ve Tahlili, Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bingöl.
- Şeşen, Ramazan, (1993),“el-Câhiz”, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Cilt. 7, İstanbul, s. 24-26.
- Şeşen, Ramazan, (1998), *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İsar Vakfı yayınları, İstanbul.

- Tomar, Cengiz, (2000),“İbnü’l-Fuvatî”, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Cilt. 21, İstanbul, s. 47-49.
- Topaloğlu, Nuri, (1994),“Ebû Bişr ed-Dûlâbî”, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Cilt. 9, İstanbul, s. 551-552.
- Tosun, Necdet, (2013),”Zünnûn el-Mısırî”, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Cilt. 44, İstanbul, s. 575-576.
- Tülücü, Süleyman, (1991),“El-Asmaî”, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Cilt. 3, İstanbul, s.499-500.
- Ya’kubî, Ebü’l-Abbâs Ahmed, (2002), *Ülkeler Kitabı (Kitâbu’l-Buldân)*, Çev. Murat Ağarı, Ayışığı Kitapları, İstanbul.
- Ya’kubî, (1965), *Târîhu’l Ya’kubî*, Cilt.1, Dâru’s-Sadr, Beyrut.
- Yardım, Ali, (2002),“Kudâî” *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Cilt. 26, Ankara, s. 309-310.
- Yazıcı, Hüseyin, (1999),“İbn Kuteybe”, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Cilt. 20, İstanbul, s. 145-149.